

ERDŐS LÁSZLÓ
LELKIISMERET

Regény

A mű elektronikus változatára a Nevezd meg! - Így add tovább! 3.0 Unported (CC BY-SA 3.0) Creative Commons licenc feltételei érvényesek. További információk: <http://creativecommons.org/licenses/by-sa/3.0/deed.hu>

ELSŐ FEJEZET

Tegnap meleg napunk volt - a szó mindkét értelmében az -, s ezért munka után kocsiba ültünk a főnökömmel, és kiszaladtunk a zöldbe, hogy egy kis sétával üdítsük fel magunkat. De az erdő sem adott enyhülést, szélcsend volt, a fák között megrekedt a levegő, mi pedig, ahogyan ez már történni szokott, pihenés helyett folytattuk a hivatalban elkezdett vitát. Valami említésre sem méltó kicsinységről volt árnyalatnyi nézeteltérésünk, de a hőségtől felingerelve, előbb veszekedni, majd civakodni kezdtünk, s már éppen a súlyosabb gorombaságokat szedtük elő, mikor végre feltámadt a szél. Megcibálta a hajunkat, mint a tanító a verekedő iskolásgyerekekét, s mi egyszerre észrevettük, mennyire komikusak vagyunk. Gara nevetve vágott hátba:

- Menj már, te pulyka!

Én is nevettem egy nagyot, aztán vidáman körülnéztem. Csak most láttam, hogy milyen kedves helyen állunk. A sűrű erdőben szokatlanul nedves volt a föld, s a bokrok tövén annyi gomba, amennyit a budai hegyekben még soha nem láttam egy helyben. Megragadtam Gara karját:

- Nézd, mennyi vargánya...

- Ez sok? - kérdezte közömbösen. - Én már előbb is láttam, de azt hittem, ennek így kell lennie.

Felkiáltottam meglepetésemben.

Gara persze azt hitte, járatlanságán csodálkozom, s a rokonszenves bogaraknak kijáró finom mosollyal nyugtázta felkiáltásomat. De én valami egészen másra gondoltam, egy olyan kérdésre, mely napok óta izgatott, sőt nyomasztott, s amely most végül is írásra kényszerített.

De valójában így van ez az életben. Ha valami tömegesen jelentkezik, akkor sem csodálkozunk rajta, ha lényegében különös és hitvány dolog. Én magam is hónapok óta találkozom igen furcsa jelenségekkel, hol egy meghökkentő kijelentésbe, hol egy komisz fintorba ütközöm, de nem figyeltem fel rájuk mindaddig, míg most olvastam egy könyvet, mely mindezeket a jelenségeket olyan hatalmas csokorba tálalta elém, hogy végre fel kellett kiáltanom:

- Idáig jutottunk? De hát miért?

A könyv címe *Veszélyes művészet*. Írója volt barátom, régi illegalista. Megdöbben, hogy ilyen írás kerülhetett ki a tollából. Nem merem és nem is akarom rosszhiszeműséggel vádolni; nem, erre nincs is okom. Az ember olvasás közben érzi, hogy jót akar, s csak akarata ellenére árt nekünk. De hisz ez az igazán megdöbbenítő dolog. Könnyebben tudom elképzelni, hogy egy régi, jól képzett politikus ellenségünké válik, mint hogy ennyire elveszítse tisztánlátását.

Egy nagy karrierista önéletrajzát írta meg, aki azt hiszi, felfedezte azt a módszert, mellyel nálunk feltétlen érvényesülni lehet, és erre akarja megtanítani unokaöccsét. Ez még talán nem volna baj, bár őszintén megmondom, én azt is kissé gyanúsnak találom, ha egy tisztességes ember ennyire bele tudja élni magát egy csirkefogó gondolatvilágába, de ezt intézze el a szerző saját lelkiismeretével - szóval ismétlem, az ötlettel nem volna baj, mert Ágoston, a karrierista végül elbukik, s így a történet kimenetele megcáfolja elméletét, de a regény ennek ellenére olyan mondanivalót sugároz, hogy nem lehet mellette szó nélkül elmenni. Mintha az államhatalom, kommunisták, funkcionáriusok, rendőrség, mind tehetetlenek lennének a karrierizmussal szemben, azt csak valamiféle népmozgalommal lehetne leküzdeni. A szervezetekben való hitetlenség - ez az, amit a könyv terjeszt, s egy régi harcosnál nem lehet megérteni.

A veszélyt növeli, hogy a regény tele van jól megfigyelt apró részletigazságokkal, s a való életnek ez a lehelete segít megtéveszteni az olvasót. Az ember könnyen elhiszi, hogy ami a részleteiben igaz, az egészben is az, pedig erről szó sincs.

A könyvet evvel a megjegyzéssel kaptam kölcsön egyik barátomtól:

- Mondd, miért kellett ezt egyáltalán megírni? És hogy lehet, hogy éppen ő írta meg?

Igen, engem is ez a kérdés foglalkoztatott, s most azt hiszem, már meg tudom adni a helyes feleletet.

A *Veszélyes művészet* hősei, Hegedüs és Ágoston, hogy úgy mondjam, történelmi személyek. Együtt jártam velük iskolába, egyidőben kerültünk a mozgalomba. Ott ismertem meg a szerzőt is. Hármunknak, Hegedüsnek, nekem, meg neki volt némi szerepünk a mozgalomban, sőt ha nem találják szerénytelenségnek, azt kell mondanom, hogy elég jelentős szerepünk volt. Sokan ismerték a nevünket.

A felszabadulás után új körülmények között kellett dolgoznunk, s ez nem minden illegális-tának sikerült. Nekem például, igen, Hegedüsnek, csak nagy nehézségekkel, neki pedig, egyáltalán nem. Éppen ezért nem tudnak beleilleszkedni az új körülmények közé, mert valamikor szerepük volt. Sértődékenyekké váltak. Elvárnák, hogy minden intézkedésről kikérjék véleményüket, és kiimádkozzák beleegyezésüket. Nem látják, hogy ma olyan utasításokat is végre kell hajtunk, melyeknek egy és más indító oka vagy következménye homályban marad előttünk. Diplomáciai érzékük egyáltalán nincs. Folyton berzenkednek, és nagyképűségükkel maguk ellen hangolják munkatársaikat. Örökké harcolnak valaki ellen, nem törődnek avval, hogy az illető erősebb, vagy gyengébb mint ők, aztán csodálkoznak, ha magukra maradnak. Végül is hozzánk kényszerülnek segítségért, és mi a régi barátság címén gyakran segítünk nekik olyan ügyekben, melyekhez voltaképpen semmi közünk nincs.

Meg kell jegyeznem, hogy a szerző tárgyilagos iparkodik maradni. Hegedüst úgy ábrázolja, mint aki többé-kevésbé érzi is, hogy ő a hibás abban, hogy alárendelt szerepet játszik. Ebben az esetben nyilvánvalóan saját magáról beszél. Mivel azonban nem tudja következetesen érvényesíteni ezt a szempontját, minden kísérletezése a tárgyilagosságra visszájára fordul. A legveszedelmesebb ellenfél az, aki a vitában mindent a legmesszebbmenően elismer, kivéve a döntő kérdést, mert így sokkal nehezebb megfogni, mintha elvakultan hadakoznék.

Mi őt a felszabadulás után különféle posztokon próbáltuk ki és egyikben sem vált be. Utolsó munkahelyéről igen különös körülmények között valósággal elmenekült, s azóta az a meggyőződése, hogy egy bűnös maffia üzte ki a paradicsomból. A regénye akaratlan öngazolás, annak bizonygatása, hogy ők azért nincsenek sehol, mert a karrieristák voltaképpen erősebbek, mint mi vagyunk.

Ismételten hangsúlyozom, nem vádolom a szerzőt, hogy cselekedetének indítóokaival éppúgy tisztában van, mint én. Becsületes embernek tartottam és tartom most is. Még azt is megmondom, engem nagyon meggondolkoztat az, hogy ilyen emberek, mint ő, ennyire megtévedhetnek. Ebben feltétlen mi is hibásak vagyunk. Nem tűrhetem azonban, hogy az összefüggéseket egy ilyen veszélyes kérdésben helytelenül tárják a világ elé.

Hegedüs története ugyanis egyáltalán nem ért véget ott, ahol a szerző pontot tett utána. Éppen a befejezéssel vált a regény számunkra valóban veszélyes művészetté. Ott végződik, ugyanis, ahol Ágoston még nem végleg bukott meg, hanem látszólag még joggal számíthat újabb felemelkedésre. Az életben azonban Ágostont végül mégiscsak letartóztatta a hatóság.

Igaz, hogy majdnem Hegedűst is. Ez különben eléggé indokolt is volt, mégpedig éppen a szerző igazsága ellen forduló okból: aki egy ilyen nagystílű karrieristát, mint Agoston, sokáig hagy érvényesülni, az végül maga is gyanúba kerül. Véletlenül azonban nekem is volt valami közöm az ügyhöz, s az kedvező fordulatot idézett elő.

Így tehát a történet folytatását közvetlen tapasztalatból ismerem. S mert mindaz, ami később történt, vitathatatlanul megcáfolja a szerző állításait, úgy érzem, meg kell azt írnom, jóllehet nem vagyok író.

Igen, meg kell írnom, akár jó lesz, amit írok, akár nem.

MÁSODIK FEJEZET

Még jóformán hozzá sem kezdtem, máris megakadok. Beszélgetés közben nem tartok a félreértésektől, mert partnerem válasza, vagy legalább arcának rándulása elárulja, ha nem az ő gondolatrendszerében fejeztem ki magam s van mód magyarázkodni. Most azonban, láthatatlan és ismeretlen közönség elébe bocsátva gondolataimat, állandóan feszélyez a félelem, hogy modorom érdekességével, vagy pongyola fogalmazással éppen ellenkező hatást érek el, mint amely szándékomban van.

Nem tudom például, hogy az a néhány oldal, amit tegnap leírtam, nem kelti-e önökben azt az érzést, hogy nagyképű, öntelt fickó vagyok, s pusztán személyem iránti ellenszenvből nem fogják-e elutasítani az általam közölt tények igazát. Barátaim ugyanis avval vádolnak, hogy új ismerőseim előtt tíz percen belül illegális tevékenységgel kezdek hancegni, s lám már Önökkel is közöltem, hogy illegalista voltam, és még hozzá szerepem nem is volt teljesen jelentéktelen! Nem szeretném, ha Önök is hancegésnek vélnék, ami nem az, hanem pusztán tényközlés, és így félreértenének. Én azt hiszem, csak olyan emberek találják meg a közös nyelvet, akik ismerik egymás múltjának fő vonásait, mert a szavaknak más a jelentésük pl. egy régi katonatiszt, mint egy régi kommunista szájában. Én valójában csak akkor közlöm idegenekkel a múltamat, ha vitatkozunk valamiről és soha egyébkor. És meggyőződésem, hogy helyesen járok el, mert más allúziói vannak az én érveléseimnek, mint például egy negyvenöt utáni neofitának.

Azt hiszem, az lesz a legjobb, hogy ha már elkezdtem, be is fejezem a bemutatkozást. Majd akkor meglátják, hogy nem is lenne semmi okom a hancegésre. A mozgalomhoz a legkülönbözőbb utakon lehetett elkerülni, ezek közül nem a legkritkább - de nem is a legdícsérendőbb - az enyém. Én - és nem én voltam az egyetlen - felvágásból csatlakoztam a kommunistákhoz, és legfeljebb annyiban különböztem sorstársaimtól, hogy én ezt be is vallom. Megmaradni ugyanis csak egy úton lehetett a pártban, s hogy ezt az utat végigjártam, nem érdemem, hanem szerencsém. S hogy mi ez az út, azt nem kell külön elmondanom, mert történetem ezt különös világossággal példázza.

Még csak annyit, hogy azért is helyes, ha bemutatkozom, mert a következő történetben nemcsak Pistáról, hanem rólam is szó van, mégpedig kb. egyenlő mértékben.

„Születtem 1913-ban Budapesten, itt is végeztem iskoláimat. Apám köztisztviselő volt, hivatalvezető, 1923-ban súlyosra forduló betegsége miatt nyugdíjazták.” Így kezdődik minden önéletrajzom, s ha furcsán hangzik is ez egy káderes szájából, mégis megmondom, hogy akik olvassák, nem sokat tudnak meg rólam. Nem, én sem tartom kielégítőnek az önéletrajzodit, csak éppen az a véleményem, hogy mielőtt eltörlik, valami jobbat kell találni a helyébe, és ez még senkinek nem sikerült. Viszont meggyőződésem, hogy fenti adatok alapján sokféleképpen lehet elképzelni, csak éppen olyannak nem, amilyen vagyok. Mint egykori matematikus, hiszek a nagy számok törvényében. Tízezer köztisztviselő ivadék gondolkozásmódjában több a megegyezés, mint ugyanannyi vegyes származásúban, és hogyha kiderül, hogy például az államapparátusban ennyi meg ennyi, ilyen vagy olyan származású egyén dolgozik, lehet következtetéseket levonni az államvezetés manírjáról, sőt esetleg intézkedni is. Én azonban, az egyén, nem vagyok statisztikai adat, s ne is aszerint ítéljenek meg. Jellemem kialakulására legalább annyira hatott az, ami apámban rendkívüli, mint az, ami pályatársaimmal közös volt. Fékezhetetlenül szilaj természettel születtem - nem ritkaság ez fiúgyermekéknél, akár lesz belőlük hivatalvezető, akár nem -, de ő, mielőtt kitombolva magát, lehiggadhatott volna, sokizületi gyulladást kapott, melyből súlyos szívbaja maradt vissza, és fizikai képességeinek

korlátozása egy életre megrögzítette és makacs sértődöttséggé változtatta benne az ifjúkori szilajságot. A sértődöttség sem ritka a korosabb hivatalvezetők között, de hogy valaki már sértődöttséggel kezdje a pályáját, az nem mindennapi eset.

Röntgenfelvételei a szívelváltozáson kívül egy öblös árnyékot is mutattak a szíve fölött, melyet aneurizmának tartottak, s ha ez a téves diagnózis nem változtatta is meg a kórtüneteket, a kísérő lelki jelenségeket annál inkább. Az állandó halálfélelem megrontja a jellemet, különösen azét, aki azt hiszi, hogy a korai koszorúérrepedés már előre bocsánatot ad minden elkövetett és elkövetendő bűnére. Az orvosok egy kurta évre tervezték apám életét, s így az első öt esztendőben még joggal panaszkodott arról, milyen rettenetes szorongás fogja el minden este, elalvás előtt, mert nem tudja, lesz-e számára reggel ébredés. Hanem azután egy újabb vizsgálat meghozta a megváltást, egy fiatal orvos megállapította, hogy az árnyékot nem aneurisma, hanem egy sokkal kevésbé veszélyes, befelé növő struma okozza, és ő úgy rúgta ki a megváltóját, hogy lába sem érte a földet. Struma?! Azt már nem! Nincs nagyobb kincs, mint egy nemlétező halálos betegség, mellyel követelőzni, zsarolni és vigasztalódni lehet, és nincs kellemesebb, mint az olyan halálfélelem, amely nem hordozóját, hanem hozzátartozóit gyötri. Okos ember volt az apám, annyi szent! Ezután kizárólagosan agyalágyult öregekkel kezeltette magát, s egyszer idegesen lapozgatván az orvosi lexikonban, véletlenül kettétépte a lapot, melyen a struma szó állt.

Mindenki arra büszke, amije van. Én például lenézem azt, akinek csak egy durva apa tette tönkre a gyermekkorát. Mit tud az arról az eszelős rettegésről, ami a mi egünkről valósággal letörölte a napot? Egy patkánylyuk emberibb szállás, mint a mi két szobás, összkomfortos, csinosan berendezett lakásunk volt. Az sem jó, ha a gyereket egy eltört pohárért az irigátorcsővel verik véresre, de ha ezután a sértés elkövetője összeesik, és szívrohamában idegtépő vinnnyogással átkozza azt a szegény gyereket, aki előidézője lesz azonnali halálának - ez már nem borzalom, hanem a tiszta örület maga.

S ha legalább gyűlöltük volna apámat! De nem, mi szegény verebek minden szavát elhittük, és görcsbe csavarta gyomrunkat a büntudat. Mert durvaság, halálfélelem - ez még csak apám egyik oldala. Olykor este csengettek az ajtónkon, vendég érkezett, és egyszerre minden megváltozott. Ember nem ismerhetett kellemesebb csevegőt, mint apámat, mikor nem voltunk magunkban. Milyen nyájas volt! Hogy sziporkázott! Mennyire szerették!

Tőle senki nem távozhott üres kezekkel. Koldusnak alamizsnát, kétségbeesettnek vigaszt, tanácstalannak útbaigazítást adott, s ez épp olyan szenvedélye volt, mint más alkalmakkor az emberkínzás.

A jó hangulat varázsa aztán nem múlt el másnap reggelig. Ha a vendég eltávozott, s apám felénk fordította vérekes szemét, nem reszkettem tőle, hanem hozzábújtam, mint a cica, ő pedig levegőbe dobált, és felborzolta hajamat. Szegény! Talán ha nem nyugdíjazzák, s nem kell hármunkon kitöltenie alárendelték százaira méretezett intézkedési dühét, én sem a rosszabbik oldaláról ismerem meg, s elhiszem róla, hogy mintaférj és nagyszerű családapa.

Amint hogy - talán nem volt az is? Szédelegve és betegen, még akkor is, mikor eddigi bajaihoz érlemeszésedés is járult, kis üzletek után talpalt, hogy kiegészítve alacsony nyugdíját, megszerezze családjának a ruhára és tanításra valót. Hogy melleleg közveszélyes hisztérika is, azt sem az idegenek, sem mi gyerekek nem tudtuk, csak az anyám, ő azonban mindenki előtt titkolta, és különösen előttünk védte apám hibáit. Jutalmul aztán, ha egy-egy átvirrasztott, szörnyű éjszaka után, karikás szemmel, elgyötört arccal végezte munkáját, apám rátámadt:

- Csak uszítsa ellenem a gyermekeimet, anyu!

Hát ez az én gyermekkorom igazi káderanyaga. Apámtól nem köztisztviselői pedantériát, hanem lázadást és mindent betöltő rettegést örököltem. De mert kétarcú lény volt, és nemcsak félttem tőle, hanem irigyeltem is, és kívántam, hogy engem is úgy becsüljenek, mint őt, idegenek előtt gondosan titkoltam gyávaságomat. Ha magamra maradtam, még egy üzletbe se mertem bemenni, mert hátha amit keresek, az ott nem található, s így megszegyenülök, társaságban viszont a legvadabb kalandokból sem vontam ki magamat, s amikor szívem már alig tudott versenyt dobogni izgalmmal, ajkamon még mindig ott volt a hetykén ráfagyott mosoly. Hányszor örültem volna veszélyes utakon, ha rosszul leszek és összeesem, mint apám, de elnyűhetetlennek látszó szervezetem volt, és szimulálásra nem bírtam rászánni magam. Hogy minél ritkábban kelljen próbára tennem zilált idegeimet, inkább kerültem a fiúk társaságát, egyedül sétáltam, vagy otthon maradtam, és kusza vágyaktól hajtva szaladgáltam a szobában, egy gombolyaggá gyúrt papírt dobáltam a plafon felé, és arról ábrándoztam, hogy valami igazi hőstettel magamra irányítsam társaim figyelmét.

Most képzeljenek maguk elé egy pattanásos arcú, nyakigláb kamaszt, aki saját árnyékától is retteg, és közben hőstettekről sző álmokat - ez voltam én. A kép - ezt jól tudom - nem valami rokonszenves, s önök valószínűleg úgy gondolják, hogy kevés gyerek indult rosszabb fegyverzettel az életbe, mint én. A valóságban azonban ez az állandó félelem, bármennyire tűrhetetlennek éreztem is, nem kis erő forrása volt számomra.

Az az idő, amelyről most beszélek, a rettegés korszaka volt. Mindenkinek, aki nem született elég gazdagnak, oka és kötelessége volt félni. Mint valami áttekinthetetlen dzsungelben, mindenfelé vadállatok leselkedtek. Megfoghatatlan váratlansággal szakadt az emberekre csőd, szanálás, B. lista, hamis bukás, munkanélküliség, családi tragédia. Mindenki félt valamitől. Apám például, mint afféle nyugdíjas, eléggé biztonságban élt, és különben is hősködő természet volt, aki inkább kereste, mint kerülte a veszélyt és mégis láttam, hogy egy-egy politikai hír hallatára elsápadt, és ijedten kérdezi:

- Nem lesz ebből infláció?

Persze a legtöbb ember azért nyugodtan vacsorázott, hosszú lejáratú terveket szőtt, és mindkét kezével a reménység farkába kapaszkodva, iparkodott viszonylag elviselhetővé tenni az életét. Éppen ezért, ha a veszély rájuk tört, elvesztették a fejüket, öngyilkosok lettek, vagy áruba bocsájtották a feleségüket. Én azonban, aki örökös félelemben éltem, már előre elképzeltem, és túl éles színekkel kifestve, magamban át is éltem minden létező veszélyt. Az én rettegésemet már semmivel sem lehetett fokozni, s ha a veszély órája elérkezett, nem is volt rá okom, hogy elveszítsem a fejemet. Sőt, akár hiszik, akár nem, a névtelen aggodalmak után, határozottan megkönnyebbülés volt, ha végre megtudtam mitől félek, és soha olyan gyorsan nem váltott az agyam, mint amikor bajba kerültem. A mindennapi életben kómikusnak látszhatott, hogy egy hozzám hasonlóan gyáva és feldúlt idegzetű fiú hírnévre vágyik, de mihelyt veszélybe kerültem, megvolt a lehetőségem arra, hogy feltűnést keltően viselkedjek.

És tényleg, ameddig nyugodt életem volt, addig akaratlanul sodródtam, hol jobbra, hol balra. Tanultam - nem is rosszul, ábrándoztam - elég ostobán, és szerettem volna az osztály hangadói közé kerülni - teljesen reménytelenül. Amikor aztán nyakamba szakadt az első veszély, egyszerre saját lábamra álltam, s az aggasztó helyzetet a lehető leggyorsabban, a legjárhatóbb úton felszámoltam.

Ebbe az ügybe egyébként, tőlem teljesen függetlenül, s anélkül, hogy egymásról tudtunk volna, Hegedüs is belesodródott, és itt kezdődik kettőnk közös története. Úgy gondolom, itt az ideje, hogy bemutassam őt is, olyannak, amilyennek én láttam, minden Ágoston-féle hamisító áttétel nélkül.

Hegedüs mindenben az ellentétem volt, s én rendkívül vonzódtam hozzá. Sokszor forogtam veszélyben, mindig jól megálltam a helyemet, azt azonban mondhatom, hogy soha árnyékát sem éreztem annak, amit úgy neveznek: a veszély gyönyörűsége. Pistának viszont ez volt az életeleme. Ő a macskát csak szőrrel szemben szerette simogatni, de nemcsak a macskát, hanem a tigrist, sőt még a mérgekgígyót is. A veszélyben kivirult, önmaga fölé emelkedett, s azt hiszem, elmúltával unatkozott. Vannak ilyen emberek, nem is olyan ritkán, mint gondolnánk. Bizonyos szituációkban, mikor mások ingadozását kell legyőzniük, rendkívüli szolgálatokat tehetnek, más esetben viszont képesek mindent romba dönteni. Miután nem ismerik a félelmet, nem képesek mérlegelni az okokat sem, amelyek kiváltják, és könnyűszerrel vezethetnek minket fejjel a falnak.

Érdekes, előbb csak úgy kicsúszott tollamból a szókép: szőr ellenében simogatta a macskát, s mikor leírtam, túlságosan elcsépeltek is találtam, most pedig szinte látomásom támadt: megjelent előttem Mattheis tanár úr tömött angolbajusza és Hegedüs, amint kedvtelve cibálja ezt a férfias díszet. Igen, szőr ellenében simogatni - ez volt a módszere. Soha tulajdonképpen szemtelenséget nem hallottam tőle, de a tanárok jobban gyűlölték, mint a legrakoncátlanabb kamaszokat. Értett hozzá, hogy egyetlen szelíden hangzó mondattal kihozza őket sodrúkból.

- No de tanár úri - mondta például egyszer, mikor Mattheis már negyedórája molesztálta az osztályt, szokott modorában: „Csirkefogók! Gyilkosok! Én szeretem a gyereket, de maguk nem gyerekek, hanem barmok!” Persze, a szóáradatnak nyomban végeszakadt, s mi azt hittük, hogy Mattheis szétszaggatja Pistát, de Pista magába roskadva ült a helyén, szép liláskék szemében rémület és fájdalom, nagy szája félig nyitva - egész alakja azt látszott mondani:

- Úriemberek vónánk, nem?

És Mattheis háromszor nyitotta szóra a száját és csukta össze ismét, s mire negyedszerre már hangot is sikerült adnia, csak ennyit mondott:

- Megértettek? No hát azért!

Pista pedig hátrafordult, és gúnyosan elmosolyodott.

Így állván a dolgok, várható lett volna, hogy ha Pistával egyszerre kerülök ugyanabba a bajba, ő fog engem kihúzni a slamasztikából és nem én őt. De hát nem így történt.

Mattheis egyik órája alatt értem jött a pedellus. Szabó tanár úr hívatott. A kedvence voltam, mert matematikát tanított, s így semmi rosszra nem gondolva, siettem a szobájába. Íróasztalánál ülve fogadott, s tanáros biccentéssel viszonzta köszönésemet. De én felnőtt embernél még nem láttam olyan arckifejezést, mint az övé volt ebben a percben. Undor és gyerekes rémület. Szája reszketett. Mintha erőszakot kellene magán elkövetnie, hogy rám tudjon nézni.

- Maguk azt hiszik - kérdezte felháborodástól remegő hangon -, én nem tudom, hogy a szomszédai magáéról másolják le a dolgozatot?

- Mi ez? - kérdeztem magamban. - Csapda?

Minden, amit eddig az iskolában tapasztaltam, arra készítetett, hogy hazudjak. S íme, ennek ellenére az igazság csúszott ki a számon:

- Dehogyan hisszük tanár úr! Azért nem ad nekik a tanár úr hármasnál jobb osztályzatot.

Tudniillik már az is előfordult, hogy én hibáztam a számolásnál, a rólam másoló fiú nem, és mégis én kaptam a jelest.

- Hát akkor? - kérdezte - miért írnak nekem ilyeneket?

S felém nyújtott egy levelet. Ujja hegyével csipentette a sarkát, mintha nem akarná beszennyezni érintésével a kezét.

Eloolvastam az írást és elsápadtam.

Szörnyű levél volt.

„Tisztelt tanár úr! Tudatom Önnel, hogy visszaélnék a jóságával. Akiben legjobban bízunk, az csapja be a legaljasabbul. A következő dolgozatírásnál figyelje meg Petrátot. Mikor Ön azt hiszi, hogy feladatát megoldva nyugodtan ül a helyén, és rajongó arc kifejezéssel bámulja Önt, valójában a pad alatt apró papírszeletekre felírja a dolgozatát, és szétküldi szomszédjainak.

Valaki, aki ezt már nem bírja nézni.”

- Jelzem, van stílusa! - mondta Szabó, mikor befejeztem az olvasást. Azt hiszem ez a közbevetett megjegyzés mentett meg egy hisztériás rohamtól. Így is meredt szemmel bámultam a rettenetes papírra, s csak ennyit dadogtam:

- Micsoda aljasság!

Mindjárt tudtam ki küldte a papírt, azt is, hogy miért.

Volt egy Ágoston nevű osztálytársam, az írta. Ágoston apja meg az enyém ismerték egymást, néha összejártunk. De én ettől eltekintve is többet voltam vele együtt, mint másokkal, csak éppen mégis volt benne valami, ami inkább taszított, mint vonzott. Könnyű lenne utólagosan hízelegni magamnak avval, hogy már akkor éreztem, hogy nincsen vele minden rendben, de erről szó sincs. Amit nem szerettem benne, az lényegében nem volt negatív vonás. Csak arról volt szó, hogy ugyanazt az álmod dédelgette szívében, amit én, és ő szeretett az álomról beszélni, én pedig nem. Van a fiúgyerekekben valami nem testi szemérem a teljes kitárulkozással szemben. Ágostonban ez az érzés alig fejlődött ki, bennem pedig túltengett, s így akaratlanul és tudatlanul örökké megbántott.

Azt kérdezte például:

- Mit gondolsz? - mikor Caesar annyi idős volt mint mi, sejtette, hogy egyszer Róma urává válik?

Úgy éreztem, mintha előlem lopta volna el a kérdést, s elszorult a torkom.

- Nem tudom - feleltem -, és nem is érdekel.

- Hát te nem akarsz nagy ember lenni? - kérdezte.

Éppen ez volt az a kérdés, melyre én sem igennel, sem nemmel nem tudtam válaszolni, csak a vállamat vonogattam. Ő pedig ábrándosan tekintett a „De Bellum gallicum” fordításra váró soraira és felsóhajtott:

- Albula! Micsoda ostoba név! Ha Caesar nem csatázik véletlenül a partján, nem tud róla senki. Látod, barátom, ez a nagy ember. Amihez hozzáér, azt híressé teszi.

Engem persze jobban foglalkoztatott ez a kérdés, semhogy sokáig tudtam volna hallgatni.

- Én azt hiszem - mondtam szinte remegve az izgalomtól -, hogy Caesar már gyerekkorában sejtette, hogy mennyit ér, mert aki kételkedik magában, abból nem lesz semmi.

Ez volt ugyanis az én nagy aggodalmam, mert én örökké kétség és remény között ingadoztam, és azt szerettem volna, ha Ágoston tiltakozik megállapításom ellen, de buzgón helyeselt.

- Más viszont nem vette észre rajta - jelentette ki olyan bizonyossággal, mintha együtt bigézett volna Caesarral. - A felesége lepődött meg a legjobban, mikor kiderült, hogy a férje nagy ember.

Mielőtt megértettem volna, mire céloz, már folytatta is:

- Én, barátom, azt játszom a legszívesebben, amihez nem értek, hogy hozzászoktassam magam a vereséghez.

- Én nem - csúszott ki a számon. - Én inkább nem játszom.

Fülig pirultam, hogy így kiadtam magamat. Ilyen beszélgetések után kerültem Ágostont, míg egy családi látogatás újból össze nem kerített minket, és akkor kezdődött minden előlről.

Karcsi eleinte ugyanazon az úton haladt, mint mi, többiek. Versenyzett velünk tanulásban, sportban és sakkozásban, s eredményeivel iparkodott nevet szerezni magának - valamivel jobb eredménnyel, mint én. Aztán egyszerre - nem tudom miért - megváltozott:

- Eredmény? - Marhaság! Gazdaggá kell lenni. A pénz az isten.

Becsületszavamra, ilyen kisöregesen beszéltünk, és nem is sejtettük, mennyire kómikusak vagyunk.

Azaz, ő talán nem is volt kómikus. Neki kész tervei voltak.

Egyszer feljött a lakásomra, amit apám miatt nemigen szokott, és titokzatosan félrehívott:

- Van egy nagy üzletem. Beveszlek.

Tetszetek nekem ezek a titokzatos szavak. Izgatottan vártam a magyarázatot.

- Monopolizálok - mondta. - Mától fogva én veszek egyedül dolgot. Azt is, amit te írsz a szomszédaidnak. Kétszer annyit fizetek, mint amennyit eddig kaptál.

Csodálkozva bámultam rá:

- Hogy-hogy kaptam? Nahát, öregem...!

Felugrott a helyéről:

- Azt akarod nekem bemesélni, hogy... Na ne marhászkodj!

Nem tudtuk egymást megérteni. Én legelemibb kötelességemnek tartottam, hogy szerencsés matematikai készségemmel segítsen társaimat, ő bizonyosra vette, hogy hazudok.

- Szóval nem? - kérdezte hidegen.

- Nem! - feleltem én.

- Akkor jaj neked! Végeztem!

Most itt volt a levél, amelytől reszketnem kellett volna - és reszkettem is, de csak az undortól. Néztük egymást Szabó tanár úrral, és nem tudom, melyikünket döbbsentette meg jobban az emberi aljasság határtalansága, engemet, vagy őt.

- Tanár úr kérem - mondtam -, én tudom, ki írta a levelet.

Összerezcent.

- Ne árulkodj! - kiáltott rám idegesen, de mikor látta, hogy megijedek, enyhítőül hozzátette:

- Nem érted? Meg kellene dicsérnem!

Megsemmisülten bámultam rá, ő pedig felállt, hozzám lépett, és megsimogatta a hajamat.

- Ronda világban élünk, fiam.

- S én most már nem engedhetem lemásolni a dolgozataimat? - kérdeztem. - Lehetetlen!

- Pedig így van - mosolygott. - Ezután meg kell számukra még egyszer oldanod a példákat más módszerrel.

Diák voltam, ő pedig tanár, s így nem mertem megszorítani a kezét. Pedig de szerettem volna! Soha ilyen meglepetést mint ez az ember, akit eddig mindnyájan lenéztünk türelméért, szórakozott szelídségéért.

Mint később megtudtam, szocialista volt, és minden évben vállalt egy előadást a matematikáról a Magánalkalmazottak Országos Szövetségében. És hiába figyelte az igazgató külön spiclikkel, ha nem is hirdethette, legalább cselekedeteivel megtagadni nem akarta a meggyőződését.

De hát senki nem lehetett büntetlenül Horthy-tanár, s egy cseppet sem csodálkoztam, mikor másfél év múlva az érettségi banketten Karpinecz tanár úr ünnepi szónoklata alatt, aki a becsületről beszélt, a fülemhez hajolva ezt mondta:

- Marhaság! Ki tudja magáról eldönteni, becsületes-e vagy sem?

Megpróbáltatásaim azonban ezzel nem értek véget. Éreztem, hogy Ágoston nem fogja ilyen egyszerűen feladni a harcot, és nagyon óvatosan viselkedtem. Következő támadását azonban nem ellenem, hanem Hegedüs ellen intézte. Hogy mi történt közöttük, azt én is csak most tudtam meg a *Veszélyes művészetből*, de ez akkor nem is volt fontos. Én csak annyit láttam, hogy egyszer Mattheis tanár úr óráján valaki egy tintás papírgalacsint vágott előre, és Mattheis felüvöltött:

- Ki volt az?

Máskor mély hallgatás volt a válasz az ilyen fölösleges tanári kérdésre. Most azonban Ágoston a padra hajolt, és azt fuvolázta: - Hegedüs! - és mintegy adott jelre, még öten-hatan elkezdtek kiabálni. - Hegedüs! Hegedüs!

Pista elvesztette a fejét. Felugrott a helyéről, és pulykavörösen ordította:

- Csirkefogók!

Osztályfőnöki megrovást kapott.

Evvel azonban még nem ért véget a kálváriája. Ágoston és bandája üldözőbe vette. Hol feljelentették, hol elbuktatták a folyosón.

Hallatlan önuralmat tanúsított, de láttam rajta, hogy előbb-utóbb tönkremennek az idegei. Persze sejtettem, hogy ügye valamiképpen kapcsolódik az enyémhez, és ha vele végeznek, én következem. Megkérdeztem Pistától:

- Mit akarsz csinálni?

Ökölbe szorította a kezét:

- Összetöröm a pofáját!

Az én problémámat ugyan ez is megoldotta volna, de Pistát valószínűleg kicsapják. Ezt nem engedhettem meg. Én jobbat is tudtam a direkt akciónál.

Megígértettem vele, hogy két napig békén marad, én meg Lukács Bélához fordultam.

Ez a Lukács is osztálytársunk volt, tiszta jellemű, kissé korlátolt, de köztiszteletben álló és bikaerős fiú. Nyíltan elmondtam neki, mi történt, és segítségét kértem.

Másnap az utcán Lukács két akkora frászt kent le az én Karcsi barátomnak, hogy nyomban jobb belátásra tért, és hadd mondjam meg őszintén, örültem, mikor a közelmúltban megtudtam, hogy ma sem sejtí, kinek köszönheti a két pofont.

S ekkor történt a legkülönösebb.

Talán jelentéktelennek látszik, és meg sem írnám, ha csak valami kamaszkori hóbörgés lett volna Hegedűsnél, de nem az, hanem gondolkodásának alapvető sajátossága, mely ma is minduntalan felbukkan nála, s így jó lesz, ha megismerik. Két hétig került, aztán egyszer hozzám csatlakozott az utcán, és hirtelen azt kérdezte:

- Te veretted meg Ágostont?

- Igen, én! - feleltem büszkén.

- Kihúztál a bajból, de... Nincs ebben valami gyávaság?

Káromkodtam egy heveset, és azt hiszem, teljes joggal. Ő pedig olyan ártatlan csodálkozással nézett rám, hogy kinyílt a bicska a zsebemben.

- Te nem szoktad megvizsgálni, hogy cselekedeteid milyen erkölcsi kategóriába tartoznak?

Ez a furcsa filozófiai kifejezés jobban felingerelt, mintha újabb mázsás gorombaságot vág a fejemhez. Nyersen válaszoltam:

- Marhaság! - Ha én verem meg vagy te, kész a botrány. Így pedig minden rendbejön.

- Igen - mondta -, mint a varázslatban. Egy, kettő, három. Ez a különös. Látszólag minden a legnagyobb rendben van. Mégis, miért nem tudnám én semmi körülmények között rászáni magam?

Erre már nem tudtam felelni, és kielégítetlenül váltunk el egymástól.

Ami különben őt, szegény fejét illeti, nála nem jött rendbe semmi. Az Ágoston-féle disznóság egyre nagyobb méreteket öltött, és végre akkora botrány tört ki, hogy új igazgatót küldtek hozzánk rendet teremteni, Gruber nevű csirkefogót. A nyomozás során Pistát is belekeverték az ügybe, s mert ő volt az egyetlen, aki - elvi okokból - mindent tagadott, a legenyhébb vétekekkel őt büntették a legsúlyosabban, és kommunistaság gyanújába keveredett.

Ettől kezdve roppant elővigyázatosan viselkedett, még a tanárok bosszantását is beszüntette. Megvallom, mindnyájunknak csalódást okozott, és sokat veszített népszerűségéből, de aztán történt valami, ami utolérhetetlen magasságba emelte a szemünkben.

Ez a Gruber csodálatosan konzekvens fráter volt, s pillanatnyi szünetet nem engedve hajszolta az iskolát afelé a rend felé, melyet ő keresztényinek tartott, s melyen a maradéktalan engedelmesség értendő.

Ekkoriban a szabályzat minden diáknak kötelezően írta elő a Bocskai-sapka viselését. Az alsósokon kívül azonban épeszű diák nem tette a fejére, s a mi osztályunk fogásán is a tányérsapkától a fülvédőig mindenfajta fejfedő található volt, csak éppen a kötelező nem. Gruber még meg sem melegedett a helyén, mikor újra rendeletbe adta, hogy senki ne merészeljen Bocskai-sapka nélkül járni. Az Ágoston-ügy óta olyan félelmetes híre volt, hogy néhány gyöngébb idegzetű fiú, legalább a zsebében magával hozta, s az iskola közelében fejére nyomta, de a többség füttyült az igazgatói rendeletre. Erre berontott hozzánk.

- A kalap - mondta - nagyon szép viselet. Én is szívesen hordom. Egyáltalán, felnőtteknek megalázó lenne Bocskai-sapkát viselni. De maguk gyerekek, s ameddig én vagyok iskolájuk feje - most valami nagyon drasztikusnak fogok mondani -, addig úgy táncolnak, ahogy én

fütyülök. Aki holnaptól Bocskai-sapka nélkül érkezik azt hazaküldjük, és távozása igazolatlan mulasztásnak számít. Dixi.

Tudniok kell, hogy Gruber nem valami egyéni rosszindulatból kötözködött velünk. Ezekben az években bontakozott ki a felsőbbségnek az a támadása, amely rövid idő alatt megváltoztatta a tantestületek szellemét, és valósággal kisöpörte az iskolákból az „átkos liberalizmust”. Ez persze nem ment harc nélkül.

Éppen a minap kérdezte tőlem egy, csak néhány évvel fiatalabb barátom:

- Miért beszéltek ti annyit az iskoláról? A ti időtökben még nem volt unalmas?

Hát egyáltalán nem volt az. Anélkül, hogy tudtuk volna mi ellen harcolunk, foggal-körömmel és sok humorral küzdöttünk a Gruberek újításai ellen, s bizony előbb ki kellett halni a három felső osztálynak, mielőtt sikerült nekik az oktatást fasizálni.

Másnap például nem beszélünk össze, csak amikor reggel előkerestem szekrényem fenekéről azt az átkozott Bocskait, és fanyalogva próbálgattam a fejemre, tűztem bele tréfás ötlettel a csak ünnepeken kötelező lúdtollat.

- Ha lúd, legyen kövér.

Kiderült azonban, hogy a fiúk többségének ugyanez a tréfa jutott eszébe, és valóságos tolláradat lebegett az iskola felé. A sarkon Gruberbe ütköztünk. Villámló tekintettel meredt ránk. Megértette, hogy evvel az egyszerű ötlettel nevetségbe fullasztották parancsát.

Mi azonban nem ijedtünk meg villámló tekintetétől, s miután befordult az iskola kapuján, valóságos perzsa-vásár kerekedett az utcán.

- Neked még nincs tollad? Mars a Palástihoz, ott kapható.

Sajnos, a kis üzlet készlete hamarosan kifogyott, és például már Wucseticsnak sem jutott fejdísz. Ekkor Hegedüs, bicskájával kettévágta az övét, és elegáns mozdulattal nyújtotta át a meggyalázott fél lúdtollat barátjának, amit az nagy taps közepette tűzött sapkájához.

Az osztályban aztán úgy rendeztük el a dolgot, hogy a terem két oldalán lévő akasztóra zsúfoltuk a jól feltollazott sapkákat, s a középső falon csak Hegedüsét és Wucseticsét hagytuk. Mattheist akartuk felbosszantani.

De nem Mattheis jött be az órára, hanem Gruber. Megállt a katedrán, szétnézett, aztán kinyújtott karral rámutatott az egyik sapkára:

- Kié ez?

Wucsetics halálos csendben állt fel.

- Gyere ide! - parancsolta Gruber, és pofonra emelte kezét.

Már most Wucsetics, erős jellemű, korán érett gyerek volt, és nem akart egyetemre menni, hanem apja műhelyét továbbvezetni. Némi habozás után megindult a katedra felé, de nagyon lassan ment, közben úgy lóbálta a karját, hogy nem lehetett kétség, ha Gruber megüti, visszadja az ütést.

Gruber kutyaszorítóba került. Egy megpofozott igazgató többé soha, egyetlen iskolában nem állhat a fiúk elé.

Meg kell adni, sátáni ügyességgel oldotta meg feladatát.

Leeresztette a karját, egy darabig még farkasszemet nézett a fiúval, s aztán helyre küldte. Erre Wucsetics teste is elernyed, és fordult meg, hogy helyremegy. Ebben a pillanatban egy

villanást láttunk, Gruber teste hirtelen kinyúlt, s Wucsetics olyan pofont kapott, hogy az első padnak tántorodott.

Az a perc azonban, melyben vissza merte volna ütni az igazgatót, már elmúlt. És a nagy fiú rémületében és gyalázatában sírvafakadt.

Mi, többiek, megmeredve ültünk a helyünkön. Ilyen állati, szemérmetlen kegyetlenséget el sem tudtunk képzelni. Ha Gruber ránk kiált, ugorjunk ki az ablakon, engem uccse, meg-tesszük.

Ekkor felállt Pista, és még lassabban, mint az előbb Wucsetics, megindult Gruber felé. Ő nem lóbálta fenyegetően a kezét, csak a fejét vetette egy kicsit hátra. Aztán megállt a katedra előtt:

- Mit akarsz? - kérdezte nyugtalanul Gruber.

- Enyém a másik sapka! - felelte különös hangon, és Gruber azonnal tudta, hogy ettől megkaphatja ezt a pofont, amit a másik szánt neki.

- Menjen a helyére! - hebegte.

Pista meghajolt, és a helyére ment. S ezúttal hiába vártuk a villanást és a csattanást, nem következett be. Sőt, Gruber egész testével egy zavart mozdulatot tett az ajtó felé. Én erre, mint a bolond, felugrottam a helyemről. A többi utánam. Álltunk vigyázzba. Gruber ránk nézett, és kiment az osztályból.

- Ezt kidobtuk! - mondta valaki mérhetetlen csodálkozással.

- Szent isten! Mi lesz itt az érettségim?! - fűzte hozzá egy aggódóbb lélek.

HARMADIK FEJEZET

Én ugyan azt ígértem, hogy ezeken az oldalakon magamat fogom bemutatni, de azt hiszem nem kétséges, hogy amit végül is megírtam, sokkal inkább Pista története, mint az enyém. Ez különben rendjén is van így. Tárgyilagosságra törekszem, és nem szeretném, ha azt hinnék, hogy a felszabadulás után Hegedüs, korábban rejtve maradt jellemhibái miatt került egyik bajból a másikba. Ő szegény, bizonyos fokig anakronisztikus jelenséggé vált, éppen azok a tulajdonságai fordultak ellene, melyek egykor a legszebbek voltak benne.

Most azonban, már itt az ideje, hogy visszakanyarodjak saját történetemre, és folytassam saját bemutatkozásomat. Mint mondtam, nem tartom bűnnek, hogy a felvágás vitt a mozgalomba. Ha azonban már elmondtam az Ágoston-ügyet, beszélnem kell nyíltan és őszintén egy valóban rossz jellemvonásomról is, amely érezhetővé teszi, hogy az Ágoston-ügy után tovább romlott az idegállapotom.

Mi tagadás, nem tartozom a szürke eminenciás típusú emberekhez. Nekem soha nem volt elég, ha csak én magam s esetleg még néhány beavatott tudta, hogy ki vagyok. Az illegalitás egész ideje alatt nehezen tettem lakatot a számra, és sokszor alig álltam meg, hogy ne dicsekedjem el tetteimmel. Különös véletlen folytán a nevem akkor sem került a lapokba, amikor letartóztattak, így még átmenetileg sem jutottam országos hírnévhez. Viszont azzal vigasztaltam magam, hogy a forradalom győzelme után majd egycsapásra világhíressé válik az emberek előtt, hogy eddig inkognitóban éltem közöttük.

Persze akkor, a gimnázium hetedik osztályában még a biztos jövő ígéretével sem kárpótolhattam magam, s amikor azt láttam, hogy az Ágoston-ügy mindenkinek dicsőséget szerez, csak a tulajdonképpeni főszereplő, én maradok továbbra is ismeretlen, hogy őszinte legyenek, majd megvesztem a méregtől.

A következő év azonban nem volt alkalmas a feltűnésre. Megszűntek a vad rendzavarások, az osztály minden erejét megfeszítve készült az érettségire. Gruber többet nem jelent meg az osztályban, de mindenről tudott, és mi örökké fejünk fölött éreztük a veszélyt. Biztosra vettük, hogy az érettségin fizetni fog. Hadd mondjam meg mindjárt - később nem lesz rá alkalmam -, hogy ez a terve sem sikerült. Az állandó veszélytől sarkallva, végül is tizenegyen tettük le jelesre a vizsgát.

Engem azonban akkorra már kevésbé érdekelt, mert közben Hegedüs újból bajba került, mely megindította az én külön lavinámat is.

Karpinecz egy órán, az őszirózsás forradalmat magyarázva, azt találta mondani, hogy Kunfi hazaáruló gazember. Pista viszont szűk baráti körben kijelentette, hogy az a gazember, aki Kunfit hazaárulónak nevezi. Beárulták, és az igazgató maga elé citálta:

- Mondtad ezt meg ezt?

Pista kihúzta magát:

- Mondtam.

Igazgatói megrovást kapott, figyelmeztették, hogy legközelebb kicsapják az iskolából.

Mármost a bátyám Brünnben tanult textilmérnökséget, azonkívül volt egy másodunokatestvérem, aki röpiratosztogatásért már börtönben is ült. Ennélfogva úgy éreztem, hogy van valami közöm a kommunistákhoz, s ezt színvallása után jónak láttam Hegedüs tudomására hozni. Vasárnap, az önképzőkör ülése előtt félrevontam, és olyan kommunista módra kezdtem vele beszélni, hogy egészen elképedt.

- Nem is sejtettem, hogy hozzánk tartozol!

- No igen - felelte -, én sem hittem volna rólad.

Belém karolt, s a fél osztály szemeláttára buzgó beszélgetésbe merülve sétálgattunk fel-alá. Csuda jól éreztem magam.

- Természetesen tudom, hogy Kunfi gazember - mondta. - A forradalmat védtem, és nem őt.

Én Kunfiról csak annyit hallottam, hogy amikor Nagykanizsán újságíróskodott, udvarolt anyámnak, de ez cseppet sem zavart a válaszában:

- Légy nyugodt. Értettem az intencióidat.

Éreztem, hogy az intenció majdnem olyan jó kifejezés, mint az erkölcsi kategória. Pista viszont, aki Kunfi emlegetésével politikai állásfoglalásom pontosabb árnyalatait kutatta, elégedetten szorongatta a karomat. Valami Moszista diákcsoportról beszélt, meg arról, hogy ott most rám okvetlenül szükség van, mert ott a Partosék grasszálnak.

- Partosék! - kiáltottam fel. - Az más!

Persze azt sem tudtam, sütik-e vagy főzik azt a Partost, de Pista látta, hogy *mindent* értek, és nem habozott tovább:

- Igen! És nekünk még nincs frakciónk.

Magasra húztam a szemöldökömet:

- Különös!

Micsoda varázslatos szavak! Frakció! Partosék! Nyomban éreztem, hogy ez az, amit keresek, és engedékenyen mondtam:

- Gyere fel értem. Aztán majd megnézzük, mit lehetne csinálni.

Soha nem sejtett bátorságot éreztem magamban, és este azt mondtam apámnak:

- Én híve vagyok a nők egyenjogúságának!

Levette szemüvegét, és rám csodálkozott:

- Hogy ők is tarthassanak szeretőt? Te számár!

Fülig pirultam, és valami ürüggyel kimentem a szobából.

Így végződött első kísérletezésem a politizálással.

Ami ezután történt, az olyan volt, mint egy Buster Keaton film. Az alvajáró biztonságával sétálgattam roppant komplikált ügyek közepette, és amihez hozzáértem, az mint egy varázslásra megelevenedett. Huszonkét év távlatából visszatekintve, ma már épp olyan humorosnak is tűnik előttem, azok az emberek viszont, akik között mozogtam, úgy viselkedtek, mint a burleszk stálistái: mindent egészen természetesnek találtak.

Már első lépésem is hallatlan szerencsével kezdődött. Pista kinyitotta a diákcsoport helyiségének ajtaját, előre tessékelt, s én zavaromban megbotolva a küszöbön, egyenesen a bátyám karjai közé zuhantam, aki akkor Pesten tartózkodott, s egyébként sem azelőtt, sem azután nem tette többé lábát a csoportba.

- Te ilyen helyekre jársz? - kérdezte csodálkozva.

A bátyám nem szeretett engem. Ő volt a család prügelknabéja, apám elsősorban őt kínoztta, s engem az ő széles vállalai gyakran elrejtettek az öreg tekintete elől. Én meg, bár sajnáltam,

mégiscsak örültem, hogy legalább engem nem bántanak, ő viszont azt tartotta rólam, hogy nyávogó macska vagyok, és behízelm magam apánknál. Meg is zavarodtam, mikor váratlanul találkoztunk, s annál bosszúsabban válaszoltam:

- Miért ne járnék? Azt hiszed, csak neked szabad?

Megveregette a vállamat, s meg kell mondanom, ettől a pillanattól fogva örökre eltűnt belőle minden gyanakvás.

- Rossz hely ez - mondta. - Túl sok az oppozíciós. De ha már itt vagy, hallgassuk meg az előadást.

Montessori Mária nevelési rendszeréről beszélt egy elvtársnő, s aztán akadozó vita kezdődött. Rémségesen untatott az egész, de nagy vitézül azt mondtam:

- Érdekes volt.

- Marha vagy? - kérdezte a bátyám. - Na mindegy! Vasárnap elviszlek túrára.

És vasárnap elvitt túrára.

Ott aztán annál érdekesebb vitának voltam tanúja. Bátyám, mint a sebzett vadkan, egy sziklának vetette a hátát, és egyszerre három oppozícióval vette fel a küzdelmet. A Szovjetunióról vitatkoztak. Én mohó érdeklődéssel figyeltem érveit, és hála kitűnő memóriámnak, utolsó morzsáig meg is jegyeztem. Nemsokára alkalmam nyílt felhasználni őket.

A csoportban, trockista előadóval, vita indult meg a Szovjetunióról. Három este tartott a megnyitó előadás, aztán kezdődtek a hozzászólások. Én természetesen nem sejtettem, hogy azok az érvek, melyeket bátyámtól hallottam, megengedhetők egy túrán, de egy félig legális vitában megismételve rendőrkézre juttathatják az embert. Azt sem sejtettem, hogy a kommunisták nem sietnek felszólalásra jelentkezni, mert még egyszer megfontolják, hogyan védhetik legmeggyőzőbben álláspontjukat anélkül, hogy magukat lelepleznék. Én csak attól féltem, hogy valaki elmondja előlem bátyám bölcsességeit és gyorsan az ég felé kaparásztam mindkét kezemmel. Nyomban szót kaptam, és mások számára, megfoghatatlannak tűnő vakmerőséggel beszéltem háromnegyed óra hosszat - azt hiszem igen okos dolgokat.

Óriási sikerem volt. A kommunisták boldogan szorongatták kezemet.

- Rendes gyerek vagy!

Csak Pista aggodalmaskodott:

- Óvatosabb lehetnél...

De ő is örült. S úgy adódott a dolog, hogy az én felszólalásom lett a mag, mely körül napok alatt kikristályosodott a frakció.

Megalakítottuk a Vörös Diákszövetség középiskolai tagozatát, és beválasztottak a vezetőségbe. Azt is közölték, hogy ez a tagság a KIMSZ tagsággal egyenértékű, de én nem ijedtem meg, mert nem értettem, hogy ez mit jelent. Zavartalanul boldog voltam. Azelőtt a kutya sem törődött a véleményemmel, most meg csinos lányok kérdeztek áhítattal:

- Milyen lesz a szocialista állam?

Néhány hét alatt megtanultam, hogy ilyen kérdésre legegyszerűbb azt felelni:

- Az állam történelmi kategória, amely minden korszakban változtatja formáját.

Ha pedig valaki azt kérdezte, lehet-e tiszta kapitalizmusban akkumulálni, gondolkozás nélkül vágtam rá:

- Rosa Luxemburg.

Most látom csak, milyen nehéz igazat írni - nekem legalábbis kevésbé sikerül. Talán az a baj, hogy eltökélt őszinteséggel fogtam munkámnak. Elfeledkeztem arról, hogy az ember korának gyermeke, és csak nagy fáradtsággal szabadulhat közkeletű előítéletei alól. Nálunk ugyanis azt tartják őszintének, aki félelem nélkül megmondja a rosszat magáról is, másról is. Pedig sokszor a jót sem könnyebb kimondani, mint a rosszat, mert nemcsak a szégyen, a hiúság és a megtorlástól való félelem dolgozik az igazmondás ellen, hanem az álszemérem és az irigység is. Ilyenfajta buktatókban botlottam meg most én is. Addig vigyáztam arra, hogy semmi hibámat ne hallgassam el, míg végül már nem is lesz igaz, amit írtam. Ha csak magamat rágalmaoznám, azt könnyen meg lehetne bocsátani, de a munkásmozgalmat is kisebbitem, s ez megbocsáthatatlan bűn.

Persze a Szocialista Diákok Szövetsége, melynek helyiségébe betévedtem, még nem volt a munkásmozgalom, csak a perifériája, vagy ha úgy tetszik, kapuja, melyen nemcsak belépni, hanem visszafordulni is lehetett. A mozgalom minden hibája találkozót adott itt egymásnak, ami nem is volt csoda, hiszen tizenhét-tizennyolc éves gyerekek, diákok jártak oda, s a diákok már akkor is gyerekebbek voltak a hasonló korú ifjúmunkásoknál. És mégis... Nem vonom vissza, hogy felvágásból kerültem közéjük - ez az igazság. De amikor már ott voltam, valóban akkor is csak erről volt szó? Egyáltalán nem. Egészen új, éles levegő vett körül, s aki ezt egyszer megszokta, más atmoszférában már nem tudott lélegzeni.

Nem tudom, vajon más öregdiákok emlékeznek-e még egykori terveikre, elképzeléseikre az életről. Nekem ez nagyon kevésbé sikerül. Minden erőmet megfeszítve iparkodom eszembe idézni komoly beszélgetéseink tárgyát - nem megy. Homályosan emlékszem Pintérre és Wolfra, akik egyetemi zavargások napján beteget jelentettek, és állítólag a turulistáknak segítettek zsidót verni, másnap pedig meghunyászkodva másolták le a zsidó gyerekek füzetéből a házfeladatot. Mások Damjanichról vagy Kossuthról tartottak előadást az önképzőkörben, s ezért nagy hazafiaknak hitték magukat. Ismét mások cseléd lányokat hajkurásztak a ligetben, s tízpercekben hőstetteikkel hancegtek. Voltak, akik orvosnak, ügyvédnek vagy mérnöknek készültek közülük - mert az apjuk is orvos volt, vagy a nagybátyjuk megígérte, hogy állást szerez nekik a MÁV-nál. Két osztálytársam érzett magában festő tehetséget - az egyik rajztanár lett, a másik könyvelő egy rongykereskedőnél. Rohonczy Karcsi kispapnak indult - ma jazz-zongorista. Író, politikus, feltaláló? Ha volt is valakinek ilyen vágya, hallgatott róla, nehogy kinevessék. Egyetlen gyerekről tudok, akinek konkrét elképzelése volt az életről, és azt meg is valósította - keresve sem találnék jellemzőbb esetet a Horthy-korszak reális ábrándjaira. Fazekas Jancsinak hívták, és igen alapos, kitartó gyerek volt, különös hajlammal az elmélyült, elemző gondolkodásra. Az Isten is arra teremtette, hogy kutató mérnök, vagy talán egyetemi tanár legyen valahol, de ő nem is gondolt erre.

- Ugyan! - vont vállat, ha valaki ezt emlegette előtte - nincs nekem akkora protekcióm!

Volt egy véletlen járulékos tehetsége: abszolút hallása volt. Ebből akart megélni.

- De hiszen nincsenek művészi hajlamaid - mondtuk neki.

- Az a jó! - felelte. - Ha lennének, hegedűsnek vagy zongoristának mennék és éhenhalnék, így azonban fagottos leszek, és arra mindig szükség van.

- Ahhoz is protekció kell! - mondta Gratz Hubert, az osztály humoristája.

- Igaz! - felelte - de sokkal kisebb.

És még ő is csak kerülő utakon tudta elérni célját. Évekig volt állás nélkül. Ekkor hasonló társaival, egy mellőzött tehetséges karmester vezetésével megalakították a Verdi zenekart, és három koncertet adtak. Sikerük volt. Az utolsó után találkoztam vele.

- Révbe értél - mondtam.

- Még nem - felelte. - Majd ha elszipkázik a hangversenyzenekar.

És aztán ez történt. Hogy tönkretégyék a konkurenciát, a fúvósokat elszipkázták, s ő harminc vonós terhére, végre biztos álláshoz jutott.

Így éltünk az iskolában, szürkén és érdektelenül, mint ez egy felesleges generáció tagjaihoz illett. S ekkor egyszerre egy olyan társaságba kerültem, melyben mindenki országos problémákkal foglalkozott, melyben a filozófia és politika kérdései iránt nemcsak érdeklődni volt szokás, hanem állást is kellett foglalni bennük. Igen, állástfoglalni, csatlakozni, és harcolni azért, hogy mások is csatlakozzanak. És mindez, egyelőre homályos okból, hallatlanul fontos és nélkülözhetetlen volt.

Persze néha csodálkoztam, sőt hüledeztem ebben a rendkívüli érdekes világban. Emlékszem, például, egyszer azon vitatkoztunk, hogy szocializmus-e az, amit a bécsi városi tanács csinál. Hegedüs ezt tagadta, s erősködött, hogy ebben a kérdésben mindenkinek állást kell foglalnia. Én támogattam őt, hanem aztán hazafelé menet váratlanul megkérdeztem:

- Tulajdonképpen mulatságos. És ha állást foglalunk, mi van?

Homlokát ráncolva, megütközve nézett rám. Aztán azt mondta:

- Holnap tüntetés lesz. Eljössz?

- El - mondtam könnyedén.

- Légy este nyolckor a Hollán utcában a tenispályáknál. Ha nem találkozánk, kövesd azt az elvtársat, aki a Warsaviankát füttyüli.

Még egyszer végignézettem rajtam.

- Vigyél magaddal köveket, és köss nyakkendőt.

Úgy meglepett ez a különös párosítás, hogy elfeledtem megkérdezni, miért tüntetünk.

Nem tudtam, hogy a tüntetésen baj érhet, azért nem féltem másnap este, mikor útnak indultam a találkozóra? Biztosan tudtam, de az egész olyan valószínűtlennek látszott, hogy mint aki mesében jár, úgy lépegettem az utcán. Én a tüntetést úgy képzeltem el, hogy sokezres tömeg vonul fel zászlókkal és éljenezve, és hogy ennek valamiféle köze lehessen a szűk Hollán utcához és egy elvtárhoz, aki a Warsaviankát füttyüli, az teljesen hihetetlennek látszott. Még arra is gondoltam, hogy Hegedüs talán csak próbára akar tenni, elhatároztam, hogy kinevetni nem hagyom magamat. Ám nem messze a tenispályáktól, csoportunk egy tagjába ütköztem. Noha előttem járt, ő vett észre előbb, mert mint kitanult konspirátor hirtelen megállt, és cipőfűző-kötözés ürügyén hátrapillantott. Megismert és megvárt.

- Te is jössz?

Megvallom, most sem lett számomra valószínűbb a kaland. A Hollán utcát ekkor még nem telepítette be teljesen az újlipótvárosi építkezési láz, elhagyatott volt és sötét, inkább a hold világított, mint a lámpák, s én valami karácsonyi hangulatban botorkáltam barátom karján, ismeretlen veszélyek elé. A tenispályákhoz érve fel-alá járkáltunk. Az utca még most is kihaltnak látszott, csak lassan vettem észre, hogy távolabb is sétál egy-két fiatal pár, s mintha a kapuk alatt többen beszélgetnének, mint egyébként szokás. Egyszerre egy kis bajuszkát viselő férfi, egy szőke lánnyal a karján az úttest közepére ment, körülnézett s aztán - milyen meglepetés! - nem a férfi, hanem a lány halkán füttyülni kezdte a dalt. Néhány taktus után megindultak a Körút felé. Utánuk akartam sietni, de barátom visszahúzott.

- Hova rohansz?

Laza oszlopban, azaz dehogyis oszlopban, szétszórt, alig észrevehető csoportban indultunk a vezetők után. Húszan lehettünk.

Ilyen kevesen? - gondoltam csalódva.

A Körúton túl, a Honvéd utcában álltunk egy percre. Aztán újabb húsz ember érkezett, s a nyomukban mi is tovább mentünk. Barátom vidáman forgatta a fejét, és megpróbálta kitalálni, hol lesz a tüntetés.

- Valami ablakokat kell betörnünk...

Egyszerre belém csípett:

- Az ügyészséghez megyünk! Óriási!

Összereztem. A szó igen fenyegetően hangzott. Mivel azonban sejtelmem sem volt arról, hol van az ügyészség, nem feleltem. Aztán befordultunk valahová, és velünk szemben is jött egy sereg ember. Éppen akkor ütötte el a kilencet egy távoli toronyóra. Nagy, vöröstéglás épület előtt álltunk.

- Szabadságot Cár Andreának! - törte szét a csendet egy harsány férfihang.

Hirtelen minden megelevenedett. Kiáltások röpködtek:

- Éljen Cár Andrea!

- Vesszen a fasizmus!

- Gyilkosok!

- Szabadságot Cár Andreának!

Zuhogni kezdtek a kövek, és a vörös épület ablakai csörömpölve törtek össze. Én is kihúztam zsebemből a délelőtti töltésen szedett, zúzott kavicsot, és sután elhajítottam. Egy eltévedt járókelő felkiáltott, és riadtan kapott a kalapjához. Úgy látszik én dobtam fejbe.

A kapu alól revolverét rángatva kiugrott az őrszemes rendőr. Távolabbról sípolás hallatszott.

- Most aztán eltűnni! - súgta barátom és meglökött.

Futni kezdtem, de tíz lépést se tehettem, mikor hátulról megragadták a karomat. Riadtan fordultam vissza. A kisbajuszú férfi jött mögöttem. - Nyugalom! - súgta. - Nem kell szaladni.

Befordult velem az első sarkon, aztán átvágtunk egy másik mellékutcára, és pár perc múlva a Vilmos császár úton voltunk. Itt engedte el a karomat.

- Na! - sóhajtott elégedetten - ebből a tömegeből emeljenek ki, ha tudnak!

Ránéztem és láttam, hogy eddig nyugodt, szigorú arca egyszerre felenged, és egész lényén vidám izgalom ömlik el.

- Pompás volt, mi?

És én ebben a pillanatban értettem meg, hogy mi történt. Hallatlan vakmerőséggel behatoltunk az ügyészség jól őrzött körzetébe, bevertük az ablakait, és követeltük, hogy engedjenek valakit szabadon, akit ott őriznek. Nem sokkal volt ez veszélytelenebb, mint az alvó tigris bajuszát megráncigálni, s én nem is képzeltem volna, hogy ilyesmi lehetséges.

- De hát - kiáltottam fel csodálkozva - ki az a Cár Andrea?

Bocsássanak meg, muszáj egy kissé előreszaladnom, mert Cár Andrea egykor népszerű nevét félelmetesen elfelejtettük, viszont beszélgetésünk időpontjában új ismerősöm sem tudott

többet róla, mint hogy a Jugoszláv Kommunista Párt titkára, itt élt Magyarországon, letartóztatták, és most ki akarják adni a jugoszláv hatóságoknak, jöllehet azok már in contumaciam halálra ítélték. Másfél esztendővel később azonban híre járt, hogy Cár Andrea kiszabadulása után illegálisan hazautazott, és a rendőrség rátalált rejtekhelyére. Utolsó pillanatban sikerült megszöknie, és két barátja lakására menekült. A rendőrség valamiképpen oda is követte. Cár Andrea ekkor revolverrel védekezett, és több rendőrt megölt, csak akkor tudták rátörni az ajtót, mikor elfogyott a lőszer. De már csak a holttestét tudták kezükbe kaparintani. Amíg ő sakkban tartotta a rendőrséget, barátai elmenekültek.

Mondom, akkor még csak elején tartottunk e hősi történetnek, de engem már az is hallatlan lelkesedésbe hozott, amit az elvtárs elmesélhetett.

- Kár, hogy kevesen voltunk! - mondtam.

- Kevesen? - nevetett vidáman. - Hiszen lehattunk volna háromszor ennyien is, csak akkor nem tudtunk volna elmenekülni. Kis csapatok néha erősebbek, mint a nagyok.

Igen, ezt egyszerre megértettem, és igazat adtam az elvtársnak.

- Különben - mondta azután elkomolyodva - nem is voltunk kevesen. Százezren voltunk. Most ugyanis a világon mindenütt tüntetnek a magyar követségek előtt, és a tiltakozások ezreit zúdítják a kormányra.

- Bécsben is? - kérdeztem hirtelen ötlettől megragadva.

- Bécsben?! De hogy jut eszedbe éppen Bécs?

Elmondtam vitámat Hegedüssel.

Bólintott.

- Okos gyerek a barátod. A bécsi városi tanács természetesen nem tiltakozik.

Beszélgésünknek erre a részére sem emlékszem szószerint, de bár okom van feltételezni, hogy az elvtárs választékosabb mondatokkal fejezte ki magát, mint amilyeneket én adok a szájába, a lényeget pontosan idézem. Itt azonban úr tátong memóriámban. Nem emlékszem, mi történt a most következő tíz-tizenöt percben. A bécsi tanácsról a City mozi előtt beszélünk, s még most is látom a tízórás előadásra érkező közönséget és magunkat is, amint felületes érdeklődéssel átfutjuk a kirakott képeket, s aztán újra egymás felé fordulunk. Aztán egyszerre a Paulay Ede utcában látom magunkat, és én így kiáltok fel:

- Furcsa! Miért éppen a Balkán-szekcióban?

A City és a Paulay Ede utca között nyilván történt valami, amit később iparkodtam elfelejteni. Hogy került szóba a Balkán-szekció? Úgy rémlik, mintha én gúnyolódtam volna először a Horthy-kormányon, amiért a „szerbeknek” kiad egy politikai menekültet, s mintha az elvtárs azt válaszolta volna: „ilyenkor jugoszlávok”. Így kellett történni, mert ez megmagyarázná székenkezésemet is. Nem lehetett büntetlenül olvasni olyan újságokat, melyek így írtak, ha valami nagyon csúnya dolog történt nálunk: „a legsötétebb Balkán”, „balkáni rendetlenség”, „balkáni baksisrendszer”. Hiába tudtam, hogy a szerb, oláh és tót elnevezések s a megvetés, mellyel kiejtették őket az imperializmus céljait szolgálják, mikor azt hallottam, hogy a Kommunisták Magyarországi Pártja az Internacionálé Balkán-szekciójának a tagja, úgy éreztem, mintha degradáltak volna bennünket, és úgy látszik, hangom elárulta érzelmeimet, mert amikor felkiáltottam: „Furcsa! Miért a Balkán-szekciónak?” az elvtárs megállt, szembe fordult velem, rám nézett, mérhetetlen csodálkozással, és aztán szégyenkezve fordította félre a tekintetét.

Ó, hányszor láttam később ezt a mozdulatot! Szegény, annyira röstellte magát, ha barátai közül valaki tisztességtelenséget mondott jelenlétében, hogy ő, a máskülönben félelmetes vitatkozó, ilyenkor csak suta válaszokat talált. És még azokat is félrefordulva, az orra alatt dűnnyögte el.

- Ha a fejetek tetejére álltok - mondta - Párizsban akkor is balkániaknak könyvelnek el bennünket...

Én megijedtem. Önök el sem képzelhetik, hogy néztünk, fiatal, fél-legális szervezetben dolgozó kommunisták azokra, akikről feltettük, hogy illegális munkát végeznek. Ma teljesen ismeretlen a tiszteletnek az a foka, amelyet mi éreztünk irántuk. Ők pedig időnkint elhívtak közülünk egyet-egyét hosszú éjszakai beszélgetésre, s a szerencsés ember azután hetekig mesélt találkozásáról. Azt reméltem, hogy most végre rám is sor kerül, és féltem, hogy ostobaságom miatt az elvtárs megharagszik rám.

Hanem erről szó sem volt. Talán azt hitte, hogy ki is csúszott a száján az a gorombaság, melyet első felháborodásában elgondolt, mert bocsánatkérő mosollyal kérdezte:

- Sietsz? Vagy sétálhatunk egyet?

Én pedig örömben megint előbb beszéltem, s csak aztán gondolkoztam:

- Jártál Franciaországban? Beszélj Párizsról.

Ismét láttam meglepett, szégyenkező tekintetét, de most nem fordult félre. Halk, gúnyos hangon kezdte:

- A legszebb városa a világnak. A bennszülöttek nem tudják hol van Budapest, az idegenek közül pedig csak a kínaiaknak szabad nyakkendőt árulni az utcán. Aki a Szajnából kiment a vízbefűlőt, az pénzjutalomban részesül. Szükség esetén ebből is meg lehet élni, csak szövetkezned kell valakivel, aki mindig más kerületben veti a folyóba magát. Mint Anatole France-ból ismeretes, a hidak alatt tilos aludni, így akinek már csak öt sous-ja van, az a zsinórszálláson tölti az éjszakát. Ez egy nagy üres terem, melyben ruhaszárító kötelek vannak kifeszítve. A vendég lefizeti az öt sous-t, homlokát nekitámasztja a kötélnak, s mivel teste az egész napi ácsorgásban egészen elmerevedett, ha elalszik sem esik össze. Egymás mellett támaszkodva így alusszák át az éjszakát. Reggel a patron kioldja a kötelet a falon lévő karikából, és úgy ébreszti fel a vendégeket, hogy soronként földre dönti őket...

Mire idáig ért elbeszélésében, hangja kiszínesedett, és olyan elhíhető erő csengett benne, hogy én percekig semmi kivétnivalót nem találtam szavaiban. Csak később kiáltottam fel:

- De hiszen ez nem igaz!

- Egy szó sem igaz belőle. De ha két hónapig lennél Párizsban, feltétel nélkül elhinnéd. Nincs az a rossz, amit ott a pénztelen idegenek el ne hinnének. Ez Párizs.

Mint akit hideg vízzel nyakon öntenek, úgy éreztem magamat. Ő pedig szenvedélyesen támadt nekem:

- Annyira ismered Pestet, hogy csak Párizsról tudsz kérdezni tőlem?

- Itt születtem! - mormogtam bosszúsan.

- Igen? - kiáltotta diadalmasan.

Megállt, körülnézett. Két férfi jött velünk szembe.

- Azok miféle emberek?

- Munkások - vontam vállat.

- Pompás megállapítás! De milyen munkások? Még ezt sem tudod? A magasabbik cipész, a kicsi asztalos.

- Kóklerség! - gondoltam magamban, mert semmi különbséget nem láttam közöttük. Ő azonban előre tudta, mit fogok gondolni, és vidáman nevetett.

- Nem hiszed? Megkérdezzük.

- Szép dolog! - hökkentem meg. - Bolondnak fognak tartani...

De barátunk már meg is szólította őket:

- Jó estét! Nem tudják, hol van a Lövölde tér?

- Azt minden cipész tudja! - mosolygott a magasabbik.

A Lövölde téren volt egy híres kis műhely, amelyben kommunisták dolgoztak, s amely kétszer indította el a cipészek általános sztrájkját. Ez azonban már később történt, és ma sem tudom pontosan, hogy ezekben a napokban miért állt a műhely az érdeklődés középpontjában. Elképzelhetik tehát, hogy valósággal varázslatnak tartottam azt a könnyedséget, mellyel az elvtárs egy semleges kérdéssel így kiugratta a nyulat a bokorból. Szinte megkönnyebbültem, mikor a másik munkás is beszállt a tájékoztatásba.

- A Körúton túl, az ötödik sarok - mondotta.

Ám barátunk ezt is javára fordította:

- Érdekes - nevetett -, a szakí is tudja, pedig ő nem bőrös.

- Miből gondolja? - kérdezték.

- Na, hallja? Csak asztalosnak lehet ilyen alsó karja!

- A gyalulástól van - mondta a férfi és elköszönt.

Az elvtárs hozzám fordult:

- Most már pontosabban meg tudom mondani a nagyobbik foglalkozását. Felsőrész-készítő.

Egy pillanatra feltámadt bennem a gyanú, hogy talán ismeri őket valahonnan, de nem maradt időm a töprengésre. A Zeneakadémia mellett arra lettünk figyelmesek, hogy egy jól öltözött kis asszony egy férfihoz siet, és megfogja a karját. Az meghökkenve néz rá, de az asszony magyaráz valamit, mire a férfi udvarias mosollyal a karját nyújtja, és egymásba karolva mennek tovább.

- Most mi történt? - kérdezte az elvtárs.

- Régi ismerősök. A férfi már nem emlékezett, de...

- Ördögöt - szakított félbe. - Erkölcstörténeti razzia van, és a lovag nagylelkűen átviszi a nőt a kordonon.

Ismét igazságot volt. A Király utcában állt a tolonckocsi, s a rendőrök egymás után rakták föl az elcsípött lányokat.

- Látod - mondta diadalmasan -, nem ismered Pestet.

Meg kell mondanom, hogy a munkásokkal egy kis szerencséje is volt, mert fásokat, bőrösöket és az építőket könnyű volt megismerni, de a tapasztalt mozgalmi emberek még egy sereg szakmát felismertek apró, alig észrevehető jelekről. Én azonban már ezt a tudást is érthetetlennek tartottam. Mégis vitatkozni kezdtem - nem tehetek róla, ilyen a természetem.

- Igen érdekes! De mi hasznom van belőle, ha tudom?

- Azt hiszed, az erkölcsvédelmi razzia ránk teljesen veszélytelen? Ha például röpcédula lenne nálam, nem mennék át a Körúton.

Beláttam, hogy ebben igaza van, de nem adtam meg magamat.

- Hanem a munkások felismerése csak játék...

Bólintott.

- Játék - tehát az élet gyakorlása. Csak gondoldj arra, hányszor kell majd munkásnak öltözött emberben felismerni a detektívet, nem is fogod annyira lebecsülni ezt a játékot. A jó megfigyelőképesség hozzátartozik a mozgalmi tapasztalathoz.

Hagyta, hogy egy kicsit forgassam a fejemben a szavait, csak aztán folytatta:

- Egy barátunkat egyszer detektívek várták a kávéházban, ahol néhányszor találkozója volt. A helyzet amúgy sem volt tiszta, s mielőtt belépett volna, belesett az ablakon. A helység csaknem üres volt, az egyik sarokban kártyáztak, a másikban egy kupec forma ember bóbiskolt. Már be akart nyitni, mikor észrevette, hogy a kupec kabátja utazópokróc módjára összegöngyölve hever mellette a széken, és előtte a hamutartóban ujjnyi vastagon áll a cigaretta vég. Ebből megértette, hogy az illető órák óta vár a kávéházban, és arra készül, hogy egyetlen mozdulattal menetekész állapotba hozhassa magát... Így mentette meg jó megfigyelőképessége a lebukástól...

- Kitűnő! - kiáltottam fel, és fejemtől a sarkamig megborzongatott az izgalom. - Nagyszerű!

Le voltam győzve. Hanem ekkor kiderült, hogy az elvtárs nemcsak értékeli, imádja is a játékot. Nem elégedett meg igazának bizonyításával, hanem váratlanul a kérdések tömegét zúdította rám, de én már csak arra az egyre emlékszem, amire meg tudtam felelni:

- A Lipót körúton összeesik egy ember. Kopott irattáskája van, türhető ruhája, de barna félcipőjének a talpa lyukas. Mit csinálsz?

Dacosan kaptam föl a fejemet:

- Bemegyek a legközelebbi OMTK-ba, és veszek két zsömlét és egy fél liter tejet.

(Lám, már akkor is volt társadalmi kezdeményezés! Ez a szokás annyira ismeretessé vált, hogy később a rendőrök külön alapot kaptak, hogy fél liter tejet és két zsömlét vásárolhassanak az éhségtől összeesőknek. Hogy aztán hányan éltek vissza a rendőrség jóindulatával, és estek össze az utcán még mielőtt elfogyott volna a jártányi erejük is, arról jobb nem is beszélni. Olvastam erről egyszer egy cikket, az volt a címe: „A nyomorúság vámszedői.”!!!)

A siker után megnőtt önbizalommal vártam a további kérdéseket, de az elvtársnak már elment a kedve a játéktól:

- Gyalázat, hogy ezt már az ilyen kölykök is tudják! Mi vagy te? Diák? Jövendőbeli hólapátoló?

- Nehogy azt hidd - mondta aztán elgondolkozva -, hogy mert többet tanultál, többet is tudsz, mint a munkások. A történelem és a retorika ismerete jó dolog, de nem a legfontosabb. Egy sereg tudományt, ami nekik természetes, mert velük született, neked külön meg kell tanulnod.

- Például? - kérdeztem.

- Várj csak! - mondotta - nézd ott szemben ezt a házat. Tegyük fel, hogy az egyik földszinti lakásából kilakoltattak egy családot és a bútora ott áll a kapu alatt. Te megbízást kaptál, hogy néhány elvtárral költöztess vissza az illetőt a lakásba. Most bemegyünk a házba, körülnézünk és megmutatod, hogyan szerveznéd meg az akciót.

Bementünk a kapu alá. Szűk udvarba jutottunk. Közönséges pesti bérház volt, porolóval és feltört keramit kockákkal, de nem volt körfolyosója, hanem a hátsó lakásokat csak a második lépcsőn lehetett megközelíteni.

- Ez persze egy kicsit megnehezíti a dolgodat - mondta barátunk.

- Miért? - kérdeztem. - Hiszen a lakás a földszinten van.

- Igen? Halljuk a tervet!

- Semmi különös. Tízen megfogjuk a bútort, és a helyére rakjuk. Persze álkulcsot hozunk magunkkal - tettem hozzá sietve, mikor láttam, hogy nincs megelégedve válaszómmal.

Nevetett.

- És közben a házmester értesíti a rendőrséget...

- Becsukatom a kaput...

- Jó. És még?

- Nem tudom. Mit kellene még csinálnom?

- Kíváncsi vagy rá? Akkor légy holnap este hét órakor az Elemér utca és Hernád utca sarkán, és kövesd azt az embert, akinek egy zöld és egy fehér újság lesz a kezében...

- Te is ott leszel? - kérdeztem.

- Nem, én nekem más dolgom lesz...

- Többet nem találkozunk?

Nevetett.

- De igen. Nézz meg mindent, mert ki is foglak hallgatni a leckéből. A jövő héttől kezdve ugyanis én fogok nálatok szemináriumot vezetni.

- József Attila? - kérdeztem csodálkozva.

Mosolygott és búcsúra nyújtotta a kezét.

Persze most Önök azt hiszik, hogy nekem minden vérem a szívembe tolult, mikor megtudtam, hogy József Attilával beszélek.

De hát nem így történt. Ehhez nekem Madzsarral, Schönsteinnel, Palotás Imrével, vagy más olyan, akkor híres elvtárrsal kellett volna találkoznom, akinek Önök tán a nevét is most hallják először. József Attiláról én csak annyit tudtam, hogy valamiféle költő, s hogy általános csalódást keltett, mikor Madzsar József helyett ő lett a szemináriumvezető. Jó tíz évvel később, visszaemlékezve erre a találkozóra, éreztem először elfogódottságot, s csak azóta számítom életem legszebb emlékei közé. És higgyék el, nincs ebben semmi csodálatos: ez még a *Dönts a tőkét* megjelenése előtt történt...

Különben nem is volt igaza, amiért haragudott, hogy Párizsról kérdezősködtem tőle. Én bennszülött voltam, és joggal travesztálhattam volna későbbi gyönyörű költeményének sorait:

*Pesti vagyok... mért érdekelne
engem a pesti élet maga?*

A jelenetek, melyeket naponta láttam magam körül, magától értetődőek voltak számomra és nem is gondoltam arra, hogy okuk vagy jelentőségük lehet. A megfigyelőnek nem elég, ha benne él a dolgokban, egyben kívülről is kell lennie. Ami természetes, az érdektelen, figyelemre méltóvá, akkor válik, amikor az ember először gondol rá, hogy másképp is lehetne.

Ítéletet az akar mondani, aki vagy messziről néz, vagy messzire lát; az ítélet-mondáshoz vagy távolság, vagy perspektíva kell. József Attilának mind a kettő megvolt, az elsőt vidéki és külföldi tartózkodásai, a másodikat a költészet és a szocializmus biztosította. Belőlem mind a kettő hiányzott, s én örökké hálás leszek azért, hogy megadta az első lökést, hogy a kívülálló szemével is figyeljem az eseményeket.

Voltak viszont a pesti életnek olyan jelenségei is, melyeket egyszerűen nem lehetett magától értetődőnek tartani, s ezek már korán gondolkodóba ejtettek. Nem véletlenül tudtam éppen azt az egyet, hogy mit kell az utcán összeesőkkel kezdeni! De ilyen jelenség volt mindenekelőtt a kilakoltatottak látványa. Egyszerűen nem lehetett megszokni és tudomásul venni. Lakbérnegyedkor tisztességes ember csak pirulva és gonosz hangulatban járhatott az utcán. A kopott bútorok a kapuk alatt s a tehetetlenül rajtuk gunnyasztó férfiak, a batyukba kötött szegényes fehérműk látványa lelkiismeretünk vesszőfutásává változtatta minden lépésünket. Még a rendőr is, ki máskor a fennálló világrend képviselőjeként feszesre húzta ki magát, a kilakoltatásokkor iparkodott úgy viselkedni, mintha nem tartoznék oda, és hallatlanná tette a társadalmi izgatás büntényét kimerítő megjegyzéseket. Érezte ő is, hogy egyetlen szava kirobbanthatja az emberek fuldokló dühét, s akkor csak a lábában bízhat, a kardjában nem...

Ismétlem: bennszülött pesti voltam, de nem született munkás. Nem tudom, hogy a munkások is a kilakoltatásokban látták-e a nyomor legégbekiáltóbb jelét. Talán nem. Hiszen koldusnak, vagy ágyrajárónak lenni rosszabb volt. Aki kilakoltatott, az még nem teljesen nincstelen. Van valami bútora, ha nem is több, mint amennyi a törvények szerint mentesül az elárverezéstől, és legalább időnként volt annyi pénze, hogy előre kifizethetett egy havi lakbért. Nem is olyan lekicsinylendő foka volt ez a jólétnek az akkori, hihetetlen nyomorúságban. Éppen ezért volt a kilakoltatás olyan gyűlöletes a kispolgárok előtt. Elsősorban nem a szívüket, hanem a biztonságérzetüket rendítette meg, ráeszméltette őket, hogy a kevés nem biztosíték a teljes tönkremenés ellen. A sarki fűszerest könnyebben rá lehetett venni, hogy a hajléktalanul maradtott gyerekeknek egy liter tejet küldessen, mint hogy két fillért adjon a koldusnak.

No de mért kell erről annyit beszélnem? Gondolom elhiszik, hogy ez volt a legszerencsésebb alkalom számomra a párt napi munkájával való megismerkedésre. Már annak a gondolata is, hogy harcolhatok a kilakoltatások ellen, olyan lelkesedéssel töltött el, hogy ismét elfeledkeztem a félelemtől és csak a várakozás izgalmát éreztem, mikor kimentem a találkozóra.

Annál kevésbé szerencsés ötlet volt viszont, hogy „tanulmányoznom” kellett a szervezést, és be kellett számolnom róla. Ha egyszerű résztvevőként vagyok ott, biztosan a lényegét láttam volna meg, nem vesztettem volna el a részletekben. Cipeltem volna a bútorokat, meghallgatom a beszédet, és boldog, szép emlékekkel megyek haza. Így azonban semmibe nem mertem belefeledkezni, mert féltem, hogy ezalatt elmulasztok valami mást, és végeredményben semmit nem figyeltem meg alaposan.

De hogy az elején kezdjem, a felvonulás ugyanúgy folyt le, mint a Hollán utcánál, csak kevesebbet kellett mennünk, és kevesebben voltunk. Viszont a szűk kapuba befordulva sokkal többnek látszottunk, úgy hogy a kíváncsiak egész serege tódult be utánunk. Ezek csak akkor lettek nyugtalanok, mikor bezáródott mögöttük a kapu. Az elvtársak egy része - úgy látszik a szerepek előre ki voltak osztva - idővesztés nélkül a bútorok visszacipeléséhez látott, mások felszaladtak az emeletekre, és körbejárva a folyósón cédulákat csúsztattak az ajtónyílásokba. Ismét mások az udvaron gyülekeztek. A kaput ketten őrizték, egy harmadik a házmestert tartotta szemmel, hogy ne telefonálhasson. A negyedik csoport a kitóduló lakókkal beszélgetett - nyilván hívták őket, hogy segítsenek a költözködésben, de csak a gyerekek sündörögtek körülöttünk, hallottam, amint azt mondja az egyik férfinak egy elvtárs: „jó, ha másik házba kell segíteni, eljövök magáért”, s az illető teljes komolysággal felelte: „ott leszek”.

Felkaptam egy hokkedlit, és behatoltam vele a lakásba. Egy idősödő asszony állt a konyha közepén, kezét a köténye alá rejtette, könnyezett, talán a boldogságtól, és egyre ezt hajtogatta:

- Édes gyermekeim... Nem lehet ebből valami bajom?

Öles termetű munkás bátorította:

- Magának ehhez semmi köze, mamuska... Mondja csak nyugodtan, hogy maga tiltakozott.

Egy rosszképű vénasszony sápítózott mellettünk.

- Nem ér semmit... Ha elmennek, újból kirakják őket...

A munkás nevetett.

- Nem hiszem... Hacsak nem részvénytársaságé a ház...

Mintegy öt perc alatt minden a helyén volt és akkor az udvaron csoportosulók közül valaki megrázott egy kolompot. A zajra a lakók maradéka is kijött a folyosóra, és ekkor az udvar közepére állt - Hegedüs (de hogy nem láttam eddig?), és beszédbe fogott. Nem hallgattam végig, mert az egyik lakó kezében megláttam egy olyan cédulát, amilyent előbb a harmadik csoport osztogatott. Elkértem tőle, és azt nézegettem. Írógépen készített, silány nyomtatvány volt, rosszul olvasható sorokkal - nyilván több másolat készült egyszerre, mint amennyit a gép elbírt. Az is igaz viszont, hogy a nagy számmal megjelenő, pompás nyomdatechnikával előállított sajtótermékek egyikében sem lehetett ilyen sorokat olvasni:

„Ha nem akarsz, hogy holnap te következzel, ma segíts te a kilakoltatottaknak! Ne tőrjétek, hogy...”

Közben befejeződött a beszéd, és Hegedüs két társával eltávozott. Nyomában mi is a kapuhoz tolongtunk, de az őrség nem engedett ki senkit. A véletlenül közénk sodródottak tiltakoztak. Nevetve nyugtatták meg őket:

- Csak addig várjanak, míg az elvtársak befordulnak a sarkon.

És valóban két perc múlva kopogtak kívülről, és mi is mehettünk. A háziak vidáman integettek utánunk.

Mivel Hegedüsön kívül nem ismertem senkit, egyedül indultam hazafelé. Két kopott ruhájú férfi ment mellettem és hallottam, hogy az egyik így szól:

- Felháborító! Csináljanak, amit akarnak, de másokat ne sodorjanak veszélybe.

Társa meglökte a karját, és titokban felém bökött, mire elhallgattak, és gyanakodva pislogtak rám.

Szemtelenül beleavatkoztam beszélgetésükbe.

- Igaza van, uram - mondtam -, de most, hogy baj nélkül megúsztuk, nem bánom, hogy ott voltam. Hallatlanul érdekes volt.

- Érdekes! - kiáltotta az, aki az előbb is beszélt. - Gondolja meg, mit beszél, fiatalember! Én nem láttam benne semmi érdekeset.

Dühösen átvágott az utca másik oldalára. Hanem társa gúnyosan nevetett:

- Végrehajtó!... Fél, hogy egyszer elpáholják...

- Nekem imponál a bátorságuk - mondtam.

Vállát vonogatta:

- Maga még nagyon fiatal, nem ismeri az életet. Ez nem bátorság, hanem elkeseredés. Nekem még megvan a házbérem, tehát több eszem van, semhogy ilyeneket csináljak. De ha engem is kilakoltatás fenyegetne, én sem lennék meggondoltabb.

Figyelmeztetően emelte fel az ujját:

- Meglátja mi lesz itt, ha tovább is így mennek a dolgok.

- Mégis csak bátorság kellett hozzá, nem? - kérdeztem makacsul.

- No igen - mondta. - És mindenütt ott vannak! Az ember nem érti, hogy csinálják.

Otthon nagy veszekedésben találtam szüleimet. Arról vitatkoztak, meglátogassuk-e apám egy távoli rokonát, egy többszörös háztulajdonost, aki mindig fanyalogva fogadott bennünket.

- Nem érdekel! - csapkodta az asztalt apám. - Gábornak egyetemre kell mennie. Gyula bácsinak összeköttetései vannak...

Fölkeveredett a gyomrom. Elviselhetetlen volt a gondolat, hogy kezet szorítsak egy háziúrral.

- Nem lesz arra szükség! - mondtam. - Jelesen fogok érettségizni!

Apám rámnézett, és nem felelt.

Másnap József Attila vidáman üdvözölt:

- Ugye, hogy nem gondoltál a legfontosabbra? Röpcédulák és beszéd nélkül semmit nem ér az egész. Nem lehetünk ott mindenütt, el kell érnünk, hogy a dolgozók maguktól is cselekedjenek...

Bocsássanak meg, én is tudom, hogy szokatlan és talán nem is rokonszenves, hogy így, egy legyintéssel intézem el egy ifjú hibáit, és egyetlen megbocsátó mosollyal, hogy úgy mondjam napirendre térek fölöttük. De nézzék, ez az ifjú egyrészt én vagyok, másrészt tudok róla egyet és mást, amiről se önöknek, se neki sejtelve sem lehet ebben a percben. Igaz, a kis Petrák önhitt, sőt önző lény, aki néhány szerencsés képességgel - jó emlékezete és szókészsége folytán - meg nem érdemelt szerephez jutott, és ebben nagyon jól érzi magát. Igen, de én már ismerem a pokolnak azt a mélységét, melybe rövidesen le fog zuhanni rossz tulajdonsága miatt, szenvedni fog miattuk, mint a kutya, s valahányszor válaszút elé kerül, mindig az a néhány jótulajdonsága fogja vezetni, melyről ebben a pillanatban talán maga sem tud. Még előfordul vele néhányszor, hogy valamely hibája előnyös helyzetbe hozza, de meg nem érdemelt szerencséjéért mindig bűnhődni fog és tartós örömet csak érnyeiben fog találni. S ha öreg fejjel még ma sem tudott megszabadulni minden fiatalkori hibájától, ma már világosan látja, hogy haláláig fog újra meg újra lakolni érettségizésben, és ha megmosolyogja ifjúkorának énjét, nem jó kedvvel, hanem keserű grimasszal teszi, mert mai maga fölött is ítéletet mond... No de mindjárt elrösteltem magam.

Szóval már a két tüntetés után sem voltam az, aki azelőtt. Rögtön megéreztem, hogy amibe beletévedtem, az sokkal nagyobb, mint én vagyok. Két napig óriási lelkesedéssel hordoztam magamban élményeimet, harmadnap reggel pedig heves szégyenkezéssel ébredtem.

- Fejbedobtál egy járókelőt, és becipeltél egy hokkedlit a konyhába... Erre vagy olyan büszke?

Már sokszor voltam elégedetlen amiatt, hogy nem tudtam másoknak bebizonyítani a magamban sejtett nagy értéket. Most azonban tudomásul kellett vennem, hogy a két akción én voltam az egyetlen ember, akinek sejtelve sem volt arról, hogy mit kell csinálnia. Míg a többiek tették a kötelességüket, én szaladgáltam közöttük, mint a Zoli bohóc a cirkuszban, és úgy

tettem, mintha segítenék a szőnyegetek fölgöngyölni. Márpedig tehetetlenségemnek én voltam az egyedüli oka. Először életemben voltam elégedetlen amiatt, hogy keveset értek és tudok - s ez nem is volt csekély jelentőségű esemény.

Persze azért az önhittségem sem szűnt meg egycsapásra. Továbbra is hittem, hogy ha megtanulom azt, amit a többiek tudnak, fejjel fogok közülük kiemelkedni. Nem tudom jól leírni érzelmeim kettősségét, de talán Önök is voltak hasonló helyzetben, és akkor megértetek. Már megsejtettem, hogy vannak dolgok, amik többet érnek, mint a legkiválóbb egyéniség, s ugyanakkor még egyéni dicsőségem kielégítésére iparkodtam a mozgalom tudományát elsajátítani. Nem sejtettem, hogy az úton, melyen elindultam, csak az mehet végig, aki önmagát is kész feláldozni a közösségért.

Az előbb azt mondtam, hogy aki meg tudott maradni a mozgalomban, annál mindegy, hogy honnan indult el. Ez persze csak a végeredményt tekintve igaz, énnekem nagyobb kerülőt kellett tennem, mint például Hegedüsnek, akit elvi meggyőződés vezetett a párthoz. Őt néhány héttel később letartóztatták, és kitűnően megállta helyét a rendőrségen. Ha én kerülök ilyen rövid idő után a főkapitányságra, nekem véget is ér a mozgalmi utam. Akit kezénél és lábánál fogva felkötnék egy sétabottra, s közben égnek meredő talpait gumibottal dagadtra verik, az nem tud az emberi méltóságra és egyéniségének kiteljesülésére gondolni. Megtöri vagy a kínzás, vagy a tehetetlenség érzése, vagy a kettő együtt. A vallatás órája egyben az önmegismerése is, s csak az állhatja meg a helyét, aki képes nem önmagára gondolni ilyen körülmények között.

A csodálatos az volt, hogy én, akinek különös féltékenységét már részletesen megírtam, még Hegedüs lebukása után is teljes biztonságban éreztem magam. Egyszerűen nem eszméltem rá a veszélyre, amely attól a perctől fogva ólálkodott rám, mikor bekerültem a Diákszövetség vezetőségébe. Úgy látszik, nem volt kellő fantáziám, s a mások sorsa nem döbbsentett a magaméra. Elég különös és hitvány dolog, de aztán magam kerültem veszélybe, olyan humoros és fránya körülmények között, hogy évek múlva vadidegen embereket hallottam erről jókedvűen mesélni, s ez jobban megijesztett, mint barátom sorsa.

1931 nyarára kitérték az országgyűlési választásokat. A párt sürgősen fedőszervet alakított Szocialista Munkásblokk néven, és megpróbálta megszerezni az induláshoz szükséges ajánlásokat. Bennünket, vörös diákokat is elküldtek aláírást gyűjteni, s mikor egésznapos emeletjárás után sikerült egy aláírást szereznem, éreztem, hogy most valóban kivettem részem a gyakorlati munkából. Az örömtől és fáradtságtól egészen elbódulva baktattam este gyűjtőtársammal, Csík Gyurkával a párthelyiség felé, azaz az Aréna úti Balázs-féle vendéglőbe. Velünk egy időben érkeztek oda a detektívek is, és az István úti bejáraton keresztül éppen akkor szállták meg a helyiséget, mikor az Aréna úton keresztül beléptem a kerthelyiségbe. Nyomban előttem termett egy fiatal rendőr, és visszalökött az utcára, majd mikor látta, hogy továbbra is be akarok menni, dühösen rántotta meg a derékszíját:

- Táguljunk kérem, táguljunk.

Szóval semmiképpen nem engedte, hogy detektívkézre juttassam magamat. Gyuri később a Ligetben gurult a röhögéstől.

- Nahát, te is, meg az a rendőr is... Fenomenális!

Aztán elkomolyodott, és szokása szerint filozofálni kezdett.

- Ez az élet! Minden egymásba kapcsolódik, mint a fogaskerekek, és a végén mégis egészen más jön ki belőle. Az utolsó lépést soha nem lehet kiszámítani. Majd meglátod, köthetnek a nyakunkra statáriumot, elhurcolhatják elvtársainkat - tavaszra mégis meglesz a forradalom!

Nekem azonban sem nevetni, sem filozofálni nem volt kedvem. Voltaképpen az is lehet, hogy Gyurka nem ezt, hanem az ellenkezőjét mondta. Nem figyeltem rá. A Liget sötét útjain csavarogva, egyre azt láttam magam előtt, hogy bemegyek a vendéglőbe, és egy detektív a rabszállító autóhoz cipel. Mégpedig a fülemnél fogva.

Ezen az estén nagyon nehezen aludtam el, és éjfél után átizzadva riadtam fel álmomból. Mindjárt tudtam hol vagyok, mert a szemközti ágyon apám húzta a lóbórt. Kint a telihold jobb híján a szemközti ház tűzfalát világította meg. S a harmadik emeleti erkély letört orrú kariatidjai nyugodtan bámultak át hozzám.

Nehezen jöttem rá, hogy mi volt az a rettenetes, amire felébredtem, mert azt hittem, hogy csak detektívekkel álmodhattam. Hanem aztán váratlanul eszembe jutott minden. A sziklafalnál álltam a bátyám helyén, és sehogyan sem tudtam megmagyarázni a szovjet dumping ügyét, és ezenkívül három másik kérdéssel is sarokba szorítottak.

- Na igen! - csúszott ki a számon - hiszen én nem jártam ott, és nem tudhatom kinek van igaza!

Mentse a becsületemet, hogy nyomban elpirultam. Mert a becsületről volt szó. Jól tudtam, hogy ha holnap bemegyek a csoportba, és egyetlen szócskát mondok az oppozícióknak, minden rendbejön, és többet nem fenyeget semmiféle veszély. A rendőrség nagyon jól értette, hogy a Szovjetunió szerepe a választóvíz a forradalmár és az ellenforradalmár között, s aki a proletár hazát megtagadta, az akár a tőkészek lemeszárlására is izgatható, akkor sem bántották. S ha én nem is értettem sokat a marxizmusból, ezt az egyet igen, éreztem, hogy a Szovjetuniót nem tudom elárulni.

- Inkább - gondoltam - megmondom, hogy gyáva vagyok. Az sokkal tisztességesebb.

A reggelinél apám ismét azon veszekedett, hogy nem kóstolom meg a szalonnát mézzel.

- Miért ne lehetne jó együtt? A szlovének cukorral készítik a kolbászt.

Anyámhoz fordult:

- Mindig kihoz a sodromból ez a kölyök. Ha megkóstolná, és úgy mondaná, hogy rossz, nem haragudnék, de ez az ostoba makacsság megbolondít.

Újból rám nézett:

- Ha még egyszer nevetsz, beverem a szádat.

Földülva menekültem. A csoportba még korán lett volna mennem, céltalanul kószáltam az utcákon, egyszer csak azt láttam, hogy a Balázs vendéglő előtt járok. Félénken lestem az ablak felé. A korai napsütésben minden békés és barátságos volt, s mintha a listavezetőt, Palotás Imrét láttam volna ottan.

A Ligetbe siettem, és leültem az első padra.

- Azért ezt én mégsem csinálom tovább!

Hanem ez már magamnak sem hangzott túl meggyőzően. Idáig a Liget volt a kedvenc helyem. Ott töltöttem gyermekkorom legboldogabb óráit. Most körülnéztem. Minden poros volt és szürke. Éreztem, hogy ha nem vehetek többet részt azokban a nagyszerű dolgokban, amiket az elmúlt hónapokban megismertem, akkor mindent üresnek és sivárnak fogok látni. Ültem a padon, amíg meg nem fájdult a fenekem, aztán fölkeltem, visszamentem a vendéglőhöz, és benyitottam az ajtón.

- Barátság!

...Két hónappal később egy elveszett aktatáska nyomán letartóztatták az egész vezetőséget, csak én maradtam szabadlábon.

Azt hittem, azért nem vittek el engem is, mert figyelnek, rajtam keresztül akarják megtalálni a vonalat - meg voltam győződve, hogy pár hét múlva én is lebukom. Pedig csak az történt, hogy Á. elvtárs, ki a kínzások alatt megtörve beárulta a többieket, egy embert mindenáron kint akart hagyni, és egészen valószínűtlen módon énrám esett a választása. Hanem ameddig ez kiderült, sem otthon, sem máshol nem volt nyugtom. Minden utcaseprőben átöltözött detektívet sejtettem, s ha éjszaka bevágták a kaput, szívdobogva számláltam, hogy a kopogó lépések túljutottak-e már emeletünkön, vagy még lehet, hogy értem jönnek?

Egyszer aztán kimentem a Városligetbe a térzenéhez, ahol Beethoven-hangversenyt adott a fővárosi zenekar, hátha a tömegben megbújva megkönnyebbülök.

Pokoli ötlet volt!

Tudhattam volna, hogy a Beethoven hangversenyeket a fél KIMSZ szokta látogatni, s még az atyaúristennel is találkozni fogok, sőt a vezetőségbe nem tartozott diákokkal is.

Egy lány ragadott elsőnek karon.

- Persze most elvesztetted a kapcsolatodat - mondta. - Hozok találkozót.

- Jó - feleltem, de nagyon borús képpel.

Nézzék, én persze nem tudom mindenkiről megmondani, hogy hogyan és miért került a mozgalomba. Ezt a lányt régről ismertem, de csak annyit tudok róla, hogy ő is sokkal messzebb tartott a mozgalomhoz vezető úton, mint ameddig én eljutottam. Számára már mi sem volt természetesebb, mint hogy ha valaki elveszti a kapcsolatát, annak az a legsürgősebb gondja, hogyan találhatná meg újból. Borús arcomat látva, nem is gondolhatott másra, mint hogy társaim lebukása szomorított el, és így vigasztalt:

- Meg kell szokni!

Meg kell szokni!

De mit és hogyan?

Már harmadik hónapja dolgoztam, s találkozóra menet még mindig úgy éreztem, hogy a kapualjából tüzes szemek figyelnek, és tíz fokos hidegben is izzadság csurgott a hónaljamon, ha az utcán csavarogva sejtgyűlést tartottunk.

Tulajdonképpen a Vörös Diákszövetség egyetemi tagozatán kellett volna dolgoznom, de ez senkinek nem jutott eszébe. A sejthez rajtam kívül egy textiles és két cipész tartozott, s én nem nagyon tudtam hozzászólni a munkájukhoz. Politikai beszámolókat készítettem a többieknek, röpcédulákat osztogattam, s természetesen részt vettem a szinte hetenkénti tüntetéseken. Minden ilyen alkalom újabb ok volt a legkülönfélébb félelemre és ronggyá tépődtek az idegeim.

Ez az élet nem vezethetett jóra. Lefogytam, de apám hiába vitt orvoshoz, nem találtak nálam semmi fizikai elváltozást. Arzént szedettek velem és étvágytalanság ellen kockacukorra csepegtetett china-tincturát. Egyre gyakrabban mondtam magamnak:

- Nem, ezt én többet nem csinálom! - de ha jött a találkozói órája, vettem a kabátomat és mentem. Viszont lassanként veszélyesebbé válhattam az elvtársakra, mint a rendőrségre. Meg kellett valahogy szabadulnom a rettegéstől, ha nem akartam otthagyni a munkát.

Aztán egy eset kapcsán, mely végsőkig próbára tette az idegeimet, végül megszabadultam.

A sejt engem választott sajtósának. Fogtam kis táskámat és mentem az újságért. A sötét Reiter Ferenc utcában volt az újabb találkozó, de éppen a villanylámpa alatt. A körzeti sajtós, izmos, fekete ember, zsebében egy zöld s egy fehér újsággal már türelmetlenül várt.

Csuda rossz volt akkor nálunk a konspiráció, még azt a szabályt sem tartottuk be, hogy mindig az alacsonyabb beosztásúnál legyen a jel, s a magasabbat illesse a kérdés. Így én szólítottam meg, hogy mit kérdeztem, azt már nem tudom, de a válaszát, míg élek, nem fogom elfelejteni:

- Bécsben elvtárs, Bécsben! - harsogta, de úgy, hogy visszhangzott az utca. - S ha még egyszer késik az elvtárs, megbüntettetem.

Elhűlve néztem az órára. Pont ötöt mutatott. Mondtam, hogy ő érkezett korán, de leintett:

- Semmi kibúvó! Tartsa magát a pártfegyelemhez.

Még mindig kiabált. Nekem hideg futkározott a hátamon.

Ha ez később történik velem, mikor már kisujjamban voltak a detektívek elleni küzdelem szabályai, szájonvágom és nyomban ott hagyom. Most azonban birkatürelemmel átvettem tőle az újságokat, beleraktam a kis bőröndömbe, és indultam tovább. Láttam ugyan, hogy nem messze tőlünk, a túlsó oldalon néhány férfi áll a sötétben, de még ez sem volt gyanús. Siettem az újabb találkozóra, mert még ugyanazon az estén tüntetésre is kellett mennem, és előbb át kellett adnom a sajtót az összekötőmnek.

Később igen pontos konspirátorrá váltam. Úgy látszik már ekkor is lehetett hozzá valami ösztönös érzékem, mert mielőtt odaadtam volna az összekötőmnek a csomagot, hátranéztem és észrevettem, hogy biciklis jön mögöttünk.

- Te - suttoztam rekedten -, minket követnek.

- Rémekeket látsz - felelte. - De hát Angyalföld nagy, meggyőződhetünk róla.

Tekeregni kezdtünk jobbra meg balra. Átvágtunk különféle grundokon, alig járható behavazott ösvényeken. A biciklis mindenütt utánunk. Most már nem lehetett tévedés. Mikor a Hungária körútra értünk, kísérlünk a pedálljába taposott, és a rendőr felé kerekedett. Erre az összekötőm jobbra, én meg balra, megpróbáltunk elfutni. Most az volt a kérdés, melyikünk után iramodik a biciklis.

Engem követett. A második saroknál utolért, és vállamra tette a kezét:

- Jöjjön velem.

- Hova? - kérdeztem.

- Ahhoz magának semmi köze.

Belül remegtem, de azért sikerült megőriznem a nyugalom látszatát. Jól megvettem a lábamat.

- Vagy megmondja, hova hív, vagy nem megyek sehova.

- A rendőrhöz - mondta.

- Ja - vontam vállat -, oda megyek.

Megindultam a Hungária körúton. Megállított. Én nem tudtam, hogy forgalmas utcákon lehet a legjobban meglógni, de ő, úgy látszik igen, mert a mellékutcára irányított. Ott viszont egy lélek sem járt, s azt már ő sem tudta, hogy ez az egyetlen lehetőség, ami még a nagy forgalomnál is jobb.

Lassan bandukoltam felfelé az utcán. Kérdezgetni kezdett:

- Milyen gépek járnak erre?

Eddig is remegtem, de csak az izgalomtól. Félelem valahogy nem volt bennem. Hanem a kérdésre rettenetesen megijedtem. Mert én is csak egy hete hallottam, hogy az úgynevezett utcai sejteket, mostantól kezdve gépeknek hívjuk. Hogy a hekus máris tudott róla, az sehogysém fért a fejembe. Ez már több is volt, mint ijedtség. Egyszerre kiszállt belőlem az erő. Mikor a biciklis azt mondta, mutassam meg a táskámat, engedelmesen nyújtottam felé a karom. S ha többet nem szól egy szót se, odavezethet a rendőrhöz.

Ekkor azonban súlyos hibát követett el.

Eltolta a táskát.

- Nyissa ki maga - parancsolta.

Haboztam. Ezt észrevette, és azt mondta:

- Ha balhé nélkül követ, megígérem, hogy nem fogjuk verni.

Mi...? Én ellenkezhetném is?

Egyszerre leszakadt rólam minden tehetetlenség.

Persze, hogy ellenkezhetem!

Jelzem, egyáltalán nem volt diákos külsőm. Vörös télikabát volt rajtam, micisapka, és elég ritkán nyíráttam haját. Talán vagánynak nézett, s ezért félt tőlem. Én azonban olyan komikusnak találtam, hogy mind a ketten tartunk egymástól, hogy egy pillanatra elmosolyodtam. Méregbe jött.

- Mi az már eldobtad a sajtót? Mutasd a táskát.

Újból odanyújtottam neki. Most elvette és eleresztette a kormányt. Én nekiugrottam, fellöktem, és teljes erőmből futni kezdtem, kanyarogva az előttem teljesen ismeretlen utcákon. Pár perc múlva a Hungária úti kettős sorompóhoz értem, ma sem tudom, hogyan. Az innenső sorompópárt leeresztették, már látszott a vonat. Én azonban átugrottam a sorompót, és átszaladtam a mozdony előtt. Gyorsvonat volt, vagy legalább nekem nagyon is gyorsnak tűnt. Valaki utánam kiáltott, de nem álltam meg.

A másik sorompónál már nem reszkíroztam. Még akkor állt a felüljáró, azon szaladtam fel. Gondoltam biciklivel a lépcsőn nem jöhet utánam. Csak a ligetben az újonnan épült transzformátorház előtt álltam meg, hogy kifújjam magam. Annyira kimerültem, hogy még megkönnyebbülő sóhajhoz is alig volt erőm.

Örömről különben még nem is volt okom. Mire megszűnt lábaim remegése, és épphogy megindultam hazafelé, újból meg kellett állnom. Szörnyű felismerés hasított belém.

Olyan egyszerű kis bőröndöm volt, amilyenbe a munkások szoktak ebédet vinni a gyárba. Én is ételt hordtam benne, és egyszer olyan alaposan bezsíroztam a fenekét, hogy a zsír az alsó oldalán kiütkezött. Azóta papírossal béleltem ki a táskát.

Nos, ezt a papírt reggel cseréltem, még pedig egy címünkre érkezett csomag burkolójának a felével. De hogy a címzett vagy a tiszta felével-e, arra már nem tudtam visszaemlékezni.

- Lehet, hogy nála hagytam a címemet?

Rohantam haza.

- Anyám! - kiáltottam. - Nem látott egy fél csomagoló papírt?

- Dehogynem fiam. Begyújtottam vele.

Megtántorodtam. Tehát kezdődik előlről a rettegés, a lépések számlálása éjjel.

Annyi eszem azért még maradt, hogy jó lenne egy ugyanolyan bőröndöt szerezni, mint az elveszett, akkor talán megpróbálhatok tagadni.

Szerencsére apám még nem érkezett haza.

- Anyám, nagy bajban vagyok. Elvesztettem a bőröndömet, s ha még ma este nem kapok ugyanolyant, mindennek vége. Érted?

Csodálatos asszony volt az anyám. Tudom, hogy megijedt, de nem látszott rajta.

- Értem, fiam, értem. Hozok egyet. Addig ülj le és egyél.

- Szombat van! - kiáltottam kétségbeesve.

- Azért még ehetsz - mondta és magamra hagyott.

Felcsengette a Feldmar bőröndöst, kinyitatta vele az üzletét, és hozott egy táskát. Még szépen be is zsírozta a fenekét.

Nekem persze nem volt kedvem az evéshez. Mire anyám visszaérkezett, én már ágyban feküdtem magas lázzal.

Aztán nem történt semmi. Úgy látszik szerencsém volt.

- Hát nem, ezt én nem csinálom tovább! - döntöttem el végleg, és megkönnyebbültem.

Harmadnap reggel az asztalnál ültem, s mert nem volt a szobában senki, meg akartam végre próbálni, milyen hát a szalonna mézzel. Már meg is kentem egy szeletet, s ha ennek ellenére még ma sem ismerem az ízét, azért van, mert hirtelen eszembe jutott valami:

- De hiszen az az ember rendőrspicli volt!

Levágtam a kezemből a kést. Felugrottam.

- Ha nem értesítem az elvtársakat, rettenetes károkat okozhat.

Megint nem töprenkedtem, csak elindultam, hogy megkeressem a pártot.

Nem volt az könnyű dolog akkor. Öt napomba és három találkozómba került. De én egyetlen találkozóra menet sem féltem. Minden más érzést kiszorított agyamból az elvtársakért érzett aggodalom.

Akkor sem féltem, mikor az utolsó sikerült találkozóról megkönnyebbülve mentem hazafelé. De míg eddig - nem tudom megértenek-e? - észre se vettem, hogy nem félek, most egyszerre rájöttem, s meglepetésemben nagyot füttyentettem.

- Az anyád ne sirasson!

Igen, akkor felejtkeztem el először a félelemről, amikor először csináltam valamit másokért s nem a magam dicsőségére.

Igen, ez teszi az embert kommunistává: a másokért való öröm.

Igen ez annyira így van, hogy évek múlva valahányszor újra félni kezdtem, rá kellett jönnöm, hogy már megint jobban szeretem magam, mint ezt egy kommunistának szabad.

Ezt akartam Önöknek elmondani, mielőtt hozzákezek a tulajdonképpeni történethez.

Nagyon fontos, hogy megértsék: ez az érzés a kommunista lét sine qua nonja.

Mert én nem tagadom, hogy egy Hegedüs-szerű ember ártatlanul is sokat szenvedhet. De előbb vagy utóbb fel kell keltenie valamelyikünk figyelmét, s akkor az sokkal szenvedélyesebben fog érte harcba indulni, mintha önmagáért küzdene. Az egyik kommunista maga után húzza a másikat, és végül megmentik Hegedüst.

Igenis, megmentik.

Ha nem találnám ellenszenvesnek, hogy Hegedüs ürügyén magamról beszéljek, mondhatnék példát a magam életéből is. Én is voltam már kétségbeejtő helyzetben, s nem véletlenül mondta befejezésül a pártbíró akkori elnöke:

- Az egész világ megmozdult Petrákért.

Mindazonáltal szeretnék még néhány megjegyzést fűzni a kérdéshez.

Először is, a másokon segíteni akarás önmagában nem tesz valakit kommunistává, hiszen hajlamait a jótekonyságnál az Üdvhadseregnél, sőt a kerítői pályán is kiélhetné. Természetesen később én is megszereztem a kellő ideológiai jártasságot, s erről most csak azért nem beszéltem, hogy el ne terelem figyelmüket a dolognak arról az oldaláról, amely a történet szempontjából fontosabb.

Másodszor: néha akadhatnak elháríthatatlan tragédiák is. Előfordul, hogy valakin csak sok más ember kárára segíthetnénk, s ilyenkor fájdalmas esetek adódhatnak elő. Magyarázkodás helyett elmondok Önöknek egy döbbenetes történetet. Olyan rövid, hogy megérdemel még egy kitérőt.

1938-ban az Országos Ifjúsági Bizottság kommunista frakciójában dolgoztam, s néhányadmagammal felelős voltam az egész ifjúságmozgalomért.

A párttól pontos irányvonalat kaptunk. Szigorúan konspiratív körülmények között kellett dolgozni, még azt sem árulhattuk el, hogy egyáltalán van illegális mozgalom. A csoportok irányításában viszont csak legális eszközöket használhattunk, illegális szerveket tilos volt kiépíteni, javaslatainkat nyílt vitában kellett megvédeni.

Ekkor hazaérkezett Párizsból egy Barta nevű elvtárs. Bekapcsolódott az ifjúságmozgalomba, és nagyon különös dolgokat csinált. Illegális tanulóköröket szervezett, célozgatott arra, hogy sejteket kellene alakítani - szóval mindennek az ellenkezőjét ajánlotta, amit mi utasításban kaptunk. A legkülönösebb azonban az volt, hogy bizalmasaival azt közölte, hogy megbízása van a KIMSZ újjászervezésére.

Nem lehetett sok kétségünk. Összeszedtünk minden adatot, és nagy erőfeszítéssel kizárattuk a szociáldemokrata pártból. Mint provokátort zárattuk ki. Lehet, hogy Barta barátai számára nem voltak teljesen meggyőzőek a bizonyítékaink, de a legdöntőbbet nem is mondhattuk el: azt ugyanis, hogy mi kaptunk megbízást az ifjúságmozgalom vezetésére.

Barta ezután eltűnt a szemem elől, legközelebb 1944 decemberében találkoztam vele a dachau koncentrációs táborban. A párt egy volt titkára hozta hozzám:

- Te ismered őt? - mondta.

- Igen - feleltem. - Provokátor.

A titkár dühösen legyintett:

- Én igazolom, hogy Párizsból volt megbízása. Igaz, azoknak, akik hazaküldték semmi joguk nem volt intézkedni, de Barta ezt nem tudhatta. Érted?

Értettem.

Megdöbbenve néztem Barta agyonkínzott, reménytelenül szomorú ábrázatát, és nem tudtam mit mondani. Nagyon is átéreztem, mit jelenthetett egy becsületes embernek, hogy hat évig provokátor hírében kelljen állnia.

- De hát mit tehattunk volna? - kezdtem végül hangosan gondolkodni. - Beszelnünk kellett volna vele...?

Barta szomorúan mosolygott:

- Nem, helyesen jártatok el. A ti helyzetekben én sem tehettem volna mást.

Két nappal később túl sokáig fagyasztottak bennünket fürdő előtt az udvaron, s mikor végül beeresztettek, a kapu előtt tolongás támadt. A láger capo dühében agyonvert két embert, az egyik közülük Barta volt. Meghalt anélkül, hogy elégtételt kaphatott volna hat szörnyű esztendejéért.

De én azt hiszem, mikor elismerte azok igazát, akik igazságtalanságot követtek el vele szemben, a hősök közé emelkedett, és példáját tanítani kellene. Hadd okuljanak azok az úgynevezett kommunisták, akik ma minden fűvő igazságtalanságra fordulnak egyet, mint a szélkakas.

NEGYEDIK FEJEZET

Most pedig kezdődhet a történet.

Körülbelül egy fél éve Pista megbeszélés nélkül feljött hozzám.

- Miért nem telefonáltál előbb? - kérdeztem sajnálkozva. - Mindössze egy negyed órám van.

- Mindegy - mondta, mintha valami közömbös dologról lenne szó -, csak arra akarlak megkérni, hogy mentsetek meg.

- Mit?! - ugrottam fel csodálkozva.

- Mindent. Az egész gyereket - felelte és idegesen elmosolyodott.

Meg kellett volna ijednem ettől az egész furcsa segélykiáltástól, az lett volna az egyetlen tisztes dolog, ha megijedek. Én azonban ehelyett egy félig tréfás, félig örvendező felkiáltást hallattam:

- Pista! Nem igaz! Mégis?

- Örülsz? - csodálkozott Pista.

Természetesen zavarba jöttem.

- Úgy látszik - vallottam be kényelmetlen érzéssel, de nyíltan. - Különös és kissé hitvány dolog nem?

Vállat vont:

- Jó vagyok hozzád! - mondta faarccal és fahangon. - Alkalmat adok, hogy igazold magad.

Önök persze semmit nem értenek és nem is érthetnek az egészből. A dolog nyitja az, hogy mintegy tizenöt évvel korábban egy igen elkeseredett és csúnya veszekedés végén azt mondtam neki:

- Semmit nem értesz, és semmiben nincs igazad. Majd ha kijózanodsz, és segítségre lesz szükséged, szólj nekem.

Dühösen nevetett:

- Inkább a nyelvemet harapom le... Piszok vagy!

- Ez csak eggyel több ok, hogy bármit kérj tőlem, megtegyem.

Nos, erre a régi veszekedésre gondoltunk mindketten.

Meg kell mondanunk, hogy vitánk akkor, bár politikai alapon keletkezett, nem politikai vita volt.

Ez is 1938-ban történt, két évvel a párt feloszlata után, amikor még az elvtársak többsége előtt is titok volt, hogy megkezdődött a párt újraszervezése. Mint már mondtam, ebben a ritka nehéz és komplikált helyzetben senki nem hivatkozhatott pártutasításra, hanem az ifjúmunkás mozgalom nyilvánossága előtt szabad vitákban kellett megvédenünk olyan, egészen újszerű javaslatokat, melyeket a régi politikához szokott elvtársak első hallásra gyakran árulásnak tekintettek.

Hogy a munkánk nem volt sikertelen, arra tanú a párttörténet, hiszen ezekben az években kovácsolódott ki a munkásfiatalság egységfrontja kommunista vezetés alatt. Viszont akadtak kitűnő elvtársak, akik nem hallották ki a jelszavak zürzavarából a pártét, ellenünk fordultak,

leszocdemeztek és leáruoltak bennünket - értsék meg, olyan elvtársak, kiknek elég lett volna, hogyha a fülükbe súgjuk: észnél légy öregem! Ez a párt vonala - s nyomban oldalunkra állanak. De nekünk ez nem állt módunkban. S ők néha évek hosszú sorára elvágják maguk előtt az utat, mely a párthoz vezetett volna.

Ezek közé tartozott Pista is.

Másfél éven át védett jobb ügyhöz méltó buzgalommal frakciós irányzatokat, s végül Bartához csatlakozott, s mikor azt kizárattuk, ő is csaknem a szakadékba zuhant. Én verekedtem keresztül, hogy végül beszéljünk vele, vonjuk be a pártba, és így mentjük meg. Ma már talán el sem tudják képzelni, mekkora felelősséget vállaltam a pártszabályok megszegésével, és nem is sikerült volna megvédenem álláspontomat, ha Kulich nem támogatja.

Pista persze nem tudta, hogy én mentettem meg, és nagyon haragudott rám.

Budakalászon találkoztunk.

Keresztbe vetett lábakkal ült az ágyamon, és onnan öntötte rám keserűségének hullámain:

- Tudtad, láttad, és túrted...

- Nem igaz - kiáltottam közbe. - Órákat szántam a veled való vitatkozásnak!

- Egyetlen szót kellett volna kimondanod!

Árultam volna el, hogy végül nekem köszönhette, hogy ezt az egy szót a fülébe súgták? Nem árultam el. Nem szorultam semmiféle mentegődzésre.

- Most már tudnod kell, hogy ezt az egyet tiltotta a párt általános politikája.

- Micsoda politika az, ami mellett olyan emberek, mint Barta meg én tönkremegyünk?

Elképedve néztem rá:

- Még mindig véded?

Izgatottan hadonászott:

- Védtem, és védeni is fogom! Tévedett. Hibát követett el. Ha akarod: bűnt követett el. De nem provokátor!

- Miért mondta akkor, hogy külföldi megbízása van?

- Nem tudom. Csak azt tudom, hogy meg kellett volna menteni.

Dühös lettem:

- Hát menj utána, és mentsd meg!

- Most már? - legyintett. - Most már nem engedi a pártfegyelem.

Egész idő alatt éreztem, hogy Pista mégsem azért jött hozzám, nemcsak ezért haragszik rám, de csak akkor győződtem meg biztosan, mikor Joli visszaérkezett a Lupa-szigetről, és belépett a sátorba.

Pista felugrott, és egyszerre elfelejtkezett Bartáról:

- Veled akarok beszélni.

Joli a feleségem, és mielőtt a feleségem lett, Pistával járt.

Meg kell mondanom, Pista hagyta el Jolit, nem én vettem el tőle. Elhagyta, mert hozzánk csatlakozott s opportunistának tartotta. De így derül ki, hogy a szerelem nem mindig ismer politikai korlátokat. Joli bűvköréből nem volt könnyű kiszabadulni.

Ha valaki csak felületesen ismeri Jolit, nem érti, miért gyakorol olyan nagy hatást a férfiakra. Nem az, akibe első látásra szeretni bele. Se szőke, se barna haja van, hosszú, kissé rideg arca és anyajegye a szája szögletében.

Én is előbb hallottam róla, mint ismertem.

- Gyönyörű! - lelkesedtek a fiúk. A bemutatkozásnál ránéztem és vállat vontam:

- Nna! Egészen csinos.

A csoda akkor következik be, amikor valamiért tűzbe jön. Halványbarna bőre ilyenkor rózsaszínű árnyalatot kap, mely az arccsontoknál élénkpirosba megy át és szája körül megjelenik valami felejthetetlen bájos mosoly.

Ma, 15 évi házasság után, mikor már látom, hogy egy icipicikét hisztériás, sem tudom magam kivonni mosolyának igézete alól, újból keresem benne azt, amit sejtettem, de nem találtam meg. Akkor viszont maradéktalanul a bűvöletében állottam, s a gondolatát sem viselhettem volna, hogy nem rám, hanem újra Pistára viruljon.

Persze tudtam miről akarnak beszélni, de hát mit csináljak? Akadályozzam meg?

Eszembe sem jutott.

- Menjek ki? - kérdeztem minden él nélkül.

- Nem. Mi megyünk ki - mondta Joli, és biztatóan mosolygott rám. De én úgy ültem a sátorban, mint akire minden percben rászakadhat az ég.

Nem mentek nagyon messzire, az éjszaka csendes volt s a Dunáról fúvó szél elhozta hozzám a hangokat. Mikor hangosabbá vált a beszélgetés, minden szavukat megértettem:

- Velem boldogabb lennél - mondta Pista.

- Lehet - felelte Joli. - Akkor kétszeresen bűnös vagy, mert tönkretetted az én életemet is. Ne bántsd most még őt is.

Egy darabig csak mormogást hallottam, aztán megint felcsattant Pista:

- Erősebb és okosabb vagyok.

- Igaz. Éppen ezért maradok veled.

- Milyen ügyes! - gondoltam magamban. - Elutasítja, de meg is vigasztalja.

Azért furcsa érzés volt. Tudtam, hogy Pista készpénznek veszi minden szavát, s azt viszont sejtettem, hogy nem tudhatja más, csak Joli meg az ég, melyikünk érti helyesen.

Kimentem a sátorból.

- Minden szavatok behallatszik. Ez így ízléstelen. Vagy menjetek távolabb, vagy várjátok meg a reggelt.

- Vagy pedig ülj mellém - mondta Joli egyszerűen. - Hármunkról beszélünk.

Azt hiszem, ezt ma már meg sem lehet érteni, de akkor nem találtunk benne semmi különösét. Körös-körül a sátrakban aludtak az elvtársak, de ha valamelyik ébren van, kijön, éppen oly magától értetődően telepszik mellénk, mint én; és nem érzi fölöslegesnek magát. A sátrakat a barátság és bajtársiasság láthatatlan kötelékei fűzték egymáshoz, és e vonzás melegségét csak a külvilág elleni védekezés intenzitása magyarázhatta meg. Életünk nyílt volt, minden szomszédunk beléphetett, otthon érezhette magát benne.

Persze, azt azért ne gondolja senki, hogy mi hármásban ugyanúgy tudtunk a szerelemről beszélni, mint kettesben. Mikor mellénk ültem, a beszélgetés hangja egyszeriben megváltozott -

vagy talán már nem is beszéltünk többet, csak ültünk a földön, szomorúak voltunk, és világosan éreztük, hogy a másik kettő min gondolkodik. Aztán egyszerre megszólalt Pista:

- Hát akkor legyetek boldogok. Elérted a célotat.

Megdöbbsentem: a sátorban hallott vita után, mintha valami aljas íze lett volna megjegyzésének. De nem feleltem, s ő felállt, és kiment a telepről.

Nem hívtuk vissza. Egymásra néztünk, és kényelmetlenül éreztük magunkat.

Reggel aztán újra találok Pistával, csúnyán összekaptunk, és akkor hangzottak el az előbb idézett szavak.

A különös csak az volt, hogy bár mindenben igazam volt, Pista érezte természetesnek és jogosnak viselkedését, és én álltam büntudattal; s ha büszkeségem megengedi, mondok neki néhány engesztelő szót.

Eredendő gyöngeség ez nálam. Nem értem miért, de nem elégszem meg avval, ha én tudom, hogy becsületesen viselkedem, az ellenfeleimet is meg akarom győzni, így igen sokszor igen kellemetlen helyzetbe kerülök. A világ ugyanis azt hiszi, hogy aki magyarázkodik, az gyanús. Pedig például én csak különösen érzékeny vagyok.

Most is, mikor Pista azt mondta, alkalmat ad, hogy igazoljam magam, megsértődtem, és nyersen vágtam vissza:

- Ne tiltakozz! - kérelt erre tréfás ijedtséggel - szavadon szeretnék fogni. Azt ígérted, bármit kérek, megcsinálod.

Csak ekkor néztem meg jobban. És most már megijedtem. Nyomról-nyomra ismertem fel arcvonásain a 38-as évek színeit. Ugyanaz az erőszakolt hetykeség, kihívó tekintettel leplezett aggodalom, és a gúnyos mosoly alatt a szája is ugyanúgy remeg.

Hiszen ez az ember megint a pokol mélységes fenekére esett!

- Szóval? - kérdeztem telve aggodalommal.

Egyszerre elkomorodott. Nem nézett rám. Levette és törölgetni kezdte a szemüvegét.

- Lehet, hogy bolondnak fogsz tartani - morogta az orra alatt. - Különben én már magam sem tudom. Még eddig mindenünnen el kellett mennem, és mindig úgy éreztem, hogy joggatlanul küldtek el. Talán üldözési mániában szenvedek.

Félbeszakította saját magát:

- De nem - csattant fel hirtelen. - Ez nem így van. Én tudom, hogy nem vagyok gazember, s ha valaki evvel vádol, kitekerem a nyakát.

Idegésíteni kezdett ez a kertelés:

- Mi szükség van ekkora fenékre! Mondd el a bajodat.

Kutatva nézett arcomba:

- Előbb te mondd meg: bízol bennem, vagy nem bízol?

- Hogyan? - kérdeztem. - Feltétlenül, mint a katolikusok a megváltásban, vagy feltételesen? Nem vagyok katolikus. Csináltál valamit?

- Semmit nem csináltam. Éppen ez a kérdés: ha nincs semmi okod, hogy csirkefogónak gondolj, hiszed-e, hogy becsületes vagyok?

- Ez viszont igen különös kérdés - mondtam kényelmetlenül.

- Annyira furcsa, hogy más, mint az élet, ilyen fel sem tehet. Most persze nem érted, de ha megtudod, miről van szó, nyomban érteni is fogod.

Csengett a telefonom. Fülelmehez emeltem a kagylót, aztán bocsánatkérően néztem Pistára:

- Sajnos, ez nem most lesz.

- Lejárt a negyedóra? - kérdezte és mintha megkönnyebbülten kelt volna fel a helyéről.

- Furcsa - gondoltam magamban.

Hangosan pedig ezt mondtam:

- Értekezletem kezdődik. Gyere el, holnapután tíz órára, és akkor folytatjuk a beszélgetést.

Búcsúzásnál megfogta kabátom gombját, és hirtelen méreggel rám támadt:

- Észrevetted mennyire megkönnyebbültem, mikor nem kellett tovább beszélnem? Mondd, jól van ez így?

- Mi? - kérdeztem.

- Hogy könnyebben gyónnék a pátyi papnak, mint neked. Mintha egyenesen arra lennétek berendezkedve, hogy belém fojtsátok a szót. Ez a szoba... Ez a ruha... És egyáltalán ez a viselkedés, amire csak egy helyes kifejezés van: drei Schritt von Leib...

Köszönés nélkül kisietett a szobából, de az ajtóból még egyszer visszadugta a fejét:

- Ha visszajövök pénteken, az csak azért lesz, mert nagyon muszáj.

Itt az ideje, hogy nyíltan és világosan megmondjam, nem azok ellen harcolok, akik hibákat, sőt olykor bűnöket vélnek felfedezni nálunk. Nyitott szemmel járok, s nekem legalább annyi dolog nem tetszik, mint azoknak, akik szidnak bennünket.

A baj ott kezdődik, mikor a *Veszélyes művészet*en és társain nevelkedő emberek azt hiszik, hogy a hibákat a funkcionáriusok szánt szándékkal, sőt talán gyönyörűséggel követik el. Tehetetlen, elfásult bürokratáknak tartanak bennünket, akik megkövesedett szívvel és pudvás aggyal mormoljuk bűvös formuláinkat, mint megannyi vért, velőt és tehetséget őrlő imamalom. Nem értik, hogy a bürokrácia nem a bürokraták, hanem a dolgok ellenállásának szüleménye, s ahol van, ott egyszerűen nem tudjuk, hogyan kell helyesen megoldani feladatainkat. Nem tudják, hogy a bürokráciának a becsületes funkcionáriusok a legnagyobb ellenségei, lidércnyomásos álmaik vannak miatta s állandóan törik a fejüket a segítség módján.

Különösen súlyos a körülmények ellenállása a kádermunka területén. Mert az igaz, hogy az államigazgatás, a felülről való vezetés szemlélete valamiféle Prokrustes-ágy, melybe csak az átlag illeszthető be, minden ami a szabványtól eltér, kilóg belőle, vagy zötyög benne. S miután a felső vezetés szerepe éppen az, hogy általános irányelveket adjon, nagy a hajlam benne, hogy a rövidet megnyújtsa, a hosszút pedig megkurtítsa.

A felső vezetés az összegezés tudománya, munkájának személyi oldalán azt kutatja, ami az emberekben közös. A káderosztály, melynek dolgozói a legkülönbözőbb feladatok megoldására személyesen nem ismertek tömegéből keresi ki az arravalókat, elsősorban általános ismérvekre támaszkodik, illetve ezek alapján vizsgálja felül a mások által adott javaslatokat. Ebből származik a kádermunka két alapvető ellentmondása, melynek a jelenlegi módszer mellett legfeljebb enyhíteni lehet a hatását, de kiküszöbölni nem.

Az első ellentmondás abban van, hogy - mint már különben említettem - az egyén nemcsak általános tulajdonságok eredője, hanem ezenkívül egy „ez” is, mint ahogy azt az öreg Hegel

mondta. Állandó tehát a veszély, hogy az általános elvek érvényesítése egyik vagy másik „ez”-zel szemben igazságtalanságra vezet.

Addig azonban nincs is nagy baj, míg ennek tudatában a káderes minden aktadarabot lelkiismeretfurdalások közepette ír alá. A kezdő káderes bizonytalansága, melyet sajnos gyakran szoktunk gúnyolni, végeredményben üdvös jelenség, mely sok hibától ment meg. Mikor azonban kezdődik a rutin, vagy inkább mikor megoldhatatlan ellentét tántog az ügydarabok nagy száma és az aggályoskodó elbírálás között, s a lelkifurdalás lassan elviselhetetlenné válik, jön az elmélet az általános elvek csálthatatlanságáról, s ez számos hiba forrásává válik.

Ez így van, és kár lenne tagadni.

A másik ellentmondás abból származik, hogy az ember impulzív lény, és hiába szegezi szemét az általános elvekre, gyakran mégis pillanatnyi benyomások alapján ítél.

Nos, állíthatom, hogy én mindjárt tudatában voltam munkám ellentmondásainak, s egy kicsit bizonytalanul éreztem magam. Pista látogatása pedig kifejezetten válságos időszakomra esett, amikor néha teljesen haszontalannak, sőt károsnak ítéltém működésemet.

- Miért éppen én döntök - töprengtem -, mikor az ajánlói sokkal jobban ismerik nálam az illetőt?

Nemrégben néhány fiatal tagunk javaslatot tett, hogy mi csak a legkiválóbb vezető elvtársak ügyével foglalkozzunk, összesen párszázal, ezekkel viszont úgy, hogy személyesen ismerjük meg őket, és kíséjük figyelemmel egész pályafutásukat. A többiek ügyét bízuk az alsóbb szervekre. Én sokáig haboztam, ne nekik adjak-e igazat? Mielőtt döntöttem volna, más munkabeosztásba helyezték őket, de én még ezután sem találtam megoldást. S mert én nem a Hegedüsök fajtájába tartozom, elsősorban azt vizsgáltam, vajon az én pályafutásom nem káder-tévedés-e, vagy ha ez túlzás, nincs-e benne nagyon nagy szerepe a véletlennek?

Vizsgáltam!!!

Mennyire szeretünk visszaélni a nagy szavakkal!

A vizsgálat persze afféle kutatást jelent, nekem pedig csak hirtelen, minden előzmény nélkül eszembe jutott, hogy egészen furcsa okból vagyok az alosztályvezető kedvence.

Az első évben ugyanis fontosabb ügyet nem bízott rám, és nem is sokat törődött a munkámmal. Aztán egyszer valami kényes kérdésben kellett döntenie és alosztály-ülés elé terjesztette az ügyet. Nem mondom meg a szóbanforgó elvtárs nevét, mert később hiányos információk alapján sok mindenfélét beszéltek az esetéről, ha most bővebb magyarázkodás nélkül említeném, csak felkavarnám azt a teljesen tisztázott ügyet. Elég annyi, hogy Gara elvtárs minden megjegyzés nélkül ismertette a birtokában lévő anyagot, és aztán megkérdezte a véleményünket.

Az elvtársak mind a jelölt ellen foglaltak állást, én voltam az egyetlen kivétel. Én viszont a lehető legjobb véleményt hangoztattam - teljes meggyőződéssel. Kiderült, hogy Gara velem értett egyet, és így is döntött. Értekezlet után pedig félrehívtott:

- Úgy látszik, benned van igazi káderes érzék.

Fél év múlva, mint már említettem, botrányos körülmények között derült ki, hogy a többieknek volt igaza. Az lett volna a természetes, ha Gara ezek után kiábrándul belőlem, de nem ez történt. Addigra már beleivódott a meggyőződés, hogy rám számíthat. Így tehát súlyos baklövésnek köszönhetem tekintélyemet.

Na de mindegy. Félek, hogy magukat ez nem érdekli annyira, mint engem, csak azért meséltem el, hogy lássák, milyen gondok gyötörték Pista látogatása idején, hogy így jobban megértsék, miért rendített meg annyira.

Maguk persze már tudják, hogy Pista valóban nagy bajba került és bizonyára azt hiszik, idegessége, szemmel látható félelme rázott meg - de ez nem így van. Vegyék figyelembe, hogy én akkor még nem tudtam semmit, azt viszont már sokszor tapasztaltam, hogy régi elvtársak nem mindig a legsúlyosabb ügyekre reagálnak a legrosszabbul. Pista ravasz kérdései inkább bosszantottak, mint ijesztettek.

Viszont annál jobban megzavartak utolsó szavai.

Már régen elment, mikor én még mindig képtelen voltam elmozdulni helyemről. Csak álltam, és ijedezve nézegettem szobámat.

- De hát mi van ebben? Hogy az íróasztalom nem sárga, hanem fekete? Vagy hogy a karosszékem kissé kényelmesebb volt, mint talán az ő szobájában... És mi kifogása van a viselkedésem ellen? Nem voltam baráti és közvetlen?

Sok képtelennek látszó feltevés keringett a fejemben, de aztán leráztam magamról az aggodalmat.

- Nem, csak túlságosan izgatott, és ezért igazságtalan. Viszont mégiscsak különös és hitvány helyzet, hogy egy régi illegalista inkább gyónna a pátyi papnak, mint nekem.

No de sietnem kellett, már így is elkéstem az értekezletről. Az arcomon azonban látszhatott valami, mert Gara, aki máskor igen kíméletlen az elkésőkkel szemben, egy szó szemrehányást nem tett, sőt az értekezlet után megkérdezte:

- Mi van veled? Beteg vagy?

- Nem, csak valami nagyon megzavart... Nem tudod véletlenül mi van evvel a Hegedüssel? Hegedüs István... A Kismotor igazgatója...

- De tudom - felelte közömbösen. - Baj van.

Egy pillanatra elállt a szívem verése. Csodálkozva nézett rám.

- Miért? Közelebből érdekel?

- Itt volt nálam... Régi barátom.

Bólintott:

- Na gyere be a szobámba.

Gara elvtárson minden a legszabályosabb, talán csak az orra hosszú egy kicsit - no meg a beszéde, ha kényelmetlen dolgokat kell elmondania. Mindjárt láttam, hogy valami nincs rendben, amikor Ádámnál és Évánál kezdte:

- Tulajdonképpen régi história ez. Közel egy éve folyik. Hegedüs tavaly egyesítette a Hydrotechnikát a saját gyárával, és átvette az előbbi főmérnökét, bizonyos Ágoston Károlyt.

Félbeszakítottam:

- Csak nem azt, akivel egy osztályba jártunk? Különös lenne!

Gara egy bűvész ügyességével előhúzott egy dossziét, kivett belőle egy lapot, belenézett és bólintott:

- Pedig az. Egy iskolába jártatok.

Elcsíptem egy oldalpillantását, mellyel azt kutatta, csodálkozom-e, hogy emlékezik az iskolámra. Hát igen, csodáltam emlékezőképességét, de máson még jobban csodálkoztam:

- Az egy hitvány csirkefogó! Miért tartotta magánál?

- Éppen ezt kutatjuk - toltá félre a dossziét. - Miért tartotta magánál? Ugyanis Ágostont azóta a hatóság letartóztatta.

Kiszáradt a torkom az izgalomtól.

- És ő mit mond?

- Bevallja, hogy a pártvezetőség és az ü. b. már első nap közölte Ágostont illető aggályait, de saját szemével akart meggyőződni. Ez ugyan elég meggondolatlan, de el lehet fogadni.

- Igen - mondtam. - És aztán?

- Ágoston nyomban furkáláshoz látott, szabotált, akadályozta a termelést...

- És Pista?

- Hegedüs? - igazított helyre. - Akkor már elbocsátotta volna, de mi nem engedték. Olyan ügyesen csinálta a dolgát az az ember, hogy a kritika elnyomásának látszott volna, ha ki-dobják.

- Tehát még ez is rendben van - jegyeztem meg.

- Most jön aztán, ami nincs rendben. Ágoston végül odáig vitte a dolgot, hogy Hegedüs lemondott, de a miniszterhelyettes kiugrasztotta a nyulat a bokorból, leleplezte a bűnöst, és barátunkat megmentette. Ő pedig megint nem küldte el az embert.

- De miért?

- Azt mondja, náluk már nem okozhat bajt, míg más üzemben, ahol nem ismerik, kezdetett volna mindent előlről.

- Ebben van valami! - mondtam.

- Hogyne! Egy nagy adag ostobaság!

Meglepődtem.

- Nézd, Gara elvtárs - próbáltam megvédeni álláspontomat -, te is tudod, hogy áthelyezések után gyakran tévesztjük szem elől az ilyen csirkefogókat s ezzel lehetőséget adunk nekik az újrakezdésre.

Vállat vont.

- Ha viszont helyükön hagyjuk őket, az emberek azt hiszik, hogy büntetlenül lehet disznólkodni. Találgatások kezdődnek, és pletykák terjednek el titokzatos összeköttetésekről...

Ez is igaz volt.

- Ezek a Hegedüs féle emberek - folytatta szokott, indulat nélküli modorában, amely ezúttal kissé ingerelt - tele vannak kisebbségi érzéssel, és ezért mindenáron egyéniségnek akarnak mutatkozni. Azért tartotta ott Ágostont, mert mi ilyen esetben elküldtük volna. Ha mi az elküldése ellen lennénk, akkor eltávolítaná. Merő különködésből és egyénieskedésből.

- Szóval - vágtam közbe -, te tudod, miért nem küldte el Ágostont?

- Persze. A miniszterhelyettes is tudja.

- Akkor - mondtam - nincs baj. A vizsgálat fel fogja menteni.

Finoman mosolygott:

- Csodálkozom rajtad. A miniszterhelyettes el fogja bocsátani.

- Miért? - törtem ki hevesen, de nyomban zavarba is jöttem, mert természetesen sejtettem, hogy mire gondol. Gara észrevette zavaromat, és lecsapott rám:

- Tudod te azt nagyon jól!

- Nem tudom! - kiáltottam. - Talán magát fedezi a miniszterhelyettes, hogy ellene ne lehessen ugyanazt a vádat emelni, mint Pista ellen? Miért? Ha kiderül az ártatlansága, senki nem szólhat egy szót se.

- Ne számárokodj! - mondta szelíden. - Hogy derülne ki az ártatlansága? Lehet azt bizonyítani, hogy valaki *nem* szándékosan csinál valamit?

Tízíg számoltam magamban, nehogy olyan csússzon ki a számon, ami elrontja a helyzetet. Végül annyit mondtam szárazon és elhatározottan:

- Hegedüs régi illegalista!

Gara olyan mozdulatot tett, mintha az arcomat akarná megveregetni, de aztán csak a karomra tette szépen formált fehér kezét:

- Sajnálak, Gábor: Mintha elfelejtkeznél bizonyos beszédről...!

Felugrottam.

- Hát emlékeztess! - kiabáltam. - Az öreg nemde azt mondta, hogy a perek után azokat kell előnyben részesíteni, akik tiszta lappal jöttek, akik még semmit sem csináltak az életükben? De azt nem mondta ő sem, hogy ezután már az illegalistákat szembe kell köpni, meg kell kínozni, ki kell készíteni...

Most már Gara is indulatba jött:

- Tiltakozom az efajta értelmezés ellen - mondta nyomatékkal. - Senki sem akar titeket kínozni! Egy illegalista nagyon jól dolgozhat mindaddig, míg valaki nem kezdi piszkálni a múltját. Akkor azonban a legokosabb, ha veszi a kalapját és megy.

Nem tetszhetett neki az arcom, mert hirtelen kiabálni kezdett:

- Miért nekem teszel szemrehányást? Ti nagyon derék fiúk voltatok, de könnyelműek, sőt hebehurgyák. Egyikőtök sem gondolt a jövőjére. Ha én vagyok a helyzetekben, nekem minden lépésemről lenne dokumentumom, és gondoskodtam volna arról, hogy ne legyen egyetlen percem sem, amivel nem tudok elszámolni.

Ránéztem és elhittem, hogy ő valóban azt csinálta volna. Most is azt csinálja. És tudtam, hogy ha tovább feszítem a húrt, örök időkre ellenségemmé teszem.

Elégszer mondtam már, hogy nem vagyok bátor ember, ha valami nagy vállalkozásba kezdek, kellemetlen bizsergés fut végig a bőrömön, a sarkamtól a torkomig. De ez csak addig tart, míg el nem szánom magamat. Akkor aztán már nem vagyok sem izgatott, sem haragos. Még nevetni is tudok.

Ezt csináltam most is.

- Jól van, Gara - mondtam. - Most pedig felveszed a telefont, és átszólsz a miniszterhelyetteshez, hogy hagyja békén Pistát.

- Dehogy teszem! - nevetett ő is, de erőltetetten.

- Akkor átszólok én. Vagy talán megtiltod?

- Dehogy tiltom - csak nem tanácsolom.

- Ha pedig ez nem lesz elég - mondtam ügyet sem vetve szavaira -, akkor megyek tovább. Beszélék a KEB-bel, a Titkársággal, ha kell, magával Rákossal, de Pistát nem hagyom. S ha netán kitörném a nyakamat, legalább tudom, hogy miért.

Ketten voltunk a szobában, senki nem hallhatta szavaimat. Mondhatott volna, amit akar. Azt, hogy füttyül rám, vagy azt, hogy kirúg. Titokban még reméltem is, hogy dühbe gurul, mert szívesebben kerültem volna bajba, mint hogy kiderüljön, hogy az alosztályt arra nem méltó ember vezeti.

De semmi ilyesmi nem történt. Rám nézett, és szemében megvillant az a hideg fény, amely akkor szokott benne megjelenni, amikor valakivel halálos ítéletét közli:

- Tudod mit? - mondta. - Meggyőztél. Többet teszek, mint amit kértél. Rád szignálom Hegedüs ügyét. Te fogsz benne dönteni úgy, ahogy jónak látod.

Elöntött a verejték. Láttam a csapdát, amibe elkerülhetetlenül beleesem, ha vállalom az ügyet.

- Helyes - mondtam elszántan. - Holnapra várom az iratokat.

Már korábban elismertem, hogy a *Veszélyes művészet*ben sok helyes részletmegfigyelés van. Így például Hegedüs egy helyen kifejti, hogy a pártszerűségnek két oldala van, egy lényegi és egy formális, és hogy egyik a másik nélkül semmit nem ér. Nos, amikor én a beszélgetés után visszakerültem a szobámba, s tervem kidolgozásához kezdtem, még nem ismertem a könyvet, s mégis hasonló gondolatok keveregtek agyamban, de én még azt is hozzátettem, hogy a lényegi és formális pártszerűség gyakran kerül szembe egymással.

Milyen különös és hitvány helyzet! - gondoltam. - Gara látszólag pártszerűen, valójában nyakitörési szándékkal rám bíz egy ügyet, melynek megítélésében nem értünk egyet, s én máris azon töröm a fejemet, hogy közben miképpen dokumentálhatom legjobban a pártszerűség látszatát. Máris úgy játszom a formai elvekkel, ahogy azt a karrieristák és egyéb csirkefogók szokták, tehát lényegében nyakig ülök a pártszerűtlenségben annak ellenére, hogy a céлом helyes, és az egész párt érdekét szolgálja. Becsületesre szóljon, hogy nem vígasztalódtam a cél szentesíti az eszköz elcsépelte szofizmájával, hanem könyékig bemocskoltam magam.

- Hogyan jutottunk idáig? - töprengtem lázasan, s minél mélyebben értettem meg a kérdést, annál jobban nőtt meg bennem a gyűlölet a perek szereplőivel szemben. Ők a felelősek. Mert a természetes az lenne, hogy minden régi harcos mindaddig feltétlen bizalmat élvezzen, míg kifejezett ok nincs az ellenkezőjére, de árulásuk leleplezése óta minden a fejük tetejére állt. Gyanú alá kerültünk mindannyian. Ott tartunk, hogy egy pártban, melynek tagsága a felelősség vállalására kötelez, a felelősség elhárításának legjobb módján töprengünk, a pártszerűtlenség ellen csak efféle quasi-pártszerűtlenségekkel lehet védekezni, amilyeneken most én töröm a fejem.

Elhatároztam, hogy a vizsgálatot kegyetlen következetességgel fogom vezetni, és addig élezem, míg a miniszterhelyettesnek magának érdeke lesz, hogy bizonyítsa Pista ártatlanságát. Keserves módszer, de más megoldás nincs, mert ha én mentem fel, holnap mind a ketten víz alá merülhetünk, és többé senki ki nem húzza őt a víz alól.

Felálltam, de korántsem megkönnyebbültem, s elindultam hazafelé. Az utcán mindenféle emberek nyüzsögtek, és elég jókedvűeknek vagy legalábbis közömbösöknek látszottak. Egyszerre megszedültem, és a falba kellett kapaszkodnom. Mintha valami láthatatlan kéz egy kicsit elhúzta volna a világot. Minden, ami az utcán járt, mozgott, autó, ember és villamos,

egy kissé kettévált. A járókelők arca mellett egy másik arc kontúrja jelent meg, és dühösen rám vigyorgott.

Én még semmi rosszra nem gyanakodtam. Ellenkezőleg, kinevettem magamat. Azt hittem, olyan erős a bennem dúló vihar, hogy fizikai víziót idézett a szemem elé.

Tegnap még - gondoltam irónikusan - te is nyugodtan sétáltál, mert még nem tudtad, mi van Pistával. Nem kívánhatod, hogy az emberek beléd lássanak. És különben lehet, hogy őket nem is rázná meg annyira az a tény, hogy egy régi pártfunkcionárius hirtelen elkezdett a párt-szerűség *látszatával* törődni. Aligha találunk három embert az egész utcán, aki megértené, mekkora baj ez, s hogy ráadásul egy olyan baj, amelyhez - akár párttag, akár nem az -, neki is van valami köze.

Sajnos nem túlfáradásról volt szó. Három óra múlva bénult lábbal, magammal tehetetlenül feküdtem az ágyban, és a sebtében kihívott orvos megállapította, hogy sclerosus multiplex-em van.

ÖTÖDIK FEJEZET

Új lapra fordítottam füzetemben s a tetejére jól olvasható betűkkel felírtam: V. fejezet, aztán kicsit gúnyosan, kicsit idegesen elmosolyodtam, és zsebrevágtam a töltőtollamat.

Eddig még mindig különösebb gondolkodás nélkül, látszólag önkényesen nyitottam új fejezetet. Emlékszem, az első esetekben még töprengtem is, hogy miért nem írtam le inkább a következő mondatot, amely hogy úgy mondjam már a tollam hegyén volt. Utólag aztán kiderült, hogy nemcsak a következő mondat nem írható le, hanem egyáltalán nem tudom, hogyan folytassam a történetet. A fejezet nyitások legalább egy heti kényszerszünetet jelentettek, melyek alatt úgy éreztem, hogy most aztán igazán nincsen tovább.

Ezt a gyakorlatot számítottam le tréfásan, mikor az új fejezet leírása után zsebrevágtam tollamat - és igazam volt. Jobban megakadtam, mint bármikor eddig.

Most az következett volna, hogy a Hegedüs ügy miatt összevesztem Jolival, és az izgalom váratlanul kiváltotta betegségemet, amely persze előbb vagy utóbb úgyszólván kiváltódott volna. Viszont rövidesen tizenöt éve lesz, hogy összeházasodtunk, és ha két olyan ember veszekszik, akit tizenöt év kötött össze jóban-rosszban, mindenféle mondatoknak súlya van, olyan rejtett értelmet hordván magában, amit a be nem avatottak nem ismerhetnek. Aközött kellett tehát választanom, hogy megint megírom az előzményeket, vagy minden mondatomhoz tíz sor kommentárt fűzök.

Természetesen az első megoldás mellett döntöttem. Akkor meg az a probléma merült fel, hol kezdjem? Az elején, mikor megismerkedtünk, vagy később, mikor összekerültünk?

Az igazság az, hogy Jolit előbb ismertem, mint Pista, legalább két esztendővel. Ő akkor Deményék ifjúsági csoportjában dolgozott Helmholtz mellett, s gyakran találkoztunk a szak-szervezeti ifjúság országos bizottságának ülésein - de mindig nyitott bicskával a zsebünkben. Én egészen különlegesen gyűlöltem. Túlságosan egyenlőtlen fegyverekkel küzdöttünk. Én türelmetlen voltam, heves, és azt hiszem nagyon értelmes, ő viszont türelmes és szép. Hányszor történt, hogy arcom verejtékével egész délután vitatkoztam valamelyik fiatal fiúval, mikor már majdnem meggyőztem, ő rámosolygott, s az én barátom már nem is hallotta, mit mondok!

Akkor már jó fél éve az egész deményista ifjúmunkás mozgalomnak volt valami ilyen jellege. Helmholtz - Demény alvezére -, amennyire meg tudom ítélni, tisztességes gyerek volt, s elvi alapon állva akart ellenünk harcolni. De mégis az történt, hogy végtelenül vonzó egyéniséggel magához vonzott egy csomó csinos lányt (bár nem voltak úgynevezett nőügyei), a lányok köré fiúk gyűltek, körük megint lányok - és íme, mire észrevettük magunkat, a deményisták átmenetileg erősebbek lettek nálunk.

Én különösen méltatlannak éreztem, hogy a munkásmozgalom harcaiban az döntsön, kinek a csoportjában vannak a csinosabb lányok, s legszívesebben oldalba vágtam volna Jolit, valahányszor elmosolyogta mellőlem vitázó partneremet. S ha valaki akkor azt állítja, hogy végül ő lesz a feleségem, kinevetem.

Aztán nyár végén Helmholtz öngyilkos lett - senki nem tudta, miért. Vad rémhírek keringtek gyógyíthatatlan betegségéről, rendőrségi kapcsolatokról, s nem tudom én még miről. Valójában egyik magyarázatot sem találtuk kielégítőnek, s minket ellenfeleit éppúgy megrázott halálhíre, mint barátait.

Következő szombaton valamiféle gyűlésünk volt, melynek eredményéről vasárnap hajnalban értesítenem kellett a pártbizottság összekötőjét. Mire végeztem, megszokott túratársaságom

már valahol a solymári fal alatt járt; s én a Rózsika forrás völgyén iparkodtam őket utolérni. Teljesen egyedül voltam, mert abban az időpontban a messzire igyekvő turisták már elhagyták, a kirándulók pedig még nem érték el ezt a helyet. Rosszkedvűen szedegettem a lábamat. Szép vidéken nem rossz egyedül sétálni, de rám a solymári vasútállomáson túl háromnegyed-órás út várt megművelt földeken át, s ennek unalmát csak kellemes társaság enyhíthette volna. Nagyon szerettem volna ismerősökkel találkozni.

Szerencsém volt.

A mindnyájunk által ismert cigánykunyhót elhagyva egy túristaruhás lányt láttam, aki éppoly magányosan mint én, az állomás felé igyekezett.

- Közülünk való! - állapítottam meg, mert csak munkás túristalány vághatott neki ilyen távoli útnak magányosan. Meggyorsítottam lépteimet, és az állomás kerítésénél utol is értem, de csak azért ilyen hamar, mert mintha nem tudná merre tartson, ott előbb jobbra, majd balra fordult, aztán tanácstalanul megállt a kút mellett. Csak amikor melléje értem, ismertem meg. Ő volt.

Fanyalogva köszöntöttem, ő viszont kitörő örömmel nyújtotta kezét:

- De jó, hogy találkoztunk!

Csodálkozva néztem rá. Zavarba jött, de aztán, mint akiből már hosszú idő óta kikíváncsoznak a szavak, beszélni kezdett:

- Egy hete hallgatom a fecsegést, s azt hittem, szétszakad a szívem. Egyedül akartam maradni, s most látom, hogy így még rosszabb. Mondd, te meg tudod őt érteni? Hogyan tehetted?

Szemében fájdalmas csodálkozás tükröződött:

- Evvel a kérdéssel kergettek el hazulról, most meg én teszem fel neked...

Szánakozva fogtam meg a kezét, de elhúzta.

- Miért nem felelsz? Persze te azt hiszed, hogy provokátor volt.

- Hát erről ne itt beszéljünk - mondtam -, ott a réten túl van egy híd. Leülünk a karfájára...

Előre mentem. Engedelmesen követett.

Nem volt kedvem az út porát nyelni. Keresztülvágtam a réten, bár tudtam, hogy itt még a nyári forróságban is tocsog a víz. Mindenfelé sárga virágok nyúltak elő a fű közül. Letéptem egy kései iriszt, s szórakozottan forgattam ujjaim között. Joli azonban nem bírta megvárni, míg elérjük a hidat.

- Örültök mi? - kérdezte haragosan. - Lehet mocskolni Helmholtz emlékéit.

- Ami engem illet - fordultam vissza -, én a gyógyíthatatlan betegségét hiszem el. Kielégít?

- Nem! - felelte szinte kiabálva. - Mert akkor kötelessége lett volna utolsó leheletéig vezetni bennünket.

Erre dühös lettem, és egy nagyon logikus, de kegyetlen megjegyzést tettem:

- Úgy látszik, te hiszed, hogy provokátor volt!

Feljajdult:

- Én már nem hiszek és nem értek semmit!

Csak amikor újra elértük az utat, vettem észre, hogy félcipőben van, és a lábafeje csupa lucsok. Leültem a híd karfájára, lehúztam a cipőjét, és a zokniját a napra terítettem száradni. Hagyta, tegyem, amit akarok. A saját gondolatain kívül nem ügyelt semmire.

- Legutolsó találkozásunkkor még arra biztatott, álmodozzak bátran, mert az ábránd húzza maga után az életet. És amikor azt mondtam, hogy ez nem marxista gondolat, kinevetett.

- Nem marxista, de szép! - mondtam meglepve - nem hittem volna Feriről, hogy ilyeneken törte a fejét. Szeretném tudni, mi volt az ő nagy ábrándja.

- Hogy fellovagol a várba, és buzogányával megdöngeti Horthy kapuját - vágta rá Joli meg-gondolás nélkül.

Megnémultam.

Hiszen minden ifjúmunkás arról ábrándozik, hogy ő vezeti majd a döntő rohamot, de ló és buzogány...? Költő volt ez a Helmholtz, vagy egyszerűen nagyon értette, hogyan kell elcsavarni a lányok fejét? Joli, mintha igazolni akarta volna kétségeimet, felsóhajtott:

- Nem lett volna szabad elárulnom... de nagyon büszke voltam rá, hogy éppen nekem mondta el.

- Hiszen te szerelmes voltál bele! - kiáltottam fel feleslegesen és ostobán.

Szomorúan nézett rám:

- Hogyan lettem volna? Felesége van és kislánya.

Nahát nekem sok volt a szomorúságból. A nap sütött, a sárga virágok ragyogtak, a bécsi úton ökrösszekér ballagott. Szolidaritásból még megpróbáltam a halálra gondolni, de nem sikerült.

- Én - mondtam szigorúan - soha nem lennék öngyilkos. Már csak azért sem, mert nem tennék olyasmit, amiről már utólag nem tudhatom meg a barátaim véleményét.

Tudom, ez megint nagyon ostobán hangzik, de hát én is szoktam ábrándozni, s már többször elképzeltem, hogy visznek a vesztőhelyre, s én éltetem a forradalmat. Ennél tovább nem jutottam, mert nem bírtam elviselni a gondolatot, hogy fekszem a sírban, és már semmiféle örömet nem okoz társaim elismerése. Ezeknek a gondolatoknak volt visszhangja ez a furcsa megjegyzés. De mindketten kicsit örültek voltunk, s Joli nem talált szavaimban semmi különöset.

Felcsattanó büszkeséggel válaszolta:

- Ferit viszont nem érdekelte mások véleménye. Ezért szerettem.

Heves mozdulattal felkelt és elindult. Vizes lábán pillanatok alatt sárrá vált a por. Cipőjét és harisnyáját a hídon felejtette - vittem utána. Néztem mocskos lábát, előrehajló fejét, gömbölyű vállát, lágyan ringó csipőjét, és elöntött a szájalom.

- Mária Magdolna! - gondoltam, pedig soha nem voltam vallásos.

Hátrafordult.

- Ne gyere utánam. Egyedül akarok maradni.

- Ne hagyd nálam a cipődet - válaszoltam megbántva, mert most már szívesen maradtam volna vele.

Megvárt. Kihívóan nézett a szemembe:

- Szerettem. Na és? Van ebben valami?

- Nincs - feleltem keserűen. - Szeretted Ferit, téged szeretnek a fiúk, és így dagadozott a deményista mozgalom. Pfüj!

Kikapta kezemből cipőjét és megindult.

- Majd az erdőnél elválunk - mondtam. - Nem fogok itt rostokolni a kedvedért.

Nem felelt. Ment elől és én mögötte.

Az úttól kissé beljebb a jobboldalon egy tanyaház állott. Már sokszor mentem el előtte, de még soha nem figyeltem meg benne semmi életet. Most a kiskapun kijött egy lompos barna kutya, farkcsóválva hozzám ballagott, hang nélkül beleharapott a lábamba, s mint aki jól végezte a dolgát, lassan és farkcsóválva visszasétált a házba. Mindez olyan meghökkentő és különös volt, hogy a váratlan fájdalom ellenére nevetnem kellett.

Joli panaszosan meredt a házra:

- Hát most volt itt valami kutya, vagy nem volt?

- Ha vérzem, akkor volt - feleltem bosszúsan, és felgyűrtem nadrágom szárát. Lábamon öt patakocskában csordogált a vér.

Felkiáltott és eltakarta az arcát. Nem mindjárt értettem meg, hogy nem sebeim látványa rázta meg ennyire, de amikor megértettem, újból elfogott a szájalom:

- Veled is kibántak ugye?

- Hagyj magamra! - Menj el!

És én mentem, de vissza-visszapillantgatva és nem szívesen.

Ezekben a percekben kis híján beleszerettem Joliba, legalábbis heves féltékenységet éreztem a halottal szemben. Kibírhatalannak találtam, hogy az efajta emberek, akik fütyülnek mások véleményére, és mindig azt teszik, ami tetszik nekik, érnek el sikereket a nőknél, míg én, kötelességtudásommal és megbízhatóságommal magamra maradok. Azt nem mondhattam ugyan, hogy valami szerelmi nyomorúságban élek, de megfelelő élettársat nem tudtam találni. Határozottan méltánytalannak találtam, hogy még senkinek nem mondhattam ki a holtomiglant.

Felkaptam a földről egy faágat, dühösen csépeltem az útszéli bokrokat. Az egyikből felreppent egy madár, s fejem felett röpdösve, ideges csipogásával elárulta, hogy a fészket félti.

- Még te is evvel bosszantasz? - mondtam dühösen, de eldobtam a botot. Aztán nagyot nyújtóztam, kacagtam egyet, és kiszállt fejemből a halál és a szerelem. Ezután már nem töprengtem Joli viselkedésén, hanem „értékeltem”. Megállapítottam, hogy itt az alkalom a deményista ifik bomlasztására. S ha már ennyire tetszenek Jolinak a gátlás nélküli lovagok, hát nem én fogok vele foglalkozni, hanem ráuszítom Hegedüst.

Így is történt, és olyan sikerrel, hogy nemcsak Joli egész csoportját áthozták hozzánk, hanem egymásba is szerettek.

Már mondtam, hogy a mi mozgalmunk különbözött minden mástól. Nálunk senki nem maradhatott sokáig szerelemből. Ha nem találkozom többet Jolival, akkor is tudnom kellett volna, hogy megváltozott - de találkoztunk is egyszer s másszor. Igaz, csak futólag és csak általános benyomásaim maradtak róla. Emlékszem ugyan, mintegy látomásként, hogy együtt ülünk egy csónaktúra pihenőjén egy dűsfűvű tisztáson, krumplit sütünk, Pista hanyatt fekszik, és elégedetten bámulja Jolit, aki politikai kiselőadást tart, míg engem a fene esz, hogy miért engedtem át ezt az ügyet neki - de hát ez az érzés nyilván eltűnt az első evezőcsapással, s én már azt sem tudom, mikor történt ez, hol és miért. Aztán pedig hosszú ideig nem láttam, sem az egyiket, sem a másikat.

Pistával legközelebb a börtönben találkoztam, Jolival pedig kiszabadulásom után abban az ifi csoportban, ahol munkára jelentkeztem. Ekkor már az egyik csoport vezetője volt, és tekintélye a fiúkéval vetekedett.

Míg a börtönben voltam, játszódtott le a pártfelosztás, de erről most nem akarok beszélni, valamint közös munkánk első szakaszáról sem. Ott veszem fel ismét a fonalat, amikor Pista is szabadult, s ugyancsak nálunk jelentkezett munkára. Tehát nem sokkal a Tompa utcai események után.

Azaz nem, a Tompa utcáról mégis beszélnem kell, mert enélkül a későbbiek sem érthetők.

HATODIK FEJEZET

Nincs fogalom, amelyet kevésbé tisztáztak volna nálunk, mint a hősiességét. Szabad vadászterülete volt ez írónak és propagandistának, s bárki mondhatott vagy írhatott róla azt, amit akar. A nagy szabadság nem is lett volna rossz, ha elmélyült gondolkodásra késztet - de felületességre vezetett, és ennek különös és hitvány következményei lettek.

Mindent elkövettünk, hogy népszerűsítsük a munkásmozgalom egykori vezetőit. Az eredmény: egy sereg brosúra, arckép és visszaemlékezés - az én szekrényemben is egész garmadával hevernek az efféle füzetek. Kihúzóok belőlük taláalomra egynéhányat és lapozgatni kezdek bennük. Micsoda sivár egyformaság! Hogy elhalványodtak a mi felejthetetlen vezetőink! Csupa „Toldi ez, ki malomkövel górál”. Életük játszi könnyedséggel végrehajtott hőstettek sorozata, olyan modorban leírva, hogy ha véletlenül egyikük cselekedete a másik életrajzába kerül, azt csak a történészek vehetik észre, az olvasók nem, mert hiszen a visszaemlékezésekben elveszettek a hősök egyéni munkastílusa, és semmi nem árulja el, hogy ez vagy az a történet nem illik a jelleméhez.

Nem, nem lehet szeretnünk ezeket a brosúra-hősöket, de még csak irigyelni sem, s példájuk egyenesen azt sugallja, hogy ne is próbáljátok követni őket, hiszen ilyen makulátlan jellem csak egy születik tíz esztendőben, s ha megfeszülsz sem lehetsz olyan, mint ő.

Én viszont ismertem néhányat ezek között a nagyszerű harcosok között, s boldog vagyok, hogy egykor megszoríthattam a kezüket. Emlékszem emberi gyengeségeikre, azokra a nagyszerű erőfeszítésekre, melyekkel legyőzték azokat. Még élt bennem beszédük íze, hangjuk árnyalata, pillantásuk lágy-sága vagy keménysége... - Hát valóban azt hiszik a brosúra-lovagok, hogy megértheti Ságvárit az, aki nem ismeri különösen gyengéd viszonyát feleségéhez, vagy Schönherz egyéniségének mellékes vonása, hogy imádta a zenét, s hogy ő írta ezt a dalt:

*Fegyvert a kézbe ifjúság
S a szívekbe virágot...*

Így lett a Tompa utcai eseményekből is piros toll a Ságvári kalapjában, s hogy dicsősége minél impozánsabb legyen, megtették őt az OIB vezetőjének, minden titkok tudójának, minden esemény irányítójának - holott ez időben még nem volt tagja a vezetőszerveknek, csak a VII-es ifikhez járt, s oda sem régen. Igaz viszont, hogy míg más újonc félénken húzódik meg a háttérben, ő mindjárt az asztal tetejére ült, maga köré gyűjtötte a fiatalokat, s a következő héten már úgy éreztük mintha nélküle már el sem lehetne képzelni a csoportot. Egy hónap alatt Pesterzsébettől Óbudáig elterjedt, hogy egy pompás előadót rejtegetünk a VII. kerületben, megostromolták az OIB-ot, hogy küldje ki hozzájuk Endrét.

Ez volt az ő csodálatos, egyedülálló képessége, hogy első látásra belopta magát az emberek szívébe. Báj volt benne, férfibáj, mely igen ritka, s melynek semmi köze nincs a nőiességhez. Amihez másnak hetek kemény munkájára volt szüksége, azt ő elérte egyetlen mosolyával.

Ezt a mosolyt, ezt kellene valahogy szavakkal leírni. A szíve közepéből jött, s megingathatatlan magabiztosság volt a forrása.

Szeretet áradt belőle, nyugodt humor - és volt benne egy kis magakelletés is, ami azonban illett az egyéniségéhez.

Van szerény büszkeség is? Úgy látszik van, mert ő szerényen volt büszke a tehetségére, s ha rajta kapta magát ezen, gyerekesen elpirult, és ő nevetett először. Ilyenkor még tisztább volt a nevetése, mint máskor. S ha felült az előadói pódiumra, és körülnézett a teremben, minden hallgatója úgy érezte, egyedül neki szól a mosolya.

Bájos mosoly!

Magamnak is olyan különösen hangzanak ezek a szavak egy kommunista jellemzése közben, hogy szinte beleborzongok. Már látom, mint tépnek ízekre a brosúragyárosok:

- Bájos mosoly? Hát a lebírhatatlan munkaképesség? A szilárd meggyőződés? A mély marxista műveltség? A tág látóhatár?

Igen, mindez megvolt Endriben. A munkaképesség, a meggyőződés, a marxista műveltség és a koncepció, de ez a két utóbbi csak a munka során fejlődött ki benne. Ő azonban attól a perctől kezdve vezér volt, mikor először tette be lábát a mozgalomba. Isten kegyelméből való vezető volt, amilyen - most én mondom - csak minden ötven évben születik egy.

Az OIB kommunista frakciójának azonban mégsem ő volt a vezetője, hanem míg csak ki nem ragadta közülünk a rendőrség, Kulich Gyula. S ez nem véletlenül volt.

Ha a vezetők közti különbségeket akarnám megmutatni, nem találhatnék jobb példát mint kettejüket. Egyik a másiknak teljes ellentéte volt.

Endri - ha nem túlságosan profán egy ilyen zenekari hasonlat - szóló hangszer volt, melynek hangja a zene legvadabb kavargásából is kihallatszik, Kulich pedig basszus hangszer, melyet éppen azért nem veszünk észre, mert szólamán nyugosznak a többi dallamok.

Az ifjúnunkás mozgalom nagyon komoly dolog volt, de gyerekek csinálták, s így sok volt benne a gyerekes vonás. Így például, mikor már Endri is az OIB-be került, sokat vitatkoztak arról, ki ott a tulajdonképpeni vezető. Legtöbben Endrire szavaztak, de volt híve másoknak is, még nekem is. Kulichról azonban talán csak a legbeavatottabbak sejtettek valamit. S ez azért volt így, mert mintha soha nem értette volna meg, miért esett éppen őrá a párt választása. Nem ismertem embert, aki jobban becsülte volna mások tehetségét. Boldog volt, ha valakinek azt mondhatta: te ehhez jobban értesz.

Vitás kérdésekben nem sietett véleményének kialakításával. Annyi embert kérdezett meg, amennyit csak tudott, aztán összeültünk tízen-tizenöten, és vitatkozni kezdtünk. Kulich ült és hallgatott. Csak akkor szólalt meg, amikor belőlünk már valósággal kiimádkozta a szót. Sőt, mikor már az utolsó is elmondta véleményét, még mindig várt egy kicsit, mintha sajnálná, hogy nem hallhat több okos szót. Akkor aztán összefoglalta az elhangzottakat.

Elsősorban azt ismételte meg, amivel egyetértett. Amivel nem értett egyet, azt elhallgatta, csak akkor szállt vele vitába, ha a gyakorlati javaslat mögött elvi tévedést sejtett. Egyikünk szavaiból ezt vette ki, a másikéból azt, összekapcsolta és megindokolta a különféle elgondolásokat s amikor befejezte és várta az ellenvéleményt - mi azt éreztük, szavaikhoz nem lehet hozzátenni semmit. Így van, így helyes, teljesen kimerítette a témát. Az ember csodálkozott, hogy neki magának nem éppen így jutottak eszébe a dolgok, mint Kulichnak. Ő pedig ránk mosolygott, s azt látszott mondani:

- Lám, milyen okos gyerekek vagytok.

S ha valaki ebből azt hinné, hogy nem voltak eredeti gondolatai, az téved. Mert amikor tőlünk idézett, az már nem az volt, amit mi mondtunk. Éppen az általa felfedezett új kapcsolatok olyan új értelmet adtak javaslatainknak, melyet magunk sem sejtettünk bennük.

Ma, közel húsz év távlatából, minden világos és tiszta a Tompa utcai események körül. Tudjuk, hogy az ifjúnunkás mozgalom egyik legnagyobb fegyverténye volt, és odáig hallatlan megerősödését eredményezte. Így a krónikások azt hiszik, hogy akkor is mindennek világosnak kellett lennie, habozásnak helye nem lehetett, megfűvattuk a trombitákat és mentünk.

A valóságban mind ennek az ellenkezője igaz. A Tompa utcához hasonló sötétbe ugrásra sem azelőtt, sem azután nem vállalkozott az ifjómunkás mozgalom.

Kezdem azzal, hogy nem mi támadtunk először, hanem a nyilasok. Fegyveres csoportjaik munkás turistákat támadtak meg és vertek véresre a Pösinger majornál és más helyeken. A bíróságon aztán szigorú ítéleteket hoztak a megtámadottak ellen. Végül, a minden oldalról bátorított fasiszták gyilkos merényletet kíséreltek meg. Május elsejére virradó éjszaka a hűvösvölgyi nagyréten lelőtték a rendezőgárda egy tagját, Liczmann Jenőt. Az élet sokszor produkál olcsónak tetsző szimbólumokat: szíve fölött érte a lövés, és szocdem párttagsági könyve mentette meg az életét. Azon változtatott irányt a golyó.

Alighogy felgyógyult szegény, végigcipeltük az összes ifi csoportokon. Felmutatta piros könyvét, és ezt kiáltotta:

- Párttagsági könyvem kilyukaszthatta a golyó, de a párthoz való hűségemet nem!

A gyerekek között rettenetes volt a felháborodás. Megtorlást követeltek - olyat, ami elveszi a nyilasok kedvét a további kísérletezéstől.

Az OIB azonban nem olyan emberekből állott, akik feltétlenül engednek a közóhajnak. Nekik felelősséggel kellett döntenie.

Az utolsó két év után jelentősen megerősödött az ifjómunkás mozgalom. Az azonban kérdéses volt, elég erős-e már ahhoz, hogy kibírja a várható rendőrségi megtorlást, vagy sem. Mert az, hogy a rendőrség dédelgetett nyilasai védelmében vissza fog ütni, az nem lehetett kétséges.

Sokan véltük úgy, hogy a mozgalom még nem elég erős, és nem-mel szavaztunk a nyilasok elleni támadásra.

A másik kérdés még fogasabb volt.

A csoportokba lelkes gyerekek jártak, de politikailag képzetlenek, s mi tagadás, sokan közülük nagy vagányok voltak. Hosszú harc eredményeképpen akkoriban kezdték megérteni a politikai küzdelem lényegét és kezdték feladni zajos utcai vagánykodásukat. Sokan látták abban a főveszélyt, hogy a sikeres támadás semmivé teszi munkánk eredményét, s a fiatalok megint a verekedést választják az agitáció helyett.

Egy szó, mint száz, bármilyen meglepetés is ez a brosúráírók számára, az OIB a Tompa utca ellen szavazott, és támadásellenes volt Ságvári is, aki nem volt tagja az OIB-nek.

Létezett azonban az OIB-nek egy szervező bizottsága is, amelynek titkára Sch. elvtárs foglalkozott az akcióval. Neki nem voltak meggondolásai. Támadni akart minden áron. Ezért aztán az OIB-nek azt jelentette, hogy leállította a szervezést, Endrit viszont az OIB nevében utasította, hogy hajtsa végre a támadást.

Jobbat nem lehetett volna Ságvárinál találni erre a szerepre. Még a gyáva is elfelejtkezett félelméről, ha ő rámosolygott. Az ő vezetésével már nem is harcra, hanem győzelemre készültek a fiatalok.

A támadás délutánján feljött az OIB-be. Jelentést akart tenni az előkészületekről. Egyedül engem talált ott. Nem hittem a fülemnek, míg jelentését hallgattam:

- Mi? Hogyan? De hiszen mi letiltottuk a támadást!

S most következett az, amit én nevezek kommunista hősiességnek.

Ságvári belesápadt a felháborodásba. Nem ismétlem azokat a jelzőket, melyeket a szerencsétlen Sch.-re zúdított, de amikor azt mondtam:

- Azonnal állíts le mindent - energikusan tiltakozott:

- Most már nem lehet. A visszavonulás destruálná csoportjainkat. S ha nagyon vigyázunk, talán nem is fog rosszul elsülni.

Én még a felelősség terhe alatt kissé meggörnyedő vállal láttam távozni, de a fiatalok között már magabiztosan jelent meg, szinte szétvetette az energia. És elkezdődött az a hősköltevény, melyben a gyerekek háromszor hátráltak meg a revolverrel, fokossal felfegyverzett nyilasok elöl, és háromszor újították meg rohamukat, és végül elfoglalták Tompa utcai helyiségüket.

Ebben az értelemben valóban Ságvári szervezte a harcot, s történelmi elégtétel, hogy az végül az ő nevét tette halhatatlanná. Én nem is írom le Sch. teljes nevét, nehogy a dicsőség egyetlen morzsája is hozzátapadjon. Hiába erőszakolta ő keresztül a támadást. Akinek nincsenek meg-gondolásai, aki fejjel vezetni fálnak a katonáit, azt semmiféle utólagos siker nem igazolhatja. Ilyen esetben minden dicsőség a katonáké és a vezér győzelemnél és vereséggel is felelőtlen marad.

Én azonban nem azért írtam ezt a kitérőt, hogy Kulichról, Ságváriról és Sch.-ről beszéljek. Hegedüsnek, Jolinak és Petráknak az élete, a Tompa utcai hetek után kapcsolódott végleg össze, és történetüket az előzmények nélkül nem lehet jól megérteni.

A Tompa utca bebizonyította, hogy a nyilasok kitűnően megértik az erőszak nyelvét, és az öklök érve többet nem került le a napirendről. A Hunyadi tértől a Tisza Kálmán térig terjedő hosszú arcvonalon hetente voltak kisebb csaták és megértettük a fasisztákkal, hogy az utca a mienk, azon nekik semmi keresnivalójuk nincsen. A népi demokrácia karhatalmának nem egy tisztje ezekben a harcokban tanulta a taktikát.

De, hogy az ifjúnunkás mozgalom fő fegyvere továbbra is a politika maradt, s nem forgácsolódottunk el utcai csetepatékban, azt csak nagyon keserves és hosszú munka biztosíthatta. Ságvári nem tévedett. Volt ezen a téren a Tompa utca után visszaesés. Minden csoportban folyt a vita a direkt-akciók és a politika hívei között.

Nem sokkal később a kormány nyilvánosságra hozta azt a törvénytervezetet, mely a fiatalok újabb tízezreit fosztotta meg a választójogtól. Az OIB népgyűléseket tartott, és aláírást gyűjtő akciót szervezett a törvény megszavazása ellen.

Voltak, akik értették ennek a jelentőségét és voltak akik azt mondták:

- Marhaság! Egy pofon többet ér, mint száz aláírás.

Hovatovább az aláírásgyűjtés sikere már az ifjúnunkás csoportok egész további útjának meghatározásában vált döntővé.

Amikor a VII. kerületi ifjúnunkás csoportban legmagasabban lobogtak a szenvedélyek, akkor robbant be közénk Hegedüs. Frissiben szabadult a börtönből, és minden komoly tájékozódás nélkül a verekedés-pártiak oldalán beavatkozott a vitába. A másik oldalról Joli, meg én szerveztük a harcot.

Őszintén meg kell mondanom, nekem is volt részem abban, hogy Pista nem sok időt vesztegetett a tájékozódásra. A pártfelosztás híre együtt talált bennünket a börtönben, s én akkor megtántorodtam. Árulásról beszéltem, meg ilyesmikről. És bár éppen az ő segítségével elég hamar helyre rázódtam, maradt benne irányomban valamiféle gyanú s most, amikor - mint ő nevezte - a felirati párt vezetőjeként látott viszont, azt hitte, a pártban kételkedők törvényszerű útján eljutottam az opportunizmushoz.

A harc hihetetlen hevességgel folyt, és a szó szoros értelemben minden pillanatunkat felhasználtuk a vitatkozásra.

Ekkor például már megszerveztük a híres VII. kerületi vasárnap délutánokat. Ezek a csoport mulatságnak szentelt órái voltak - de kicsoda mulatságnak! Játszottunk, jól akartuk érezni magunkat, gyakran valósággal fetrengtünk a nevetéstől - de talán még hatásosabban politizáltunk, mint előadásainkon.

Kedvenc játékunk volt az úgynevezett „ki kicsoda”.

Egyszerű játék. Két vállalkozó kell hozzá, meg ajtó, melyen ki lehet küldeni és be lehet hívni őket, no meg játékkedv, humorérzék és sok politikai ismeret.

A vállalkozók mindegyikének megmondják ki a másik. Aztán beszélgetni kezdenek egymással, s mind a kettőnek el kell találnia, kicsoda ő.

Pontosan emlékszem mindenre, ami azon a napon történt, amelyikről most beszélni akarok. Először Cs. és K. elvtársakat küldtük ki. Cs. magas és sovány, K. alacsony és kövér, de mindkettő közismerten nagy ravasz. Már amikor belépnek a szobába, meglátszik ez rajtuk. Gyana-kodva hajolnak előre, valósággal körülszimatolják egymást. Aztán Cs. undorító fintort vág, ugyanabban a pillanatban K. arca elbájoló mosolyra derül.

Lehetetlen őket kacagás nélkül figyelni.

Mikor Cs. észrevette a derültséget, hihetetlenül hosszúra húzta az arcát, szemöldöke alól megrovó pillantást lövellt ránk, aztán foghegyről odavetette K.-nak:

- Befellegzett.

K. mélyen meghajolt, hajlongás közben elővette cigarettatárcáját és rágyújtott.

- Alázatos tisztelem, kegyelmes uram! Bocsásson meg, kegyelmes uram, hogy egyedül gyújtok rá, de csak cigaretta van nálam. Legyen meggyőződve kegyelmes uram, hogy a dohányzás az egyetlen dolog, melyben nem önt tekintem a mintaképemnek.

Cs. szeme felvillant. Már tudta kicsoda, csak azért nem mondta meg, hogy hatásosabb legyen a válasza:

- Figyelmeztetem önt, hogy mi megfizetjük a lakájainkat, de szivart nem fogadunk el tőlük.

- Ördögbe is - mondta K. rendes hangján -, akkor én Peyer Károly vagyok.

- Én meg Churchill - visszhangozta Cs.

Persze a feladat rendkívül könnyű volt, és a két szereplő kicsit durva eszközökkel oldotta meg, de az újoncokra így is óriási hatással volt az a számukra megfoghatatlan könnyedség, amellyel kitalálták nevüket. És a jobban begyakorolt párok valóban csodákat tudtak produkálni. Mindenki számíthatott arra, hogy olyan politikusról fogják elnevezni, akinek neve előző nap jelentkezett az újságok hasábjain, s így annak, aki meg akarta állani a helyét, mindennap olvasnia kellett a Népszava külpolitikai rovatát. Állítom, hogy sokan a kezdők közül e játék kedvéért lettek újságolvasókká.

Cs. és K. után újabb párok következtek, majd valaki kitalálta, hogy egymásnak ugrasztja a két szárny vezetőit, és nemsokára az egész terem ütemesen kiabálta: Pet-rák! He-ge-düs! Pet-rák! He-ge-düs!

Persze kötélnek álltunk.

Az ember rendszerint a másik nevéből is következtetett arra, hogy ő kicsoda - persze igen tág határok között, mert a két név általában valamilyen kapcsolatban állt egymással. Ezúttal azonban az elvtársak ki akartak velünk tolni. Hegedüsnek megmondták, hogy én - én leszek; természetesen azt hitte, hogy ő is ő, velem pedig közölték, hogy Hegedüs - Festetics, mire én

a nyilas gróf barátai között kerestem az én szerepemet. Így máris szokatlan nehézségeink voltak, és mindketten elhatároztuk, hogy nem tesszük könnyűvé a másik dolgát.

Pista kitátotta amúgyis hatalmas száját, és láttatta mind a harminckét sárgás fogát.

- Hát te ki vagy? - kérdezte.

- Mit tudom én? - feleltem meghökkenve.

A fiúk nevettek. Pista aggódva tapogatott körül:

- Pedig már láttalak valahol. Hol is? Kezdek már hajazni hozzád!

Összecsapta a kezét:

- Hatalmas ég! Hogy megváltoztál! Nem csodálom, hogy magad sem ismeresz magadra.

Gondolatban gyorsan végigfutottam az ismert nyilas és szocdem. vezetőkön, egyik sem volt közülük beteg.

No - gondoltam -, akkor áruló vagyok...

- Én viszont - mondtam közben hangosan - annál jobban kiismertelek. Teljességgel átlátok rajtad.

Eddig minden beleillett hamis elképzelésünkbe, s így Pista zavartalanul folytatta:

- Vannak, akik azt mondják remek fickó voltál, de én ezt nem hiszem, mert hogy lehattél remek fickó, ha idáig jutottál? Mindenesetre mást vártunk tőled! Többet. Szebbet. Forradalmibbat. Mondd, meggondoltad, egyáltalán, kikhez csatlakoztál?

- Egyre világosabb! - szögeztem le magamban - Kassai-Salmayer lennék?

A válasz már a nyelvemen volt, de egyelőre nem mondtam el. Valami különöset éreztem a levegőben, bár hamarjában nem tudtam mit. Körülnéztem a teremben, és szinte megijedtem.

A máskor oly élénk és lármás gyerekek némán ültek a helyükön. A többség előrehajolva feszülten figyelt, de néhányan a plafont bámulták. Volt akinek az arcán megdöbbenés látszott. Barátaim határozottan haragosak voltak. Jolinak, ki az első székek egyikén ült, piros foltok ütözködtek ki az arcán, és idegesen dörzsölte halántékát. Itt valami nincs rendben!

Nem akartam, hogy Pista észrevegye zavaromat, s további gondolkodás nélkül kimondtam az előre elkészített választ:

- Te viszont a te osztályhelyezetedben nem is állhatsz máshol, mint ahol állsz!

Erre viszont Pista arca vált bíborvörössé, és olyan mozdulatot tett, mintha belém akarna vágni.

Értsenek meg: én Festetics grófról beszéltem, ő pedig az ismert okból magára vette a célzást. Jól kereső ügyvéd volt az apja, nagypolgár, hírhedt botrányperek védője. Rendkívül aljasnak találta megjegyzésemet, hiszen sokszoros börtönbüntetéssel igazolta, hogy elszakadt osztályától. Kezénél volt a tromf, amivel visszaüthetett - engem sem proletár bölcsőben ringattak, de nem akart ilyen eszközökkel élni. Csak olyanokat akart használni jellemzésemre, ami személyes és politikai tulajdonságom, s ezt meg is tartotta - de dühében jóval túl ment azon a határon, melyet előzőleg megállapított magában.

- Nézzed, ember, nézzed! - kiabálta ligeti kikiáltók hangján. - Itt látható a csodaember, akinek semmi hibája nincs. Nem iszik, nem nőzik, nem dohányzik; szenvedélytelen, mint Mont Blanc csúcsán a jég. A szíve tapló. A hangja viszont villám és mennydörgés. Az ég recseg, ha hozzánk beszél. Füst és láng, ágyú és kénköves pokol... És mi van, ha eloszlik a füst?

Itt hatásos szünetet tartott. Közben én bosszúsan gondoltam arra, hogy Salmayer szenvedélyes dohányos.

- Semmit nem látunk, kedves barátaim - folytatta -, mert mindent elnyel a köd. Csak két sárban ragadt láb látszik és a ködből hallatszik isten harsonája: szervezkedjétek, sokasodjatok, töltsétek be a földet, és gyűjtsetek aláírásokat.

- No - vágtam itt közbe -, lassan a testtel! és kegyed? Kegyed talán komolyan gondolja, amikor lázít, amikor felkelésre hív a tőkések ellen?

A számon volt, hogy kimondjam: és a zsidók és judeo-bolsevizmus ellen -, de még nem akartam ennyire világosan beszélni, ehelyett hirtelen fordulattal így folytattam:

- Tudjuk mi jól, kiknek a megbízásából játszik kegyed a nép elkeseredésével.

- Gazember! - kiáltott rám, de már nem a színjátszás hangján. És én megértettem, hogy valamilyen furcsa módon egyre tovább feszíték egy számomra láthatatlan húrt, és siettem mielőbb tiszta vizet önteni a pohárba:

- Ön mer velem így beszélni, gróf úr?! - kiáltottam vissza.

Hirtelen összeesett, mint a felfújott hólyag, ha megszúrják.

- Micsoda gróf úr - motyogta zavartan. - Hát ki vagyok én? Festetics?... Milyen ízléstelen voltam!

- Miért? - kérdeztem - én ki vagyok?

- Nem mondom meg - felelte vadul, mert a többiek körénk gyülekeztek, rájuk kiáltott: ne mondjátok meg neki.

Én ekkorra mindent kitaláltam. Megértettem a korábban hallatlanná tett félmondatot: - gyűjtsetek aláírásokat - s most én kezdtem felháborodni.

- Rólam beszéltél?

Nem felelt. Átsurrant a körénk gyülekezettek gyűrűjén, és a szoba túlsó sarkába ment. Ha le nem fognak, utána rohanok.

Alaposan elrontották a hangulatot. Senkinek nem volt kedve tovább játszani. A gyerekek kis csoportokba verődve tárgyalták a történeteket. Az általános zshivajgásból kihallatszott Cs. éles hangja:

- Most már mindent szabad?

A túlsó táborból valaki még hangosabban felelt:

- A munkásmozgalom nem táncterem!

Én csak nehezen csillapodtam le. Valami nagyon fáj belül. És ha nehezen is hihető, meg kell mondanom, elsősorban Pista miatt aggódtam. Elvakult szenvedélyessége nem vezethetett jóra.

- Most már igazán tennünk kell valamit! - húztam félre Jolit egy sarokba.

- Igen - sóhajtott szomorúan -, de mit?

- És ezt te kérded? - csodálkoztam.

Zavartan húzogatta piros pulóvere szélét.

- Én nem tudok vele beszélni.

Persze, megértettem Jolit, de ez nem változtatta meg elhatározásomat. Természetellenes viselkedésükön még akkor is változtatnom kellett, ha meg is kínozom vele.

- Hogyan? - kérdeztem hevesen. - Hát miféle házasság a tiétek? Nappal haragban vagytok, csak éjszaka érintkeztek egymással?

- Ne bánts! - kérlelt könnyes szemmel. - Nagyon szeretem, és úgy érzem, elég egy szó és minden összeomlik...

- Ha hazugságra épül, jobb is ha összeomlik! - feleltem igen határozottan; - de aztán hozzátettem: - napról-napra jobban elvadul. Ma még talán segíthetsz rajta, de holnap már késő.

Mégsem állt első alkalommal kötélnek. Másodszor pedig már nem egyedül beszéltem vele. Igazat adott nekünk, de feldúlva és békétlenül vált el tőlünk. Harmadnap kisírt szemekkel láttuk viszont. Nem is kérdeztük mi történt. Magától mondta el:

- Jó, hogy figyelmeztettetek! Ő is most készült velem beszélni.

Meleg volt, és mégis fázósan borzongott.

- S ha hallottátok volna, mi a véleménye rólunk - és miket mondott nekem!

Hallgatott egy kicsit, mintha nehezen szánná rá magát a következő mondatra:

- Végül mégsem én szakítottam, hanem ő.

Mi, fiúk, nem tudtuk, mivel vigasztaljuk. Kerültük a tekintetét és vártuk, hátha megszólal még egyszer. Meg is szólalt; azt mondta:

- Miért is nem közölhettem vele...?

Hát ez komoly elszólás volt. A társaságból rajta kívül csak egyedül én tudtam a pártról, s láttam, hogy Cs. kíváncsian várja a mondat folytatását. Hogy kiségitsem zavarából, gyorsan a karomat nyújtottam:

- Hazakísérlek. Útközben majd beszélgetünk.

Gyönyörű éjszaka volt. Az ég csupa csillag.

Nagyon szeretttük mi, ifjúmunkások ezeket az éjszakába nyúló sétákat. Értsenek meg, nemcsak lányokkal, sőt elsősorban nem is velük. Az ember már az összejövetel végefelé meggondolta, kivel megy haza. Ebből aztán órákig tartó csavargások keletkeztek, telve csodálatos vallomásokkal és beszélgetésekkel. Az égvilágon mindenről tárgyaltunk: lányokról, Bogdanov újonnan megjelent regényéről, az építőmunkások készülő sztrájkjáról, a csillagokról, arról, hogy miképpen fogjuk nyárra lakájosabbá tenni nyaralónkat, a gödi „disznóólat”.

Jolival azonban nehezen indult meg az éjszakai beszélgetés.

- Ne vigasztalj - mondta és éreztem, hogy remeg a karja a karomban. Ekkor, mintha évek óta szeretném, egyszerre elviselhetetlennek találtam, hogy egy másik férfi miatt szomorú.

- De miért ne vigasztalnálak? - szakadt ki belőlem hirtelen..

Furcsálkodva rám nézett, és nem felelt.

Az idő azonban, amelyben éltünk, nem engedte meg, hogy sokáig foglalkozzak effajta problémákkal. A választójogi kampányt követte a választási harc, s ennek keretében a Szociáldemokrata Párt végre megengedte, hogy nyilvános ifjúsági gyűléseket tartsunk. A szervezés lefoglalta minden időnket. Száguldoztunk Soroksár és Újpest között, helyi kiskirályokkal tárgyaltunk, akik az utolsó percben is meg akarták akadályozni e határozat végrehajtását, szónokokat kutattunk fel, ellenőriztük a szervezési munkát - szóval, ahogyan mondani szokták,

meghalni sem értünk rá. A percnyi érzést, hogy szerelmes vagyok Joliba, már rég elfeledtem - viszont a munkánk gyakran hozott össze, s kétszer is előfordult, hogy lekésve az utolsó villamost, együtt gyalogoltunk be Pestújhelyről. Mindketten fáradtak voltunk, keveset beszélünk, de hálások voltunk egymásnak, hogy nem kell egyedül megtennünk a hosszú utat.

Egyszer aztán mindketten az OIB helyiségében voltunk, mikor küldöttség érkezett Lágymányosról, s közölték, hogy bár nem sikerült kiharcolniok a külön akciót, legalább az öregek gyűlésére az ifik is állíthatnak szónokot.

- De - mondták - ne küldjétek hozzánk valami intellektüelt. - Küldjétek Jolit.

Csodálkozva néztem rájuk. Én tudtam, hogy Joli éppúgy értelmiségi, mint én. De a többieknek az arcizma sem rándult meg. Teljes komolysággal ígérték meg Joli kiküldését.

- Igazuk van a lágymányosiaknak - mondta később Kulich. - Az intellektüelség ilyen esetben nem a foglalkozás, hanem a modor kérdése...

Én aggódtam Joliért, és elkísértem a gyűlésre. Igen jó agitátornak tartottam, de nem hittem, hogy néhány száz embert is magával tudjon ragadni.

A gyűlés másik szónoka is nő volt: Kéthly Anna. Gyakorlott és kedvelt előadó. Szerette ugyan szaporítani a szót, és nem tudott bánni néha kellemetlenül éles hangjával, de gátlás nélkül megígért mindent, amit esze ágában sem volt megtartani, és akik csak beszédeiből ismerték, radikálisnak hitték. Ezen az estén azonban nem tudtam rá figyelni, több mint egy óráig tartó beszéde alatt Joliért izgultam, s mikor végre ő lépett fel a dobogóra, aggódva hajtottam tenyerembe az arcomat. És tényleg első szavait bátortalanul ejtette ki, de aztán bátorságra kapott, és megerősödött a hangja.

- 1913-ban születtem - mondta. - Egy évvel a háború kitörése előtt, s most megint a háború réme fenyeget. Kora gyermekkoromban megismertem az éhezést, s most ismét munka nélkül vagyok. Az egész ifjúság, melynek a nevében itt most beszélek, hasonló sorsot ismert meg, mint én. Mi lehet hát ennek az ifjúságnak a követelése? Kettő: Békét akarunk és kenyeret...

Felemeltem a fejemet és csodálkozva néztem Jolit. Honnét veszi ezt a varázslatos erőt, amivel megbabonázza a hallgatóságot? A gyerekek körülöttem mozdulatlanul figyeltek, csak nehéz lélegzésük hallatszott.

Joli tekintete véletlenül találkozott az enyémmel, és ekkor alig észrevehetően elmosolyodott.

A gyűlés után ismét együtt mentünk haza, de Kéthly is velünk volt, s engem ez annyira zavart, hogy nem tudtam elmondani Jolinak, mennyire tetszett.

Egy más alkalommal a kerületben kaptunk valami sürgős megbízatást, én kézenfogva húztam ki Jolit a teremből:

- Szaladjunk!

Szinte futottunk a Körútig, csak ott vettük észre, hogy még mindig egymás kezét szorongatjuk.

Így kezdődött szerelmünk, szinte észrevétlenül, hogy aztán egy nagy megrázkódtatás alkalmával egyszerre szökjön virágba.

Már említettem azt a számos apró ütközetből álló csatát, melyet a Hunyadi tértől a Tisza Kálmán térig vívtunk a nyilasokkal. E háború harcosai főleg az úgynevezett „téri srácok” voltak, verekedéshez szokott egykori vagányok, akik kitűnően értették az utcai harc minden fortélyát, de az első ütközetbe véletlenül én is belekeveredtem.

Hegedüs ekkor már nem volt közöttünk. Ő a hatodik kerületben lakott, s talán csak Joli kedvéért ragadt a hétben. A szakítás után nem sokkal átment a saját kerületébe, és a Hunyadi téri srácok vezetője lett. Egyszer estefelé Jolival mentünk valahová, és a csarnokon keresztül akkor értünk a térre, amikor a nyilasház bittal felfegyverzett legényei minden előzetes figyelmeztetés nélkül megtámadták a mieinket. Megdöbbenve álltunk meg egy pillanatra, s láttuk, hogy egyesek jajgatva menekülnek a rájuk zúduló csapások elől, mások tanácstalanul rázzák a fejüket. Egy fiú összeesett, és a földön rángatózott.

A Hegedüs körül álldogáló csoport egyszerre a teret szegélyező karókhöz rohant, és a földből kitépve azokat, nekiment a támadóknak. Joli fölkiáltott, és a harcba akart szaladni. Megragadtam a karját.

- Eressz! - kiáltotta rekedten.

Alig bírtam visszatartani. Meg kellett ráznom, hogy figyeljen rám.

- Rohanj a Klauzál térre és hívd Faráékát. Küldjétek az Almássi térre Ervinhez...

Minden térnek megvoltak a maga vezéralakjai. A Klauzál téri zsidó gyerekek a két Farkovits fiút követték, és ragyogó bátorságukkal, testi ügyességükkel eleven cáfolatai voltak a fajelméletnek. Tőlük lehetett a leggyorsabban hatékony segítséget szerezni. Joli nem is ellenkezett tovább, futni kezdett a Hegedüs Sándor utca felé, én meg a téren tomboló tömegbe vettem magamat.

A harc igazán kétségbeejtően alakult számunkra. A meglepetés, fegyver és számbeli fölény az ellenség oldalán volt. Minden más csapatot már rég szétverték volna, de az ifjúnunkások elkeseredett dühvel védekeztek, s bátorságukkal pótolták ellensúlyozni a nyilasok túlsúlyát. Sebesültjeink felkeltek a földről, s tántorogva újból harcba mentek. Én nehezen vadulok bele valamibe, s ez a verekedésnél nem is olyan nagy baj, mint amilyennek látszik. Fegyverem nem volt, s ha vakon csapkodok, hamar elintéztek volna. Így azonban kikerültem a magányos fegyvereseket, s az összeakadt párokat kerestem. Egyet-kettőt belerúgtam a nyilas sípcsontjába, aztán szaladtam tovább. Mondhatom, nem vitézkedtem eredménytelenül.

A verekedés az első sorba sodort, és Hegedüs közelében találtam magam. Veszélyes pillanatban érkeztem. Két briganti állt vele szemben. Az egyik éppen kiütötte Pista kezéből a karót, és a másik vastag botjával nekihuzakodva a fejét készült beverni. Hangtalanul vettem magam a nyilasra, s vele együtt előre buktam. Pista diadalüvöltéssel ragadta ki a botot a fickó kezéből, s egy csapással leütötte másik ellenfelét. Aztán oldalt lódította az én emberemet, a botot a kezembe nyomta, s újra fölkapta karóját.

Míndez egy pillanat alatt játszódott le. Egymásnak vetettük hátunkat Pistával, és csépelünk kétfelé. Most már az én agyamat is előntötte a vér, és vakon vagdalkoztam.

- Ide, ide! - kiáltozta Pista.

Az épségben levők átverekedték magukat hozzánk, s a tér közepén kört alkotva jobbra-balra csapkodó botokkal vontunk magunk köré védelmi gyűrűt. Ez meglehetősen biztonságot nyújtott addig, míg valakit ki nem tudnak közülünk ütni, s az így támadt résen be nem nyomulnak közénk.

Sebesültjeink ezalatt elmenekültek. Jól tették, nemcsak azért, mert rajtunk amúgy sem segíthettek, hanem az is nyilvánvaló volt, hogy a rendőrség már tud a verekedésről, s csak a nyilasok teljes győzelmére várnak, hogy jöjjenek összeszedni és bebörtönözni a sebesülteket.

Úgy látszott, hogy ez a pillanat már nem késhet soká. A nyilasok visszavonultak, és távolról kezdtek kövekkel és botokkal dobálni bennünket. Ennek a taktikának sokáig nem állhattunk

ellen. Vagy támadunk és áttörjük magunkat, vagy egymás után agyondobálnak bennünket. Egy fiatal fiú mellettem éles kiáltással esett a földre.

Az mentett meg bennünket, hogy egy elkésett nyilas csoport érkezett a térre, s nem akarván kimaradni a harcból, újból közvetlen támadást intézett ellenünk, és magával sodorta a többieket is. Ismét munkája akadt botjainknak.

Így sem tarthattunk volna ki sokáig. Én estem ki először a körből. Fáradt karommal már nem bírtam elég gyorsan mozgatni a botomat, s valaki keresztülütött rajta. A homlokomat találta. De mielőtt a földre zuhantam volna, Pista megragadott, és a kör közepébe lökött. A gyűrűt sikerült bezárniuk, én pedig négykézláb a verekedők mögé másztam, és a lábak között nyúlva visszahalásztam a botomat. Arra támaszkodva álltam föl. Akkorra már nem voltam egyedül, egy barna hajú fiú feküdt a lábaimnál. Egy harmadik elvtárs a küzdők előtt roskadt össze.

Ekkor üvöltés hallatszott a csarnok felől. Megérkeztek a Klauzál tériek. Egyesek a vaskerítésen ugrottak át, és szinte röptükben rángatták ki a karókat a rózsafák mellől, mások már korábban felfegyverkezve a bejáraton rohantak be. A roham hevessége valósággal félrelökött bennünket, s egy pillanatra mell mellhez szorultunk a nyilasokkal. Aztán engedett a nyomás, és a zöldinges legények botot-karót eldobva, gyáván menekültek. A Klauzál tériek a hátukon, és ütötték őket, ahol érték.

De Farkovits a tér széléről visszarendelte vonakodó embereit:

- Pucolás! - parancsolta szigorúan. - Jön a riadóautó!

Néztem a barna, cigányképű fiút, és nagyon boldog voltam, hogy ilyen barátokkal ajándékozott meg a sors.

Szegény elvtárs! Vajon Ukrajna melyik részén oltották ki értelmet és bátorságot sugárzó tekinteted ragyogását a fasiszták? Ott pusztult mind a két testvér, még azt sem sejtjük, hol vannak eltemetve...

Melegen szorítottuk meg Pistával egymás kezét, aztán ő jobbról, Joli balról átkarolva, támogattak kifelé.

A Dob utca 90-be vittek. Nehezen vitt a lábam, és az ódon kapuboltozat alatt megállva a falhoz támaszkodtam. Homlokomat elöntötte a vér.

Joli szomorúan nézett rám, aztán egyszerre átölelt, és nem törődve a körébünk gyülekezőkkel, jobbról-balról megcsókolt:

- Drágám!...

Később betámogattak az irodába, s leültettek egy székre. De Pista akkor már nem volt ott...

Így, a harcban virágzott ki a szerelmünk, s ez volt az oka, hogy a házasesetünk nehézségei közben sem gondoltunk arra soha, hogy elhagyjuk egymást. De túl gyorsan költöztünk össze. A mozgalomban a szerelmesek tovább szokták próbálni egymást. Évekig tartott a jegyeségük, s mire összeházasodtak, már nem maradt köztük semmi távolság. Velünk nem így történt. Alig két hónap múlva megtörtént a táborban a találkozás Pistával, s még aznap este azt mondta Joli:

- Házasodjunk össze.

És én - bár tudtam, hogy ez a hirtelen elhatározás bizonyos fokig menekülés Pista elöl - mégis boldog voltam.

HETEDIK FEJEZET

Ebben az évben leszünk tizenöt éves házások, és tizenöt jóban-rosszban eltöltött esztendő természetesen összecsiszolja a házastársakat. És mégis, ha néha ellentétek vannak közöttünk, Joliból olyan mély indulatok robbannak ki, hogy forrásuk nem lehet más, mint az a régi sietség.

Nem igaz, hogy a nők következtlenebbek és hajlékonyabbak, mint a férfiak! Az érzelmek engesztelhetetlen makacssága sajátosan női tulajdonság.

Az osztályvezetőmmel való beszélgetésről a szokottnál is később tértem haza. Joli már türelmetlenül és aggódva várt.

- Mi van Hegedüssel? - rohant nekem már ajtónyitáskor.
- Mit tudom én? - feleltem. - Miért, minek kellene vele lenni?
- Kikészítették. Teljesen tönkrement idegileg.
- Nálad járt? - kérdeztem gyanakodva.
- Dehogy! Pap Andor találkozott vele.

A fürdőszobában megmostam az arcomat és kezemet.

- Rosszul vagyok! - panaszkodtam közben. - Megszédültem az utcán.
- Nagyon meleg van. Főzzek kávé?
- Főzzél.

Gondolkodási időt szerettem volna nyerni, mert azt tudtam, hogy sokáig nem tagadhatom le előtte Pista ügyét. Azt reméltem, míg darálja és főzi a kávé, békében hagy.

Tévedtem. A kávédarálóval bejött a szobába.

- Meg kell néznünk, mi van Pistával.
- Felesleges - mondtam. - Én már mindent tudok.

Kérdően nézett rám.

- Rosszul vagyok! - utasítottam vissza ingerülten. - Főzd meg a kávé, aztán beszélünk.

Fáradtan támaszkodtam hátra. Nehéz percek vártak rám.

Joli a legnagyobb örültségekre kész barátaiért. Tulajdonképpen már évek óta aggódtam, hogy mikor szólja el magát olyan helyen, ahol nem szabad, mert mióta Cs.-t is elítélték, egyszerűen a többiek bűnösségében sem hisz. Eleinte meg tudta volna fojtani a lefogottakat, jobban gyűlölte őket, mint én, s aztán jött Cs. esete, s akkor egyik óráról a másikra megváltozott:

- Akkor én már nem hiszek el egy szót sem.
- De miért? - kérdeztem.
- Gyuri nem lehet áruló.
- Bizonyítékok vannak ellene!
- Süssék meg a bizonyítékaikat!

Különben Cs. bűnösségében én sem hittem, és ezt meg is mondtam Jolinak. Úgy gondoltam, a lefogottak provokációs célból rántották magukkal.

- De hogy lehet egy esetből következtetést levonni az egészről? Ahol fát vágnak, ott hullik a forgács.

- Itt azonban nem fát vágnak, hanem embereket - mondta hevesen, és aztán hetekig alig akart velem szóba állni. Később pedig ugratni próbált:

- Cs. barátod volt. Nem félsz, hogy téged is letartóztatnak?

- Nem - mondtam keményen. - Én nem csináltam semmit.

- Attól még letartóztathatnak. Hullik a forgács!

- Az igaz. Csak nem félek tőle. Ha letartóztatnak, ki is engednek.

Még később, mikor újabb lefogások történtek, rá akart beszélni, hogy menjünk illegalitásba. Először kinevettem, aztán nagyon dühös lettem. Nem bírom az ilyen hisztériás viselkedést. Végül beletörődött, hogy engem sem megijeszteni, sem megváltoztatni nem lehet, de továbbra sem tett lakatot a szájára Cs. ügyében, bármikor és bárki előtt kész volt elmondani különvéleményét. Csoda, hogy baj nem lett belőle.

Azt azonban gondoltam, hogy a szívéhez még közelebb álló Hegedüs esetében még kevésbé lesz hajlandó megérteni a szükségességeket.

Egyelőre azonban türelmesen megvárta, amíg megiszom a kávémat, töltött még egy csészével, azután is meglepő önmérséklettel kezdte:

- Csak annyit mondj el, amennyit lehet. Súlyos az ügy?

- Nem. Ma délutánig az volt, azóta nagyon könnyű lett.

- Miért? Mi történt?

- Ezt - feleltem nagyon nyugodtan - nem mondom meg.

- Nekem? - csodálkozott.

- Éppen neked. A sarki rendőrnek talán elmondanám; mert az nem adná tovább Pistának, de te igen. S ezt mindenki inkább tudhatja, mint ő.

Felugrott és kirohant a szobából. Bevágta maga mögött az ajtót.

Csendesen nevettem.

Vannak a házaseletnek bizonyos siffrei, melyeket a sokszoros ismétlődés könnyen megfejthetőkké tesz. Így például, ha Joli bevágja maga mögött az ajtót, visszajön. Ha nyitva hagyja, vagy csendesen húzza be maga után, nem.

Nyugodtan kevergettem a kávé és vártam.

- Mondd - kérdezte öt perc múlva -, a becsületszavamban megbízol?

Ez megint valami különös dolog, sőt ha nem tartanék attól, hogy félreértenek, azt mondanám, különös és hitvány. Az tudniillik, hogy két felnőtt ember így végigjártassa a házastársi élet szertartásait, melyeket előbb siffreinek neveztem. Mert nem más ez, szertartás, közismert és nyilvános, s ha nem is olyan méltóságteljes, mint a katolikusok istenimádása, éppoly elképzelhetetlen nélküle az életünk, mint az utóbbi az oltári szentség felmutatása nélkül.

Talán az volt a baj, amire egykor annyira büszke voltam, hogy soha nem veszekedtünk. Mert két ember a végleges összeköltözés előtt soha annyira össze nem szokhatik, hogy ne szögletekkel és tüskékkel szoruljanak egymásnak. Most, visszatekintve, úgy látom, az lett volna a természetes és jó, ha mi is marjuk egymást, mint a többi fiatal házaspár - minél hevesebbek az

összetűzések, annál gyorsabban törnek le róluk minden érdesség. Én azt hiszem, akik veszedéssel kezdik, azok vagy elválnak, vagy kialakul közöttük az a rokonság, melyben a szó közvetlenül a lélekig hatol, és nincs szükség semmi kertelésre.

Mi azonban nem így éltünk. Azzal az ürüggyel, hogy elismerjük a házastársi függetlenséget, eltűrtük egymás töviseit, nehogy sértsenek, s végül oda jutottunk, hogy gépiesen ismételtünk megrögzött szokásokat, melyeknek már régen nincsen értelmük.

Mert itt van például az ajtóbetevés misztériuma. Valamikor ennek megvolt a jelentősége. Ha nem emelkedett magasra szóváltásunk hangereje, és Joli nyugodtan kiment a szobából, nem kellett visszatérnie, ráért akármikor folytatni a vitát, hiszen mi kifejezetten úgy szerettük elfogyasztani a haragot, mint más a töltött káposztát: felmelegítve, a harmadik napon. Ha viszont bevágta maga mögött az ajtót, muszáj volt visszajönnie egy lecsendesülő folytatás kedvéért. Csak mostanra vált ez mosolygásra készítő szertartássá, mikor már nem kell törődnünk olyan kicsinységekkel, mint az udvariasság és a kímélet.

A nagyon különös viszont az, hogy én könnyedén elhumorizálgatok Joli szertartásairól, a magamét pedig komoly képpel, minden megjegyzés nélkül közlöm. Az igazság ugyanis az, hogy mikor én megtagadom Joli kérésére a választ, éppúgy szertartást gyakorolok, mint ő, mikor bevágja az ajtót. Mind a ketten tudjuk, hogy mire ő visszajön, én is beadom a derekamat.

Valamikor ennek is megvolt az értelme.

Az a bizonyos érzelmi makacsság, melyről az előbb beszéltem, engem végül mindig legyőzött. Talán azért, mert az akarás lényegénél fogva erősebb, mint a nem akarás. Hiába makacsoltam meg magam három napra is, ha még a negyedik napon is áradt a követelés a hangjából, az arckifejezéséből, a dereka merevségéből. Viszont ez az engedékenységem volt legnagyobb sérelmem házasságunkban, annyira szégyelltem, hogy beszélni sem tudtam róla, és védekezésül arra szoktam rá, hogy minél reménytelenebbnek éreztem ellenállásomat, annál fölényesebben intettem le Jolit az elején, ő pedig megtette nekem azt a szívességet, hogy úgy viselkedett, mintha komolyan venne.

Szóval én azt hiszem, hogy az ajtócsapás után nemcsak én mosolyogtam bent, hanem ő is ott kint, aztán visszajött, és megtörtént az, amiről mindketten tudtuk, hogy meg fog történni, megmondtam, hogy rám bízták a Hegedüs-ügyet, s erre megkönnyebbült. Másról kezdtünk beszélni, de már nem tudom miről, mert közben mindig azt vártam, mikor fogja már mondani:

- De miért ne árulhatnánk el neki?

A furcsa megint az, hogy mikor elhangzott a várt kérdés, és olyan módon lettem dühös és kezdtem kiabálni, mintha semmire nem számítottam volna:

- Éppen ezt nem tehetem én meg! Én most kénytelen leszek úgy megkínózni, ahogy még senki az életében.

Persze nem értett meg, pedig töviről-hegyire elmagyaráztam mindent.

- Hitványság! - ismételtette makacsul. - Tönkre teszitek!

- Ellenkezőleg - erősítgettem. - Csak így menthetem meg a becsületét.

Erre rám nézett, nagyon szomorúan, és ezt kérdezte:

- És mit ér a becsülettel, ha nem marad hozzá bátorsága?

Istenemre! Azért ebben van valami! Láttam már ilyen embert, nem is egyet... szóval ők azok a szürke szamarak a ködben, akikről a példabeszéd szól. De én éppen azt nem akartam elhinni, hogy egy kommunista valamikor elveszíthesse a bátorságát. Meg is mondtam Jolinak:

- Ki állja a kínzást, ha nem mi?

De ő elmosolyodott, és hirtelen gonosz láng gyulladt fel a szemében. Mintha azt akarta volna mondani:

- Igen? Akkor majd megkínozlak!

S ekkor kicsúszott a számon az, amit már régen meg kellett volna mondani:

- Tudod, hogy te vagy az erősebb! Miért élsz vissza velem?

Rám nézett. Riadt mozdulatot tett a kezével, megfordult, és lassan kiment a szobából. Az ajtót csendesen húzta be maga után.

Ha már korábban tudok vele így beszélni, talán másképp alakul az életünk. De most már késő volt, olyan késő, hogy hamarjában nem értettem meg, hogy ha én egyszer felborítom a siffrét, evvel minden siffrénk felborul, és minden jelünk új értelmet nyer. Amikor láttam, hogy az ajtó lassan, szinte szomorúan becsukódik mögöttem, agyamat elöntötte a vér. Utána akartam rohanni, de az első lépés után valami különös történt a lábammal, és végigzuhanam a földön. Nagyot kiáltottam.

Joli beszaladt a szobába, és riadtan hajolt fölém.

- Mi az? Mi van veled?

De én még magam sem tudtam. Két kezemre támaszkodva, csodálkozva és kutatón néztem végig a testemet. Csípőtől lefelé, mintha valaki másé lett volna, oly idegenül hevert a földön.

- Hívj orvost - mondtam csendesen. - Megbénult a lábam.

Sclaerosus poliinsuláris! - mondta ki fölöttem a halálos ítéletet egy vadidegen orvos, akit Joli sebtében előkerített. - Félreismerhetetlen.

Egész testemben megrándultam e szóra - azaz nem egész testemben, mert csípőtől lefelé mozdulatlanul hevertem az ágyon.

- Kezdődik - gondoltam. - Alsótestem már nem is tiltakozik az elmúlás ellen. Mindig meg-alázónak éreztem, ha le kellett vetkeznem az orvos előtt, mert nehezen viseltem el, hogy valaki többet tudjon rólam, mint én magam. Most pedig, mikor ott feküdtem előtte két fadarab lábammal, s ő még el is akarta előttem titkolni, hogy gyógyíthatatlan betegség csíráit hordozom testemben, elviselhetetlen ingerültség fogott el. Vagy talán úgy éreztem, hogy ha szellemem bátorságát kezdem csillogtatni, még talán urrá is válok a halálon? Nem tudom, de kegyetlenül nekimentem az orvosnak.

- Mondhatott volna sclerosus multiplexet is egészen nyugodtan. Én ugyanis a betegeknek ahhoz a kellemetlen fajtájához tartozom, akik lépést tartanak az orvostudomány fedőneveivel. Egyébként sem hiszem, hogy akkor tesznek eleget emberbaráti kötelességüknek, ha a röntgenleltre neoplasmát írnak carcinoma helyett, hanem ha meggyógyítanak bennünket.

Tapasztalt orvos volt, tehát megsértődött:

- A sclerosus poliinsuláris - mondta -, nem fedőnév, hanem a jobbik és szakszerűbb kifejezés.

Gúnyosan mosolyogtam, mire zavartan folytatta:

- Na és ha sclerosus multiplex? Ha kíméli magát, és gondosan betartja utasításaimat, minden reménye megvan, hogy előbb felfedezzük a gyógyszerét, mielőtt irreparábilis károkat okozna.

Hangosan nevettem.

- Puff neki! Most alaposan megvigasztalt!

Idegesen előhúzta receptkönyvét, és írni kezdett, de én nem hagytam békében:

- Én a maga helyében odaülnék az ilyen beteg ágyához, és azt kérdezném: Mondja barátom, van magának még valami dolga a földön? Akkor lásson neki, tegyen éjt-napallá, ne kímélje magát, mert már nem érdemes.

Hanem ebben már fölényben érezte magát a doktor és mosolygott:

- Kérem, a mi feladatunk az élet meghosszabbítása, és nem megrövidítése.

- Erről van szó - mondtam komolyan. - Egy napból kettőt csinálni. Vagy ismer más utat is számunkra?

- Kérem - fakadt ki erre -, nekem még tizenöt betegem van ma délelőtt...

Elment és most hirtelen idegesíteni kezdett, hogy ilyen emberrel vitatkozom. Sajnos, még hallottam, hogy odakint hosszasan suttog Jolival.

- Még mindig nem mondott le a tapintatos közlésről - gondoltam gúnyosan.

Ekkor valami furcsa, szinte idegen vágy fogott el. Azt szerettem volna, ha nyílik az ajtó, bejön egy idősebb barátom, megsimogat és bosszúsan azt mondja:

- Micsoda tréfa ez, Gábor? Éppen neked kell fiatalon elpusztulni?

Igen, azt éreztem, hogy ez a gyerekes mondás lenne az egyetlen, amivel meg lehetne vigasztalni. Egy pillanatra még meg is örültem, mert valóban nyílt az ajtó. Persze, Joli jött vissza halászápadtan. Szótlanul szorította meg a kezemet. S én, ebben a pillanatban nagyra becsültem hallgatását. Hanem aztán az jutott eszembe, hogy mostantól fogva védtelenül ki vagyok szolgáltatva a jóságának. Én, aki a segítséget nem elfogadni, hanem adni szoktam!

- Joli! - mondtam. - Csak egy órára szeretnék egyedül maradni.

Bólintott. Elment. Könnyes volt a szeme, de nem tudtam, nincs-e közte egy csepp, ami nem a bánatá, hanem a megbántottságé.

Mindegy.

Fal felé fordultam. Sajnos, ezt a máskor oly egyszerű mozdulatot csak két részletben tudtam végrehajtani. Először elfordítottam a felsőtestemet, aztán lelöktem a takarót, és egy vad mozdulattal a kezemmel vettem át jobb lábamat a balon. Ez a hánykolódás kivitt egészen az ágy szélére. Arcom alig tíz centiméternyire volt a faltól. Meghökkenve kaptam vissza a fejemet.

Különös...

Egyszer már töltöttem két hónapot így, arccal a fal felé fordulva. A Horthyék kémelhárítóján vallattak, s amikor a kínzás után visszavittek a terembe, a szalmazsák végére kellett ülnöm, és a terem két szélén, két feltűzött szuronyú puskával örökdő csendőr vigyázott arra, hogy se jobbra, se balra ne fordítsam el a fejemet.

Akkor is a halálról gondolkodtam, annak az arcát akartam kiolvasni a fal egyhangú szürkeségéből. Sok okból bizonyosra vettem, hogy fel fognak akasztani. Különben a nyomozók is így tréfálkoztak velem:

- Fel fognak akasztani, Gábor! Mit szólsz hozzá?

„Mit szólsz hozzá” - ismételt meg magamban a kérdést, mikor újból ott ültem a fal előtt, de nem tudtam rá válaszolni.

42-ben történt, éppen huszonkilenc éves voltam. Nagyon fiatal kor ez még a halálhoz, és gondolkozásom szinte megbénult nyitott sírom láttán. Na, nem, attól egy pillanatig sem féltem, hogy gyáván fogok viselkedni, tudtam, hogy hangom nem fog remegni, mikor a békét, a Szovjetuniót és a szabad, független Magyarországot fogom éljenezni. A kérdés valahogy úgy vetődött fel, hogy megértem-e már a halálra, hogy kerek egésszé válik-e általa életem, vagy torzóban marad?

Mindig a halhatatlanságra vágytam, vagyis arra, hogy maradjon utánam valami a földön, amitől nem lehet többé elválasztani a nevemet. Nos, számíthattam rá, hogy kivégzésem megőríz a feledéstől, és - bármily komikusan is hangzik, rendkívül elégedetlen voltam. Mintha a hátsó lépcsőn készülnék besurrani a halhatatlanságba. Valahogy így gondolkoztam:

„Normális időkben talán két évet kapnék. Gondosan mérlegelve, ennyit nyom a tevékenységem. Egy börtönestendő tíz kintivel számítva, ez húsz év - éppen elegendő ahhoz, hogy azok, akik személyesen ismertek, emlékezzenek rám halálukig. Ennél többet nem érdelek. Nem vigasztalhatom magamat azzal, hogy az életem megérte korai halálomat, mert sokkal többet tehettem volna, ha nem rángatnak le mindenféle kicsiségek az útról. Ha megmenekülök, soha többé nem szabad elfelejtenem ezt a tanulságot.”

Ha az örültség menekülés valami borzalom tudomásulvétele elől, akkor ez jellegzetesen örült gondolkodás volt - de hát ez mit sem változtatott azon, hogy így gondolkoztam. S most, mikor egyszerre kerültem újból a fal és a halál elé, tüstént ez jutott az eszembe. Keserűen felnevettem:

- Jól megőriztem a tanulságot!

És valóban, már nyolc év múlt el a felszabadulás óta, korlátaink megszűntek, s én távolabb álltam életem teljességétől, mint bármikor. Mintha munkám valami rémségesen fárasztó irodai pepecseléssé fajult volna, akár mikroszkóppal is nézhettem, nem láttam semmit, amire azt mondhattam volna: Ezt én csináltam.

A nagyon különös az volt, hogy ma jobban féltem, mint akkor a kémelhárítón, pedig az eltelt tíz esztendő szoktatgatott a halál gondolatához. Vagy talán éppen az utolsó évek sikertelensége növelte félelmemet?

És most történt valami, amit nagyon nehezen tudok megmagyarázni, pedig nem először fordult elő velem. Minél közelebb tapogatóztak gondolataim a halálhoz, annál inkább éreztem, hogy egyre messzebb kerülnek félelmem igazi forrásától. Mintha két központja lenne testemnek. Az agyamban magasreptű, bár fájó gondolatok keringtek, de a félelem lejjebb és mélyebben tanyázott bennem, valahol a gyomrom táján húzta görcsbe a bensőmet. Mint mikor valakinek kisugárzó fájdalmai vannak; ahol érzi, ott hiába tapogatja testét, ahol pedig valóban fáj, azt a helyet nem tudja felfedezni. Ilyenkor én pontosan végig szoktam kutatni a testemet, mikor végül megtalálom azt a pontot, melyen a kín élesre válása elárulja a beteg szervet, megnyuszom.

No, most is ilyesmi történt. Ha tényleg a haláltól félek, a róla való gondolkozásnak növelnie kellett volna fájdalmamat, nem pedig eltolni. Hirtelen abbahagytam a töprengést, és fülelni kezdtem a csendben. Mondom, az évek során mind gyakrabban fordult elő, hogy olykor napokon át éreztem valamiféle rejtelmes szorongást anélkül, hogy tudtam volna, mitől félek. Mármost az volt a különös, hogy amikor azután hirtelenül és váratlanul, rendszerint ha egészen másra gondoltam, rájöttem, hogy mi bánt, minden esetben valami másodlagos, valami nyomorultul nem fontos dologra bukkantam, mely azonban ténylegesen jobban érdekelt, mint életem nagy gondjai. A jellegükre felesleges lenne a múltból példát keresnem, mert ezúttal szokatlanul gyorsan értettem meg magamat.

- Gara! - kiáltottam fel, s a testemen átcsapó forró szégyenérzet bebizonyította, hogy valóban a fájó helyre tapintottam.

- No, persze! Most majd azt hiszi, hogy megfutamodtam, hogy győzött. Nem én lennék az első, aki betegséggel védekezik az aggályos megbízások ellen... Miket fog ez az ember gondolni!

Hát megint nem különös és hitvány dolog? Eddig érzéketlen lábaimban egyszerre hangyák kezdtek futkározni, testemet kiverte a verejték és olyan erővel rántott felfelé ez az egészen mellékes szégyenkezés, hogy csak azon csodálkozom, nem állt be valami lourdes-i jellegű gyulladás. És csak amikor első rohamom elmúlt, jutott eszembe, hogy voltaképpen nem én, hanem Hegedüs került igazán bajba.

Ezután azonban nem engedtem kibúvót magamnak.

- Gyalázat! Te kiborulsz egy olyan becsstelenség látszatától, melyről csak egyetlen ember tud, annak is érdekében áll, hogy magának őrizze meg titkodat... De Hegedüst nyugodtan alámerítenéd a rágalmak tengerében, és elvárnád tőle, hogy hosszú hónapokig állja ki levegő nélkül. Micsoda lelkiismeretlenség! Hogyan juthattál idáig?

No de ez csak az első fele volt annak a pokolnak, melyet betegségem szabadított rám. Még soha nem voltam hónapokig az ágyhoz kötve, s nem tudtam mi az, mikor az ember kizárólag belső tartalékaira van utalva. És mikor megpróbáltam vélt előnyeimet mozgósítani, hogy segítsenek elviselhetővé tenni magányomat s egyik a másik után mondta fel a szolgálatot, valósággal elleptek a kínzó gondolatok és minden arra szorított, hogy értékeljem újra az én egész életemet.

Például feljött hozzám egy barátom, akiben végre volt lelkiező, hogy ki is mondja azt, amit arcáról úgyszólván leolvashattam:

- Neked nehezebb, mint másnak. Kevés embert ismerek, aki annyira szeret dolgozni, mint te.

Ráhagytam, hadd higgye legalább ő. Mert én közben megértettem, hogy nem a munkát szeretem, csak a tétlenséget nem bírom, mert nem tudok mit kezdeni azokkal az óráimmal, melyekben nem köt le valami közvetlen gyakorlati tennivaló. Először is én nem gondolkodom, hanem csak ötleteim vannak. Igaz, néha olyan kitűnő ötletek, melyekre mások csak hosszú-hosszú gondolkodás után jutnak el, de ez mégiscsak más. Ha valaki ért ahhoz, hogyan kell egy problémát nyomról-nyomra követni és kibogozni, az könnyen lefoglalhatja magát, de én ehhez nem értek. Biztos bennem is játszódik le ilyen általánosító és elemző folyamat, de tudat alatt, valahol az agyam hátulján, észrevétlenül, csak a kipattanó ötlet árulja el utólag, hogy volt. És az ötlet elmaradása, hogy elmaradt. Ötleteket gyártani pedig nem lehet heteken keresztül.

Másodszor én tulajdonképpen még társalkodni sem tudok. Valahogy az emberekből csak a problémáik érdekelnek, az életük nem, s bár én magam szeretek történeteket mesélni, idegesít, ha másoktól kell ilyet hallanom, s még politikai véleményüket is türelmetlenül hallgatom végig. Bár kétségtelen segítőkészségemmel sokak bizalmát nyertem meg, és sokan próbálkoztak kitárulkozni előttem, én az első „elvileg helytelen” mondatnál közbeszóltam, és az érvek özönébe fullasztottam a beszélgetést. Mikor végül kezefogtunk, annyit tudtam az emberemről, mint annakelőtte, vagyis annyit, amennyit intuitíve megéreztem. Azt hittem, mindig és mindenütt nekem kell az eszmét védenem, nekem kell helyreigazítanom mások tévedéseit, és mindmáig nem volt előttem gyanús, hogy lehet valami kapcsolat e magatartásom és aközött, hogy míg az elhalt hírességek valóságos lexikonját őrzöm a fejemben, csak nehezen tudom megjegyezni ismerőseim nevét. Sőt mérhetetlen önhittséggel vallottam, hogy ismerem az

embereket csak azért, mert megtaláltam a legjobb érvet kétségeik eloszlatására, és értettem meggyőzésükhöz, vagy inkább ahhoz, hogy rájuk erőszakoljam akaratomat...

No, nem akarom vég nélkül sorolni kétségeimet. Elég annyi, odáig juttattak, hogy - bár az életben sokszor éreztem boldogtalannak s még többször boldognak magamat - végül kételkedni kezdtem, tudom-e egyáltalán, mi a boldogság? Mert én mindig csak a sikereimnek örültem, de soha annak, hogy vagyok, hogy olyan vagyok, mint amelyen. Sőt! Mintha titokban mindig kételkedtem volna magamban, és azért dolgoztam olyan sokat és annyi lármával, hogy újra és újra meggyőzzem magamat.

Persze, józan ésszel olvasva, könnyű megállapítani, hogy mindez egy a tétlenségtől, izgalmaktól felbomlasztott agyvelő terméke - de csak szélsőségében az, és valójában nagyban hozzájárult, hogy végre megértsem magamat. A könyvem szempontjából azonban sok zavaró dologra vezetett. Már írás közben észrevettem, hogy sok mindenről, ami csak betegségemben vált világossá, úgy beszélek, mintha mindig tudtam volna. Sajnos, nem találtam meg a módját, miképpen éreztessék ezt a kettősséget, ami távolság volt a között, amit egykorúan, és amit utólag gondoltam cselekedeteimről, és végül engedtem, hogy az utóbbi kizárólagosan érvényesüljön.

Egy dolgot azonban világosan le kell szegezniem:

Azt, hogy akkor kezdek újra félni, amikor jobban szeretem magamat, mint a munkámat, csak betegségem alatt értettem meg. S ha szabad végrendelkezniem, bár csak afféle meghosszabbított haldokló vagyok, akár még két évtizedig is kísértetiesen hasonlíthatok egy eleven emberhez, akkor ez az, amit életem tapasztalataként szeretnék megértetni ifjúságunkkal, hogy az önszeretet megkeseríti az életet.

Most jó lenne azt írni, hogy persze, én ezen már túl vagyok, ennek már vége - de nem lehet. Nincs átkozottabb betegség, mint az enyém. Úgy megkavarja az embert, mint a gazdaasszony a moslékot. Két leromlás között az a bizonyos átmeneti javulás, amely ennek a betegségnek a jellemzője, elviselhetetlen, mert mindig újra és újra szüli az emberben a reményt, olyan reményt, mely pusztán testi jelenségekből táplálkozik. Hiába tudom, hogy gyógyíthatatlan vagyok, testem nem hiszi el, és kivirágoztat, mint a nedves keringés tavasszal a fákat. S amellet korántsem csak a test jelenségeire szorítkozik, hanem a szellemiekre is. Mikor az ember befelé halad a betegségbe, gondolkodása sötét színezetet ölt, mindennek csak az árnyoldalát látja, s ha helyes eredményre akar jutni, valami tapasztalati korrekciót kell alkalmaznia a jó oldal felé. Amikor viszont javul az állapota, minden másban is csak a jót keresi és jöhet a korrekció az ellenkező oldalon. És mivel túlkompensáció is van a világon, az ember végül eltéved, nem tudja, hol áll. Iszonyatos érzés ez. Én egyszer az arcomra csaptam a kezem, s akkorát kiáltottam, hogy Joli riadtan szaladt be a konyhából, de mikor fölíbém hajolt, nem tudtam neki mit mondani.

Végül aztán az ember előtt maga a remény válik gyanússá.

Közbevetőleg azonban el kell mondanom, hogy Joli külön fejezet betegségem, azaz poklom történetében.

Csodálatos önfeláldozással ápolt. Ijesztő önfeláldozással. Már mondtam, hogy nincs rettenetesebb dolog, mint az asszonyi részvét.

Ha én éjjel hanykolódtam az ágyon, ő sem aludt. Ha azt hitte, nem látom, felemelte a fejét, és nézett rám tehetetlen kínládással, ha feléje fordultam, gyorsan visszafeküdt. A legjobb az lett volna, ha megkérem, aludjon a másik szobában, de nem tehettem, mert félreértette volna.

Ugyanis - de nagyon nehéz erről beszélnem, értsék meg, a kényszer visz rá, nem a szemérmertlenség, vagy a magamutogatás vágya - Joli sajnálta a nyomorékokat, de egyben iszonyodott is tőlük.

Egy kicsit már az is undorította, ha meg kellett fogni a kezüket. Én ezt tudtam jól, mert sokszor mesélte el, szégyenkezve és elégedetlenül - de mégsem tudta magában leküzdeni ezt az érzést. Na és most én feküdtem az ágyban nyomorékul, bénán, én, a férje.

Ismétlem, ijesztően önfeláldozóan viselkedett. Míg házasságunk egész ideje alatt, de kivétel nélkül nekem kellett a szerelmet kezdeményeznem, most ő bújt hozzám, és legyőzve a nehézségeket, nekem ajándékozta magát. Én persze tudtam mit érez közben, és ordítani szerettem volna a megalázottságtól. Szinte imádkoztam, hogy ne jöjjön hozzám, de ha már ott volt, nem tudtam visszautasítani. Aztán pedig a büntudat és szégyen lepecsételte ajkamat.

Persze, szólhattam volna neki, de arra gondoltam, nem kell még őt is szerencsétlenebbé tennem, mint amilyen, nem szabad tőle elvennem az önfeláldozás extázisát. Ugyanezért nem kérhettem arra sem, hogy aludjon a másik szobában, mert óhatatlanul erre gondolt volna.

Szóval ilyen kínok szaggatták agyvelőmet, míg végre egy egészen különös gondolatig züllöttem el. Mintha az én betegségem nem valami különös állapot volna, hanem maga az élet, csak sűrítve. Mintha az élet is csak gyors, rövid fellendülések, és tartós leromlások váltakozása lenne egészen addig, míg eljön a halál.

Mikor először jutott az eszembe, csak legyintettem:

- Micsoda ostobaság!

Csak harmadik vagy negyedik alkalommal értettem meg, mi a félelmetes ebben a gondolatban. Az, hogy elhiszem; pontosabban az, hogy szinte már szeretném hinni, mert nagy megnyugvás lenne, ha saját szerencsétlenségemet átfesthetném valamely általános nyomorúság egy részletévé.

Azt is tudtam ugyanakkor, hogy ez lenne a halál, a belenyugvás abba, hogy beteg vagyok, és ezentúl betegmódra is gondolkodom.

Megijedtem, s az ijedtség meggyógyított.

Megértettem, hogy az ember amúgy sem mérheti le csak a gondolkodásában önmagát, hanem csak a tevékenység alkothatja ítéletét.

Felhívtam az osztályt, és olyan munkát kértem az elvtársaktól, melyet otthon is elvégezhetek. Aztán azt kérdeztem Jolitól:

- Mondd! Haragszik rám Pista? Már minden barátom meglátogatott, csak ő nem.

Összerezzent, rám nézett:

- Ugyan! - mondta feltűnően könnyedén - csak elfelejtettem mondani, hogy holnap délután meglátogat. Sajnos, nekem értekezletem lesz, nem tudok időre hazajönni, de majd idekésztetem a kávé és a süteményt. Talán már nem fog nagyon kifárasztani, ha magadnak kell elkészíteni.

Azt ugyanis elfelejtettem mondani, hogy ekkorra már lassanként felengedett alsótestem bénasága, s ha lábam még mindig inkább kolonc volt, mint közlekedésem eszköze, mégis tudtam már néhány lépést tenni, és vidáman vonszoltam magam bútortól bútorig a tuskóimon. Már számítottam, hogy mikor mehetek először az utcára, s olykor elfelejtettem, hogy már néhány hónap múlva esetleg megint nem azért fogom irigyelni az embereket, hogy az utcán sétálnak, hanem mert kimehetnek a WC-re, és nem kell beszívniok az ágytálba eresztett

ürülék szagát. Tehát, valóban elláthattam volna magam a Pista körüli teendőket, de nem erről volt szó, s így nagyot sóhajtottam:

- Pedig kedves lennél... Még nehezen mozgok.

Csodálkozva nézett rám:

- Jó, majd megpróbálom.

Kitalálták. Ez megint házastársi siffre, de ha megengedik, a jelentését csak később fogom megfejteni.

NYOLCADIK FEJEZET

Megint kitettem az új fejezetet jelentő számot, megint aggályaim vannak, hiszen ebben sem történik más, mint az előző fejezetben, csak éppen elérkeztem életem mélypontjához. Az előbb azt írtam, hogy az ijedtség meggyógyított. Hát ez persze nem így igaz. Csupán a változtatás vágyát keltette fel bennem, úgy jártam, mint aki lidérces álmából menekülnő, addig hányja-veti magát az ágyán, míg beveri fejét az éjjeliszekrény sarkába.

Ha betegségem afféle pokoljárás volt, ezen a napon jutottam el Lucifer fogai közé.

Pedig a reggel még egészen jól kezdődött. Az elvtársak tüneményes gyorsasággal intézkedtek, már kilenc órakor csengetett az ajtómon a futár az első paksaméta elintézendővel. Komolyan meghatott figyelmességük. Ünnepi hangulatban téptem fel a nagy, szigorúan bizalmas jelzésű borítékot, s mintha távollétemben senki sem nyúlt volna hozzá a káderanyaghoz, egy suta mozdulattal levertem róluk a port.

Sajnos, már az első irat rettenetesen felkavart.

Azaz, semmi költői túlzás. Nem az első volt, hanem a második. Az elsőben egy derék, becsületes embert kellett igazgatónak javasolnom, és minden olyan tiszta és világos volt, hogy mosolyognom kellett. Az elvtársaknak itt igazán nem lehetett szükségük véleményemre, csak azért küldték el az iratot, hogy foglalkoztassanak.

A második irat tartalmazta annak a bizonyos Pappnak az ügyét, akiről már ígértem, hogy még szerepelni fog. Fokozódó izgalommal olvastam a közel tizenöt oldalas feljegyzést, de azután nem hittem a szememnek, és nyomban újra kezdtem. Soha ilyen elfogult és rosszindulatú vádiratot!

Papp Andor Iván régi barátom. Illegalista. Eredetileg Pfaffnak hívták, valószínűleg sváb származék, de ő már nem is beszél németül. Műszerész. Nagy darab ember, és a hozzá hasonló természetűekről alkotott közkeletű elképzelésekkel szemben, szeret sokat beszélni. Mondatait pont helyett gyakran fejezi be mennydörgésszerűen kirobbanó nevetéssel. Jelleméről pedig csak annyit, hogy ő az egyetlen Andor nevű ismerősöm, akit soha nem becéztek Undornak.

Olvasás közben azonban nem Andor volt előttem, hanem a felesége, Aranka, ez a kis sárkány-asszony, aki tíz éve keseríti az életét. Még a szája is bűdös. A fehéreneműje meg soha nem friss. Hanem azt, hogy a teste piszkos, még ki lehetne bírni, az a szörnyű, hogy a lelke is az. És buta! Rettenetesen buta!

Például, mikor Andort termelési osztályvezetőnek nevezték ki, feljött hozzám egy csokor harmadnapos virággal, amiért alighanem egy forintot is reszkírozott.

- Gáborka! Köszönöm! Tudom, hogy maga segített azon a szerencsétlenen.

- Nézze Aranka... - tiltakoztam idegesen.

- Jó, jó - vágott közbe ravasz kacsintással -, nem kell elárulnia magát. A virágot sem azért hoztam. De nem ám! Találja ki, miért? Na miért? Ma van a nevenapja...

Joli szó nélkül kiment a szobából. Magamra maradtam a sárkánnyal. Bájosan rám mosolygott.

- Kérdezze már, hogy miért jöttem!

- Hát nem a nevem napja miatt? - tört ki belőlem a bosszúság. - Azt hittem, a nevem napja miatt.

Arankát azonban nem lehet zavarba hozni:

- Csoda hírt hoztam magának. Ha ügyes lesz, Gáborka, *ekkora* ügyet csinálhat belőle.

Hátradólt a székében:

- Maguk azt hiszik, hogy a Pappné buta. Pedig a Pappné nem buta. Tudja maga, ki az a Laki?

- Hogyne tudnám. Andor főmérnöke.

Szája elé tette a kezét, úgy sűgött:

- A múlt héten ötezer forintos perzsaszőnyeget vettek maguknak!...

Igen jelentőségteljesen nézett rám, de nem értettem. Megmagyarázta:

- Miből? Abból a rongyos háromezer forintos fizetéséből, amiből négyszáz forintot vonnak le békekölcsönre? Érti már? Nem véletlenül jött haza Amerikából.

S mikor látta, hogy erre sem rendülök meg, hozzátette:

- A felesége minden vasárnap templomba jár.

Tapasztalásból tudtam, hogy akkor úszom meg a legolcsóbban, ha egy szót sem szólok. Hadd fújja ki magát.

- Az semmi? - sziszegte. - De az jó volt, mikor az én hülye férjem dolgozott maguknak azokon a vacak iskolákon! Három napig nem volt otthon...

Ebben ugyanis nem ismert pardont. Andornak otthon kell maradnia. Már háromszor helyeztük el a gyerekeit óvodába, de mindig kivette őket, hogy aztán azt mondhassa:

- Én egész nap gürcölök avval a két kölyökkel, te persze nem törödsz velük. Este sem tolod haza a képedet!

De hát semmi értelme, hogy elmeséljem egész beszélgetésünket. Búcsúzáskor ismét bűvölő pillantást vetett rám:

- Segítsen, Gábor! Beszéljen avval a tehetetlennel. Képzelve, nem akarja ebédre hívni Lakiékat.

Ha van egy csöpp esze - gondoltam magamban - nem is fogja.

Végül persze nem tudott ellenállni.

Aranka diadalmasan hívott fel bennünket. Joli ment a telefonhoz.

- Gyertek el ti is, drágám! Arra a Lakira biztosan nagy hatással lesz, ha Gáborka is ott lesz, drágám!

Joli nyersen nemet mondott. Egy óra múlva újból csengett a telefon.

- Jolikám! - könyörgött Andor - kedvemért! Én nem tudom, hogy mit csinál ez a néember, ha ti nem lesztek ott.

- Miért nem válsz el tőle? - dühöngött Joli, és lecsapta a kagylót.

Csak azt ne gondolják, hogy ezek után nem mentünk el. Elmentünk. Aranka ragyogott.

- Milyen szép vagy, drágám - ölelte át Lakinét. - És mennyire örülök, hogy megismerhetem a kedves férjedet. Annyi jót hallottam már róla...

Lakihoz fordult:

- Andor valósággal rajong magáért.

Laki pártonkívüli, és valamikor nagyon jó nevelést kaphatott. De azért van benne humor.

- Én meg Bandit irigylem - mondta finoman. - Áldás lehet az ilyen asszony a háznál!

Szóval közveszélyes egy nő.

Mi gyakran mondtuk Andornak, hogy váljon el. De ő túlságosan szerette a gyerekeit, és azt hitte, nekik ártana a szakítással, mi pedig ebben az egyben gyengék voltunk, és nem mertük figyelmeztetni:

- Nézd meg őket! Most talán boldogok?

Most pedig a nagy nemakarásnak tragédia lett a vége. Beleszeretett a titkárnőjébe, és botrány lett belőle. Persze, Aranka kavarta a dolgot.

Andort felszólították, hogy szakítson, de ő megmakacsolta magát. Nemet mondott. A káderosztály pedig kizárási javaslatot akart terjeszteni a KEB-hez. Annak a papírjait tartottam kezemben.

Én viszont evvel nem értettem egyet.

Igen, a családi életet meg kell védenünk s elsősorban a kommunistáktól kell megkövetelnünk, hogy járjanak elő a jó példával. De engedelmet kérek, micsoda család Andoréké? Viperafészek.

Én igazán imádtam az anyámat, de azt az egyet még most is nehezen bocsátom meg neki, hogy hasonló helyzetben a mi érdekünkben nem vált az apánktól! Az elvtársak is jobban tették volna, ha megismerkednek Arankával, mielőtt ítélnének.

Hanem aztán azt gondoltam, hogy ezt meg is tették, és elképzeltem, hogyan viselkedett Aranka. Mint egy egész árvaház!

Szegény Pappal nagyon is visszás dolog készült történni.

Ami azonban engem illetett, alaposan meg kellett fontolni a dolgot.

Gara természetesen tudta, hogy nemcsak Pista barátom, hanem Andor is. Lehet, hogy csapdát készített elő, be akarja bizonyítani, hogy nekem a barátság fontosabb, mint a párt.

Tiszta papírt tettem magam elé, és írni kezdtem. Ha meg akartam Andort menteni, nagyon óvatosan kellett fogalmaznom.

„Papp elvtárs jó barátom - írtam -, s így nem vagyok teljesen tárgyilagos az ügyében. Talán nem is helyes, ha formális véleményezést adok. Azt azonban el kell mondanom...”

Mikor kész lett az írás, idegenül és furcsálkodva nézegettem. Mintha nem is én lettem volna a szerzője.

Talán dicsekedjek el vele estére Pistának és Jolinak?

Forró vérhullám öntötte el az agyamat. Megragadtam a tollat, és határozott betűkkel írtam az aktára:

„Nem helyeslem. Jól ismerem Pappékat, és tudom, hogy az asszony a bűnös. Bizonyítékaim a következők...”

Végezván, idegesen dobtam félre az ügyiratokat, és az ágyamra vánszorogtam. Mára elég volt. Szinte féltem a kezembe venni az iratokat.

És nemcsak ettől féltem. Fantáziám kirozott leshelyéről, és képtelen pontossággal vetítette elém várható meghurcoltatásom részleteit. Még a védőbeszédemet is elmondottam, közben éreztem, hogy minden attól függ, hogyan ítélnek meg a bírám, mert ha ők eleve képesnek tartanak aljasságok elkövetésére, akkor nincs egyetlen cselekedetem, amit ne lehetne másként is magyarázni, mint ahogy én állítom be. Közben, mintha egyszerre lettem volna e különös

színjáték szereplője és nézője, egyre vigasztaltam magam, hogy mindez csak a hónapok tétlenségében megromlott és belázasodott agyam képzelgése, és nem kell komolyan vennem.

Hanem aztán szinte megdermedtem egy új, az előbbivel nem rokon rémülettől.

- Vajon? - mondtam. - Hát amikor még nem voltál beteg, nem szaporodtak meg a félelmeid? Nincsen ennek valami oka? Vajon nem arról van-e szó, hogy rosszul éltél?

És most elhagyom azt a fogalmazást, melyben a pillanat hevében kétségesen és vagylagosan merültek fel előttem gondjaim, és azt írom helyébe, amit azóta kétséget kizáróan megállapítottam.

Igen, az elmúlt nyolc esztendőben kicsit kényelmes lettem. Egy kicsit túl könnyen sikerült minden, egy kicsit hozzászoktam a nyugalomhoz, egy kissé hivatalnokká váltam, valamivel már fontosabb volt, hogy mit szól a munkámhoz a felettesem, mint hogy mennyire vagyok vele én magam elégedett, egy kicsit kevésbé hallgattam a szívemre, s a szívem is egy kicsivel kevésbé volt érzékeny, mint azelőtt - szóval egy kissé megindultam a polgárosulás útján.

Hangsúlyozom, csak egy kicsit csináltam mindezt, nem túlságosan, semmivel sem inkább, mint az emberek óriási, szinte kizárólagos többsége.

Mi kommunisták azonban különös emberek volnánk, s ha én azt mondom, nem változtam meg valami különösen, ez éppen azt jelenti, hogy egy kissé megszűntem kommunista lenni.

Viszont, ahogyan az ember nem lehet egy icipicit tisztességtelen, ugyanúgy nem lehet „csak egy kicsit nem kommunista” sem. Vagy egyáltalán nem kommunista valaki, vagy teljességgel az.

Még semmi nagyobb bajt nem csináltam. Idáig csak saját szenvedésemmel fizettem hibáimért, és valószínűleg mások időleges gyötrelmével is, de ez utóbbit egy kissé figyelmen kívül hagytam. Saját szenvedésem különben nemcsak fizetség a rosszért, hanem szerencse is. Egy harcos élet ajándéka, ösztön, mely már akkor figyelmeztet, mikor az út még alig észrevehető lejtéssel halad a szakadék felé, s még van mód róla visszakerülni.

Nem tudom mi az önök véleménye ezek után rólam. Remélem, ezúttal sikerült túlzás és szelídítés nélkül ábrázolnom helyzetemet.

Akkor ez persze nem így volt. A betegségemre jellemző szélsőséges szenvedélyességgel szinte marcangoltam magamat. Így, szétdarabolva, megpuhulva, jóformán ellenállásra képtelenül találkoztam Pistával.

Megismétlem: Hegedüs sértődött, tehát nem tárgyilagos ember. Észrevételeiben ugyan mindig van igazság, érdemes meghallgatni, de ez veszélyes mulatság, mert oly sziporkázó szellemességgel és olyan lendülettel beszél, hogy arról is könnyen meggyőzhet, amit már nem lenne szabad elhinnem. Nem egészen gondoltam meg, mit csinálok, amikor mint „keserű orvosságot durva fakanálban”, éppen őt választottam gyógyszeremül.

Feljött, könnyedén csevegtünk erről-arról, és roppant feszélyezetten viselkedtünk. Egyszer aztán félbeszakította megkezdett témáját:

- Ostobaság. Gondolom, neked ez éppoly kellemetlen, mint nekem. Beszéljünk a betegségről. Mik a kilátásaid?

Elmondtam. Bólintott.

- Én is így gondoltam. Bár nem tudom, van-e okod ezért *ekkora* pesszimizmusra.

Gondolkodott egy pillanatig.

- Persze van ebben valami jó is. Ha ennyire nincs vesztenivalód, talán bátrabb leszel, s akkor még csinálhatsz valamit az életben.

Elképedve néztem rá.

- Bátrabb? Azt még eddig te sem mondtad, hogy gyáva vagyok...

- De azt, hogy önző, igen. S az önzés a gyávaság anyja.

Így veszünk össze már az első negyedórán, de ezt én egyáltalán nem bántam. Csak meg ne gondolja magát, és ne kezdjen „kímélni”. Sietve éleztem tovább a helyzetet.

- Ezek után képzelem - nevettem rekedten -, mit gondoltál rólam, amikor pénteken nem találta a hivatalomban.

- Mit? Semmit. Nem is kerestelek. Nem várok én már tőletek segítséget.

Elégedetten csaptam az asztalra:

- Helyben vagyunk! Kezdődhet a vita. Tetszik a szóhasználatod. Mit jelent az a „ti”, és kik azok a „mi”.

Nem tudom, beszéltem-e már Pista csodálatos mimikájáról? Rendkívül csúnya arca van. A szája elképesztően széles, az orra tömpe, a homloka csupa ránc, s csak csillogó okos szeme teszi rendkívül rokonszenvessé. Ő pedig, szinte tudatosan él csúnyságával, száját a legkülönbözőbb grimaszokra torzítja, szemöldökét magasra húzza vagy összeráncolja, s ezekkel a mozdulatokkal szavak egész sorát tudja pótolni. Kérdésekre most gúnyosan csücsörített szájával, amitől ajkai hihetetlenül megnyúltak, és szemöldöke homlokára szaladt. Ennyiből állt a válasza.

- Semmi tréfa - tiltakoztam. - Én beteg vagyok, gyöngé, belőled pedig árad az egészség - de azért könnyen előfordulhat, hogy neked van nagyobb szükséged a segítségre.

- Ez - mondta - valószínűleg igaz. Elvégre „ti” azok vagytok, akik értik a csíziót, „mi” pedig azok, akik nem.

Ismerjék el, pompásan fogalmaz! Szóváltás közben is élveztem vitakészségét. Mert ez a legnehezebb, eltalálni azt a határt, melyen a fogalmazás már szúr, de még nem sért. Helyesebben: akár megsértődsz, akár úgy teszel, mintha nem vennéd észre a célzást, magad jelzed a találatot. Éppen ezért én az elébem dobott kesztyűt nem vettem fel, hanem mintegy a cipőm hegyével kezdtem piszkálni.

- Hagyjuk ezeket a nyelvelébe illő szavakat. Talán dürgést akartál mondani?

- Dürgés? Az se rossz!

Ránéztem. Ragyogott a szeme és tudtam, hogy az enyém ugyanígy ragyog.

Van talán valami természetellenes abban, ahogyan mi, régiek élvezzük a vitát - már tudniillik a vitát, mint olyant, az érvelés gyönyörűségét, hiszen ez már szinte a meggyőzés rovására megy. Mindegy, ez így van, és Pista meg én, szinte vidám várakozással lestük egymás szemét, mint a vívók szúrás előtt.

- Szóval dürgünk, mint a fajdkakas - játszottam tovább a szóval.

- Hm - felelte elgondolkodó pofával -, ez még nem egészen bizonyos. Nem tudom, ösztön-e ez nálatok, vagy csak felvett szokás?

Különben senkit ne tévesszen meg ez a tréfálkozó hang. Ez nem a régi barátság jele volt - ellenkezőleg. Tizenöt év előtt, ha valamelyikünknek baja van a másikkal, hát egyszerűen azt mondja: „de az isten tegye veled ezt meg azt”, és minden mellékgondolat nélkül, alaposan

összeveszünk. Most pedig kerülgettük a témát, mint macska a forró kását, ha közben kecses tánclépéseket csináltunk, ez legfeljebb esztétikusabbá tette a látványt, de nem vigasztalóbbá. Mind a ketten tudtuk, hogy azért a végén komolyra fordítjuk a szót, s akkor eldől, hogy barátok maradunk-e, vagy ellenségekké válunk, de addig mindenesetre élveztük küzdelmünk játékosságát és érzelmeinknek ez az egybehangoltsága mintha már kezdte volna megteremteni azt a viszonyt, amely elbírja a testközelséget és a torokfojtogatást.

Óvatosan húztam hátra a kardomat. Szúrásra készültem.

- De, akár ösztönösen tesszük, akár nem, ti nem vállaltátok velünk a közösséget.

Erre hirtelen kiugrott kardtávolságból, s csak most derült ki, hogy ő viszont pallost forgat kezében, mellyel számomra elérhetetlen messzeségből is fejbevághat.

- Dehogyse vállaltuk! - mondta bosszús hangon. - Amikor egy munkás azt mondja nekünk: „ti kommunisták”, rátok gondol, nem ránk, de mi is magunkra értjük.

No, most aztán hagyjuk ezt a vívás-hasonlatot, ízetlenné kezd válni. Én legalábbis kiejtettem kezemből kardomat. Szomorúan mondtam:

- A tréfa eddig jó volt. De most már ízléstelen vagy. Ezt már én is hallottam kereskedőtől, iparostól, tisztviselőtől, paraszttól, de munkástól még soha.

Kötözködve kérdezte:

- És mikor voltál utoljára üzemben? Ötvenegy őszén?

Egyszerre megfájdult a fejem.

- Pontosan - mondtam. - S ebből talán következtetéseket akarsz levonni?

Vállat vont, nem felelt. Én is hallgattam egy darabig, aztán kitört belőlem a keserűség.

- Ha te feküdnél magaddal tehetetlenül pár hónapig, te is eljutnál odáig, hogy elsősorban magadat kritizáld és ne másokat.

Végigmért a fejem búbjától a papucsom hegyéig. Vonásai lassan felengedtek, szemében felcsillant a régi barátság.

- Akkor meg - mondta lágyan - ne kertelj, hanem beszélj.

Megkönnyebbülten kezdtem beszélni, de sajnos nem sokáig tartott Pista baráti hajlandósága. Azzal kezdtem, hogy nem tőle hallottam először azt a kifejezést „ti” meg „mi”, hanem én használtam ezelőtt néhány hónappal, de azóta rájöttem, hogy nem véletlenül csúszott ki a számon, hanem van is mögötte valami. Például, nem tudom megtalálni a régi hangot, a régi elvtársakkal. A minap (a minap! három hónappal azelőtt) találkoztam Tapsival (egy közös barátunk), aki most ü. b. titkár az egyik vállalatnál. Nagyon örültem neki. Karon ragadtam, valósággal bevonszoltam egy espresszóba, és két dupla mellett kezdtük a múltat feleleveníteni.

Amíg a múltnál maradtunk, nem is volt semmi baj. Hanem aztán kifogytunk az emlékekből, én megkérdeztem, mit csinál ő, ő megkérdezte, mit csinálok én, aztán a beszélgetés akadozni kezdett, végül egészen elhallgattunk.

Itt szakított félbe Pista:

- Ez nem igaz. Ekkor Tapsi elkezdett különböző sérelmeiről panaszkodni, te csóválad ugyan a fejedet, de azért bizonygattad, hogy ennek így kell lenni, erre ő rád nézett, elhallgatott, majd azt mondta, hogy várják a munkahelyén és elment.

- Találkoztál vele? - kiáltottam csodálkozva.

Gúnyosan mosolygott:

- Tapsival nem. De veletek annál többször.

Elképzelhetik, hogy ezek után nem volt kedvem folytatni a panaszkodást.

Ismét ő vette át a szót.

- Különben - mondta -, ez nálunk is így van. Elfelejtettünk barátkozni. Azelőtt volt egy közös szakmánk: a forradalom, s így könnyen megtaláltuk a közös témát. Most pedig igazgatók vagyunk, ellenőrök, káderesek, ácsok és utcaseprők, és semmit nem értünk egymás munkájából. Mintha már nem is lenne más a világon, mint anyaghiány meg állásidő. Az emberek valahogy eltűntek előttünk.

- Mi persze beszélgethetnénk a hibákról - mert a hiba mindenütt ugyanaz -, de ez sem megy. Negyedóra múlva úgy érzi az ember, hogy pártszerűtlenül viselkedik, szégyenli magát, és a búcsúzásnál kerüli a másik tekintetét.

- Igaz - mondtam élénken -, ez igaz. Ez mindent megmagyaráz!

Mi mondatra ezt velem, fáradság-e, vagy az a kívánság, hogy leszereljem Pistát, és megint ő beszéljen, ma már nem tudnám megmondani. De az is lehet, hogy meggyőződött az a sok részletigazság, ami szavaiban van, és egy pillanatra elaludt bennem az éberség, és nem vettem észre, hogy ilyen túlzásba menve már az egész nem igaz. Mindenesetre evvel kezdődött az a vita, melynek során egyre mélyebbre rángatott kétségeimbe. Ez az az eset, melynél, ha az ember a kisujját nyújtja az ördögnek, lassanként hatalmába keríti az egész kezét. Hanem azért megpróbáltam gyengén tiltakozni:

- Persze az embernek vannak barátai. A munkahelyéről...

- Ezek nem barátok, hanem szakmai ismerősök. Olajról meg fáról beszélünk velük.

- Mi nem, mert a mi szakmánk az ember.

Ismét legyintett.

- Ez még rosszabb, mintha tejesköcsögökről tárgyalnátok, mert számotokra az ember olyan nyersanyag, amely káderezéletek kiegészítésére szolgál, s ezért vizsgálatok tárgyává válik, előre megadott szempontok alapján. Ha életrajzában túl sok a piros aláhúzás, nem tudtok vele mit kezdeni. Ő persze él, levegőt szív, utasításokat ad a munkahelyén, segít a fiának leckét írni, csalja a feleségét - szóval az egész világot foglalkoztatja, csak számotokra nem létezik.

Megjegyzései olyan párhuzamosan futottak gondolataimmal, hogy hamarjában nem tudtam, mit válaszoljak, s még most is látom, mintegy lázálomban, amint hátradől székében, és kiselőadást tart:

- A legnagyobb baj az, hogy ezek a ti szempontjaitok lassacskán mindnyájunkat megfertőznek. Mintha egy fordított schizofrénia-járvány uralkodott volna el rajtunk, melyben nem a beteg, hanem embertársaink egyénisége hasad ketté.

- Itt van például a szomszédom, Kun bácsi, aki történetesen maszek suszter. Pompás emberke. Hatvan éves, de a kor sem hajának színét nem tudta kimarni, sem mozdulatának élénkségét letompítani. Szerelmese a szakmájának. Így aztán mindig vele dolgoztatok, bár két szövetkezet is van a környékünkön, illetve nem mindig, mert néha kidob:

- Nem csinálom meg. Nincs bélésbőröm.

- Muszáj, Kun bácsi! Sürgős!
- Hogyne - hogy aztán engem szidjon, ha kitörik a bőre!
- Nem szidom, Kun bácsi.
- Szid vagy nem szid, az engem nem érdekel. Alászolgája.

Tavaly egyszerre betegedett meg a feleségem és a fiam. A kicsinek ödéma támadt a torkában. Nem volt súlyos az állapota, nem vittük kórházba, de éjjel-nappal vigyázni kellett rá. Történetesen éjszaka tűz ütött ki a gyárban, nekem mennem kellett. A feleségem meg nagyon lázas volt. Mit tegyek? De csak egy percig haboztam. Felvertem Kun bácsit álmából, és ő morgás nélkül átjött slafrokkban, hálósapkában, és hajnalig várt a gyerek ágya mellett, hogy visszajöjjek. Még a csibukozásról is lemondott. Mert ő ilyen ember, nemcsak a cipőmet bízom rá, hanem a gyermekem életét is, mert maga a megbízhatóság.

- Van azonban egy másik szomszédom is, egy maszek suszter, akit történetesen Kun bácsinak hívnak. Nem lépett be a szövetkezetbe, tehát teljességgel megbízhatatlan. És míg Kun bácsira nyugodtan rábízom az életemet, ha vállalja, a maszek suszterre, a lakóbizottság vezetését sem mertem rábízni, pedig vállalta, s amikor meg akarták választani, megakadályoztam annak ellenére, hogy szégyenében sírva fakadt.

- Minden ember két formában létezik, egy Kunban és egy Káderkunban. Az első alak világos, éles rajzú, kicsi és eleven, arcán a törött ráncok között jólelkű mosoly bujkál, kezén kidagadnak az erek, a másik elmosódott, halvány, hajának nincs színe, sőt haja sincs, se mája, se veséje, se lyukas zoknijja, és mégis elevenebb, mint az első, és élete döntő fordulónál megnő, és eltakarja Kun bácsit a nap elől, valamint Kun bácsi elől a napot.

- Kunját mindenki az arcán hordja. Káderkunja csak tanulmányozás, illetőleg pletyka útján ismerhető meg. Az említett esetben ez nem zavar, mert ismerem mind a kettőt, tudom, mikor kell mint Kunt hálásan megsimogatnom, és mikor mint kádert fenékbe pöccintennem. De ha csak Kunt látom, Káderkunt nem, *zavarba* jövök.

Képzeltetik, hogy forgott velem a világ. De mint akinek lidérc ül a mellén, nem tudtam megszólalni, csak hallgattam a keserű szavakat.

- Mi vagyunk a fordított részegek. A részeg, ha maradt benne még egy szemernyi ítélőképesség és két embert lát egy helyett, hazamegy és lefekszik. Mi akkor szeretnénk hazaszaladni, ha csak az egyik embert látjuk a kettő közül. Milyen kényelmetlen ilyenkor a leghétköznapibb beszélgetés is!

- Jön például Pityi, és ezt mondja:

„Disznóság! A Peterdi utcai Közértben megint bűdös húst mértek!”

- Már most ha Káderpityit ismered, minden világos, ha nem, égnek áll a hajad: de miért mondja? Mert becsületes ember, és éber osztályöntudattal harcol a hibák ellen, vagy pedig az édesapja kulák, és be akar bennünket mocskolni?...

Nem tudom, hova vezetett volna ez a - hogy most már az ő kifejezését használjam - „fordított” dythirambusa, de ekkor fordult a kulcs a zárban, megjött Joli. Megkönnyebbülten sóhajtottam.

Én általában nem szeretek hármásban maradni a feleségemmel és Pistával, s ezt ők maguk is tudják - ezért is hivatkozott Joli arra a bizonyos értekezletre, mely nem engedi meg, hogy hazajöjjen idejében. Nem szeretek, mert engem feszélyez, hogy ők nem éreznek feszélyezettséget egymás között. Úgy viselkednek, mintha soha nem lett volna egymáshoz semmi közük, és az én szememben van ebben valami természetellenes. Éveken keresztül úgy éreztem, hogy

van azért valami közöttünk, amit meg kellene beszélnünk, de erre soha nem került sor, és nekik soha nem is hiányzott.

Most azonban örültem Jolinak - de nem sokáig. Néhány közömbös mondat után ugyanis Pista egyszerűen leintette:

- Most hagyj minket, Jolikám. Vitatkozunk.

Én pedig, mikor láttam, hogy erre Joli engedelmesen elhallgat, és várakozással függeszti Pistára tekintetét, mérhetetlenül dühös lettem, és támadásba mentem át.

- Vitatkozunk és megint körülbelül abban a hangnemben, mint harmincnyolcban vitatkoztunk. Pista ismét azt hiszi, hogy másnak nem is lehet igaza, csak neki, pedig az akkori esetből tanulhatott volna egy kis szerénységet.

Hanem Pista nem hátrált meg.

- Igen, mert most megint arról van szó, amiben akkor is igazam volt. Arról, hogy míg én csak hóbörögtem, te meggyilkoltad Bartát.

Joli váratlanul mellém állt:

- Ez sok, Pista! Barta maga mondta Gábornak, hogy igaza volt.

Pista konokul szegte le a fejét:

- Igen, ő mondhatta. De csak ő. Se te, se én, se Gábor. Mi csak a magunk bűnéről beszélhetünk.

Hirtelen felkapta fejét.

- Elmondtam már nektek, milyen élmény hatására kerültem az opposíciók közé? No, akkor most elmondom.

Bevallom önöknek, már ott tartottam, hogy abba hagyom az egészet, mert nem győzöm erővel. Aztán tanácsot kértem - mulatni fognak - a *Veszélyes művészet* szerzőjétől. Csodálkozva nézett rám:

- Nem értelek... Ha nem lehet itt elmondani, kihagyod.

- De az időrendiség...! - nyögtem.

- Mit törődsz vele? Kétszer valóban nem mondhatod el ugyanazt a történetet, s itt az előzmények sincsenek még tisztázva.

- Hogyan? Térjek egyszerűen vissza az irodába? Vesszem össze Garával és...

Félbeszakított:

- Persze azt meg kell mondanod, mi keltette fel a gyanúdat, hogy a beszélgetés célzatos, és nagyon gyakorlati szándék irányítja.

- A történet nélkül? Lehetetlen.

- Akkor szögezd le magyarázat nélkül, hogy ilyen gyanúd támadt, és beszélj el a beszélgetés végét.

Megfogadom a tanácsát.

Azt mondom Pistának:

- Mindez persze sokkal meggyőzőbb lenne, ha nem rólad szólna a mese...

- Miféle mese? - kérdezte. - Nem értem.

- Úgy gondolom, ha nem lennél te is bajban s nem volna az a gyanúm, hogy mindenáron be akarod bizonyítani, hogy segítenünk kell rajtad.

Elsápadt.

- Piszok vagy! - mondta.

Előhúzott a zsebéből egy levelet, s elém dobta az asztalra.

- Olvasd!

Eloolvastam, s most én sápadtam el.

A miniszterhelyettes írta:

„Örömmel értesítelek, hogy a vizsgálatot, mint teljesen alaptalant, megszüntettem ellened.”

A továbbiakban pedig előbb azt mesélem el, ami később történt, s csak aztán térek vissza Pista elbeszélésére.

KILENCEDIK FEJEZET

Két nap múlva átvettem hivatalomat.

Gyógyulásom váratlan gyorsasággal következett be. Úgy éreztem, hogy a történetek után nem bírok otthon maradni, s másnap reggel elég könnyen mozgott a lábam. Igaz, mire az autóbusz megállóig értem, már teljesen elfáradtam, de aztán apró sétákkal edzettem a lábamat, másnap autót kértem és bementem. A fiúk csodákat meséltek, mennyire hangsúlyozta Gara, hogy visszavár.

Beküldtem neki íróasztalom kulcsát, de nem vette magához a papírokat, hanem naponta beült egy órára helyemre, és ott intézte el a nálam maradt ügyeket.

Felizgatott a szíves fogadtatás.

- Menjetek ki egy kicsit. Hadd térjek magamhoz - kértem a fiúkat, s mivel a rendszeres munka nyugtat meg a legjobban, kihúztam a fiókomat.

Rossz érzéssel hőköltem hátra.

Én azok közé tartozom, akik mások számára követhetetlen logikával, látszólag teljesen rendszertelenül terítem szét irataimat, míg Gara mindent glédába és léniába állít. Kedveskedésből vagy pedagógiából távollétemben az én fiókomat is átrendezte az ő szisztémája szerint. Mindenféle gondosan megcímezett dosszié nevetett rám kajánul: „Lerakandók”, „Sürgős elintézendők”, „Tanács elé”, s ehhez hasonló feliratok tették teljesen áttekinthetlenné birodalmamat.

Nem szeretem a léniás embereket, mert felfogásuk a forma uralma a lényeg felett. Míg külsőségekben utánozzák az irodai rendtartást, hiányzik ennek lelke az iktatószám és a betűrend, így a megjelölt dossziékban tíz percekig keresik azt az ügydarabot, melyet én mnemotechnikai csoportosításomból egyetlen mozdulattal előhúzóok.

Gara, ha látja, azt mondja:

- Csodálatos emlékezőtehetséged van. Hátha még rendet is tartanál!

Persze, mert számára a rend nem az, ami az életet tükrözi, s ezért mindenki a maga helyére kerül, hanem amikor az emberek sorba állnak, és az előttük levőre fedeznek. Nála a fenékpusztai tanácsitkár előbb kerülhet a főváros végrehajtó bizottság titkárával egy dossziéba, mint saját termelési bizottsága elnökével. És nemcsak a dossziékban, hanem az intézkedésekben is!

Elsősorban azonban nem ezért volt ellenszenves átrendezett fiókom. Mintha valami fenyegető üzenetet közölt volna velem. Ezt látszott üzeni:

- Most pedig vagy elfogadod az én szisztémámat, vagy egyáltalán nem tudsz dolgozni!

- Azért sem! - szaladt ki a számom. - Egy hét múlva minden úgy lesz, mint azelőtt.

Először is át kellett nézнем a dossziékat.

Kezembe vettem a legfelsőt, a „Lerakandók” feliratút, kinyitottam és - elpirultam.

Tetején a miniszterhelyettes levele feküdt, melyben közölte, hogy a káderosztály utasítására abbahagyja a vizsgálatot Hegedüs István ügyében.

- No, no! - mondtam - ez persze egészen más!

Nem lehetett kétségem, hogy Gara afféle békeüzenetnek szánta, és ezért helyezte el az én dossziémba annak ellenére, hogy végül is nem rám szignálta az ügyet.

Különben csupa olyan iratot találtam a dossziében, amit még én intéztem el. Már a külsejéről felismertem mindegyiket, el sem kellett olvasni. Evvel meg mintha azt akarta volna hangsúlyozni, hogy egyetlen nálam levő ügyet nem tart elintézettnek mindaddig, míg a véleményemet legalább utólag meg nem hallgatja.

Csupán a dosszié utolsó ügyszerkeje tűnt előttem ismeretlennek. Vagy véletlenül keveredett a többi közé, vagy elfelejtkeztem róla, ami nálam igen szokatlan.

Három gépelt oldalra terjedő önéletrajz volt, kívül aláhúzva piros ceruzával. Kezembe vettem, és anélkül hogy a felzetet elolvastam volna, szemem tüstént az aláhúzott sorokra siklott.

„A szakszervezeti ellenzéknél Rajk László volt az összekötő. Másfél évig dolgoztunk együtt.” - állt mindjárt az első helyen. Aztán: „A pártfeloszlítás híre a börtönben ért. Elvesztettem a fejemet, és a határozat ellen foglaltam állást.” És így tovább, és így tovább.

Legyintettem.

Így már minden érthető. Egy ilyen életrajzú emberrel nem lehet mit kezdeni.

Félreraktam a dossziét, és megkönnyebbülve nyúltam a következőért.

Jó félórás elmélyült munka után egyszerre csak felkaptam a fejemet.

- Avval az irattal valami nincsen rendben.

Egy olyan gyakorlott ember, mint én, voltaképpen többet olvas el, mint amit tudomásul vesz. Agyam hátsó részén motoszkálni kezdett valami, amit láttam, de nem értettem meg.

Miért törjem a fejemet? Elővettem ismét a szóban forgó önéletrajzot, és - hülyén meredtem rája. Az elejéről gúnyosan röhögtek rám a jól ismert sorok. „Születtem 1913-ban Budapesten, itt is végeztem iskoláimat. Apám köztisztviselő volt, hivatalvezető, 1923-ban súlyosra forduló betegsége miatt nyugdíjazták.”

Saját önéletrajzomat tartottam a kezemben, s a végén az írás Gara kezétől származott:

„Nem javaslom. Jobb, ha ottmarad, ahol van.”

Szóval saját magamra mondtam: „Ilyen emberrel nem lehet semmit kezdeni.”

- Nem tudom, mennyi ideig jártam fel és alá szobámban, és törtem a fejemet ezen a különös és hitvány véletlenen, aminél azonban semmi világosabban meg nem mutathatta, hogy baj van a munkámban. Hanem azután egészen természetes módon más irányban siklottak gondolataim:

- Persze, a dosszié sem kevésbé különös és hitvány. Valóságos virágnyelv, csak nem margarétából és nefelejcsből van összeszedve. Békejobb és fenyegetés - teljesen félreérthetetlen módon.

Nekem azonban semmi kedvem nem volt, hogy fenyegetéseket vegyek tudomásul. Fogtam önéletrajzomat, és Gara szobájába siettem vele.

Elébe jött, átölelt.

- Végre! Nehogy előlről kezd nekem a betegeskedést!

Hidegen bontakoztam ki karjaiból.

- Ezt nálam felejtetted...

Szép arcán alig észrevehető mosoly futott keresztül:

- Ó, micsoda szokatlan feledékenység! Először fordul elő velem ilyesmi.

- Hát ez legalább világos - gondoltam.

- Remélem, hogy nem érted félre? - folytatta. - Mi ismerünk, s amíg nálunk vagy, semmi baj nem érhet, de ilyen életrajzzal nem jó idegen helyre kerülni.

- Természetesen... - iparkodtam közömbösnek látszani. - Annak viszont örülök, hogy Hegedüs ügyét elintézted.

Csodálkozást mímelt.

- Különös félreértés! Hegedüs ügyét a hatóság vette kézbe, s az ő kérésükre szüntettük meg mi a vizsgálatot, hogy barátod teljesen gyanútlan legyen.

Összerázkódtam.

- A hatóság nyomoz Pista ellen?

Az ő önéletrajza sem különbözhetett sokban az enyémtől vagy talán még cifrább, s ha én a magamét ilyen különösen értékeltem, még kevesebb megértést várhat vadidegen emberektől. Szempillantás alatt elhatároztam magam.

- Jó - mondtam hidegen. - Akkor én jelentkezem tanúvallomásra a hatóságnál.

Meglepődött.

- Ezt nem ajánlom! - mondta mérgesen.

- Megtiltod?

Vállat vont.

- Minden magyar állampolgárnak joga van a hatósághoz fordulni. Neked is. De az én véleményem szerint okosabb, ha nyugodtan ülsz a fenekeden, és nem ugrálsz.

Persze ennek ellenére felhívtam a hatóság illetékes elvtársait és bejelentettem magam náluk. Másnapra kaptam meghívót.

Volt azért ebben a látogatásban is valami különös. Tőlem igazán nem idegenek a hatóság emberei. Találkoztam velük itt és amott, és éppen nem ritkán. Legtöbbször a hivatalomban, kinevezésük előtt, vagy leváltásuk után, mikor megkapták új beosztásukat, de van köztük jó barátom is elég, akit már akkor ismertem meg, mikor még csak reméltük, hogy egyszer a mi kezünkbe kerül az államhatalom. És mégis, mikor most először voltam náluk, mint ügyfél, kényelmetlenül éreztem magamat. Talán már az utcán, talán ott még nem, de amikor beléptem a tudakozóba, melyben minden arra emlékeztetett, hogy a küszöbét átlépők jelentős része gyanúsított, roppantul feszélyezett a helyzetem. A helyiség postahivataloszerű üvegablakaival, ajtajában álló géppisztolyosával leverő hatással volt rám.

Én persze nem féltem, de türelmetlen és izgatott voltam. Mikor azt mondták, hogy egypár percet kell várnom, még nyugodtan ültem a padon. Hanem aztán, mikor kiderült, hogy borbélypercekről van szó, ideges lettem. Negyedóra múlva türelmetlenül járkálni kezdtem a kis szobában.

- Mi ez?! Bejelentettem magam, és mégis váratnak?

Az őrtálló tizedeshez fordultam:

- Nem értem, miért váratnak annyit?

Alacsony, barna gyerek volt a tizedes. Rám nézett, és filozofikus nyugalommal mondta:

- De sürgős magának!

Bosszúságomban elpirultam.

- Azt hiszi gyanúsított vagyok? Nem vagyok gyanúsított!

- Azt már maga tudja jobban - felelte mérhetetlen közönnyel.

„Én tudom jobban?” Igen.

- Azért mégsem értem - mondtam céltalanul.

Hanem erre már elmosolyodott a kisember:

- Nem baj!

Megkönnyebbültem, mikor végre értem jöttek. Felajzva siettem fel a lépcsőn, a szobába érve talán túlságosan fesztelenül köszöntem.

- Szabadság.

Két ember volt bent, egy magas borotvált és egy alacsony, sárga bajusszal és jellegzetes kancsal tekintettel. Mindketten bemutatkoztak.

- Tamási - nyújtotta kezét a nagy.

- Varga - mondta a kicsi.

Ostobán meredtem rájuk.

Jó, lehet, hogy a magasabb nem emlékszik rám, de a kicsinek tudnia kellett, hogy ismerem a valódi nevét!

- Ember! - szerettem volna rákiáltani. - Hiszen én kádereztelek!

Ehelyett azt mondtam:

- Bocsánat... nem értettem jól. Balog?

- Varga! - ismételte és kihívóan nézett rám.

Először nem akartam megjegyzést tenni, de amikor leültünk, kicsúszott a számon:

- Mire való ez elvtársak? Én ismerem mind a kettőjüket, különben is a káderosztályról jöttem.

Az állítólagos Varga gúnyosan nézett rám:

- Máshol az elvtárs lehet pártfunkcionárius vagy cselédlány, nálunk vagy gyanúsított, vagy tanú. Felejtse el, hogy micsoda odakint és viselkedjék úgy, ahogyan kell.

Ha más hangon mondja, nekem lényegében tetszik ez az álláspont. Így azonban ezt feleltem:

- Az utcáról mindenesetre nehezebben kerültem volna az elvtársak elé.

- Úgy is van! - szegezte le elégedetten. - Megvárta volna, amíg hívjuk.

- Akkor kezdjünk hozzá - mondta a magas. - Első kérdés...

De nem tette fel mindjárt a kérdést, hanem megvárta, amíg a másik befűz az írógépbe géppapírt. Én a szünetben megpróbáltam rendezni a gondolataimat. Már otthon elkészítettem a tervemet, elhatároztam, hogy elénk állítom Pistát, olyannak, amilyenek én ismerem, megmagyarázom ezáltal, miért tartom minden gyanún felül állónak, és aztán megkérem őket, tegyenek fel kérdéseket azokról a dolgokról, amelyeket nem látnak tisztán. Most még keresem egy hatásos első mondatot, amely megfogja őket, például:

- Hegedüs, a kevés, emberek egyike, aki sohasem alkudott meg...

Vagy így:

- Hegedüs igazi forradalmár. Tudják önök mi az?

Logikusan nem várhattam más első kérdést, mint hogy miért tartom én ártatlannak, s nem hittem a fülemnek, mikor egészen mást kérdeztek.

- Honnét tudja, hogy Hegedüs ellen nyomozás folyik?

- Ki? Én?

Elképedésem azonban hamar elszállt, és dühös lettem.

- Képzelve! - mondtam gúnyosan. - A káderosztályról.

- Mi van ott maguknál? Zsinagóga? - kérdezte a kicsi.

- A hatóság ügyei nem afféle káderügyek, melyekről fecsegni lehet! - mondta a nagy. - Ki engedte meg Gara elvtársnak, hogy államtitkot áruljon el?

- Kérdezzék meg tőle! - vontam vállat.

- Meg is kérdezzük! - mondta a nagy.

- De hogy kitől, azt bízva ránk az elvtárs! - sziszegte a kicsi, és sárga bajusza felborzolódott a méregtől.

Persze ha jobban ismernek, hatszor meggondolják, mielőtt vérig bosszantanak. Gyorsan eljuttattak abba a bizonyos állapotba, melyben már nem nézem, kivel állok szemben.

- Helyes - mondtam hidegen. - Ezt is vegyük jegyzőkönyvbe.

- Mit? - kérdezték egyszerre.

- Mindent. A zsinagógát, meg a fecsegést.

Most aztán ők ijedtek meg.

- Ez csak afféle megjegyzés volt, nem való jegyzőkönyvbe.

- Dehogynem - tiltakoztam. - Bizonyára lesz, akit érdekelni fog az elvtársak véleménye a káderosztályról.

Néztük egymást elszántan, s csaknem gyűlölködve. Hanem aztán megértették, hogy engedniük kell. A kicsi társára kancsalított, aztán gépelni kezdett.

- Jó mondta közben a magasabbik -, erről majd külön jegyzőkönyvet veszünk fel. Most felteszem a második kérdést.

Nem akartam tovább feszíteni a húrt, mert még Pistának árthattam volna vele, így hát bólíntottam. Tamási tüstént hivatalos ábrázatot öltött.

- Szokott az elvtárs irodalmi lapokat olvasni?

Ismét csodálkoztam.

- Néha. Az Irodalmi Ujságot.

- Csillagot nem?

- Nagyon-nagyon ritkán.

- Az 1952. augusztusi számot olvasta?

- Nem.

- Van benne egy novella. *Kettétört karrier* a címe. Azt sem olvasta?

- Nem.

Elém tette a lapot.

- Itt van. Olvassa.

Különös arcot vághattam, mert nevetett:

- Olvassa el gondosan és türelmesen. Mindent meg fog érteni.

Még mindig csodálkozva kezdtem az olvasáshoz, de a tizedik mondat után már egyre nagyobb izgalommal mélyedtem a szövegbe. Azóta meg is szereztem az írást, és teljes terjedelmében ideiktatom, mert valóban nagyon fontos.

Hét órákor volt a kerületi bizottság találkozója a Bajza utca és a Lendvai utca sarkán. Hét óra öt perckor rajtuk ütött a rendőrség. Ha a máskor oly halálosan pontos Lovas nem késik, talán mindnyájan elkerülik a lebukást. Így csak „Pincér” elvtárs, a területi bizottság összekötője tudott megszökni, ő is csak úgy, hogy Matejka, a kerületi titkár elbukatta az üldözésére indult detektívet. Somos pedig dulakodni kezdett a többiekkel. A gumibottal felszerelt brigantik pár pillanat alatt leütötték őket, de addigra a gyorslábú Pincér már messze járt. Lovas, kihasználva a zűrzavart, szintén szökni próbált, de az érkező riadóautó sofőrjének karjai közé szaladt.

Egy óra múlva már túl is estek az első kihallgatás szokásos formáságain: mi a nevük, honnét ismerik egymást? Szerencsére nem először találkoztak, állandó konspirációjuk volt, és így nem tudták őket ellentmondáson kapni. Matejkát külön zárkába csukták, a többieket bedobták az őrizetesbe.

Matejka távollétében Lovas vette át a vezetést. Nem forma szerint, csak bizalomból. A másik kettő tudta, hogy a kinti elvtársak is rábízta volna a kerületet, ha a titkárt valami baj éri. A detektívek is legtöbbször becsülték; míg Somost és Krajcárt csak egyszer vitték szobára, őt már az első éjjel nyolcszor talpalták meg. Lovas pedig, hogy jó példát mutasson, nem törődött vert lába sajgásával, naphosszat járt fel-alá zárkájában, és vidám forradalmi dalokat fütyörészett. Csak néha-néha sziszegett fájdalmában, olyankor tréfálkozva kiáltott fel:

- Mégis kitartunk!

A szófukar Somos rá is reccsentett:

- Minek erről annyit beszélni?

De Krajcár, a lenszőke kis ifjúmunkás, a cella sarkába húzódott, és le nem vette szemét Lovasról. Érezte, mint nő benne az erő és kitartás e nagyszerű példa láttán. Somos is csak rosszkedvében dörmögött, az előtte való nap a szomszéd cella ajtaja előtt állva hallhatta, milyen harsányan csattan Lovas testén a gumibot. S a súlyos ütésekre nem jajgatás, hanem káromkodás volt a válasz. Meg is dobbant szíve az örömtől:

- Bírja ám!

Bírta is, amit bírt. De mikor az ütés nyomán kipattant sápadt homlokán a kék folt, panaszosra görbült szájjal fordult az asztal tetején üldögélő pribék felé:

- Ezt meg miért?

- Hogy el ne felejtssd az ízét! Már csak nyögsz, mint a beteg számár... - és látva, hogy bosszús mozdulatot tesz, csendesen felnevetett: - Ja, öcsém, a karrierért szenvedni kell! Ordíts, vagy a töködre verek!

A bot, ezúttal már az asztalon - változatlan hévvel csattogott tovább. A felügyelő üvöltött: Bűdös kommunista! Vallj vagy dögölj meg!

Lovas torka teljes erejéből ordította vissza:

- Verj agyon, bitang!

S aztán természetellenes hangon rágyújtott az Internacionáléra.

Somos elvtárs megnyugodva vihette a hírt a kis Krajcárnak:

- Ha megnyúzzák se szednek ki belőle semmit!

Este maga a főnök hívatta Lovast. Karszékbe ültette, cigarettával kínálta.

- Pálinkát, sajnos, nem adhatok - mentegetődzött halk, iskolázott hangján, melyet tetszés szerint tudott hízelgőre idomítani -, megéreznék rajtad az elvtársak. De, ha végeztünk, lesz ital is, nő is. Nagy terveim vannak veled.

Lovas életének a főnökkel kettesben töltött percek voltak a legszebb pillanatai. Ilyenkor érezte, hogy ő is valaki, aki a főnökkel együtt vezeti a harcot a kommunisták ellen. Dagadt benne a gőg, mennyivel okosabb, mint a cellában a jófiúk, akik veretik magukat hiába, pedig a főnök meg ő úgymint megtudnak mindent, amit akarnak.

Pár évvel korábban a főnök nagy bajból húzta ki. Élete első vállalkozására indult, és mindjárt mázsás balhéba keveredett, késsel, hatóság elleni erőszakkal. Mondták, hogy a Hilós Dani túl nehéz fiú hozzá, de nem hallgatott a jó szóra. Kinézett neki, úgy két-három esztendő, de a főnök keresztülment a közönséges bűnözők celláján, és feltűnt neki az értelmes tekintetű vagány.

- Ezt az angyalarcú gyereket nem hagyom nektek. Az Isten is nekem teremtette.

Eleinte minden ékesszólását igénybe vette, hogy a fiú várható ellenérzését eloszlassa a provokátori pályával szemben, de hamar észrevette, hogy hasztalan vesztegeti az idejét, a vagány máris testestől-lelkestől az övé. Meg is jegyezte tréfás bosszúsággal.

- Evvel az aszkéta külsejével még engem is becsapott!

A helyettes unottan vont vállat:

- Nem ér sokat. Akiben ennyire nincs becsület, azt hamar leleplezik.

- Legfeljebb visszamegy tolvajnak - mondta a főnök.

Mindketten tévedtek. Honnan sejtették volna, micsoda lobogó becsvágy, mennyi természetes intelligencia szorult ebbe a kis tolvajba? Mikor egy másik provokátoron keresztül beépítették a pártba, nagyon félt. A találkozókön tekergette a nyakát, kapkodta a tekintetét, nehogy abból kiolvassák az elvtársak, miért jött közéjük. Aztán megszokta a félelmet, s mikor látta, hogy viselkedését szerénységre magyarázzák, és még kedvelik is érte, elszemtelenedett. A Szent László úti tüntetésen már ő járt az élen, szinte rászaladt a rendőrökre.

- Szeretek belenézni a pofájukba - mondta, amikor kiengedték.

Egyszerre megnőtt a tekintélye:

- Vakmerő fiú, csak nagyon képzetlen.

Foglalkozni kezdtek vele, és nagy multságára maguk tanították meg mindenre, amire mesterségében szüksége volt. Ezután a detektívek is többre becsülték. Eleinte öt pengőt kapott egy információért, most fixes lett. És mikor, felismerve, hogy ez az érvényesülés útja, komolyan a tanuláshoz látott, kímélni is kezdték. Már nem csaptak le közvetlenül feljelentései

nyomán, megvárták, míg úgy alakulnak a körülmények, hogy nem terelődhetik rá a gyanú. Harmincháromban letartóztatták, csak azért, hogy bebizonyíthassa, hogy a rendőrségen is megállja a helyét. Három hónapot kapott, nem volt rossz dolga. Kiszabadulása után bekerült a párt északkerületi bizottságába.

Szóval egyenesben volt. És íme a főnök ma már ki is rakta a farbát: számítanak rá.

- Akkor meg - háborodott fel -, mit komizkodott az a délelőtti hekus? Nem tudta, mennyit ér ő, vagy tudta és nem vette tekintetbe? Nos, hát, ezt nem fogja szó nélkül lenyelni! Elégtételt követel!

- Büdös a maguk barátsága, főnök úr! Nem úgy alkudtunk, hogy vernek! - És nyomogatta a daganatot keserves képpel.

A főnök arcán nem látszott semmi meghatottság. Sőt!

- Ha бүдös, ne szagold! Nem kötelező. Visszamégy vagánynak?

Hová lett a nyájasság, hol a megnyerő modor? A felügyelő hangja hasított, mint a kés, szeme hidegen villogott. Lovas megszeppenve intett nemet.

- Akkor, pofa be!

Így is tud a főnök? Ilyen komizsul? Mindegy, csak nem begyulladni! Elvégre már ő is valaki.

- A fejem viszont aranyat ér maguknak.

Kurtán pattant a szó:

- Jó, ezentúl a talpadra verünk.

Lovas nem mert tovább beszélni. De, íme, a főnök maga folytatta tovább a témát, és mintha egy kis elismerés is bujkált volna szavaiban:

- Megjött a hangod a kommunistáknál!... Na jó, ha azt akarjuk, hogy bízzanak benned, hasonlónod kell hozzájuk. De ha elrontanak, meglátod, mi lesz veled!

- Van itt ész, főnök úr - mosolygott megkönnyebbülten Lovas, és szolgálai alázattal kutatta gazdája szemében az egyetértést. De az továbbra is komoran nézett rá:

- Hol van az a nagy ész? - Harmadnapja itt vagytok, és még mindig nem tudjuk a Pincér valódi nevét!

Lovas nagyot nyelt. Beszélni akart, de a főnök nem hagyta.

- Még huszonnégy órát kapsz, ha az alatt nem szeded ki Somosból, mehatsz vissza a Hilós Danihoz.

Szóval így? Szedje ki belőle... Jelentse... Leplezze le magát... Tegyen tönkre mindent, amit elért? Hát nem, főnök úr!

- Ha pedig kiszededem, még gyorsabban mehetek vissza. Egyből lebukom.

A főnök elvörösödött dühében.

Felkapta az asztalon heverő gumibotot, és kezében suhogtatva közeledett. „Verni fog” - ijedt meg Lovas. Felugrott székéről, és reszketve hátrált a falig. Hogy az ütést megelőzze, sietve hadarta:

- Nem így kell azt csinálni, főnök úr!

A gumibot megállt a levegőben.

Lovas agya villámgyorsan dolgozott. Nem adja meg magát - határozta el. Ha kell, kitart, mint a Matejka, mint a Somos.

- Ha megveret, nem fog megtudni semmit.

Összevillant a szemük.

Ördögbe, micsoda tekintet! A hátán folyt a hideg veríték az erőlködéstől, hogy el ne fordítsa az övét. De kiállta! Ki az anyja istenét!

- Beszélj!

Szüret, ha bor sincs! A főnök beadta a derekát! És bár sürgette a félsz, visszament székéhez, kényelmesen leült, s csak aztán kezdett beszélni:

- Megvan a tervem, főnök úr! A Somos és a Petrák eltűnik a balfenéken, maguk megtudják a Pincér nevét, én meg az ő helyére kerülök a területi bizottságba.

A főnöknek is megvolt a terve. És mert beillett ebbe, s mert úgysem került erőfeszítésébe, ismét nyájas ábrázatot öltött. Még mosolygott is:

- Köpd ki már...

- Kiszedem a Pincér nevét - nem Somosból, hanem Matejkából. Maguk meg elhitetik Somossal, hogy Matejka köpött, és aláíratnak vele egy vallomást... érti? Semmi ez nekünk, főnök úr.

- És a tárgyaláson minden kiderül, te nagy okos!

Lovas diadalmasan ragyogott:

- Semmi sem derül ki, mert Matejka nem jut el a tárgyalásra!

És látva, hogy a felügyelő nem érti, még ahhoz is volt bátorsága, hogy a füléhez hajoljon:

- Nemcsak Hoffmann Ottó ugorhatott ki az ablakon...

A főfelügyelő elképedve bámult a spiclire. Az most nem állta a tekintetét.

- Megérem én maguknak, meglássák! - dünnyögte félrefordulva.

- Hm!

A detektív főnök elgondolkozott. Az ajánlat persze csak annyiban volt új, hogy a spicli maga találta ki és nem ők, de mégis... úgy látszik a fickóban több a fantázia, mint gondolták. Viszont a szemtelenségről egyszer és mindenkorra le kell szoktatni. Na jó.

- Van még valami?

Lovas vigyorogva intett nemet.

- Vedd le a cipődet és hasra!

A spiclinek tátva maradt a szája.

- De miért? - nyögte már másodszor a mai napon. A főnök azonban már Tényit hívatta.

Mikor a vörös hajú felügyelő, a rendőrség leghirhedtebb verője jelentkezett, így szólt:

- Matyi! Verd ki ebből a pimaszból a szemtelenséget! Addig üsd, amíg becsinál, amíg a lábad csókolja! Érted?

Tényi örült, ha verhet. Neki mindegy volt, kit, miért? Átvette a főfelügyelőtől a gumibotot, s szinte szerelmes tekintettel nézett áldozatára:

- Hasra! - kiáltotta.

Lovas gyűlölettől sötét pillantást vetett feléjük, de azért hasra feküdt. Két meztelen talpa engedelmesen meredt az ég felé.

- Ha még egyszer így néz, verd ki a szemét!

A gumibot csattogni kezdett. Lovas sikoltzott. A nyolc-tizedik ütés után félig felemelkedett, és térdein fűgén a főnökhöz futott:

- Kegyelem!

A főfelügyelő elfordult. A spicli sírva ölelte át hátulról a térdét:

- Kegyelem! Soha többé nem leszek szemtelen.

Vonszolódott az induló főfelügyelő mögött a földön. Tényi utána, és ütötte, ahol érte. Ereszted el bitang! Végül úgy kellett lerugdalni. Akkor a földön vonaglott tovább:

- Jaj ne! Csak még ez egyszer! Főnök úr! Főnök úr!

A főnök közben már kiment a szobából, és az őrtálló rendőrnek adta ki az utasítást:

- Ha avval, ott bent végeztek, visszakíséred az őrizetesbe. Reggel ordítva fölrugdosod, és bekíséred Matejka cellájába. Érted?

A legtöbb ember megcsúnyul, ha verik. De vannak, akiket szépít a szenvedés. Lovas az utóbbiak közé tartozott.

Csontos arcára ráfeszült a pergamenszínű sárgult bőr. Magas homloka, bozontos szemöldöke alatt olajos nagy szeme lángolt a gyűlölettől. Szép aszkéta feje, mely annak idején a főnök figyelmét is ráirányította, most a verés után a kereszten függő Krisztus képét idézte.

A detektívszobán már egy kissé rendbehozták. Megmosták az arcát, és mégiscsak kapott egy pohárka pálinkát, hogy „valamennyire emberi külseje” legyen. Megnyugtatták, ha okosan viselkedik, nem verik többet. Mégis alig várta, hogy eltűnhessen a vörös felügyelő elől, s csak a cella ajtajában jutott eszébe, hogy barátai közül menekül - ellenségeihez.

Még jó, hogy a rendőr oly durván lökte át a küszöbön, hogy végigesett a cella földjén, mert enélkül is felordított volna a hirtelen ijedtségtől.

A két elvtárs melléje térdelt, és gyöngéden felemelték a fejét. De ő, kitágult szembogárral, dermedt rettegéssel meredt rájuk:

- Gyilkosok! - suttozta.

Persze azt hitték, hogy a detektíveket szidja.

- Nyugodj meg - mondta Somos, és kigombolta Lovas ingét, lehúzta cipőjét. - Mindjárt jobban leszel! Tudod, az első talpalás verés után fáj, a többi verés alatt, utána csak sajog.

Még ez is! - döbbsent meg. - Hiszen engem ma vertek először! Biztosan észreveszik!

A kis Krajcár megsimogatta Lovas felpuffadt kezét, és felsóhajtott:

- Micsoda élet!

Somos nyomban rátámadt:

- Nehéz, de szép!

A gyerek mentegetődött:

- Nem a miénkre gondoltam, hanem a hekusokéra. Hogy bírják: mindig csak verni, verni? Fáj az arcukba nézni!

- Én meg mindegyiknek az arcát nézem, és arra gondolok, milyen lesz majd az akasztófán.

Ügyesen felemelte Lovast, és a priccs felé vitte:

- A fejét! Tartsd a fejét!

Lefektették a priccsre, és kényelembe helyezték.

Lovas hallgatta a két elvtársat, és nem értette, mit beszélnek. Az járt az eszében, hogy voltaképpen nem is a főnök tehet a verésről, hanem ez a lófejű Somos a makacsságával. Neki ne dörzsölgesse szánakozóan a kezét, ne töltsön vizet a fogai közé, hanem súgjon a fülébe egy nevet, egyetlen nevecskét, és mehet Isten hírével. Aztán arra gondol, hogy holnap a Somos testét fogja törni a gumibot, a Somos fog üvölteni, a Somost lökik be a cellába, és a Lovas fogja részvevő pofával ápolgatni. „De én tudni fogom, hogy miattam püfölték dagadtra, nem úgy, mint te, te állat!” Ez olyan mulatságos, hogy fájdalma ellenére kitör belőle a nevetés. Eleinte megpróbálja visszatartani, de nem bírja. Egyre hangosabban kacag, már visít, száját kiveri a hab.

- Ideggörcs - mondja Somos.

A kis Krajcár, aki eddig hősiiesen állt mindent, a rettentő hangra elsápad, hátrál a fal felé. Szeme összeszűkül, ajka legörbül.

Az ideggörcs ragályos!

Somos hol az üvöltözőt nézi, hol a fiút. Baj lesz! Szíve körül hidegség. Injekció kéne, de nincs. Egy van még, ami gyorsan segít, de azt oly nehéz egy elvtárssal megtenni. Még egyszer Krajcárra néz, és elszánja magát. Hatalmas ütést mér Lovas arcára.

- Jaj, ne! - mondja Krajcár, és szemeit előnti a könny.

Lovas összerázkódik, csuklik egyet, és magához tér. Könyökére támaszkodva félig fölemelkedik.

Mereven néz Somosra.

Az nem is mentegetődik, annyira biztos abban, hogy Lovas, a kitűnő tapasztalt elvtárs, helyesli, amit tett. Csak megnyugtatóan mosolyog. A hirtelen támadt csendben hallani az ór csizmájának kopogását, most megy el az ajtóból, amelyen eddig leselkedett. A kapitányság órája tizenegyet üt. Messziről kiabálás: működnek a zsaruk. A kis Krajcár közelebb húzódik idősebb társaihoz, mellettük védettebbnek érzi magát.

Ekkor megszólalt Lovas. Hangja, mint az ór lépteinek kopogása:

- Készülj, Somos! Holnap te következel! Matejka köpött!

A kerületi titkár celláját reggel sötét zárkává alakították át. Ez is Lovas kívánsága volt, és a főnök ügyesnek találta ötletét. Sötétben könnyebben megszalad a szó.

Az igazság pedig annyi volt, hogy Lovas egész éjjel Matejkával álmodott, és félt a szemébe nézni.

Hogy elsötétítették celláját, Matejka, ki jóval idősebb és tapasztaltabb volt társainál, nyugodtan hanyattfeküdt priccsén és elaludt. Arra riadt fel, hogy valakit belöktek a cellába.

- Ki az? - kérdezte és talpraugrott.

- Lovas.

- Ez igazán nagyszerű! Itt meg Matejka!

A sötétben ügyesen megkereste Lovas kezét és megszorította. Nevetett.

- Jó dagadt! Ennyi fáradsággal, amennyit reánk vesztegetnek, egy vagon fát felhasogathattak volna a detektív urak. És több eredménnyel, nem igaz?

Majd anélkül, hogy hangot változtatott volna, elkapta Lovas mellén a kabátot.

- Vagy talán már vallottál is? Kémkedni küldtek hozzám?

Lovas egy pillanatig világosan látta maga előtt a sötétben alacsony, peckes alakját, magas homlokát, rövidre vágott sűrű, ősz haját, kutató tekintetét. Úgy megdöbben, hogy hamarjában nem tudott felelni sem.

- Beszélj! Hogy kerülsz ide?

- Ha ezt más kérdi - szedte össze magát -, betöröm a pofáját.

- Helyes válasz! Nagyon helyes válasz! No, ülj le nálam. Itt a piccs. Maradt egy darab kenyereim tegnapról. Egyél.

Lovas nem volt éhes. Mielőtt behozták, pukkadásig tömte magát a detektívszobában. De legyűrte a kenyeret, hogy Matejkának ne maradjon.

- Mi újság odaát? Hogy viselkedik a kis Krajcár?

- Krajcár? Az nagyon derék gyerek.

- Az derék? És ki nem derék?

- Somos. Köpött.

- Mit? - ijedt meg Matejka.

- Elárulta az összekötőt.

- Katonát?

Lovasnak nagyot dobbant a szíve. De közönyösen folytatta tovább:

- Dehogy. A Pincért.

Matejka mérgesen, hogy kicsúszott száján a név, de megkönnyebbülten magyarázkodott.

- Katona volt a régebbi illegális neve. Persze azt sem kell elárulni.

Lovas csak nevetett magában. Katonáról már a lapokban is olvasott, sőt az arcképét is mutatták a detektívek, biztosan azért nem ismerte fel, mert azóta leborotválta a bajuszát.

Matejka közben félhangosan gondolkozott:

- Somos! Szinte hihetetlen! Az első lebukásnál ragyogóan viselkedett. Biztos vagy benne?

- Amikor idevezettek, hallottam, hogy az egyik hekus mondja a másiknak: Na, öregem, mehetünk a Pincérért.

Matejka megkönnyebbülten sóhajtott fel:

- Ne ugorj be, öregem. Ha úgy beszéltek egymással, hogy te is hallhasd, akkor csak téged akartak beugratni. Nagyszerű technikájuk van.

- Bár igazad lenne - egyezett bele Lovas. De most már nem volt Matejkánál keresnivalója. Törte a fejét, hogyan szabaduljon.

- Te, Matejka elvtárs! Miért van itt ilyen sötét? Van joguk hozzá, hogy sötétzárkába csukjanak?

- Joguk nincs, de nekem egyenesen jól jön. Legalább fekehetem napközben is.

- Nem opportunizmus ez, Matejka elvtárs? Nem kell nekünk, kommunistáknak a jogtalanság ellen minden körülmények között tiltakozni?

Matejka füttyentett:

- Becsületesre! Kemény legény vagy, Lovas. Igazad van.

Nyomban dörömbölni kezdett az ajtón.

- Hé, valaki! Gyújtsák fel a villanyt!

Lovas mellé állt és segített. Magában mulatott:

- Az anyját! Micsoda ruhát fog ez szakítani!

Somost kétnapi szünet után újra vattatni vitték. Nem volt számára meglepetés, mert ha első percben kételkedett is abban, hogy Matejka köpött, mikor Lovas megkérdezte, nem ismer-e egy olyan elvtársat, akinek a bátyja a börtönben mindkét szemére megvakult, nem maradhatott többé kétségben.

Ha Lovast erről kérdezték, akkor tudják Katona nevét.

Lovasnak azonban nem árulta el magát. Mindenkinek csak arról szabad tudni, ami rája tartozik. Lovas elbeszélte, milyen nagyszerű trükkel húzta ki magát a további verés alól - de hát ő okos gyerek, talán megteheti. Neki magának nincs tehetsége a diplomáciához. Legjobb, hogyha bármilyen kérdésre hallgat. A párt szabályzatában még senki nem csalódott.

Egyelőre a hekusok okosak akarnak lenni. Nem árulják el, mennyit tudnak. Csak Pincér nevét kérdik, mert „neki ismernie kell”. És ütik, ütik, ütik.

Mikor megünják az ütést, arccal a fal felé állítják:

- Gondolkozz, Gyurka!

Gondolkozik is, de nem arról, amiről a hekusok szeretnék. Fáradt. Le kéne ülni. De ha leül, megverik.

És ha nem ül le?

Akkor is megverik, ha akarják.

Tehát leül. Káromkodás, verés.

- Nem bírok állni! - kiáltja vadul.

- Ilyen gyöngye vagy? Ne mentél volna kommunistának! - hangzik a válasz, de nem bántják tovább. Nagy öröm! Győzelem ez, bármilyen kis győzelem is.

Visszaküldik a cellába. Óra múlva újra hívatják. Most már kevésbé okosak a hekusok, és a megvakult testvéréről kérdezik.

Persze, valami mást akarnak megtudni. Hiszen Katona nevét most már egész biztosan ismerik ők is. Nem baj, azért csak üssék tovább. Nem beszél. A pártszabályok tiltják a fecsegést.

Ütés, verés. Két verés közt a heréjét tördelik. Felakasztják karjánál fogva, úgy ütik.

Képeket mutatnak neki. Ismerje fel. Külön orra alá dugják Katonáét. Képzeld el bajusz nélkül.

Ha az árulót kézbe kaphatná!

Este a folyosón áll egy zsarú, őrsi feltűzött szurronnyal. Szeme előtt fekete karikák. Torka szúr a szomjúságtól. Arra jön két fiatal hekus. Az egyik odaszól neki:

- Hogy vagy, Gyurka?

Továbbmennek és hallja, amint egymásközt beszélnek:

- Nem értem a főnököt. Hiszen Matejkától már tudják Katona nevét.

A másik nevet:

- Ó, te zöldfülű! Azért verjük tovább, mert amíg Katonáról hallgat, tudjuk, hogy még egyebet is titkolhat.

Úgy történik, ahogy a főnök kiszámította. Somosnak szeget üt a fejében az ellesett beszéd. Tényleg. Miért is fontos az ő vallomása? Katonát behozhatnák Matejka szavára is. Zavarban van.

Este tanácsot kér Lovastól és Krajcártól. Lovas nem tud mindjárt tanácsot adni. De Krajcár nem habozik:

- Nem szabad beszélni.

Éjjel Lovast elviszik. Ennek köszönhető, hogy Krajcárt másnap átadják az ügyészségnek, és ők ketten magukra maradnak. Akkor azt mondja Lovas:

- Gondolkoztam. Ismerd el. Most már nem ártasz senkinek.

Lovas okos gyerek. Sokkal okosabb, mint ő. De a pártszabályok tiltják, és ő nem beszél.

Lovas vállat von. Leül a kübli szélére, ahova már nem látni be a cirklin, és bűvészmozdulattal elővarázsolt két cigarettapapírt a hozzávaló dohánnyal. Sodor.

Somos nyúl az egyikért, de dagadt kezével elejti. Lovas teszi a szájába. Először egy hosszában gondosan kettévágott gyufaszálat is. Végighúzza cipője talpán, rágyújt, és Somosnak is tüzet ad.

- Honnan?

Nebet.

- Mindig van az ingem szélébe bevarrva. Váratlan esetekre.

Somos felkel a priccsról, és a fal mellé telepszik. Most egész közel vannak egymáshoz. Aprókat szív a cigarettából, de látszik rajta, hogy nehezen állja. Orrcimpája remeg a vágtyól, hogy nagy kortyokban nyelje a füstöt.

Lovas eloltja saját cigarettáját:

- Szívd az enyémet is. Neked most jobban kell.

Hálás mosoly. Nem is szabódik. Neki tényleg jobban kell.

- Hány éves vagy te, Somos elvtárs?

- Huszonhárom.

- Gyerek - nevet Lovas. Aztán, mint a faluban az idősebb legény a fiatalabbtól, megkérdi tréfásan: - Szeretőd van-e már?

- Volt. Most nincs.

- Elhagyott?

- Nem.

- Te hagytad el? No nézd csak! Ki se néztem volna belőled!

- Ne izélj, Lovas elvtárs - vörösödött el a gyerek -, én se hagytam el.

Lovas csodálkozva vonta fel szemöldökét, de Somos váratlanul beszédessé vált:

- Tudod, az úgy történt, hogy a lány lebukott. Jobban szenvedtem, mintha engem vittek volna el. Álmatlanul töltöttem az éjszakákat, s arra gondoltam, most talpalják. Rettenetes volt. Mikor aztán újra találkoztunk, a szívem szakadt meg, de mégis azt mondtam:

- Te ne ismerd meg ezt a kint, Éva. Nem kommunistáknak való a házasság. Váljunk el.

Könnyes lett a szeme.

- Nem szeretsz? - kérdezte.

- Nem szégyellem, hogy az én szememet is elfutotta a könny: Hogy mondhatsz ilyet? Nézz rám, és dönts el, hogy szeretlek-e?

- Megértett, és láttam, hogy büszke rám. Mindenbe beleegyezett. Azóta így élünk.

- Szeretitek egymást? - kérdezte Lovas.

- Igen.

- És nem találkoztok?

- De igen, csak nem élünk együtt.

Lovas óriásit nevetett.

Megvetette ő ezt a Somost, rettenetesen megvetette, mióta ismeri. De azt mégsem hitte volna, hogy ekkora nagy ökör. Szeretik egymást, de nem élnek együtt! Micsoda halvérű számár. Emlékszik, egyszer megkérdezte tőle: miért vagy te a pártban, Somos? Mert nagyszerű - felelte az, kínosan keresve a szavakat. - A pártban lettem ember.

- Addig mi voltál? Állat? - támadt rá akkor.

- Ki tudja? Talán még rosszabb. Volt eszem, és nem gondolkoztam.

Ami azt illeti, azután se sokat gondolkozott. Ugyan! Csak olyan dolgokhoz volt esze, hogyan szervezzenek meg egy tüntetést vagy egy sztrájkot. Ha komolyabb dolgokra fordult a szó, például filozófiára, hallgatott, mint a csuka. S még csak nem is szégyenlősen hallgatott, hanem áhítattal, mint aki azt mondja, én ugyan nem értek hozzá, de nagyszerű, hogy ti, igen.

Ördög gondolta, hogy ilyen érzékeny ez a tökféj. Viszont, ha már ilyen, talán lehet vele valamit kezdeni. Újból nevetni kezdett.

Somos meghökkenve bámult a hahotázó Lovasra. Az idősebb elvtársak gyakran mosolyogtak, ha szóbakerült Évával a dolguk, de megbecsüléssel és szeretettel. Soha, senki így még nem gúnyolta ki. Pedig oly jó tudni, hogy legalább Éva kevésbé kínlódik, mintha...

Erről eszébe jutott, hogy mégis van valaki, aki vele együtt szenved, a hozzáfűződő szálakat sehogyan nem lehet elszakítani. Ugyanakkor hallja Lovas kérdését:

- Anyád sincs?

Somos kezéből kiesik a maradék cigaretta. Eltaposná, de Lovas rosszálló fejcsóválással felveszi. Gallérja széléből gombostűt húz elő, átszúrja a cigarettavéget, és visszaadja Somosnak:

- Lehet tovább szívni.

- Szegény anyám, most biztosan egész nap a templomban térdel és imádkozik - mondja Somos bánatosan.

- A templomban!? Egy kommunista anyja?

- Mit csináljak? Hatvanöt éves. Megígértettem vele, hogy a lebukottak egészségéért imádkozik. Most persze értem.

Lovas megértően bólogat.

- Megkönnyebbülne szegény, ha tudná, hogy már az ügyészségen vagy, és vége a verésnek.

Somos nézi, hogy miért mondja. De Lovas arca egykedvű, nem árul el semmit. Így hát engedélyez magának egy sóhajt.

- Tudod, Somos, engem az bánt, hogy ezek az ördögök most benn ülnek a szobájukban, és rajtunk röhögnek. Az a marha, mondják, megint egész nap verette magát és tagadott, pedig mink tudjuk jól, hogy együtt ült a másik kommunistával, ismerik egymást. Nem baj, nem nekünk fáj! Idáig hallom a röhögésüket.

- Hadd röhögjenek.

- No, nem azért, de az emberi méltóság...

- Egyszer - mondja keményen Somos - kezünkbe kerülnek, ők is meg a provokátoraik is. Akkor majd nem lesz kedvük mulatni: erre gondolj!

Lovas felszisszen magában. Legszívesebben orrba vágná barátját. Pokoli ötlete támad. Ér annyit, mint egy pofon.

- Hallottál a Pákolitz-féle lebukásról?

- Nem. Mi volt?

- Nem vallott. Behozták öreg édesanyját, és azt verték szeme láttára.

- Lehetetlen. Hallanunk kellett volna.

- Eltitkolták az alsó szervek elől, nehogy begyulladjanak.

- Nem helyes - mondja Somos. - Ez nagyon nehéz dolog, és ha előfordult, fel kell rá készíteni az elvtársakat.

- Felkészíteni! Felkészíteni! Tessék, készülj fel! Most hallottad. Mit fogsz csinálni, ha még sokáig húzódik a dolog és behozzák a muttert?

Somos elszörnyedve néz rá:

- Ilyet nem kell kérdezni, Lovas elvtárs! Ez nem tréfa.

- Miféle tréfa? Evvel számolnod kell! Érted? Behozzák az anyádat... A szemed előtt lenyomják a földre. Kezét a térde alá kötik. Átdugnak egy botot a karjai alatt. Felfordítják. Ütik égbemeredő talpait. A csontja ropog. Amilyen öreg, talán törik is. A szoknyája magasra csúszik...

Somos felugrik és nekimegy. Elkapja a torkát:

- Hagyd abba, vagy megfojtlak!

Lovas feje a falba ütődik.

- Eressz el, te örült - dadogja elfúlva.

Nagynehezen ellöki Somost. Az hátrál pár lépést és elfordul, mint aki rá sem tud nézni a másikra:

- Durva ember vagy, Lovas!

- Hát ki teszi ki ennek a veszélynek az anyádat? Én vagy te?

Vállat von:

- Én csak azt mondom, hogy túl hosszú ideje tart már a vallatás. Ritkán tartanak embereket ilyen soká rendőrségen. A te makacs hallgatásod mögött valami egészen nagy ügyet sejtnek. Mindenre képesek lesznek. Egyébként pedig, tégy úgy, ahogy akarsz. Te kértél tőlem tanácsot, nem én erőszakoltam rád magam.

Elfordult, hogy Somos meg ne lássa diadalmas mosolyát.

- Ezt ravaszul csináltad! - gratulál önmagának.

Ami ezután következett, az volt a legnehezebb. Nem azért, mert súlyosabb lett a kínzás. Nem azért, mert az ütlegtől már felhasadt a talpa.

Verés közben egyszer csak a pribékek összeszedték szerszámaikat és eltűntek. Magára maradt a főfelügyelővel.

Nem volt ez sem újság. A jeges zuhany éppúgy a rendőrség eszközeihez tartozott, mint a forró. A kínzást olykor felváltotta a rábeszélés, kettesben, „baráti” hangon.

Somos ezt a verésnél is jobban gyűlölte. Könnyebb volt elviselni a főfelügyelőt korbáccsal a kezében, mint sajnálkozással a szemében. Veszedelmesebbnek is ilyenkor látszott. Mintha a beszélgetés fő célja az lett volna, hogy kipuhatolják gyöngéit, újabb aljasságokat eszeljenek ki.

- No, te hős - kezdte a főhekus -, mit gondolsz, meddig bírod még? Ki akarsz végig tartani?

Hogy nem kapott feleletet, lábával Somos elé tolt egy széket. Intett, üljön le.

- Hát - mondta némi elismeréssel hangjában -, nem lehetetlen, hogy kiállód. Kár, hogy egész életedre nyomorék maradsz. Nesze - egyél!

És egy almát tett az asztalra. Szép, kerek, piros almát. Valaki gondosan fényesre dörzsölte, mint a luxusboltok kirakatában. Somos értetlenül nézte.

- Anyád küldi.

- Anyám?

- Itt járt nálam. Könnyörgött rossz útra tévedt fiacskájáért. Megmagyaráztam, hogy nem rajtam, hanem rajtad múlik minden. Addig sírt, amíg megígértem, hogy legalább ezt az almát odaadom neked.

Hátatfordított Somosnak, és látszólag felháborodva kezdett föl-alá járni.

- A fiúcska fenegyereket játszik, szegény anyja meg térdencsúszva könyörög érte. A kezemet csókolja. Látod - dugta hirtelen Somos orra alá az öklét -, itt csókolta meg. Itt!

Somos elfehéredett. Lehetséges, hogy annyi nagyságáé után szegény öreg most a detektív kezét is megcsókolta?

- No, itt az alma. Fogd - dugta erőszakkal a markába a detektív.

Somos erősen átfogta az almát. Szemét könnybe lábasztotta az anyja iránti szánalom.

- Aha! Még nem szállt ki belőled minden érzés, örülök, igazán örülök. Anyádat ugyanis nem engedhettem el. Úgy fordulhat, hogy néhány kérdést kell hozzá is intéznem. Remélem, ettől megkíméled.

Somosnak elállt a szívverése. Itt a világ vége. A legrettenetesebb, amit nincs módjában megakadályozni. Szeme elé tolakszik az aljas kép, amit Lovas rajzolt. Hát - ezt is túl kell majd élni.

A detektív felült az asztal szélére, és onnan leste komisz mosollyal a fiú kínlását.

Egy perc múlva a vér visszaszállt a fejéből. Sajnálkozó pillantást vetett az almára, és letette a felügyelő elé.

- Nem kell? Anyád almája?

- A maga kezéből még az is undorító!

A felügyelő hirtelen dühében az ablakon keresztül vágta ki az almát a szobából. A csörömpölésre berohant az ör.

- Vigyétek - vett magán a rendőr előtt nagynehezen erőt. - Gyorsan vigyétek!

Úgy meredt a fiú után, mint aki kísértetet lát nappal.

Somos lázasan hánykolódott a priccsén.

Miért? Miért akarják vallomásra bírni? Miért nem hozzák be egyszerűen Katonát? Mire jó ez nekik?

És még két kérdés, amit bárhogy akart elúzni, mindig visszatért.

- Véletlenül beszélt egymás után ugyanarról a dolgról Lovas meg a hekus?

- És egyáltalán... Miért nincsenek Lovassal egymástól elválasztva, mint máskor szokás? Miért hagyják őket beszélgetni?

A foga csikorog kínjában. Az egyetlen válasz, ami eszébe jut, annyira aljas, annyira hihetetlen...

Lovas is hánykolódik a másik priccsén. Nyitott szemmel mered a sötétbe, hallja, hogy csikorog Somos foga. Az éjszaka tele van rémülettel!

Iszonyú emberek! Miért nem beszél?

Katonát már rég behozták. Vele már szembesítették is, hogy módjában legyen nem felismerni. De ha ez így megy még két napig, mindennek vége. Lebukik. Ki tudja, talán még el is teszik a többiek láb alól.

Ordítani szeretne: Beszélj, gazember, beszélj!

Felugrik az ágyból, és mezítláb a szomszéd priccshez szalad:

- Gyuri! Kedveském! Nem ölelheted meg magad semmiért! Holtan nem használhatsz a pártnak! Beszélj!

Somos csodálkozva néz rá:

- Én itt a pártot képviselem. Utasítalak arra, hogy beszélj!

A pártot képviseli!

Nem, itt ő maga képviseli a pártot. És neki kell döntenie, mit tegyen, és nem Lovasnak.

Lovas egyre riadtabban görnyed feléje. Már jóformán nincs magánál a félelemtől. Annyira megsajnálta magát, hogy a könnye is kicsordul.

Somos csodálkozik. Mi ez a kezefején? Könny? Megérinti Lovas arcát. Nedves. Ennyire sajnálná őt? Hihetetlen.

Eltolja magától:

- Menj az ágyadra és aludj - mondja szárazon. - Reggel majd tovább beszélünk.

Lovas visszamászott a priccsére és a félelemtől, kimerültségtől lassan elaludt. Somos pedig tovább virrasztott, nyitott szemmel bámulva az éjszakába. Erőszakkal megfékezte teste hánykolódását. Lábát összezárta, ujjait kinyújtotta, fejét mereven a priccshez szorította. Egy picinyke mozdulat sem tereli el a figyelmét arról, ami a legfontosabb. Bizonyosságot kell szereznie még ma éjszaka, holnap talán már későn lesz. Irgalmatlan harcot folytatott a meggyötört tagjaiban bujkáló lázzal, engedetlen idegeivel, el-elfulladás lélegzetével, hogy összerakosgatva az apróságokat, azt a sok nehezen érthető és különös dolgot, ami az utolsó napokban történt vele, végre világosan és tisztán lásson.

Már alig voltak kétségei, és mégis várt az ítélettel, hiszen a legrettenetesebbel készült vádolni társát, amit ember emberre egyáltalán kimondhat.

Gondolatai rendbeálltak, és újra összezavarodtak. Már teljesen kimerült, mikor hirtelen előtte állt az egyszerű, meg nem másíthatóan, örjítően világos megoldás: „Ha Matejka vallott, már rég szembesítették volna vele. Lovas árulta el Katonát. Provokátor. Belőle azért akarják kiverni Katona nevét, hogy Lovasról eltereljék a gyanút. Ha vall, akkor már késő, nem neki, hanem Lovasnak hinnének az elvtársak. Ha pedig nem vall, agyonverik, hogy ne legyen módja a provokátort lelepleznie.”

Mikor megértette, hogy meg kell halnia, egyszerre lecsillapodott. Izgalma elszállt, tagjai megoldódtak, talán még láza is elmúlt. Valami furcsa megkönnyebbülés fogta el. Nagyot sóhajtott.

- Nem félek! - állapította meg csodálkozva és egy kis szégyenkezéssel is, mintha csak tudta volna, hogy mérhetetlen magányában és elhagyatottságában a végtelen éjszaka hátralevő részén még találkoznia kell a halálfélelem rohamával, s csak ha azt leküzdötte, mondhatja el magáról, hogy túl van a nehezén.

Ebben a pillanatban, mint mindenkit, aki egyedül kerül szembe a halállal, megrohanták az élet képei. Talán el is aludt egy pillanatra. Később nem tudta megállapítani: elnyomta a fáradtság, vagy csak olyan kavargóan, oly nyomasztó bőségben törtek rá a különböző arcok, emlékek és jelenetek, mint ez máskor csak álomban szokás. Mindez inkább kínos volt, mint kellemes. Még anyja drága arca is, mintha szemrehányóan nézett volna rá, mikor a gyárból hazajöve a kályhára tette a vacsorát:

- Mennyit dolgoztam rád - és most itthagysz egyedül?

- Nem maradsz egyedül, mama - mormogta vigasztalón, és vagy felébredt, vagy feleszmélt.

Egy pillanatra felgyulladt a villany. Az ór cirklizett, s mert semmi gyanusat nem látott, tovább ment. Elfelejtette visszahajtani a fedőlapot, s a kis kerek lesőablakon keresztül zavaros fény tapogatózkodott be a cellába. Nem öltött sugáralakot, de ahol elérte a földet, a cementpadló mégis kicsinyt megvilágosodott.

Ilyen homályosan tapogatózódtak a fiú gondolatai is az élet nagy kérdései felé. Mikor megértette, hogy most filozofál, csodálkozva és büszkén mosolyodott el. Lám, hova emelkedett! Ő, az egyszerű munkásgyerek, aki idáig azon sem törte nagyon a fejét, miért van a pártban.

- Mi a halál? - próbálta elképzelni az elképzelhetetlent. - Olyan lehet, mint most, csak még sokkal hidegebb.

- Hideg? Honnét a hideg? a májusi éjszakák melegek, a láza lüktet, minden összevert tagja ég és mégis, mintha jégveremben lenne. Mi ez? Közöny? Félelem?

Hirtelen felült az ágyán.

- Félek - ismerte fel az érzést -, és nem tudom, mitől. Mintha valamit nem gondoltam volna végig. Mintha valamit nem értenék!

- Évának sem üzenhetem meg, hogy ostobák voltunk. Nem tudtam, hogy az embernek a halál előtt csak az fáj, amit elmulasztott, s az nyugtatja meg, amit megcsinált!

Forró vérhullámok öntötték el a testét. Talán fel is zokog, ha a másik ágyról nem hallja a provokátor nyugtalan lélegzetét.

- Lovas - döbrent rá, hogy nincs egyedül. - Mi lesz Lovassal, ha meghalok? Megbosszulják az elvtársak a halálomat?

Nyomban megadta a választ:

- Nem bosszulhatnak meg! Okosan csinálták a bitangok. Akár élek, akár meghalok, Lovas működhet tovább. Nincs időm leleplezni.

Most már tudta, mi az, amit nem lehet elviselni. Görcs fojtogatta a torkát:

- Mindegy! A becsületért is érdemes meghalni. Én már lemondtam az életemről.

Az utolsó szavak oly ijesztően hangzottak, hogy gyanakodva figyelte önmagát. S íme, ereiben vadul száguldott a vér, és érezte, hogy minden porcikája tiltakozik a halál gondolata ellen:

- Nem történhet még valami? Nem lehet még alkalom Lovas leleplezésére?

Ellenállhatatlan erő rántotta fel az ágyból. Két lábát keményen megvetette, fejét felszegte, karjait kitérte. Nagyot lélegzett. Élni kell.

Már hajnalodott. A cella komor falai megvilágosodtak. Lovas hason feküdt a priccsen, és két kezével eltakarta az arcát. Somos mégis észrevette, hogy ujjai közül szemmel kíséri minden mozdulatát. Na megállj!

A priccshez rohant. Megrázta Lovast.

- Mondd meg az elvtársaknak, hogy meghalok, de nem árulom el a pártot. Mondd meg, hogy érdemes volt a pártért élnem és meghalnom, mert a mi ügyünk legyőzhetetlen.

Elégedetten látta, mint sápad Lovas arca halottas-szürkévé, és düllednek ki a szemei.

Többre már nem maradt ideje. Jöttek.

Amikor elvitték, Lovas mocskos káromkodással vágta utána a cipőjét, aztán priccse elé térdelt, és imára kulcsolta a kezét:

- Úristen! Ölesd meg, ölesd meg! Nem akarhatod, hogy a kommunisták győzzenek!

Küblizni jöttek. Úgy remegett, hogy a mocskos lé kiloccsant, amíg a vödört cipelte, és végigcsurgott a lábán. Az őr belerúgott. Nem volt túl erős a rúgás, mégis felbukott. Fel kellett törölni a padlót.

De szívesen csinálta, mert míg az ürüléket eltisztogatta, nem gondolt Somosra.

Somos még erősebbnek érezte volna magát, ha tud annak a sürgős értekezletnek előzményeiről, melyet az éjjel tartottak a detektívek.

A főnök különösen büszke volt lélektani módszereire. - Nálam - szokta mondani fiatalabb munkatársainak - a verés nem öncél, hanem eszköz arra, hogy a delikvenset a pszichológiai hatás befogadására alkalmas állapotba hozzam. Hivatásunk legszebb órái azok, melyben kettesben maradunk egy kellő szakértelemmel kikészített emberrel, s óvatos kezekkel vezetjük valami felé, amit még nem lát, hol elárulva valamit, amiről azt hiszi, nem tudtuk, hol kérdezve valamiről, amiről azt gondolja, már ismerünk. Hej, öcsém, akkor mondhatod magad vérbeli detektívnek, amikor ezt a gyönyörűséget először érzed.

S íme, most azt kellett észrevennie, hogy ez a pszichológiai hatás ezúttal nem Somoson, hanem a fiatal detektíveken ütözködik ki.

Elfásultak. Egyik meg éppen megkérdezte: „Vajon, ha ezek győznének, mi állnánk-e így a verést?” Lemarházza, és rögtön külső munkára osztotta be az illetőt, de érezte, hogy ez már nem elég.

Hát ezért hívta egybe az értekezletet. De maga is a szokottnál idegesebben figyelte embereit.

Az idősebbek a sok várakozásban megedzett ember közönyével lógatták lábukat a különböző asztalok tetejéről. Hanem a fiatalok feszengtek, bökdösték egymás könyökét, sugdosódtak, nem törődve a főnök jelenlétével sem, pedig máskor pisszenni sem mertek előtte. Rájuk kellett reccsentenie:

- Mi van itt? Zsinagóga?

Csend lett. Elkezdhette.

- Berezeltetek? Ostobák! Egy hülye kölyök megzavarja a fejeteket? Hogy nem beszél? Na és? Ha sokat ugrál, megkaphatja, amit keresett. Holló sem fog károgni utána.

Senki nem szólalt meg. A főnök kényelmesebben elhelyezkedve folytatta:

- Értsétek meg végre, mért oly tehetetlenek a kommunisták a mi embereinkkel szemben, 1. A legbátrabb bolsi is fél néha. A mi emberünk soha, hiszen nincs mitől félnie. 2. Okosabb, mint a kommunisták, mert én gondolkozom helyette. 3. Ahol ő dolgozik, mindig nagy lesz a káderhiány, és úgy megy előre, mint a kés a vajba. Értitek?

A hangulat észrevehetően felengedett.

- Jól van, fiúk, elég a búból. Többet kívántunk Somostól, mint amire szükségünk van. Ha megteszi, kizárják a pártból. Pedig nekünk csak az kell, hogy Lovas ne bukjon le. Csak annyit fogunk kérni tőle, ami ahhoz elég, hogy befogja a száját. Ne köpje be Katonát, csak ismerje fel. Meglátjátok, nyomban beadja a derekát, ha reményt adunk, hogy kidumálhatja magát elvtársai előtt.

- Somos azért még nem köszöni meg nekünk ezt a néhány kellemetlen órát. Ha ez nem jön közbe, azt mondom: lebukik Lovas? Lebukik. Nagy kár érte? Nagy kár, de a fene egye meg, majd csak találunk a helyére másikat, de most már nem mondom. Nem én, az anyja istené! Lakoljon a bitang! Vagy megdöglik, vagy vall! Megmutatom a hatalmunkat. Megmutatom, hogy akit mi meg akarunk védeni, azt a poklok kapuja ellen is megvédjük. Végeztem.

A főnök meggyőző volt és hatalmas. A fiatalok tapsoltak. Így történt, hogy amikor behozták Somost, nem is titkolták előtte, hogy ma agyonverik. Ha nem beszél, itt döglik meg a kövön.

Nem kapott se reggelit, se ebédet. Szünetet is alig tartva verték. A gumibotos pribékek egymást váltották. Végre mind kifáradt, és lihegve ülték körül a ronggyá vert gyereket.

Ekkor a főnök parancsára behoztak egy vasrudat.

- Emlék - mondta a főnök, és odakoccintotta a rudat Somos fogaihoz. - Evvel ütöttem agyon Hoffmann Ottót is. Most te következel.

Somos közönyösen meredt a vasrúdra.

- Még egy utolsó alkalmat adunk neked. Katona itt van. Elfogtuk. Szembesítjük veled. Felismered. Nem kell semmi mást vállalnod. Ismered és kész. Aláírod a jegyzőkönyvet. De, ha ezt is megtagadod, véged.

Somos olyan arccal meredt a szemébe, hogy a főnök már azt hitte, nincs észnél. Megragadta a fiú vállát, és teljes erejéből megrázta:

- Értesz? - mondta tagoltan, mint a süketeknek - ha aláírod, mész rögtön az ügyészségre. Az ügyész-ség-re. Matejka okosabb volt, mint te: ő már ott is van!

A fiú mintha mosolygott volna. A főnök megnyugodott. „Ha lassan is, de forognak a kerekei. Megértett.”

Pedig Somos soha életében még nem gondolkozott ilyen gyorsan.

Meg akart szólalni, de nem jött hang a torkára. Megitatták.

- Hozzák be - mondta akkor.

Behozták.

Nyugodtan jött két pribék között, mintha nem is várna rá semmi rossz.

Somos pedig lassan közeledett feléje. Keze remegett, lába nem vitte egyenes vonalban, erőlködéstől nyitott ajkai közül ki-kicsúszott a nyelve.

Katona végignézett a feléje tántorgó alakon, akiben csak nehezen ismerte fel Somost. Undorral húzta el a száját: „Vallott”.

Somos megállt előtte, és rámutatott az ujjával:

- Maga kommunista?

Ennek a remegő emberroncsnak a szájából oly parancsolóan, szilárdan hangzott a szó, hogy Katona habozás nélkül válaszolt:

- Az vagyok!

- Akkor mondja meg a többieknek, hogy Lovas provokátor! - ordította kétségbeesett gyorsasággal Somos, hogy belé ne fojthassák a szót. Az egyik detektív káromkodva kapta fel a vasrudat, és feléje sújtott, de a főnök elkapta a karját:

- Késő. Mindet nem verhetjük agyon.

Mikor Somost és Katonát elvezették, a detektív, aki le akarta ütni Somost, bosszankodva megszólalt:

- Fuccs a Lovas karrierjének!

Ám a főnök elgondolkozott:

- Ki tudja? Ha elég komoly ítéletet kap, talán még használhatjuk, mint frakcióvezért.

TIZEDIK FEJEZET

Nem tudom, hogyan hat ez az írás arra, aki békés családi körben vacsora után olvassa, különösen, ha soha nem élt át hasonló helyzetet. Engem rettenetesen felkorbácsolt. A történetet első kézből ismertem, s a szerző nem sokat változtatott rajta, de olyan perverz gyönyörűséggel ábrázolta a borzalmakat, hogy minden sötétebb nála, mint a valóságban volt. Kihagyta a hétköznapi órákat, az őrizetes cellák unalmát, a politikai beszélgetéseket, az idegek elernyedését, csak azokat a perceket ábrázolta, melyekben az indulatok az eget csapkodják. Talán ő maga soha nem érezte azt a nyugodt öntudatot, amivel mi, többiek viseltük a rendőrségi vallatás kínjait, és azért csigázott túl mindent? Különösen azok a részek zavartak, melyekben arról ír, amit se ő, se én nem tudhatunk, arról tudniillik, hogy mit gondoltak és éreztek magukban a hősei. Persze mindez nem tartozik ide, de megmagyarázza felzaklatott idegállapotomat. Különös összetett érzelmek kavargtak bennem. Egyrészt megrohantak a múlt nehéz emlékei, másrészt bosszantott, hogy az író közém és régi ismerőseim közé állt, harmadsorban fellevenedett bennem az egykori detektívek szemtelen viselkedésének emléke, s így különösen bántott, hogy a két elvtárs magatartása néhány vonalában - halványan bár, de az övékére emlékeztetett.

Talán nagyon is ködbevesző lehetett az a pillantás, melyet olvasás közben az elvtársakra vettem, mert Tamási szükségesnek látta megkérdezni:

- Figyelmesen olvasott az elvtárs?

Gépiesen bólintottam.

- Ismerősnek találja a történetet?

- Igen.

- A hatóságnak az a véleménye, hogy a novellában szereplő álnevek egyike mögött Hegedüs rejlik. Igaz ez?

- Igaz.

- Ön szerint kicsoda Hegedüs?

- Matejka.

- Nem Lovas? - vágott közbe gúnyosan a kicsi. - Hátha Lovas?

Már arra akartam kérni Tamásit, hogy küldje ki Balogot, mert amíg ott van, egy szót sem mondok többet, mikor eszembe jutott, hogy nem ők hívtak, s ha beváltom fenyegetésemet, nem lesznek túlságosan megrendülve. Megelégedtem tehát egy, a kérdésre adott válasszal:

- Nem. Ha jól emlékszem, Lovast Balognak hívták, de az is lehet, hogy Vargának.

Tamási mérgesen legyintett:

- Ne ízetlenkedjenek az elvtársak. Hegedüs természetesen Matejka, Lovas pedig az egyetlen, akit eredeti nevén szerepeltet a szerző. Mit gondol, miért?

- Talán, mert a provokátort nem akarta kímélni, talán, mert azt hitte halott. Én ellenben úgy tudom, hogy negyvenötben nyugatra szökött.

- Téved - mondta a kicsi.

Megint Tamási kérdezett:

- És kit takar a többi álnév?

- Somost személyesen ismertem. Répa Károly a valódi neve, de mi csak Reteknek hívtuk. A történet idején huszonegy éves lehetett.

- Most mit csinál?

- Elpusztult Buchenwaldban.

Varga az irataiba nézett és bölintott.

- Krajcár valódi neve Berger Ferenc. Vele nem találkoztam, mert az ügyét áttették a fiatalokúak bíróságához. Ez akkoriban szokásos eljárás volt, mert az olyanokat is évekig tartó javítónevelésre ítélték, akiket a rendőrségbíróság csak két-három hónapi fogházra. Hogy most mi van vele, azt nem tudom.

- De mi tudjuk! - mondta jelentősegteljesen Varga.

- Pincér? - kérdezte Tamási.

- Nem tudom. A tárgyaláson felmentették, és én valami konspirációs feszélyezettségből nem kérdeztem a nevét.

Varga megint okoskodott:

- Valóban? Pedig érdekes!

- Ez nem tartozik ide! - vágott közbe idegesen Tamási. - A személyazonosságokat megállapítottuk. Most megkérdem a tanút, mi a véleménye a történet hitelességéről.

Nagyon gondosan iparkodtam kifejezni magamat.

- Ami betű szerint a történetet illeti, tudniillik az egyes eseményeket, az hiteles. Én hallottam Hegedűstől is, Retektől is, és mindkét változat lényegében megegyezik a szerzőével. A jellemzésekben azonban sok a tévedés.

- Például?

- Retek korántsem volt olyan jelentős ember, mint amilyennek a szerző hiszi. Igaz, a rendőrségen hősként viselkedett, de sem előtte, sem utána nem vált vezető egyéniséggé. Érdekes, mennyire nem veszi észre, hogy Retek életéből átvett tények és az ő Somosának viselkedése nem illenek össze. Somos nem lett volna olyan ostoba módon szerelmes, mint Retek, akitől a szerelmi históriát kölcsönözte. Matejka alakját pedig egy másik ismerősünkről mintázta a szerző.

Tamási mosolygott.

- Nagyon érdekes, amit mond, de nem ránk tartozik. Azt szeretnénk tudni, elég pontos-e ahhoz a történet, hogy vizsgálat kiindulópontjául szolgáljon.

- Feltétlenül.

- Jól gondolja meg elvtárs, mert ha ez így van, akkor joggal gyanakodhatunk Hegedűsre.

- Nem mondhatok mást.

- A mi véleményünk szerint a szövegben nincs perdöntő bizonyíték Lovas bűnösségére.

- Valóban nincs! - feleltem habozás nélkül, mert ezt a kérdést mi már annak idején megbeszéltük.

- Tehát nemcsak az képzelhető el, hogy Lovas ugratta ki Matejkából Pincér nevét, hogy aztán őt tüntethesse fel árulónak, hanem a fordítottja is. Az tudniillik, hogy Matejka szándékosan szölte el magát, hogy így Lovasra terelhesse a gyanút.

- Nem, ez nem képzelhető el! - kiáltottam fel hevesen.

- Miért nem?

- Mert ismerem Hegedüst.

Tamási megbocsájtóan mosolygott:

- Kérem, kérem! Ki beszél Hegedüsről? Matejkáról van szó. A novella pedig ezt az elgondolást is feltételezhetővé teszi.

- És Somos megfigyelései?

- Egy lázas beteg képzelgése!

Ha jól meggondolom, a helyzet inkább tanulságos volt, mint bosszantó, és átfutott agyamon a gondolat, hogy milyen jó volna, ha itt lenne a szerző, és látná mily kevésbé tudta meggyőzni olvasóit elképzeléséről... Íme, a szenzációhajhászás haszna.

Persze ez így egy kicsit már igazságtalan. Itt már komolyabb dolgról van szó. A hatóság házának kapuja felett ez a szó áll: „Gyanakodjatok”, s ez úgy látszik, olyan nézőpontot kényszerít lakójukra, hogy gondolkodásukat olykor már nem is lehet követni. Náluk minden cselekedetnek van valami titkos, csak a beavatottak által sejtett értelme - s ez sok mindent megmagyaráz.

Szerencsére gyorsan átláttam, micsoda további következtetésekre vezet feltevésük, és ezért így folytattam:

- Helyes. A novellában elképzelhető. De akkor Hegedüsnek érdeke lett volna, hogy Lovast bemártsa. A valóságban ennek épp az ellenkezője történt.

- Hogyhogy? - kérdezte Tamási.

- Éppen ő győzött meg bennünket arról, hogy nincs elegendő bizonyítékuk Lovas ellen.

- Biztos ez? - kiáltott fel Varga. - Kellemetlen!

Tamási szigorúan nézett rá:

- Nem kellemetlen, hanem fontos. Tessék jegyzőkönyvbe venni.

Gondolkodott:

- Maguk Lovast sem tartották provokátornak?

- De igen. Ez azonban csak később vált világossá.

Tamási diktálta:

- ...először felmentették a provokátorság vádja alól, csak később...

Félbeszakítottam:

- Nem, ilyen egyszerűen nem lehet mondani. A gyanú azért túlságosan súlyos volt ahhoz, hogy csak úgy felmentsük. Az ilyen esetekre volt a pártnak egy jól bevált módszere, mellyel eldöntötte a kérdést. Azt ajánlottuk a pártnak, szólítsák fel Lovast, hagyjon abba minden munkásmozgalmi tevékenységet. Ezt ugyanis csak becsületes emberek tehetik meg - persze, azok is keservesen -, mert a spicliket a rendőrség további munkára kényszerítette. Addig is, míg a párt jóváhagyása megérkezett, mi a börtönben ehhez tartottuk magunkat. A kollektíva ellátta Lovast mindennel, de nem vehetett részt megbeszéléseinken, csak a legáltalánosabb híreket közöltük vele. Mielőtt azonban még megérkezett volna a válasz, Lovas véglegesen leleplezte magát, és akkor éppen Hegedüs vitte keresztül azonnali elszigetelését.

Varga felszisszent: - Ej, ez a Hegedüs! Mindig mást csinál, mint amit az ember várna tőle.

- Tudja miért? - kérdeztem hasonló hangnemben. - Mert nem ismerte magát, nem kérdezhettem meg, mit tegyen.

Összeveszünk, ha Tamási újból közbe nem lép:

- Sokkal fontosabb kérdés ez, semhogy viccet csináljanak belőle. Kérem, mesélje el teljes részletességgel.

- Szívesen - feleltem -, annak ellenére, hogy nekem keserves, sőt nagyon csúnya szerepem volt benne.

Éppen ez volt az a történet, amit el akartam mondani az elvtársaknak, de bármennyire készültem rá, most mégis gondolkodtam, hol kezdjem el. Túlságosan szerteágazó históriák gyűjtőpontja volt az a pár nap, amiről beszélnem kellett, és nehéznek látszott jól áttekinthetően előadni.

- Talán avval kezdem - fogtam hozzá végül -, hogy Lovas nem nyugodott bele az ítéletbe. Egy kívülről kapott könyvbe alapozott betűkkel akart üzenetet küldeni, de - állítólag - véletlenül lebukott, és nemcsak őt ítélték sötétzárkára, hanem büntetésül minket is eltiltottak az olvasástól.

Ma már világos, hogy közönséges provokáció volt az egész. A rendőrség tudott valamit, amiről nekünk még fogalmunk sem volt, olyan harcba akart ugratni bennünket, ami csak vereséggel végződhetett.

A gyűjtőfogházban ekkor egyébként is igen nehéz volt kollektívánk helyzete. Két osztályra szórtak szét bennünket, a bal hármásra és a jobb kettesre, és a két csillagot összekötő hosszú folyosó annyira elválasztott bennünket egymástól, hogy csak a munkatermekben találkozhattunk. A hírek kicserélése az osztályok között meglassult, vezetőségi megbeszéléseket jóformán csak az orvosi vizitek előtt tudtunk tartani. Ennek az összehívása is fölöttébb kockázatos volt, mert egy megvesztegetett smasszer vitte és hozta a számára érthetetlen fedőmondatokat, s mi nem tudhattuk, hogy nem játszik-e kettős játékot velünk. S mert ebben az esetben a rendőrség rövid idő alatt kiszámíthatta siffrénk valódi értelmét, folyton változtatnunk kellett a kulcsot.

Az új jelszavakat a műhelyeken keresztül üzentük meg egymásnak, de egyszer, mikor átmenetileg nem vittek bennünket dolgozni, még az is előfordult, hogy a beszélőn keresztül a kintiekkel közvetítettük egymásnak az üzenetet.

Hegedüs is, én is tagja voltunk a vezetőségnek, mindketten a bal hármásban ültünk, én Retekkel egy cellában, Hegedüs mellettünk, egyedül.

Retket én is csendes, szerény fiúnak ismertem odakint. Nem szeretett beszélni.

- De nem azért, mintha nem lenne mondanivalóm - tiltakozott a cellában -, hanem mert ti nem tanítottatok meg fogalmazni. Mire én összeszedem a gondolataimat, ti már a harmadik mondatnál tartotok, és azt hiszitek, hogy ostoba vagyok.

Valóban nem volt ostoba. De, persze, nem mi voltunk felelősek hallgatagságáért, hanem ő maga. Úgy látom, attól félt, hogy rosszul fejezi ki magát, és nevetségessé válik. A történetek után azonban megnőtt az önbizalma, sőt ahogy mondani szokták, fejébe szállt a dicsőség, ha nem értettem vele egyet, könnyen a fejemhez vágta:

- Igen? És ki járt túl Schweinitzer eszén? Én vagy te?

- Te - ismertem el készségesen. - Hanem az én eszemen nem fogsz túljárni.

Különben az is lehet, hogy rosszabbnak látom a gyereket, mint amilyen volt. Sok derék elvtárs vált odabent kiálthatatlanná, akinél idekint nehezen lehetett drágább embert találni. Lehet, hogy nála is csak erről volt szó. Olyan ember volt, aki mindig csinál valamit, és nem bírta a kényszerű tétlenséget. A könyv hiánya aztán végleg megbolondította:

- Éhségstrájkot! Éhségstrájkot! - követelte elkeseredetten.

Bennünk meglett volna a készség, de előbb engedélyt kellett kérnünk a párttól.

- Igen? - heveskedett Retek. - Ott kint talán jobban ismerik a helyzetünket, mint mi itt bent?

- Igen! - torkoltuk le a szabóműhelyben, ahol nyugodtan beszélgethettünk, mert minden smasszert lepéztünk, és oly jól idomítottuk őket, hogy ha tíz órákor még nem hozták az újságokat, lármát csaptunk. Itt minden a mi kényelmünket szolgálta. Egy hosszú asztal végében dolgoztunk mi, kommunisták, a közönséges bűnözőktől, két megbízható nemzetközi zsebes és egy huszonharmadik évét ülő gyilkos választott el, az örök pedig átmentek a másik szobába, ha látták, hogy komolyan tanácskozunk. - Igen, mert nemcsak arról van szó, álljuk-e mi a harcot, hanem hogy odakint az elvtársak képesek-e kellő akciót indítani érdekünkben. Ha éhségstrájkunknak nincs megfelelő hazai és nemzetközi visszhangja, akkor csak a detektíveknek használunk kitartásunkkal, mert úgy gyilkolhatnak meg, hogy a holló sem károg utánunk.

A nagyfejű Barabás Béla még hozzátette:

- Pedig szép hulla lennél, Retek!

Szörnyen megsértődött. Két napig úgy viselkedett, mint aki egyedül van a cellában, engem észre sem vett. Akkor aztán úgy döntöttünk, írja meg a levelet az elvtársaknak. Kapott egy lap fehér csomagolópapírt, egy használatlan tollszemet és négy C vitamin tablettát. Ez már a mi önálló felfedezésünk volt, hogy a tabletták a láthatatlan írásnál is pótolják a citromot.

Megbékélten vonult el a sarokba. A kübli elé, ahová már nem ér el a smasszer tekintete, ha benéz a kémlelőnyíláson, állította a hokkerlít, ráterítette a papírt, s mintha vacsorázni akarna, kenyeret és szalonnát rakott maga elé. Így látott írásnak. Tíz perc múlva hallom ám, hogy morog magában.

- Mi baj?

Dühösen csapta le a tollat.

- Most aztán honnét tudjam, hol hagytam abba az utolsó sort?

Olyan megrökönyödött képet vágott, hogy muszáj volt nevetnem. Erre rám támadt.

- Hülyét akartok belőlem csinálni! Azért bíztatok rám, hogy belebukjam. Miért nem írod meg te?

Szó nélkül lehúztam a kübliről.

- Diktáld.

Mikor a tényálladékot már leírtam, zavartan nézett rám:

- Mondd! Évának is írhatok? Megírhatom, hogy szeretem?

Beleegyező mozdulatomat látva, hozzátette:

- De ha elárulsz, agyonverlek...

Szó nélkül mártottam be a tollat.

- Azt akarom még veled tudatni - kezdte -, hogy iszonyatosan nagy marha vagyok. Amit azelőtt mondtam, az mind semmis. Szeretlek, Évikém, rettenetesen szeretlek. Reggel, ébredés előtt azt szoktam álmodni, hogy mellettem fekszel, és aztán nem vagy sehol...

Néztem a fiút, hogy megeredt egyszerre a nyelve. De félreértett, és megint izgalomba jött:

- Hol tartasz? Itt? A többit majd magam írom...

Két hét múlva rosszul sikerültek a beszélők. Csak annyit sikerült üzeniük, hogy a jövő vasárnapra jól készüljünk fel, mert fontos híreket küldenek. Biztosra vettük, hogy a sztrájkról lesz szó. Éppen Retek várt beszélőt. Már előtte való este magánkívül volt. Jelzem, én is.

Másnap, reggeli után Retek megborotválkozott, aztán leült az ágy szélére, kifűzte cipőjét, gondosan eligazgatta harisnyáját, egyenlőre húzta a két zsinort, úgy húzta fel újra a cipőjét. Az ilyesmivel múlik az idő.

A vasárnap délelőtti fürdő a börtönélet fénypontja. Meleg zuhany és egy helyiség, amelyben smasszer nélkül vagyunk tízen - nem lehet ezt elmondani! Az ember úgy érzi, repül.

Mikor a hátát mostam, Retek megreszkírozott egy kérdést:

- Mit gondolsz? Szeret?

- Ó, te számár! - feleltem. - Én a levedért magáért belédszeretnék.

Gyanakodva nézte, nem gúnyolódik-e, de aztán megkönnyebbülve mosolygott.

Visszatértünk a cellába, és az ágyra hevertünk. Öt perc múlva a smasszer felrántotta az ajtót.

- Zárás előtt tilos a dögles!

Nálunk ez nem volt szokás.

Retek lila lett dühében. Élesen akart válaszolni, de megelőztem:

- Igenis. Felkelünk.

- Vigyázz - mondtam neki, mikor a smasszer morogva elment -, ürügyet keresnek, hogy eltiltsanak a beszélőtől.

Hanem az késett ürügy nélkül is. Már jó órája vonultak a lépcsőn a csoportok, és Retekért még mindig nem jöttek.

- Pedig megírtam Évinek, hogy álljon ide egy órával korábban. Mi ez? - kérdezte panaszosan.

Az utolsó transzportban került csak rá a sor. Megkönnyebbülve szaladt el, én pedig, mivel most már tehettek nekem egy szívességet, visszafeküdtem az ágyra.

Barátunk tíz perc múlva valósággal betámolygott a szobába. Szemében csodálkozó rémület tükröződött.

- Mi az? - kiáltottam ijedten. - Nem szeret?

- De - mondta letörten. - Szeret.

- Megőrültél? - ráztam meg a vállát. - Akkor mi bajod?

Hagyta, hadd rázzam. Csak mikor végre elengedtem felelt:

- Feloszlatták a pártot.

Azt hittem, rosszul hallok. Megismételte:

- Feloszlatták a pártot.

- Megőrültél? Kik? Miért? Hogyan?

- Az Internacionálé.

Leroskadt a hokkerlire.

- Többet magam sem tudok.

Néztünk egymásra elképedve, szótlantul.

Bocsássanak meg, természetesen nem egészen így meséltem el a történetet a hatóság elvtársainak, de valahányszor belekezek, elkap az emlékezés láza, elviselhetetlen, hogy pontosan regisztráljam a félbeszakításokat, kitérőket és magyarázkodásokat, melyek ott náluk tarkították elbeszélésemet. Most, amikor megírom a történetet, egy pillanatig sem tudom a kihallgatási szobába képzelni magamat. A börtönben ülök megint, és próbálom Retekből kiszedni a részleteket, de ő a vállát vonogatja, legyint, és csak néha-néha vet oda egy morgó választ.

Beleizzadtam, míg rábírtam, mondjon el mindent elejétől.

- Hát - bökte ki végül -, először nem is őt láttam meg, hanem az öccsét. Már ez rossz volt. De te ezt nem értheted.

Valóban nehéz megérteni - hiszen az ember szerelmi vallomásaihoz legszívesebben az öccsét viszi magával!

- Aztán? - sürgettem.

- Nem nézett a szemembe. A vállamat nézte meg a hajamat, és közbe-közbe oldalba bökte az öccsét.

Képzeld el a helyzetet: Retek a boldogsága elé szalad, és a kislány nem mer a szeme közé nézni.

Pedig a beszélő enélkül is a dolgok egyik legnehezebbike a világon. Az ember hetekig készül rá, és hetekig él az emlékéből, de az a tíz perc ott a rács mögött, minden volt, csak boldogság nem.

A rács túlsó oldalán rendszerint a legdrágább ember állt, feleség, anya vagy testvér, és oly jól esett volna felszívni az alakját, felolvadni a beszélgetésben, nem kérdezni másról, csak róla, de erről szó sem lehetett.

A kollektíva egyik legfontosabb hírforrása a beszélő. Üzeneteket kell átvenni és átadni, virágnyelven, hangosan meg halkán súgva, előre meg nem beszélt szavakkal, kijátszva a börtönőr figyelmét. Már fent a cellában készült rá az ember, bemagolta a legfontosabb mondatokat, s mikor lent szemtől szembe álltak egymással, csak egy futó pillantásig felejtették egymáson tekintetüket, aztán egyik szemük a smasszeren, másik a rácson, kezdődhetett a beszélgetés, gyorsan darálva, mint a malom járása, hiszen a kurta tíz percbe rengeteget kellett bele-szorítani.

- Hogy vagy, hogy vagytok, jól, jól, mit kérsz, küldjétek szalonnát, fogkefét, pitykegombot... - gyakorlott párok hihetetlen gyorsasággal cserélték a szavakat, s a rutin megölte a hangulatot. S közben az agy lázasan fejtette a siffrét: a fogkefe nem fogkefe, hanem politikai információ, de mi a pitykegomb? Istenem, elfeledtem!

A malom zúgása közben a smasszert is fárasztotta, elernyedte a figyelme, és a rab meg a látogató leste a pillanatot, melyben oda lehetett sügni a legfontosabbat, azt, amire nem volt előze-

tes kulcs, hogy Hueszka elesett, vagy győzött a sztrájk Franciaországban, vagy azt a legfájdalmasabbat, hogy Pistát elvitték.

Óriási figyelem-összpontosítás kellett a beszélőkön, az ember átázott inggel, kifacsarva érkezett vissza, kellett tíz-húsz perc, míg annyira összeszedte magát, hogy részletesen el tudta mondani a híreket. S ha az áramkör megszakadt és az összjáték akadozott, mint most, Retek esetében, akkor semmi sem sikerült, és én nem csodálom, hogy hasztalan faggattam a fiút, hogy Évi mit mondott a beszélgetés első felében, semmire nem emlékezett.

- Valahol sztrájk van - vonogatta a vállát.

Különben nem is a fiú, hanem a lány lehetett nehezebb helyzetben.

Elképzelem, mit érzett, mikor a néma Retek egyszerre megszólalt, s hosszú levélben könyörgött bocsánatért és szerelemért... A fiú, akire ő mindeddig csak felnézett! Hát persze hogy rohant volna szerelmesen és boldogan elsuttogni az igent, s mikor végre elérkezett az idő, hogy szemtől szembe álltak, azt kellett mondania, hogy: feloszlatták a pártot...

Persze, nekik is megvolt a konspirációjuk. Károly bácsit mondtak, ha a pártról akartak beszélni. Azt viszont egyszerűen nem lehet kimondani: Károly bácsit feloszlatták. Elsősorban nem azért, mert hülyén hangzik - közöltek ők már egymással a smasszer fülehallatára ennél látszólag nagyobb ostobaságot is Károly bácsiról, hanem - no de ezt racionálisan nem lehet megmagyarázni. De tudom, hogy én is ragaszkodtam volna ahhoz, hogy így a maga rettenetes egyszerűségében mondjam ki:

- Feloszlatták a pártot!

- Egyszerre - folytatta Retek -, egy újabb oldalbalökés után Öcsi előhúzott zsebéből egy szelet csokoládét és megszólalt:

- Bácsi kérem, tessék megengedni, hogy ezt odaadjam.

- No, képzelheted. Jónás (ez volt a leggonoszabb smasszerünk) ezúttal különösen aljas volt, a szó szoros értelmében közénk dugta a pofáját, hogy ne veszítsen el egyetlen hangot se beszélgetésünkből. Hanem a hihetetlen kérésre felkapta a fejét, és úgy káromkodott, mint egy kocsis. De én is káromkodni szerettem volna. Amúgy is rosszul megy minden, még ez a kölyök is zavar bennünket?!

- Hanem akkor, Évi megrúgta a rácsot, s mikor újból ránéztem, odasúgta: feloszlatták a pártot.

- Sejtheted, ugyanazt kérdeztem, amit te: „Mit? Kik? Hogyan?”

- Az Internacionálé!

- Biztos?

- Biztos!

Közben Öcsiről kiderült, hogy csak az első lépésre szánta el magát nehezen, mert aztán hihetetlen szemtelenséggel vitte tovább a társalgást.

- Bácsi! Szabad ilyen csúnyán beszélni egy gyerekkel?

Jónás valósággal nyögött.

- Kimegyek és megrúglak.

- Velünk mi lesz? - kérdeztem Évit.

- Bemegyünk a legális szervezetekbe. Ott dolgozunk tovább.

- Mi?! - kiáltottam fel. - Itt a börtönben?

Ezt már meghallotta Jónás, és egyszerre félbeszakította a vitát. Kitépte Öcsi kezéből a csokoládét, kezembe nyomta, és nagyot üvöltött:

- Befejezni a beszélőt!

Engem karon ragadott, és a búcsúszót sem várva vonszolt el a rácstól.

Hanem ekkor Évi felkiáltott:

- Retek!

Kitéptem magamat Jónás kezéből, és visszafordultam. Évi kiterjesztett karokkal állt a helyén, és kétségbeesetten kiáltotta:

- Nagyon szeretlek!

Ismét milyen csodálatos dolog! Amit mások súgva és szemérmesen mondanak el, neki szegénynek nagy nyilvánosság előtt kellett valósággal világgá kiáltani!

- Milyen szép!... - suttogta Retek maga elé.

A gyilkos hír engem is úgy fejbe vágott, hogy támolyogtam bele, de azért az én állapotomat hasonlítani sem lehetett Retekéhez. Ő szegény egyszerre hallotta a legkedvesebbet és a legrémeesebbet. A két hír annyira megzavarta, hogy csak állt és bámult. Később mesélte, hogy valahányszor a párt feloszlására gondolt, egyszerre megjelent előtte Éva, és kitárt karokkal hangosan szerelmet vallott, ha pedig ennek akart örülni, lecsapott rá a pártfeloszlás híre. Egyszer fel is kiáltott:

- Érdekes ez most már?

Aztán elpirult, ágyához ment és arccal lefelé rávetette magát. Azonnal elaludt. Én pedig erőt vettem magamon, és ahhoz a falhoz lépve, mely mögött Pista lakott, átkopogtam hozzá.

A hírt nem mertem a központi fűtés csöveire bízni, túl messzire viszi ez az üzenetet, én pedig egyedül Hegedüssel akartam beszélni. Azt kopogtam tehát:

- Vedd elő a poharat.

Ha ugyanis bádog ivóbögrénk talpát egymással szembe a falnak szorítottuk, egészen jól helyettesítettük a telefont, csak éppen ugyanazon a helyen kellett beszélni, ahol hallgatózni. Így közöltem Pistával Retek híreit, mégpedig egészen részletesen. Rövid gondolkodás után azt javasolta:

- Adjuk le a következő üzenetet: „a mai beszélő híreit tilos továbbadni”. Helyesled?

- Helyeslem.

Az alacsonyabb nyomozó itt félbeszakított:

- Azt ígérte az elvtárs, hogy kellemetlen dolgokat fog közölni magáról. Meggondolta a dolgot?

- Nyugodjon meg, éppen most értem oda.

Két nehéz, feszültséggel teli nap következett. Az elvtársak a szokottnál is sápadtabbak voltak, és egyre-másra érték őket dohányzáson a leskelődő smasszerok.

A börtönben az a legrosszabb, mikor az ember sejt valamit, de nem tud.

A második nap estéjén, a fentebb már említett smasszer üzenetet közvetített a két csillag között, és másnap reggel, nyitáskor a házimunkások minden zárkában megkérdezték:

- Kinek van szelídített egere?

Ezután mintha hirtelen járvány tört volna ki közöttünk, a kollektíva minden vezető tagja orvosi vizitre jelentkezett, és tizenegy órakor felsorakozott az orvosi szoba előtt. Mire a főorvos megérkezett, már értesültünk róla, hogy a hír igaznak bizonyult. A feloszlítás indokait nem ismertük. Részleteket nem tudtak meg, de az elvtársakkal közölni kell a hírt. A legfontosabb feladat: tartani az elvtársakban a lelket.

Ekkor már ordított is a smasszer, mint mindig, ha a főorvos közeledett:

- Pofa be, kuss! Mi van itt, zsinagóga?

Dr. Vargha Béla ugyanis, az egykori birkózó világbajnok, és gyakorló morfinista, halálosan gyűlölte a kommunistákat, és csak az ilyen hang volt szájaíze szerint való. Orvosi segítséget a halálos beteg sem remélhetett tőle, viszont azt, akit egészségesnek minősített a viziten, könyörtelenül sötétzárkába küldette.

Soha, senkit meg nem vizsgált. Írnoka kíséretében megállt egy pillanatra a beteg előtt, meghallgatta a panaszát, szemét hunyorítva rápillantott, hogy betegnek látszik-e, aztán vagy aspirint és hashajtót rendelt, vagy kihallgatásra küldte az illetőt. Az elvtársak vigyázzba vágták magukat, és mondták egymás után:

- Hasmenés.

Nem volt véletlen ez az egyöntetűség a panaszokban, én azonban kihúztam magam, és kihívóan odavágtam:

- Székszorulás.

Meghökkenve nézett rám, aztán nagy meglepetésemre azt mondta famulusának:

- Na, higgyük el ennek a zsványnak, hogy nem tud..., mikor az egész börtön... az olajtól.

- Marhaság! - mondta visszafelé menet Pista. - Egy rossz viccért nem szabad reszkírozni a sötétzárkát.

Én azonban egyáltalán nem vicceltem, hanem azért panaszkodtam szorulásról, hogy fegyel mire küldjenek. Azt is elviselhetőbbnek éreztem, mint hogy az elvtársak elé álljak és „tartsam bennük a lelket”.

Persze - morogtam magamban -, megint fent követik el a hibákat, és mi tartjuk érte a hátunkat.

Önöknek már elmondtam bemutatkozáskor, hogyan nyertem el a bátorságot, és lett belőlem ember - de már akkor megmondtam azt is, hogy a bátorságot nem tartom elegendő erénynek. Még sok mindent kellett megszereznem, hogy bátran vallhassam magamat kommunistának, többek közt a most következő tapasztalatokat.

Azt már írtam, hogy bár egyetemre jártam, a pártmunkámat nem ott végeztem. Később azonban átadtak az egyetemi szervezetnek, és ott közel másfél évi munka után lebuktam.

Óriási csapás volt ez számomra.

Szenvedélyesen vonzódtam a mérnöki pályához. Minden vizsgámat kitüntetéssel tettem le, és most egyszerre gondolnom sem lehetett továbbtanulásra. Ráadásul, mióta egyetemre jártam, apám is erősen megváltozott, minden erejét arra áldozta, hogy megszerezze a taníttatásomra valót. S ez nem volt könnyű dolog.

Komolyan mondom, annyira féltem a vele való találkozástól, hogy szinte keveselltem a három hónapi fogházat, amire ítélték. Rettenetes jelenetet, átkozódást vártam - de csalódtam. Apám egész testében öregesen reszketett, és sírva borult a nyakamba:

- Jaj, drága szép fiam, mi lesz veled?

Csillapítóan simogattam a vállát:

- Dolgozni megyek. Gyárba.

Apám még egyszer összeszedte az erejét, kilincselte, talpalt, fogadkozott, felelősséget vállalt, és azzal az ígérettel helyezte el a Mechanikai Fonóba, hogy mesterré tanítanak ki. A főmérnök meg is tartotta az ígését. Én is - azt, amit a pártnak tettem. Megszerveztem a fonómunkások sztrájkját. Persze, letartóztattak, kirúgtak és apám belehalt az újabb csalódásba.

Szóval nagy értékeket vesztettem el a párt szolgálatában, keservesen kínlódtam emiatt, de az, hogy másképp is cselekedhettem volna, soha nem fordult meg a fejemben. De most, mikor a pártot feloszlatták, egyszerre úgy éreztem, mintha feneketlen kútba dobáltam volna a kincseimet. Ha azt, amiben hittem, fel kellett oszlatni, akkor nem érte meg az áldozatot sem.

- Mindenemet odaadtam, és most cserben hagytak!

A szabóműhelyben már úgy vártak az elvtársak mint a messiást. Gyötrött, szürke arcok, lázban égő szemek meredtek felém.

- Az Internacionálé feloszlatta a pártot - mondta Hegedüs. - Indokolást, részleteket még nem tudunk. A kinti elvtársak azt az utasítást kapták, hogy a legális szervezetekben harcoljanak a munkásság győzelméért, ki-ki a saját belátása szerint. Mi nem kaptunk külön utasítást. Magunknak kell tehát döntenünk további magatartásunkról. Beszéljük meg, elvtársak, tenni-valóinkat Petráké a szó.

S én, mielőtt meggondoltam volna a választ, már feleltem is:

- Mit kell itt megbeszélni? Elárultak bennünket és kész.

Hiába készültem fel előre tanúvallomásomra, mégis belepirultam abba, hogy a hatóság elvtársai előtt el kellett ismételni egykori otrombaságomat. Jelzem, már akkor is a nyelvemet szerettem volna leharapni elszólásom miatt. Ha nem is voltam segítőképes állapotban, ártani sem akartam a pártnak, márpedig amit mondtam, az ártott. De alig csúszott ki a megjegyzés a számon, Pista rám támadt:

- Nem szégyelled magad? Még egyszer meg ne halljam ezt a szót! - és bennem valami konok elhatározás támadt fel, hogy megvédem az igazamat.

- Mi jogon parancsolgatsz nekem? - kérdeztem dühösen.

Lássák be, nehéz volt a helyzete. Éppen én, akire legjobban számíthatott, akinek tekintélye felért az övével, támadtam meg. Ha most ő is megzavarodik, utat nyit a teljes zűrzavarnak. De nem vesztette el a fejét. Hidegen végigmért:

- Úgy? Szóval azt állítod, hogy a pártfeloszlata után a kollektíva is megszűnt? Van tehát miről vitatkozni.

Ekkor közbeszólt a kőműves Tóth, aki fél életét börtönben töltötte:

- Erről nem vitatkozunk. A kollektívát fenntartjuk, és akinek nem tetszik, kilép.

- Helyes! - mondták rá a többiek.

Én ugyan egy percig nem vontam kétségbe a kollektíva létét, hanem csak azt, hogy Pistának joga van annak a nevében dönten, de csak az első felét tudtam elmondani véleményemnek, mert megint félbeszakított:

- Akkor jó. Tied a szó. Mondd el a véleményedet a pártfeloszlatastról.

- Nincs semmi mondanivalóm - sértődtem meg.

- Azt nem te döntöd el, hanem mi. Tudni akarjuk, mit gondolsz, ki árult el kit? Beszélj!

Meghökkenve néztem rá.

Mert tényleg, ilyen egyszerűen feltéve a kérdés, hogy ki árult el kit, nem is volt olyan egyszerű felelni. A vezérek? Ugyan kérem! Igaz, mi párttagok sokszor nem értettünk velük egyet, s mégis mindig az ő akaratuk érvényesült. Viszont megosztották velünk a sorsukat, példát mutatóan állták meg helyüket a kínzókamrákban, velünk gyötrődtek a börtönökben, szóval nem *olyan* árulásra gondoltam.

- Nézd - kezdtem habozva -, itt vagyok például én...

Tóth durván félbeszakított:

- Ki kíváncsi például rád? Túl sokat törödsz magaddal, ez a baj!

Elfutott a pulykaméreg.

Az öreg Tóth valóban nem törődött magával. Kevés tudással, de hihetetlen szorgalommal szolgálta a pártot, egy szabad percre nem tartott igényt, s hogy magánélete is lehetne, az eszébe sem jutott. Én azonban soha nem vallottam, hogy egy igény hiánya erény - nem, csak az igényről való lemondást tartom annak, és nem akartam tűrni, hogy éppen ő tanítson ki.

- Én törődöm sokat magammal...? Ha én valamit is törödnék magammal, nem ülnék itt, hanem elvégeztem volna az egyetemem, és jól kereső mérnök lennék valahol. Engem, barátom, nem a szükség hozott a mozgalomba, hanem a meggyőződés.

- Világos! - mondta Pista közömbösen - aki király is lehetett volna, azt elárulták, aki nem lehetett volna király, azt nem árulták el. Azt hiszem, ezt a témát lezárhatjuk.

Körülnéztem. Minden elvtárs Pistával értett egyet. Csak Tóth adott még egy döfést:

- Egyszer - mesélte - egy másik tulokkal ültem együtt. Heten voltunk egy szobában. Látjuk, hogy az illető, akár soros, akár nem, kapja reggel a küblit és cipeli kifelé. Kérdeztük, miért csinálja?

- Mert - mondta - én undorodom a küblihordástól, és szoktatom magam, hogy én is olyan legyek, mint ti.

- Helyes - feleltük -, mától fogva te viszel ki minden küblit. De azért engedd meg, hogy mi is utáljuk a sz...t.

Retek, aki eddig munkájára hajolva, dühösen szurkálta a vásznat, felkapta a fejét, és égő tekintettel nézett Pistára:

- Elég volt a meséből, Hegedüs! Arról beszélj, mikor kezdjük a sztrájkot.

- Mit akarsz a sztrájkossal? - kiáltott Pista.

- Mi az, még most is kívülről várod a választ? Most már hála isten senki nem szólhat bele a mi dolgunkba!

Pista kétségbeesetten tárta szét karját.

- Úristen! Az egyik bolond árulásról beszél, mert feloszlatták a pártot, a másik bolond meg örül, mint majom a banánnak, mert nem dirigálhatnak többet neki.

Rabulisztika! Parasztfogás! - fogja mondani, aki nem érti a helyzetet. - Retek egyszerűen rosszul fejezte ki magát.

Ebben természetesen van valami igazság. A lényeges azonban az volt, hogy megzavarodott, és csendben maradt addig, míg Pista megmagyarázta, miért kell elvetni az éhségstrájk gondolatát.

Csak akkor válaszolt:

- Tévedsz! Most éppen nekünk kell bebizonyítanunk, hogy nem halt meg a mozgalom, és nem gyávultak el a kommunisták. Jelt kell adnunk a további küzdelemre.

- Miféle jeladás az, amiről senki sem tud? - kérdezte Pista.

De Retek újból felvette annak az embernek a pózát, „aki legyőzte Schweinitzert”, és már Pistára sem hallgatott.

- Ha féltek - vágta oda -, mondjatok le. Majd mi vezetjük a kollektívát.

Helyeslést várón nézett körül.

Akkor nyílt az ajtó, és bejött egy smasszer kíséretében Lovas.

Úgy meredtünk rá, mint a kísértetre. Még egy teljes hét volt hátra a fegyelmijéből.

- Hogy kerül ez ide?

Lovas azonban nem zavartatta magát. Mikor befejeződött az átvétel szertartása, hozzánk jött, és durván rászólt a vagányokra:

- Húzódjatok összebb! Itt fogok ülni.

Morogva bár, de helyet szorítottak neki. Leült és kihívóan nézett ránk.

- Csodálkoztok? - kérdezte. - Én is.

Nevetgélgni kezdett:

- Képzeljétek a pohos (ez volt az őrpapancsnok) azt lódította, hogy feloszlatták a pártot, miután most már senkivel nem levelezhetek, mehetek a fenébe. Micsoda hólyag! Ilyesmikkel akar megijeszteni.

Jól megjátszott meglepetéssel nézett körül.

- Hallgattok? Hát igaz?

Senki nem felelt.

- Érdekes - mondta -, egy pillanatra megfordult a fejemben, ha mégis igazat mondott...

Ökölbe szorította a kezét, és hallgatott egy keveset. Aztán felkapta a fejét, és szép Krisztus-arcát átfűtötte az a láng, mellyel oly sokáig tudta félrevezetni az elvtársakat.

- Hát nem, papancsnok úr! - kiáltott fel mesteri hanghordozással - meg fogja még bánni ezt a tréfát! Megtanulja, hogy ilyen esetben jobb engem távortartani az elvtársaktól.

Ránk nézett:

- Fel a fejjel, fiúk! Most rajtunk a sor! Nekünk kell megmutatnunk a népnek, hogy nem gyávultak el a kommunisták!

Retket kerestem tekintetemmel. Vajon mit érezhet, mikor olyan embertől hallja vissza gondolatát, akit feltétlenül provokátornak tart?

Lesütött szemmel ült a helyén, és ajkába vágta fogait.

Lovas folytatta:

- Közöljük az igazgatóval, hogy ha nem szünteti meg az olvasási tilalmat, éhségstrájkot kezdünk.

Ekkor felugrott a helyéről Pista:

- Balog úr - kiáltotta.

A műhelyfőnök megjelent az ajtóban.

- Ültesse el kérem ezt az embert! Egymásba ér a könyökünk. Vigye a másik szobába.

Lovasnak torkán akadt a szó.

Balogh sietve végrehajtotta Pista parancsát, ő pedig tompán mondta:

- Mától fogva Lovast provokátornak kezeljük.

Retek felkapta a fejét:

- Az is! De nem az a bizonyíték, hogy sztrájkot javasolt. Vagy most már engem is provokátornak tartasz?

- Nem, téged ostobának tartalak. És javasolni fogom a vezetőségnek, hogy mindenkit zárjunk ki, aki ezután még sztrájkról fecseg. Egyetértetek?

Érdekes, azt nem is írtam meg, mit gondoltam közben én. Pedig miután Pista letorkolt, kezdtem Retek felfogásához hajolni.

Valahogy így:

- Helyes, akkor legyen sztrájk. Minden jobb, mint a bizonytalanság.

Ne csodálkozzanak rajtam, fejét vesztett ember egyformán kész mindenfajta szélsőségre. Pista azonban helyre tette a fejemet. Már ott, abban a pillanatban is bámultam azt a rendíthetetlen szilárdságot, mellyel magára vállalta a felelősséget a legkényesebb döntések meghozatalában. Máskor az ilyen javaslatokat háromszor is meggondoltuk volna, de most nem volt idő a habozásra. Én is a helyeslőkhöz csatlakoztam. Pista megkönnyebbülten törölte meg homlokát:

- Javaslom továbbá, hogy Petrák elvtársat váltsuk le a vezetőségből.

Ezt is helyeseltem. Igaza volt. Most értettem meg, hogy a vezetőség nem azt várta tőlem, hogy virágos szavakat mondjak a pártról, és ezzel „tartsam a lelket” társaimban.

Ellenkezőleg. Maga a tény, hogy gyakorlati ügyekben kellett döntenünk, mindennél jobban bebizonyította, hogy a feloszlott párt valamilyen módon tovább is létezik, a kommunisták továbbra is kommunisták is maradtak. A cselekvés kifújta a kétséget a fejekből. És most már nagyon igaznak éreztük, mikor Pista váratlanul elmosolyodott, és azt mondta:

- A párt pedig fel fog támadni, elvtársak...

A végét már körülbelül a hatóságnál is így mondtam el. Az elvtársak egyre jobban a történet hatása alá kerültek, már nem zaklattak kérdésekkel. Amikor végeztem, egymásra néztek, s mintha szégyelltek volna ellágyulásukat.

- Hát igen - mondta zavartan Tamási. - Tudja, mifelénk főleg a mozgalom rossz oldalai kerülnek, s örülünk, ha végre valami jót is hallhatunk.

Varga persze dühös volt.

- Én nem vagyok annyira meghatva, mint te. Nem szeretem a szép meséket. Elterelik a figyelmet a lényegről.

Már gúnyolódott is:

- Micsoda rendíthetatlenség! Micsoda kitartás! Az ember szinte elfeledi, hogy mindez még jobban aláhúzza azt, ami megmagyarázhatatlan ebben a Hegedüsben...

Most jött a keresztkérdés:

- A hős ezerkilencszázharmincnyolc november másodikán szabadult, és azonnal a párt ellen-ségeihez csatlakozott. Miért? Ugye erre nem tud felelni az elvtárs?

- De tudok - mondtam csendesen. - Folytatom a történetet, és akkor az elvtársak is nyilván meg fognak érteni.

Most pedig az az elbeszélés következik, amelynél megszakítottam a kronológiát, mert kerülni akartam az ismétlést. Ezt mondta el nekem meg Jolinak Pista. Az elejét is elmesélte, de az nem különbözött lényegében az én megfogalmazásomtól. Legfeljebb ennyit tett hozzá:

- Tudod, hogy gyűlöltelek mind a kettőtöket?

Oka is volt rá, de hát ez nem változtat a dolog lényegén. A többit azonban csak tőle tudhattam meg hitelesen, mert ha nem is volt előttem teljesen ismeretlen, nagyobb részben a cella magányában játszódtott le, ahol nem volt más, csak ő meg Retek.

A történetek után ugyanis megállapította, hogy Retek meg én, ha úgy maradunk összezárva, egymást fogjuk megbolondítani. S mivel abban biztos volt, hogy én magamtól is rendbejövök, elhatározta, hogy Retket áttéteti magához. Voltak erre bizonyos lehetőségeink, most mindegy, hogy milyenek, s így meg is csinálta.

Még ma sem tud bosszankodás nélkül visszagondolni az esetre.

„Inkább egy kanpulykával kerültem volna egy cellába.”

- Gyönyörködni akartál bennem? - kérdezte pöffeszkedve? - Itt vagyok, gyönyörködj! - s avval felém feszítette a fenekét. Mit tehettem volna, odasóztam egyet. Gondoltam, legfeljebb birkózni fogunk egy kicsit, és aztán minden rendben lesz. De nem, finnyásan elhúzta magát, és azt mondta:

- Olyan jóban nem vagyunk egymással.

Szegény úgy összetört, hogy ordított, ha hozzáérték, és összehúzta magát, mint a beteg állat. Óránként szólt egy-egy mondatot, valahogy így:

- Persze, ti most engem tartatok a fő ellenségnek.

- No - mondtam -, azért ne értékeld túl magad.

Csak egy jó óra múlva felelt:

- Persze, ti most össze szeretnétek törni.

- Szeretne a nyavalya!

Újabb óra múlva váratlanul nevetgélgni kezdett.

- Mi az? - kérdeztem. - Bökd ki.

- Majd reggel meglátod - mondta sokat sejtetően, és elalvás előtt megismételte:

- Reggel majd megnézheted magad.

Mi tagadás, megijedtem.

Sejtettem, hogy valami örülségre készül, de nem tudtam kitalálni, mire. Azt viszont éreztem, hogy ha faggatom, csak még rosszabb lesz.

Reggel azután tényleg megnézhettem magam. Egy mozdulattal felborította a leveses csajkát:

- Nem kell! Éhségstrájkba kezdtem.

A smasszer oly gyorsan kapta el a tálcát, mintha csak erre várt volna, úgy hogy én sem vehettem el a magamét.

- Megtiltom - mondtam Reteknek. - Kizáratlak a kollektívából!

- Nem is várok tőled mást! - vágott vissza.

Félóra múlva jött az igazgató. Nagyon zordnak akart látszani, de erővel ráncba vont arca azt mondta: Végre!

- Szóval - harsogta -, maguk éhségstrájkba kezdtek?

- Igen - felelte Retek.

- Nem - feleltem én. - Én nem. Követelem vissza a reggelimet.

Az igazgató egyszerre kiesett a szerepéből:

- Megőrült? - kiáltotta.

Hanem azután humoros oldaláról fogta fel a dolgot:

- Maga eszik? Maga nem eszik? Ilyen még nem volt!

Az órparancsnok vigyázzba vágta magát:

- Intézkedek elkülönítésükről!

- Eszébe ne jusson - intette le az igazgató. A parancsnok aggódó arcot vágott:

- A szabályok...

- Vállalom a felelősséget. Különb büntetés lesz ez neked, mint amit maga fog kitalálni.

Hát az is volt. Ha nem látom is mint romlik Pista napról-napra, akkor is átérzem helyzete egész borzalmasságát. El is mondtam neki, hogy gyakran elképzeltem őket, amint ő a hokkerlinél ülve eszik, Retek, pedig fal felé fordulva fekszik az ágyán...

- Ki? - kiabálta. - Retek? Akkor te rosszul ismered. Odaült mellém, és kinézte a számból a falatot. Ahány kanál főzeléket vettem a számba, annyiszor nyelt ő is. A szeme meg kidiózott üregéből.

- Hát igen - mondtam. - Nagyon szereti a hasát...

- Na, nem! Nem erről volt szó. Kínozni akart. Később, amikor már elgyengült az éhségtől, az ágya szélén kuporgott, mint egy majom, és hangosan számolta a falatokat:

- Egy... kettő... három... - ízlik kicsikém? négy... öt... hat... - papizz fiúkám, papizz - kilenc... tíz... tizenegy... - nem lenne jobb, ha te is sztrájkolnál? - tizenöt... tizenhat... tizenhét... - papizz csak fiúka, papizz...

Ilyen egyszerűen mondta el, nem cifrázta, nem akart megrázni bennünket, de nekem hideg szaladgált a hátamon.

- Talán emlékszel - tette még hozzá -, egyszer birkagulyást kaptunk egy vasárnap ebédre. No, az még ilyen körülmények között is ízlett. Hanem azóta rá se tudok nézni a gulyásra.

És mi még azt feleltük neki, mikor arról panaszkodott, hogy tisztességtelen helyzetbe került, egy kommunista soha nem kerülhet tisztességtelen helyzetbe...!

Az őrpapácsnok később Pistát is eltiltotta a munkától, hogy annál többet legyenek összezárva. Hanem azért mi sem maradtunk tétlenül. A Vörös Segély intézkedett. Sokba került, nagy kutyát kellett megvesztegetnünk. Nem is ment túl hamar a dolog. Végre azután beüzenhettük a cellába Pistának, hogy Retket reggel viszik Szegedre.

- Tudod, mit csináltam? - kérdezte. - Babfőzelék volt ebédre. Csurig kaptam a csajkát. Fogtam az egészet és beöntöttem a küblibe! De nagyon jól esett.

Babot! A legjobb ételt...

Akkorát nevtünk Jolival, hogy a könnyünk kicsordult.

Milyen jó, hogy ezen már nevetni is lehet!

- Hanem - folytatta tovább - a levest odatettem a bámuló Retek elé: egyél! Reggel visznek Szegedre!

Felugrott, mint a bolond: - Mégis kitoltam velük!

- Ki ám! - mondtam gonoszul. - Az elvtársakkal! Kétezer pengőnkbe kerültél.

Soha nem felejttem el azt a pillantást, amit akkor vetett rám, mikor végre eljutottak értelméhez a mondottak. Ágyára tántorodott, rázuhant és gyermekmódra kezdett sírni.

Bevallom, nekem is kicsordultak a könnyeim. És érdekes, ez volt az, ami aztán végleg kihozta a sodrából. Nekem esett, meg akart fojtani. Persze hét napi koplalás után ő volt a gyöngébb. Sokkal gyöngébb volt...

- A történet folytatását aztán én láttam - mondotta Joli. - Meséltem is már Gábornak. Az elvtársak engem bíztak meg, utazzam velük Szegedre. Könnyen megtaláltam a vonatonál, ugyanabba a szakaszba szálltam, és sikerült szembe kerülnöm velük. Beszélgetni kezdtem a smasszerrel, és megkérdeztem, megkínálhatom-e egy kis tejjel a foglyát. Beleegyezett.

- Adtam neki egy fél liter tejet üvegben.

- Úgy látszik, eddig még nem fogadott el táplálékot, de a tejnek nem tudott ellentállni. Fogta az üveget, fenéig itta, aztán kihajította az ablakon. Csak a csoda mentette meg, hogy nem kapott az őrtől egy pofont.

Hallgattunk.

- Te - kérdeztem aztán -, mit gondolsz, kinek volt nehezebb? Neked, vagy neki?

- Pistának - mondta Joli határozottan, s én azt hiszem, igaza van.

Én eredetileg nem ezzel akartam zárni a vallomásomat, Pista később elmesélte Jolinak, hogy a Répával kettesben töltött szörnyű napok emléke még sokáig kínozza. Gyakran álmodta azt, hogy egy nagy kondérban ül nyakig, és Répa egy óriási fakanállal tömi bele a babot, miközben könnyezve kiabálja: - Egyél kicsikém, egyél! - Ilyenkor átizzadva, egész testében remegve riadt fel, és nem mert újból elaludni. Arról végig meg volt győződve, hogy helyesen járt el, de elhatározta, hogy szabadulása után az ifjún munkások közé megy dolgozni, s a legnagyobb türelemmel fog velük bánni.

- Értsd meg! - magyarázta Jolinak. - Az ifjúságban lakozó romantika roppant nagy erő, és mi még nem tudjuk eléggé hasznosítani.

Ezt még el kellett volna mondanom, hogy az elvtársak megértsék, miért csatlakozott Pista nyomban a fiatalokhoz, a Répa Károlyokhoz, akik bennünket szocdemeknek tartottak. S minthogy rólam azt hitte, hogy magatartásom szerves folytatása börtönbeli megingásomnak, nem volt semmi, ami figyelmeztesse, hogy csapdába lép.

Ismétlem, mindezt még el akartam mondani, de a magasabbik elvtárs fölállt, kezét nyújtotta, s e szavakkal zárta le a vitát:

- Köszönöm elvtárs! Meggyőzött bennünket...

TIZENEGYEDIK FEJEZET

Bocsássanak meg, nem bírom tovább. Nem vagyok író, s már az is valamiféle írói teljesítmény volt, hogy eddig abban a hangnemben folytattam a könyvet, amelyben elkezdtem, holott azóta minden, de minden megváltozott. Most azonban, miután írás közben újból átéltem a percet, melyben emelt fővel, diadalom tudatában elhagytam a hatóság épületét, annál kietlenebbül rohant rám a valóság, és már csak a helyzet különös és hitvány humorát érzem; azt, hogy elégedetten dédelgetem magamban a nap „eredményeit”, melyekkel tulajdonképpen megindítottam a közeljövő váratlan és szomorú fordulatát. Hiszen én már hónapok óta tudom, hogy nem arattam diadalt, ellenkezőleg, egyedül maradtam, elhagyott a feleségem, el a barátaim, és kis hijján én is elhagytam magamat.

Amikor éppen azt írtam le, hogyan keresett fel Pista a hivatalomban, akkor csapott le rám a végzet, azóta próbálok kétségbeesett erőfeszítéssel úgy írni, mintha nem tudnék semmit, nem történt volna semmi.

Azt akartam, hogy magukat ugyanolyan durva váratlansággal érje a fordulat, mint engem ért, nem akartam semmit előkészíteni. Inkább vállaltam, hogy a történet végéről visszapillantva, enyhítetlen megvetéssel ítéljék el viselkedésemet, s nem adagoltam kávéskanalanként írásomhoz a keserűséget, hogy hozzászokva ne érezzék olyan elviselhetetlennek az ízét. Nem, igazán nem akartam kímélni magamat.

Most azonban nem bírom tovább. Az elkövetkező jelenetekben nem tudok álarccal szerepelni. Csak akkor tudom elviselni a szégyent, ha érzik, hogy én ugyanúgy ítélek magamról, mint önök.

Persze lehet, hogy most becsaptam magukat. Hogy most aztán valami lehetetlen gazságot várnak, valami - ahogy anyám szokta mondani - wirtigli csirkefogóságot, s ha aztán azt látják, hogy nem követtem el semmit, nem ártottam senkinek, nem tettem tönkre mást, csak magamat, csalódní fognak. S ha azután majd megkérdik, miért ítélem el mégis olyan feltétlenül magamat, nem tudok mást mondani: azért, mert mi ilyenek vagyunk. Nem bírjuk magunkon a foltot. Viszont, éppen ezért bízom abban, hogy amit leírok, nem életrajzom vége, hanem valami újnak a kezdete. Meztelen vagyok, mint mindenki, aki az életbe készül belépni, félve, kapálózva és csupaszon.

Még valamit.

Azt se várják, hogy a történet vége ezután a *Veszélyes művészetet* fogja igazolni. Nem, azt igazolja, amit én gondoltam. Csak nem az én példámmal, hanem a máséval, és ez a dolog érdemi részét tekintve egyre megy.

Most - hogy is volt ez? Hónapokon keresztül nem figyelmeztetett semmi a veszélyre? Nem éreztem, hogy katasztrófa készül?

Hát nem éreztem - pedig voltak dolgok, de én mindig félremagyaráztam őket.

Például egyszer színházban voltunk. A híres férfiszépség is játszott a darabban, csúnyára maszkírozva, ezúttal végre kitűnően.

Hazafelé ezt magyarázgattam Jolinak:

- A túlságosan szerencsés adottságok nem ritkán gátolják az igazi értékek kibontakozását...

- Hát igen - mondta egyszerre szárazon. - Lehet, hogy nálad is ez a baj!

De mire ránéztem, már mosolygott, és én végül tréfára néztem az egészet.

Egymásról már régebben nem egyezett a véleményünk, de mások megítélésében általában egy állásponton voltunk. Az utóbbi időkben azonban ezen a téren is szélsőségesen szembekerültünk egymással. Engem például mélységesen megrázott, hogy Pappot mégis kizárták a pártból.

- Pedig hogy tiltakoztam! - panaszkodtam.

- Szegény - mondta Joli közömbösen. De aztán megrázkódott:

- Különben, ne haragudj, nem tudom sajnálni.

- Bandit?... Hogyhogy?

- Egyszerűen. Ne maradt volna Aranka mellett. Nem szeretem a gyáva embereket.

- Hát a gyerekek? - háborodtam fel. - Az semmi?

Rám nézett:

- Ezt, azt hiszem, már letárgyaltuk.

- Eh - mondtam. - Ha láttad volna, másképp beszélnél. Aranka csinált mindent. Piszokul viselkedett. „Igen? - kiáltotta - de a szennyes gatyáit velem mosatta ki!”

- Neki van igaza. Ez valóban undorító.

Na persze, olyan ember nincs, akinek ne legyen legalább egy szemernyi igaza. Mi ketten azonban jól ismertük a nőt, és nem értettem, hogy állhat valaki az ő oldalára.

- Ezért nem sajnálom Andort - mondta. - Odáig züllött, hogy vele szemben még Arankának is igaza van.

Lezártam a vitát.

- Ez a te dolgod. Mindenesetre segítenünk kell rajta. Nem hagyhatjuk magára.

Vállát vonogatta.

- Hívd meg...

- Nem - tiltakoztam -, nem lesz jó. Nekünk kell meglátogatnunk.

- Azt nem. Én a barátaimat otthonukban szoktam felkeresni, nem a mosodájukban.

Kiment és nyitva hagyta maga mögött az ajtót.

Néhány nap múlva betört hozzám Aranka a két gyerekkel. De micsoda öltözetben, istenem! A tízéves Marikán agyonmosott blúz és egy kinőtt szoknyácska, nem győzte szegény a térdére huzogatni. A négyéves Péter fehér vászonnadrágján nagy pepita folt. A szekrény legmélyebb fenekéről kotorta elő ezeket a rongyokat, hiszen Bandi még a csillagokat is a gyerekeire költötte volna.

- Mi lesz ebből? - gondoltam nyugtalanul.

Aranka maga elé rángatta a gyerekeket.

- Mondjátok csak meg Petrák bácsinak, mit csinált veletek az apátok!

Marika durcásan hallgatott, de Péter az ég felé emelte orrocskáját:

- Itt hagyott - jelentette ki büszkén. - Elment a turvájához.

Aranka ijedten csapta össze a kezét:

- Hol tanuljátok ezeket a csúnya szavakat?

Joli idegesen emelte szájához a zsebkendőjét, úgy tartotta vissza a kacagását. Aranka belökdöste a szobába a gyereket, és tragikus pózba vágta magát:

- Győzött a szajha! Hát nincs ez ellen törvény?

Marikára néztem. Szégyenében könnyezett.

- Sajnos, nincs - mondtam. - Csak ha meg is veri őket. Szavakkal szabad gyilkolni.

Gyanakodva nézett rám:

- Maga megint túl okos, Gáborka!

Joli a kislánnyal kiment a konyhába kávé főzni. Védtelenül maradtam Arankával. Hogy ne kelljen órá néznom, ölembe vettem Péterkét.

- Mi van, kislegény?

- Nem járok óvodába!

- Nem? És miért nem?

- Mert apuka leleselkedik a sarkon!

- Csodálatos asszony maga, Aranka - mondtam.

Nem tudom értette-e a gúnyt. Nem nézett rám. Az asztalterítőt tapogatta, mintha sohasem látott volna még madeirát.

- Nekem ítélték. Intézkedjék, hogy visszakapjam.

Tudtam, hogy Bandi újabb viharokat zúdított a fejére, mert ez az asszony ezekkel a rongyokba öltöztetett gyerekekkel képes bejárni a vezető elvtársakat, és oda is be fog jutni, ahova én még soha. Csakhogy Bandinak segítek, megpróbáltam megmagyarázni Arankának, hogy elsősorban ő a felelős. Neki kell visszahívnia.

Egyre szemtelenebb lett.

- Úgy? És a párthatározat magának semmi? Szép dolog!

Kirántotta Péterkét az ölemből:

- Gyere, kis árvám, mirajtunk már nem segít senki...

- Végre is mit akar? - kérdeztem. - Az állásából kidobadni? Mennyit ad most magának?

- Ezerkétszáz forinttal akarja kiszúrni a szememet.

Csodálkoztam. Ezernyolcszáz forint volt az összes fizetése. Ettől a pillanattól kezdve kíváncsi voltam arra az asszonyra, aki hatszáz forint kereset mellett is vállalta Bandit.

Mire Joli jött a kávéval, Aranka már szemérmetlenül fenyegetőzött.

- Nem ért egyet az elvtársakkal? Baj lesz ebből, Gáborka!

Joli ráparancsolt:

- Igya meg a kávé!

És mikor megzavarodva engedelmeskedett:

- Most pedig menjen haza, az én lakásomban ne fenyegetőzzön.

Jolira néztem. A szeme, mint a kő. És Aranka egyszerre alázatos lett:

- Én fenyegetőzöm? De drágám...!

Marika megráncigálta szoknyáját:

- Gyerünk haza, mama.

Hallatlanul rosszul éreztük magunkat. Joli szórakozottan szedte össze a csészéket, és gyanúsán sokáig maradt a konyhában. Én a plafont bámultam.

- Most aztán meglátogatjuk Bandit - mondta, mikor visszajött.

- Most? - lepődtem meg.

- Igen - mondta olyan hangon, hogy nem volt szívem ellentmondani. De ismétlem, akkor már én is kíváncsi voltam az asszonyra.

Gyalog indultunk hozzájuk, pedig új lakása - a címét természetesen Joli szerezte meg - elég távol esett tőlünk.

- Meglátod - mondta útközben Joli -, platinaszőke.

- Nem - feleltem. - Természetes színe van a hajának, de jó alakú, és csillog a bőre.

Mikor aztán egy jelentéktelen arcú, soványka kis asszony eresztett be a lakásba, azt hittük róla, hogy takarítónő.

- Balogh elvtársnőt keressük - mondtuk.

Barátságosan mosolygott:

- Petrákék?

Kellemesen meleg hangja volt, és a szeme is szép. Mozgása finom, öltözete pedig ragyogott a tisztaságtól. Mégis csalódottan néztünk egymásra Jolival:

- Hát ez az a nő?

Nem különös ez megint?

Abba könnyen belenyugodtunk, hogy Bandi egy démon hálójába került, de hogy csak családi otthont talált magának, az szinte felháborított.

Csinos kis szobába vezetett bennünket. A falon képek, a két kis asztalon csipketerítő. Minden csendet és nyugalmat lehelt.

Körülnéztem.

Ez hát a fertő, amelybe Bandi zuhant! Hova tették szemüket az elvtársak? Vagy meg sem nézték, hogy kiért hagyta el a feleségét?

Különben másnap Joli is visszatért erre a témára:

- Milyen természetesen viselkedik! Mintha nem is tudná, mit gondoltunk róla, mielőtt megismertük. Pedig leolvashatta az orrod hegyéről.

- Nyugodj meg - feleltem -, a tiedről is.

Kínos mozdulatot tett.

- Igen. Rettenetes, hogy ha szexualitásról esik szó, már mi is valami disznóságra gondolunk, pedig minket igazán nem nyárspolgárnak neveltek. Romlottunk. Nem gondolod?

- Emlékszel? - nevettem el magam - mennyit idéztük azt a német orvost, aki ezt mondta a gyerekeknek: „Én oldjam meg nektek a szexuális kérdést? Fogjatok fegyvert!” Csodálkoznék szegény, ha eljönne közénk és látná...

Tűnődve nézett maga elé:

- De hát ez a kérdés ma is százezreket kínozik meg, miért nem beszélünk róla, miért hunyjuk be a szemünket?

- Nincs teljesen igazad. Igaz, hogy nem beszélünk róla, de preventív intézkedéseket hozunk a család védelmére.

- S hogy milyen eredménnyel, azt tegnap láttad...

Különböztetve talán azt is a figyelmeztető jelek közé számíthatom, hogy ilyen izgalomba jött. Mert bár válasz nélkül hagytam gúnyos megjegyzését, nem tudott megnyugodni.

- Mindent megteszünk a fiatalokért, de eredmény nélkül. Egyik magát teszi tönkre, a másik a lányt, a harmadik mind a kettőjüket...

- Ez igaz! - Úgy látszik, a kamaszkor a szenvedés időszaka.

Szemrehányóan nézett rám:

- Mi azonban nem szenvedtünk!

- No - mondtam én -, bizonyos fokig persze mi is.

- Bizonyos fokig! - kiáltotta. - Most azonban a prostitúciót megtiltottuk, az onanizálást rosszalljuk, a házasságon kívüli nemi életet elítéljük, a korai házasságot helytelenítjük - maradna az önmegtartóztatás, ezt viszont a cimborák nevetik ki, s az ő ítéletük a fiúknál súlyosabban esik a latba, mint az egész államhatalomé. Ha pedig tőlünk kérdik, mit csináljanak, hallgatunk.

- Miért, te mit mondanál nekik?

Nem erre felelt:

- Emlékszel te egyetlen esetre, mikor valaki közülünk cserben hagyta a megesezt lányt?

- Hogyne - válaszoltam tüstént. - Kettőre. Egyre a hetes ifiknél, egyre a nyomdászoknál.

- Ez az! - kiáltott fel. - Tizenöt év alatt csak kettőre! Mert mi segítettük a lányanyát, a fiúval pedig többet nem fogtunk kezét. Ma pedig megint úgy viselkedünk, mintha a lány lenne a nagyobbik bűnös.

Egy pillanatig gondolkodtam.

- Először is - mondtam -, ma még nem tudunk olyan szoros kollektívákat létrehozni, mint a miénk volt. Másodszor, mi is védjük a lányanyákat.

- Hogyne! Védjük mint anyát, és megvetjük mint lányt. Hát ez, barátom, képmutatás!

Mulattatott az a heveség, mellyel velem szemben úgy védte az igazát, mintha én valami törvényhozó, ő pedig egyszerű pártonkívüli lenne. Persze sokban egyetértettem vele, s inkább ugratásból, mint meggyőződésből mondtam:

- Jó, jó! De amikor téged kérdeztelek, mit csináljunk, te is másra terelted a szót!

Csodálkozva nézett rám:

- Én tudjam? Beszéljük meg. Egyáltalán itt lenne az ideje, hogy többet beszéljünk problémáinkról.

- No - mondtam -, tegnap eleget vitatkoztunk. És sült ki belőle valami? Semmi sem sült ki belőle.

Roszkedvűen vállat vont és otthagyt.

Tulajdonképpen ezt az egész éjszakát betöltő vitát akartam még megírni - de most már nem úgy, ahogyan akkor mit sem sejtve belecseppentem, hanem ahogyan most utólag értem, megfejtve természetellenes kezdetének, viharos kifejlődésének, akkor még váratlan fordulatának a titkát. Mert a főszereplők közül én voltam az egyetlen, aki azt hittem, Andor támogatása látogatásunk célja, és fölöttébb komikus lehettem, mikor Joli mellett baktatva magyaráztam, hogy barátunknak nemcsak szeretetre, hanem néhány kemény megjegyzésre is szüksége van, baj lenne, ha saját szerepének fonákságát nem értené meg. Joli nem tett semmi megjegyzést, holott ő hívta Pistáékat, legyenek ott ők is, mégpedig nem Andor kedvéért, hanem az enyémet - ő ugyanis akkor már értem aggódott, engem akart megmenteni. Hogy mitől? Azt hiszem, ha akkor előre ismerem a tervüket, rettenetesen felháborodom, vagy ha nem, hát bosszúsan mulatok rajtuk. És bevallom, hogy most, amikor már sok mindenről bebizonyosodott, hogy nekik volt igazuk, most is csodálkozom, mennyire nem vették figyelembe az emberi természetet. Úgy hiszem, Andort nem avatták be tervükbe, s az ő elkeseredését afféle szemléltető oktatásnak szánták, és nem gondoltak arra, hogy egyetlen ember sem marad puszta eszköz senki kezében sem. Andor kétszer is felrobbantotta tervüket, és végül ők hárman, Joli, Pista és a felesége, Eta, Andorral is szembekerülve védték álláspontjukat.

Persze, az is lehet, hogy egy kicsit igazságtalan vagyok. Ők azt akarták nekem megmondani, hogy kezdek elbürokratizálódni, hogy embertelenül viselkedem az elvtársakkal szemben, s ami még nagyobb baj, nem veszem észre, hogy ez nemcsak saját hibám, hanem közszellemmé kezd válni a párt kádern munkájában, melynek magam is csak részese vagyok. Ha az általuk tervezett társaság gyűlik egybe, talán meg is valósítják elképzelésüket - ha most utólag megdöntök, nem látok rá semmi okot, hogy ne sikerülhetett volna. Csakhogy még megérkezésem előtt kisütötték, hogy bár régi barátok találkoznak, egy kis bor mégiscsak megkönnyítené a beszélgetést, és lementek italért. Az utcán aztán Andor két kollegájával találkozott, Lakival, az amerikai főmérnökkel, és Bokros elvtárral, egy fiatal hetyke arcú emberkével, akiről azonban később kiderült, hogy igen csendes fiú, egész este alig hallottuk a szavát. Lakit érdekelte a színjáték, melyben egy pártból újonnan kizárt kommunista találkozik barátaival, és meghívta magukat az italozásra, ami elől aztán Andor halálos sértődés elkerülése nélkül nem tudott kitérni.

Persze engem sem érintett kellemesen a bevonuló váratlan vendégsereg, de én legfeljebb azért haragudtam, hogy részvétlátogatás helyett valóságos flottatüntetésen kell részt vennem, tervemet igazán nem keresztelték Lakiék. Legfeljebb - gondoltam - kibőjtölöm őket, s ha egy igazán baráti este után mondom meg Andornak a véleményemet, még kevésbé magyarázhatja félre. Viszont képzelhetik Joli elképedését. Pista pedig... de hát miért részletezzem? Nyelvükre tolultak az előre elgondolt szavak, s minthogy azokat nem lehetett elmondani, hallgattak, vagy kényszeredett hülyeségeket fecsegték. Laki látta, hogy zavarja a társaságot, de azért esze ágában sem volt távozni, így minden lett az estéből, csak baráti találkozás nem. Mogorvaságunkban végül inni kezdtünk, s a bor aztán megolvasztotta a fagyos hallgatást. Beszéd helyett, persze, akkor is inkább énekeltünk.

Én titokban örültem, hogy kezdünk végre belemelegedni, és látszólag Andornak sem volt ellenére ez a fejlemény. Nekikeseredve bömbölte a nótákat, és sorra kerültek terítékre azok a dalok, melyek ugyan ellenszenvesek számomra, de a legjobban fejezték ki hangulatunkat, mint a „Hideg szobor vagy, meg sem értenéd”, vagy a „Vártalak a keresztútnál pünkösdi rózsával”. Én már azt hittem, hogy igazán jól érzi magát. Nem vettem észre, hogy egyre

izgatottabbá válik, hogy bántja barátainak némasága, melyet - éppoly kevéssé ismervén tényleges okát, mint én - valamiféle sértő tapintatnak vélt, s hogy lassan kitörésre érik haragja, és ki is fog törni, mihelyt a legcsekélyebb ürügy adódik rá. Az alkalmat különben én szolgáltattam.

Ittunk mi ott mindenre, a háziasszonyra, Andorra, a barátságra, s lassan úgy alakult a helyzet, hogy valahányszor felemeltük poharunkat, valaki felkiáltott: igyunk erre meg erre.

Ezúttal én szólaltam meg:

- Na, hagyjuk egy kicsit a tréfát. Igyunk a pártra!

Mindnyájan elkomolyodtunk, és felemeltük poharunkat, csak Andor takarta el hatalmas tenyerével a magáét, és kérdezte rekedten:

- Nekem is szabad? Vagy nekem már ezt sem szabad?

Ebben a pillanatban keresztülrepült a szobán az a bizonyos angyal, mely mindig megjelenik, ha becsületes emberek akarják mulatozásba fojtani gondjaikat, és eloltotta az erőszakolt vidámság lángját. Sápadtan néztünk egymásra. Az érintetlen poharak koppanva hullottak vissza az asztalra. S azt hiszem, csak én láttam, hogy Laki arcán futó mosoly suhan keresztül.

A többiek Andort nézték, és nem tudtak mit mondani. Jelzem, én sem.

- Na, mi az? - kérdezte durván, mikor hiába várt a feleletre. - Megkukulatok? Vagy már megbántatok, hogy kijöttetek hozzám? Na, nézzetek meg. Itt vagyok én, itt a feleségem... Melyik a kurva, én vagy ő? Vagy Arankát avatták közben szentté?

Még mindig nem feleltünk. Ekkor megszelídült, és szédülve nézett körül:

- Olyan ember vagyok én, akit ki kellett zárni a pártból?

Az ilyen helyzetekben rendszerint a nők térnek először magukhoz.

Most is így történt. Eta szólalt meg először:

- Részeg vagy - mondta szárazon. - Tartsd a csap alá a fejedet.

Megkönnyebbülten sóhajtottunk fel. Nincs férfi, aki ilyen csodálatos ösztönnel találta volna el a válasz hangszínét. S mikor utána szomorúan elmosolyodott, evvel elárulta, milyen nehezebbé esett tartani hangja hidegségét, egyszerre feloldódott a feszültsége. Még Andor is csak egész halkán brummogott tovább:

- Részeg vagyok? Lehet. Nem csodálatos. Az a csodálatos, hogy ti józanok tudtok maradni. De hát nektek könnyű...

- Hagyd ezt - kérlelte Pista. - Semmi értelme sincs. Mindnyájan részegek vagyunk.

Hanem aztán rám nézett, és ellenségesen lángolt fel a szeme:

- Kivéve persze Gábort. Vele nem bír az ital. Egyedül tőle várhatsz okos választ.

Megértettem mire gondol. Diadalmasan ráztam a fejemet.

- Igen, én sohasem rúgok be. S ezért talán van valami különös jelentősége, ha én mondom: nem értek egyet az ítélettel. Szerencsétlen tragédiának tartom. És nagyon fáj, hogy így látlak.

Andor arca egyszerre kipirult. Szólásra készen kapta fel a fejét. De Laki megelőzte:

- Én viszont - nevetgélt csendesen -, úgy látszik teljesen eláztam, mert valami nagyon kívánczik belőlem. Sajnos, olyan, amiről józanon sem szabad beszélni, nemhogy részegen.

- Mi a fene! - csodálkozott Pista. - Maga azt hiszi, hogy van olyan, amiről *velünk* nem lehet beszélni?

S hogy Andor mennyire örült válaszonak, azt abból éreztem a legjobban, ahogyan elmosolyodott, és kedélyesen odaszólt főnökének:

- Bátran, papa!

Laki kelletlenül húzta arcát, de azért megszólalt:

- Nekem viszont úgy tűnik, hogy az elvtársak egy kicsit mind bolondok. Úgy viselkednek, mint egy halotti toron. Miért? Mert Andort kizárták a pártból? Hol itt a szerencsétlenség?

De az nem igaz, hogy Laki részeg volt. Józanabb volt, mint mi valamennyien. A mámor legfeljebb egy kicsit gátlástalanabbá tette, talán kellett ahhoz, hogy társaságunkban egyáltalán kritizálni merje a pártot, de ahhoz a lenyűgöző szemtelenséghez, mely kérdésének mélyén rejlett, bizonyára nem a szeszből merített bátorságot. Már nem is megdöbbenve, hanem teljesen értetlenül meredtünk rá, és láttam, hogy Pista legszívesebben megtapogatná, hogy valóban ott ül-e vagy csak látomás.

Egyikünk sem hitte, hogy bennünket mindenki szeret az országban. Hallottunk olyan megjegyzéseket, melyektől kinyílt a bicska a zsebünkben, de az mégis mind más volt. Én például láttam már olyan ellenforradalmárt is, aki bilincsbe vert kézzel is szitkozódott: Gazemberek! Lógni fogtok valamennyien! - de mi éreztük, hogy ő éppen ilyen módon ismeri el erőnket - az viszont, hogy lenézően a vállunkra veregessen, az most fordult elő velünk először. Kellemetlen szagot éreztünk a levegőben, és azt szimatoltuk, honnan származik. Nem csoda, hogy a tapasztalatlan kis Bokros, aki egész este ki nem nyitotta a száját, szólalt meg elsőnek:

- Hát maga tényleg részeg! Vagy bolond?

De ez sem lehetett helyes magyarázat, sőt ellenségnek sem tarthattuk. Önként jött haza Amerikából, és nem kis szolgálatot teljesített, amikor műszerrészlegét, egy nálunk új iparágat jelentő exportképes nagy gyárrá fejlesztette. Különben is eddig inkább simulékonynak ismertük, rokonszenvesen érdeklődőnek, aki ahhoz is alkalmazkodik, amit nem ért meg teljesen. Valaminek történnie kellett vele - de minek?

- Nem értem, mit akar - mondta végül egyszerűen Pista. - Kérem, magyarázza meg.

Ez helyesnek látszott, de rajtam mégis valami rossz érzés suhant át. Egy fél évvel, de nem, még két hónappal korábban is elképzelhetetlen lett volna, hogy bármelyik kommunista ilyen kérdésben egyszerűen magyarázatot kér. S hogy ez így igaz, azt a főmérnök magatartása is világosan bizonyította. Előhúzta zsebkendőjét, és megtörölte izzadó homlokát:

- Attól félttem, hogy kidobnak - vallotta be őszintén. - Nem tudom, mi van magukkal, ezelőtt inkább vitatkoztak, most inkább kiabálnak. Ez igen kellemetlen. De úgy látszik, a régi kommunisták még fel tudnak emelkedni a helyzet magaslatára.

- Ezt talán hagyjuk - szóltam közbe ingerülten. - Halljuk a magyarázatot.

- Tüstént, kérem - mosolygott kedélyesen. - Hadd élvezzem egy kicsit a helyzetet. Olyan ritka, hogy akkor is kíváncsiak egy pártonkívüli véleményére, mikor az nem egyezik a magukéval.

Hát igen. Ez is csípős volt, de inkább lefegyverzően, mint felháborítóan csípős. Nem tudom érzik-e maguk is a különbséget a két kijelentés között? Bevallom, ez a nyíltság engem megbékített Lakival, és szelídebb hangulatban vártam meg, ameddig újra tölti, és meggyújtja a pipáját.

- Szóval - mondta aztán -, én megértem, hogy a katolikusok a középkorban az eget érezték magukra dőlni, ha kitaszították őket az egyházból. Voltak ugyan akkor is olyanok, akiket az ejtett kétségbe, hogy ezután nem gyónhatnak, nem részesülhetnek áldásban, utolsó kenetben és szentelt földben, de ezek közönséges bolondok voltak. Akinek fontos az ilyen külsőség, az ne hadakozzék az uralkodó egyházzal - nem igaz? A többségnek azonban nagyon is reális okai voltak a megdöbbenésre. A bélpoklosság sem volt pusztítóbb, mint az egyházi átok. Az utcakölykök ujjal mutogattak a kiközösítetteknek, az anyák eltakarták pillantása elől gyereküket, s ha földesúr volt, parasztjai szántatlanul hagyták földjeit, mert inkább választották az éhhalált, mint az örök kárhozatot. Én most nem arról beszélek, hogy az illető fizikai létét is megsemmisíthette a társadalmi megvetés, mert bizonyára közöttük is voltak rettenthetetlen férfiak, akik nem féltek a haláltól, és én éppen rájuk gondolok. Azt hiszem, éppen őket kínozták legjobban az a tudat, hogy csirkefogónak, istentagadónak, hitehagyónak tartja őket a nép.

- Nos, én magukat is megérteném, ha a pártból való kizárás is hasonló következményekkel járna. De erről szó sincs. Először is, maguk mögött nem áll a mennykövekkel csapkodó isten, akinek szándékát csak a papok ismerik és magyarázhatják, másodsor: az erkölcsi megvetés... De kérem: tisztelnék nálunk valakit, csak azért, mert tagja a pártnak? Ha így lenne, akkor én két ököllel döngetném a maguk kapuját, hogy vegyenek fel engem is. De nincs így. Ellenkezőleg, ha belépnék, azt kérdeznék a barátaim: „Kellte ez neked, Zsiga? Kétszer annyit fognak székálni, és felényire sem kímélik a becsületedet.” Ma, mint pártonkívülit példaképpen állítanak a többiek elé, és valahányszor csinállok valamit, mellemre tűznek egy ki-tüntetést. Ha viszont belépnék a pártba, akkor ugyanarról, amit most csinállok, azt kérdeznék: miért nem csinálod jobban?

- Persze, elismerem, hogy ha valaki már párttag volt és kizárják, abból igen sok kellemetlenség származik. Megnehezül az elhelyezkedése, és szinte reménytelen az előléptetés - de ez is csak részben van így, mert ha Andort például áthelyeznék egy tervezőintézetbe, csodálkozna, hogy milyen szeretettel fogadják. Éppen azért, mert kizárták, rögtön az érdekközösség közepébe kerülne, és alacsonyabb beosztásban is többet keresne, mint az előtt, mert ez az a hely, ahol valóban jövedelmező a népszerűség. De maguk valószínűleg nem is az effajta kellemetlenségek miatt tartják tragédiának az Andor esetét. De hát akkor, miért?

- Azt hittem, hogy maguk, kommunisták ítélik őt el, s én elismerem, hogy a barátok elfordulása felérhet egy népítélettel. Megvallom, kíváncsi lettem, mikor ma Hegedüs elvtársat és kedves feleségét Andorral láttam sétálni üvegekkel a kezükben, és meghívtam magamat, bár tudtam, hogy zavarni fogok - ezért utólag bocsánatot kérek. Én már ilyen ember vagyok, meg akarom ismerni, amit nem ismerek, és muszáj volt eljönnöm. Most pedig nem tudok magamhoz térni a csodálkozástól. Kiderül, hogy még Petrák elvtárs sem ítéli el Andort... Tehát, se a nép, se a bíróság, se a kommunisták - hát akkor mi ez? Könyörgöm, hol itt a tragédia?

Hát ez így tisztességesen hangzott, és ha polgári is volt a logikája, volt benne logika. Ezenkívül arra is választ látszott adni, miért éppen most teszi fel a kérdést? Tapasztalt valamit, amivel eddig nem találkozott, és megkérdi az értelmét. Miért ne kérdezné meg? Bevallom, átmenetileg rokonszenvesnek találtam, és nyíltságához méltó tárgyilagossággal feleltem.

- Ebben persze van valami igaza is, Laki elvtárs. Az illegalitás idején valóban bojkottáltunk mindenkit, akit a párt kizárt. Ez volt egyik forrása az erőnknek. Sajnálatos, hogy ez ma nincsen mindig így. Akkor még azok is, akik hibáztak, de nem voltak becstelének, jogosnak tartották az ellenük való megtorlást. Emlékszem, például negyvenkettőben a börtönben nekem kellett valakivel közölnöm, hogy kizárták. Persze az ítélet nem érte meglepetésként.

Szomorúan nézett rám, és azt kérdezte:

- A bojkottot is kimondták ellenem? Ha igen, azon leszek, hogy megkönnyítsem nektek a végrehajtását.

Torkomon akadt a szó. Andor székét zajosan hátratulva felugrott helyéről, és haragosan kiáltotta:

- Mi az? Célzás? Nem én hívtalak ide, magadtól jöttél...

- Megőrültél? - kérdeztem csodálkozva.

- Nevetséges! - dörögte most már csendesebben. - Én segítem elő a bojkottot, mikor nem érzem bűnösnek magam?

- Ne bomolj! - mondta Pista. - Gábor semmi ilyet nem mondott.

- Nem vagy akasztott ember, hogy ne lehetne házadban kötélről beszélni - fűztem hozzá. Ám Eta felemelte kezét, és gúnyosan mosolygott:

- Figyelmeztetlek Gábor, hogy ha ezt Pista mondja vagy én, Andor semmi rosszra nem gondol. Sértődöttségének okát benned kell keresned, és nem benne.

Fejembe szaladt a vér.

„Micsoda vitamodor ez egy pártonkívüli előtt?”

- Erről majd máskor - mondtam erőltetett nyugalommal. - Laki elvtárs nem erre kíváncsi.

Laki arca kipirult. Izgatottan gyűrögette papírszalvétáját:

- Hát kíváncsinak éppen kíváncsi vagyok, de maguk úgysem fogják elárulni.

Láttam, hogy ez a fordulat már Jolinak és Pistának sem tetszik. Megnyugodtam. Eta nem szeret, sohasem szeretett, s ezért most egy kicsit elgaloppozta magát. Nem baj.

- Arról van tehát szó, hogy ez alkalommal helytelen az ítélet, mégpedig nyilvánvalóan az. Akik hozták, rendkívül felületesen jártak el. Mi persze, általában megvetjük azt, akit kizártak a pártból. S ha mi hárman, akik az esetet közelről ismerjük, barátai is maradtunk Andornak, azért még számíthat arra, hogy a többiek, közelebbi ismeretek híján elítélik, és így joggal érzi ő is, mi is tragédiának, ami történt. És ezért kell neki segítenünk.

- Igaz, ez így van - békélt meg Andor. - Ez tisztességes.

- Korrekt - mondta Pista is, de különös pillantást vetett rám. - Korrekt, és színtelen. Elveszett benne a lényeg; az, hogy éppen azért, mert nekünk nem játék, ha valakit kizárnak a pártból, mennyire felháborít, hogy egy barátunk méltatlanul került becstelen helyzetbe.

Amint látják, barátaim egyetlen percre sem mondtak le eredeti tervükről, mihelyt a legkisebb lehetőségét látták, megpróbálták a vitát ellenem fordítani. Akkor még egyikünk sem sejtette, hogy az az ellentét, ami Laki és közöttünk van, olyan jellegű, ami a mi nézeteltérésünket elsöpri, és egy táborba terel bennünket. Így tehát arra sem gondolhatott Pista, hogy minden szava, amivel engem támad, Andort ingatja meg, és teszi védtelenebbé Laki érveivel szemben. Mikor megjegyzésére Andor megint fagyosabban pillantott rám, megőrült. Talán mondani is akart még valamit, de erre már nem került sor, nem maradt ideje, mert közben megszólalt Laki.

- Különös dolgokat tanulok én itt az elvtársaktól! - mondta nyugodtan. - Eddig úgy tudtam, hogy maguknak nem áll jogukban bírálni a felsőbb szervek határozatait. A döntést meghozták, tehát a maguk dolga csak az lehet, hogy Andort elítéljék és semmi más.

A természetes az lett volna, ha erre mindnyájan egyszerre kezdünk beszélni, de nem így történt. Nem olyan könnyű hirtelen átállítani a váltót egyik vágányról a másikra! Pistáék tőlem várták ezt az érvet, s mikor Laki mondta el, meglepetésükben nem találtak szavakat. Én meg már belelovaltam magamat abba, hogy a főmérnök naiv, jóindulatú érdeklődő, s mikor álarca mögül váratlanul előbukkant igazi arca, rácsodálkoztam. De különben is, látszólag annyira igaza volt, hogy hamarjában nem tudtam, hol kell megfogni a kérdést. Csak a kis Bokros szólt közbe másodszor is:

- Magát csak ne izgassa a mi dolgunk. Mert kérem, itt nem arról van szó. Itt mi a saját két szemünkkel látjuk, mi van...

- Igen? - kérdezte erre Laki tettetett csodálkozással - és az életszínvonal? Azt talán nem látja saját két szemével, hogy csökken?

S aztán, kihasználva, hogy Bokros is megzavarodott, diadalmasan fejezte be:

- Ha a vezetőség azt mondja, hogy az életszínvonal emelkedik, maguknak is ezt kell mondani, akármit látnak, még ha evvel le is járatják magukat a nép előtt, és tönkre is teszik pártjuk hitelét. Ha pedig azt mondja, hogy Andor gazember, maguknak kerülni kell őt, ha el is veszik hitét az emberekben és kedvét az élettől. Ezért nem lépek be én semmiféle pártba, hanem megőrzöm egyéni tisztességemet.

Olvastam valahol egy nagy francia matematikusról, aki közvetlen az integrálszámítás felfedezése előtt szellemesebbnél szellemesebb tételeket dolgozott ki a különféle görbék kiszámítására, és aztán meg kellett érnie, hogy Leibnitz zseniális újítása egész élete munkáját elavulttá és szükségtelenné tette. Ez az elfelejtett francia óriási ismeretekkel rendelkező geometer volt, majdnem lángész, ma mégis minden másodéves műegyetemi hallgató jobban tudja a görbék területszámítását, mint ő tudta. Sőt, attól tartok, hogy a diákok csendes örülteknek tartják azokat az ókori és középkori matematikusokat is, akik a kör négyeszőgését akarták megoldani, csak azért, mert azóta bebizonyosodott, hogy ez elvileg lehetetlen, és nem értik meg, hogy azok a kor tudományának középponti feladatával foglalkoztak, és sokkal okosabb emberek voltak, mint ők. Ha a flogistonisták olvashatták volna mai, jobb középiskolai tankönyvben leírt kémiai kísérleteket, feladták volna elméletüket, de nem olvashatták, és így a megfigyeléseik során felmerülő zavaró észleleteket inkább némi erőszak árán is megpróbálták belegyömöszölni hipotézisükbe, mert annál jobbat egyelőre nem ismertek.

Így voltunk mi is ezen az emlékezetes vitán. Ha mint önök most, már olvashattuk volna a párt júniusi határozatait, megértettünk volna egy egész sor zavaró jelenséget, és nem beszéltünk volna olyasmiket, ami ma már minden egyetemi hallgató fülében ostobán hangzik - mert ma e határozatok ismeretében jobban értjük, hogy mi történt ötvenkettő őszen és ötvenhárom tavaszán, mint akkor egy egyetemi tanár, anélkül, hogy ezáltal jobb politikusokká is váltak volna az utóbbinál. Nos, mi még nem ismerhettük a tényleges összefüggéseket, és bizonyos zavaró jelenségek magyarázatánál magunk gyártotta elméletekre voltunk utalva. Azt valamilyen éreztük, hogy amit magunk körül látunk, az közvetlenül nem az életszínvonal emelkedését igazolja, de könnyebben tudtuk elképzelni, hogy a szemünk csal, mint hogy a mi pártunk egyes vezetői megcsalhatják a népet, s különféle bonyolult számításokat végeztünk magunk és mások megnyugtatóra, melyeknek valami, a közvetlen tapasztalhatóság mögötti életszínvonal emelkedést kellett volna bizonyítaniok. Végül eltökéltük, hogy a mi, gyakran igen szellemes kigondolásaink többet nyomnak a latba, mint a háziasszonyok kosara, ez az ősi életszínvonal-mérő eszköz.

Most persze, vannak - elég sokan -, akik mulatnak hiszékenységünkön, és gúny tárgyává teszik vakságunkat. Nos, csak mulassák ki magukat a rendelkezésükre álló rövid idő alatt!

Majd aztán úgymint megkeseredik szájukban a kacagás. Egyszer majd tapasztalniuk kell - nem biztos persze, hogy meg is értik -, hogy ennek az átmeneti gyengeségnek a forrása éppen az a tulajdonságuk volt, mely tartósan, lebírhatatlan erőt kölcsönöz a pártnak, melyet nem is akarunk elveszíteni.

Miről van szó tulajdonképpen?

Mondjanak még egy pártot a világon, melynek egyszerű tagjai, ha tényekre hivatkozva azt mondják nekik, hogy pártjuk vezetői hazudtak, azt mondják rá: nem igaz! Ugyan kérem! Hiszen ezekben a pártokban, mindenki úgy tudja, hogy a politika hazugság - igen, hogy a hazugság a politika művészetének legfőbb eszköze. És ha mégis bíznak vezetőikben, az nem azért van, mert meg vannak győződve igazmondásukról, hanem mert azt hiszik, hogy hazugságaikkal, csalásaikkal, politikai manővereikkel végül is valami tisztességes célt óhajtanak elérni. Még a szociáldemokrata pártokban is hazudtak. Ne értsenek félre, nem arról van szó, hogy a vezetők hazudtak. Az egyszerű tagokról beszélek, akik elé odaálltak a vezetők, és azt mondták: „Igen kérem, ez így van, de ezt nem mondhatjuk a népnek, mert nem értené meg”, s akkor ők ráhagyták: igen, ez így helyes.

Egyedül mi, kommunisták valljuk, hogy a mi fegyverünk a politikában az igazság, hogy nekünk hazudnunk nemcsak nem kell, de nem is szabad. Nem azért hisszük, mert ez vagy az a vezér azt mondta: „Mi nem hazudunk”, hanem belülről, meggyőződésből valljuk, gondolkodásunk egész rendszeréből, politikánk minden alaptételéből ez következik. S ha aztán azt látjuk, hogy valaki mégis hazudott a nevünkben, csodálkozva kérdezzük: bolond ez az ember vagy gonosztevő?

- Na igen - kérdezhetik erre -, de nem fordult ez még elő a történelemben? Előfordult! Hol van hát a meglepetés?

- Persze az sem egészen ritka eset, hogy egy tisztességes család egyik lánya elzúllik, de az apa mégsem fogja elhinni a lányáról, míg egész konkrét bizonyítékokkal nem rendelkezik, mert amit az emberséggel összeegyeztethetetlenül tisztességtelennek tartunk, azt nehezen hisszük el arról, akit szeretünk.

Nem, a párt nem hazudik soha! Az előfordul, hogy neki hazudnak, hogy a hazugságot elhiszi, hogy ilyenkor téved és tévedéséért súlyos árat fizet. Ilyenkor aztán jönnek a különböző kacagó gerlek, és azt mondják: tu-uuu-dom, tuuuu-dom... - de nem tudnak semmit, nem értenek semmit, az épület, amit raknak félbemarad, s aztán csodálkoznak, hogy mi felépítjük a miénket, szilárdan és szétrombolhatatlanul.

Szóval, mikor Laki az életszínvonalat említette, megtörtént az, aminek már korábban kellett volna megtörténnie: valamennyien egyszerre kezdtünk beszélni. Ki-ki előhozakodott saját elméletével, melynek az életszínvonal emelkedését kellett volna bizonyítani.

A főmérnök gúnyosan mosolygott, és időnként közbevetett egy kihívó kérdést, melyek még jobban összezavarták és lármásabbá tették a vitát:

- És a parasztok menekülése a földtől?... És a művezetők fizetése?

Bevallom, nem mentünk volna semmire, ha Pista, aki egyedül tartózkodott a vitától, végül az asztalra nem csap:

- Elég volt, ne fecsegjete!

Sértődötten néztünk rá.

- Szamarak vagytok! - mondta gúnyosan. - Hát ez a lényeg? És ha kiderül, hogy a mérnöknek egyik vagy másik tényben igaza van, akkor mi lesz? Akkor tán abban is igaza van, amit a pártról mondott? Mert abból, ahogyan ti vitatkoztok, ez következik!

- Mi? Hogy? - kérdeztük egyszerre. De aztán zavartan elhallgattunk, mert megértettük, hogy igaza van. Én, magam előtt is váratlanul, felnevettem.

- Mit röhögsz?

- Gondolkoztam azon, amit mondtál, feltettem a kérdést, hogy ha a mérnöknek mindenben igaza van, eszembe jutna-e, hogy otthagyjam a pártot? Ezen nevettem.

- Na, jó - mondotta szárazon -, de én már láttam olyan embert, aki addig mondta, hogy ő a nemek egyenjogúsága alapján áll, és felesége szabadságjogát is elismeri, míg végül rajtakapta a szeretőjével, s akkor mindkettőjüket megölte. Én jobb szeretem azt, aki egy feltételezésre nem előre, hanem utólag nevet.

Hát ezen nem volt érdemes vitatkozni. Helyünkre igazodtunk, és vártuk az előadást. Meg kell mondanom különben, hogy Laki arcán először láttam valamiféle elismerést.

Ne várjon tőlem szemináriumi előadást - kezdte Pista, Lakihoz fordulva -, magamról fogok beszélni, arról, hogy miért szeretem a pártot én.

- Apám nagykeresetű ügyvéd volt, neves szaktekintély a kereskedelmi büntetőjogban, magán-életében pedig jóakarátú, rendkívül kulturált ember, akinek különös érzéke volt az igazság és igazságtalanság felismerésében. Ennek ellenére, hogy úgy mondjam, hivatásosan üzte az erkölcstelenséget, hiszen abból élt, hogy bűnösöket mentetett fel és az igazságot a jobban fizető oldalára csavarta. Én, személy szerint, csak jót mondhatok róla. Boldog gyermekkorom volt, tárgyilagos szeretettel, gondosan nevelt, és ami úgy látom mindennél ritkább, soha nem hazudott nekem. Mikor tizenhét éves korom körül érteni kezdtem a világot, láttam, hogy jó módunk nagyon is kétes forrásból fakad, s ezért súlyos szemrehányásokat tettem neki, akkor sem kertet:

- Igen, ez így van - mondta egyszerűen. - Miért, te mit tennél a helyemben?

- Azt, amit te, semmiesetre! - vágtam rá büszkén.

Megbocsátóan mosolygott.

- Kár, hogy művészi lelkületed mellett nincsenek művészi hajlamaid is, mert mint festő vagy író - talán! - élhetnél becsületesen is. Egyéb foglalkozásban azonban nem. Itt van például Ábris bácsi... Szereted ugye? Nagyon szereted... Hm. Meg is érdemli. Nagy ember. Világhíresség. De hát neki nemcsak arról kell gondoskodnia, hogy az általa gyártott gépek kevesebb nyersanyaggal szaladjanak, hanem hogy olcsóbban lehessen azokat előállítani. Az a fő feladata, hogy olyan eljárásokat dolgozzon ki, amelyek munkásokat tesznek feleslegessé. Már pedig a felesleges ember holt ember.

- Ábris bátyád tehát sokszoros gyilkos. S nehogy kétségeid legyenek: nemcsak így, eszmeileg gyilkos. Éhen ugyan még aligha halt valaki miatta. Magyarországon rendkívül kevesen halnak éhen. Egy-egy karaj kenyérhez a legnyomorultabb ember is hozzájut, és akkor az éhhalál már olyan lassan öl, hogy mielőtt végezhetne emberével, megelőzik. A legelső nyári nátha elviszi a kliensét, és ezt akkor már nem nevezik éhhalálnak. Szóval éhen nem halnak Ábris bátyád miatt, de például a tüdővésznek szerintem ő az egyik legszakképzettebb terjesztője. Vér tapad a kezéhez. Az egyetlen kézhez, amit te kisebb korodban önként csókoltál meg.

Megborzadtam. Hirtelen megjelent előttem Ábris bácsi keze. Fehér, eres kéz, hosszú ujjakkal. Szorítása, mint az acélgyűrű...

- Rosszul vagy már? - kérdezte apám szomorú kíváncsisággal. - Még nem?

- De hát akkor miért csinálja Ábris bácsi? - kérdeztem felháborodva.

- Miért ne? Ha nem ő csinálná, akkor csinálná más, s a munkásoknak semmivel nem lenne jobb.

- Éppen arról akarok beszélni, hogy aki „valaki” akar lenni, annak így kell élnie, mert más-képp nem lehet.

Akkor láttam először, hogy milyen jól ismeri az életet. Részletesen elemezte a különböző hivatások árnyoldalait, köztük olyanokét is, amelyekről reméltem, hogy gondosan el fogja kerülni. Beszélt a híres orvosokról, akik, hogy kutatásaikat folytathassák, kizárólag gazdag betegekre specializálják magukat, mert a kutatáshoz anyagi függetlenség kell. Ehhez pedig nem elég, ha gazdag betegek is vannak, azt sem tűrhetik, hogy a nincstelenek elvegyék az idejüket. A szegénnyel csak akkor foglalkoznak, ha betegsége már tudományosan is érdekes.

- És K. professzor? - kiáltottam közbe felháborodva. - Köztudomású, hogy hozzá mindenki fordulhat segítségért.

- Na, igen - mosolygott újból apám -, teheti, mert a gyakorlatban rendkívül kevesen élnek az alkalommal. A szegények ott döglődnek az OTI orvosok kezén. De nem is lett még egyetlen OTI orvostól sem világhírű.

- Egyébként is - folytatta -, mikor harcolhatnak a professzorok a betegség ellen? Amikor már megvan. De nem beszélhetnek a nyomorról, a vitaminhiányról a tömegszállításokról, a konzervgyárosokról, Ábris bácsiról, meg rólam - pedig mind egyetértenek abban, hogy a megelőzésnél kellene kezdeni. Fecsegniök persze - néha és módjával - erről is szabad. De ha egyszer valamelyik komolyan venné a harcot, az nem maradna sokáig egyetemi tanár.

Gúnyosan mosolygott:

- Még szerencse, hogy egyik sem veszi komolyan.

Aztán megint résztvevővé vált az arca.

- Rosszul vagy már?

- Nagyon - vallottam be. - Inkább legyek közepszerű ember, mint valaki - ilyen áron.

Megsimogatott.

- Ne haragudj rám. Ezen a csömörön annál jobb, minél hamarább esik túl az ember...

Hanem aztán folytatta:

- Ismeretlennek maradni... Igen, ha ez használna! De nézd csak, itt van például a könyvelő. Két ember munkáját kell végeznie, ha meg akar maradni állásában, mert ha csak egyet végzi, azt gondolja a gazdája: „hátha az az új ember, aki most jelentkezik, kettőét tudja megcsinálni...?” Vagy önálló akarsz lenni? Kereskedő? Kisiparos?

Legyintett.

- Gyere el egy-két tárgyalásomra.

Kitörtem:

- Hát sehol sem élhetünk becsületesen?

- Dehogynem. Mindenütt. Csak tudomásul kell vennünk, hogy a tisztesség és tisztességtelenség megkülönböztetése ott kezdődik, ahol magánéletünk megszűnik érintkezni a közélettel. A közéletben ugyanis mindnyájan tisztességesek vagyunk, mert csak azt tesszük, amit mindenki, vagyis azt, amit lehet. De mondj egyetlen esetet, amiben én a magánéletemben tisztességtelen voltam, és nem merek többé a szemed közé nézni. S előre figyelmeztetek, hogy ha te követnél el valami súlyosat, nem fognék többé veled kezecskét.

- Ott ültem összetörve és szomorúan. Ő végtelen szeretettel nézett rám, és vigasztalóan mosolygott.

- Azért boldogok is lehetünk, kisfiam. Csak azt értsd meg, hogy a mi világunkban a boldogság ára a kiábrándulás.

Később még hozzátette:

- Jelzem az sem rossz, ha valaki nagyon buta.

- Nem én mondtam tehát, hanem apám, hogy minden felnőtt ember, ha nem volt buta, rájött arra, amit ő tudott. Megsérteném önt, Laki elvtárs, ha feltételezném, hogy maga ezt nem vette észre. Abban a maga Amerikájában bizonyára találkozott rendes tőkésekkel is, kifejezetten jó emberekkel, és észre kellett vennie, hogy egy becsületes tőkés gyárában semmivel sem jobb a munkás helyzete, mint egy csirkefogóéban - hogy tehát a tulajdonosok jelleme nem társadalmi hatóerő, és ebből bizonyára levonta a következtetéseit. Sajnos, a legtöbb ember csak akkor érti meg, hogy mi van körülötte, amikor már túlságosan angazsálta magát, s mert neki már nincsen visszaútja, azt hiszi, hogy másnak sincs. Én azonban egészen fiatal koromban kaptam ajándékba a tudást így, ha nem is segítség nélkül, de könnyen jutottam arra a gondolatra, hogy el kell pusztítani azt a társadalmat, amelyben nem lehet becsületesen élni. Akkor aztán láttam, hogy van egy terület, amelyen az ember dolgozhat anélkül, hogy másoknak ártana, és válhat belőle „valaki” anélkül, hogy gazemberré kellene válni. Ez a terület a szocialista mozgalom.

- Persze - szólt közbe sietve, de udvariasan Laki - a szocializmust mindnyájan akarjuk, én is.

Pista jókedvűen hunyorgatott:

- Maga titokban mulat rajtam, Laki, de kicsit korán. Előre megcáfolom az ellenérveit. Először is nem mondtam, hogy a munkásmozgalomban nem lehet csirkefogó, csak azt, hogy nem kell neki azzá válnia, s ez már igen sok. Erre különben még visszatérek. Másodszor, tudom, hogy még csak a szocializmusnál tartok, és nem jutottam el a pártig - a szocializmussal pedig maguk mind egyetértenek. Még bankvezért is ismertem, akinek semmi kifogása nem lett volna a szocializmus ellen, ha mi nem harcolunk érte, hanem megvárjuk, amíg magától megérkezik. A legszebb az lenne, ha egy éjjel hirtelen leszálna az égből, és mikor felébredünk, ámulva látnánk, hogy már a szocializmusban élünk.

- Míg a proletárdiktatúra meg nem valósul, a szocializmus igenlése egyike a legjámborabb óhajoknak, ami ellen egyetlen épeszű tőkésnek sem lehet kifogása. Nálunk pedig, a proletárdiktatúrában, mikor mi szabjuk meg, hogy merre lehet menni és merre nem, kifejezetten pozitívnek tartom, hogy maga akarja a szocializmust. Mert ha valóban akarja, ha nem is ért egyet az úttal, fogcsikorgatva is velünk jön, és nem tesz semmit ellenünkre. De, ha egyszer - ne adj isten - meggyöngyülnénk, és felmerülne a lehetősége, hogy más útra is lehet terelni fejlődésünket, akkor maga lenne a legveszélyesebb ember. Mert maga azt fogja mondani: én is a szocializmus híve vagyok, de én tudom, hogy azt pont fordítva kell építeni, és akkor sokan, akik a nyakát törnék, ha a szocializmus ellen beszélne, hinni fognak magának, követni fogják, és ha túl nagy lesz a tábora, akkor jaj nekünk.

- No de hadd mondjam meg, hogy amit előbb a középkorról mondott, nagyon tetszett nekem. A gyermekeket a kitagadott pillantása elől elrejtő anyák olyan plasztikus kép, hogy a legvérmesebb reményeket ébreszti bennem. Ön nem lesz érzéketlen a történelmi példák iránt. Ön bizonyára azt is tudja, hogy nemcsak Crassus harcolt a pártusok ellen és került csapdába, hanem Antonius is. De míg Crassus egész hadseregével elpusztult, addig Antonius ki tudott szabadulni ugyanabból a csapdából. A két hadseregben az volt a különbség, hogy Crassusénál kitört a huzavona, mindenki mást akart, az egyik maradni, a másik támadni, a harmadik menekülni, és ez a visszavonás pusztította el a hadsereget. Antonius táborában viszont egyet-

len akarat uralkodott, a vezéré. Ezért tudták keresztülvágni magukat. Ezért menekült meg különben Cézár is Alésia alatt, ennek hiányában bukott el később maga Antonius Actiumnál.

- Persze ha egy hadseregben egyetlen akarat uralkodik, azért még nem biztos a győzelme. De feltétlen veszít, ha mindenki mást akar. A győzelem feltétele az egység.

- Ezt elismeri? Nagyon köszönöm. És hogy képzeled el? Antonius minden utasításával egyetértett minden tábornok? Maga ismeri a történelmet, tudja, hogy nem így volt. Volt ott is olyan, aki megvakarta a fületövét: „gyöngül az öreg! most aztán kitörjük a nyakunkat”. És mit csinált az a tábornok? Azt mondta: „én evvel nem értek egyet, de csináljátok”? Vagy kommentár nélkül kiadta a parancsokat? Ugyan kérem! Leült az ezredeseivel, és míg belülről aggodalom kínozza, magabiztosságot tettetve elmondta Antonius érveit, meggyőzte őket, hogy a terv jó, helyes, felszította lelkesedésüket, azok a kapitányokét, a kapitányok az altisztekét, az altisztek a katonákét, és így megteremtették azt a bizalmat, amely nélkül mit sem ér a hadsereg. Ha aztán elveszett a csata, e tábornok élére állt a megmaradtaknak, és hazavezette őket, mint Cassius, ha nyertek, önkritikát gyakorolt: - Nagyszerű ember az öreg!

- Ezt jelenti az a bizonyos akarategység, és nem azt, hogy mindenki egyetért. A kételkedő is félreteszi aggályait, és segít megteremteni azt a lelkesedést, ami a győzelem előfeltétele, a kétségekről pedig majd dönt az idő. Ez így van a hadseregben, és így van a pártban is, ami szintén harcoló csapat.

Laki itt újból közbe akart szólni, de leintette:

- Várjon, mindjárt befejezem. Maga most azt mondja: „Igen, de nálunk hibák vannak, bajba került a hadsereg.” Igaz. De hát, könyörgöm: mikor mentette meg Antonius seregét az akarat-egység? Mikor győzött, vagy mikor bajba került? Amíg a sereg előremegy, addig szóba sem kerül a kérdés. Mindenki egyetért, hurrázik, szuronyrohamra megy, s a harc szünetében vidáman öleli a markotányosnőt. Egységesnek maradni, amikor győznek, nem művészet. Megállni, visszavonulni, halálraszántan ellentámadást indítani, akkor ne támadjon zűrzavar, mert elpusztulunk. De, hogy érzük ezt el, ha már a győzelem napjaiban nem neveljük helytállásra katonáinkat?

- És akkor jön maga és azt mondja: - Én azonban megőrzöm egyéni tisztességemet!

- Hát, bocsánatot kérek, de akassza fel magát! „A párt dicsősége hulljon rám is, az árnya sápassza el a ti arcotokat” - ugye? A közéletben lehetek briganti, magánéletben azért még tisztességes maradok. Mint apám, aki csak az árverési hiénák áldozatainak törte ki nyakát, saját adósainak mindig moratóriumot adott. Ez a maga tisztessége, kedves uram - remélem, akkor is megért, ha nem mondok jelzőket.

Itt egy pillanatig elhallgatott, aztán engesztelően elmosolyodott:

- Mindezt, persze, nem személyileg mondom, csak úgy általánosságban. Politikailag.

Ekkor szólta bele Bokros harmadszor a vitába.

- Most aztán felelhet, ha tud.

Most, miután egyedül maradtam, és hónapok óta járom a magam választotta utat, jobban megértem az embereket, mint azelőtt. Sőt, mintha eddig a nagy költőkről is tévesen hittem volna, hogy közel állnak a szívemhez. „Sebet gúnyol, kinek nincsen sebe...!” Azelőtt soha nem szorult el a torkom, ha ilyen mondatokat olvastam, és nem szaladgált hátamon a hideg. Mert hiába tudom én, hogy senkinek nem volt kifogása a munkám ellen, hogy ha másokon múlik, ma is a vezérevezősök között hajtom a gályát, bárkivel találkozom, látom szemében a gyanút és keze nyújtásában a leereszkedést. Amíg nem próbáltam, nem tudtam elképzelni,

milyen mérgezett a levegő nem egy Papp Andor körül, akit mégiscsak kizártak a pártból, hanem bármilyen derék, tisztességes elvtárs körül, akit önkaratán kívül raktak magasabb funkcióba, mint amilyenre képességei alkalmassá teszik, és így kellett leváltani.

Én magam is alig bírtam megtalálni egyensúlyomat, s hol túl szerényen viselkedtem, hol olyan kihívóan, mint egy apám szabású párbajhős. Ha ez így van, inkább megértem miért ragaszkodnak az emberek olyan elszántan állásokhoz, melyben csak kínozzák magukat és embertársaikat is. Eddig azt hittem, hogy egyszerű pozícióföltés az oka, engesztelhetetlenül elítéltem, de most, mikor már látom micsoda következményekkel jár a bukás, megértem rettegésüket. Higgyék el, azt még ki lehetne bírni, hogy barátaink kézfogáskor kerülnek tekintetünket, de hogy ellenségeink a nyájasságtól olvadozva mosolyognak ránk - nahát ez kibírhatatlanul lealázó. Valamit elrontottunk, valamit túlzásba hajtottunk, és ennek következményeképpen most olyan emberek is karrieristák módjára viselkednek, akiknek jellemétől ez igen távol áll.

Szóval, ha most volna a vita, jobban átérezném Andor szerencsétlenségét, és sokkal megértőbben viselkednék vele szemben.

Ma már tudnám, miért lesi gyanakodva minden szavunkat, és miért várja el, hogy újra meg újra kinyilvánítsuk együttérzésünket - (ami hihetetlen, azt sokszor kell ismételni) -, de akkor csupa meglepetést okozott viselkedése. A kis Bokros csak nyersen és ostobán kimondta azt, amit mi okosan és szemérmesen titkoltunk, de hát valamennyien elégedettek voltunk Pistával, és jó érzés volt, hogy maga alá hengerelte Lakit. Elvártuk volna tehát, hogy Andor is velünk tapsoljon, nagyon megdöbbenünk, mikor ehelyett orrunk alá dugta vérző sebét.

- Csodálatos volt! Az az Antonius meg az az Alésia... jól mondom? Én nem vagyok olyan művelt, mint ti... Milyen szép minden a múltban, meg holnap, meg ha egyszer a párt... Egy ilyen gyászbeszéd még az ifjú férjjel is képes lenne megkedveltetni a halált. Többet kellett volna tanulnom, hogy méltányolhassam a sok „ha, egyszer”-t meg „kérem az így van”-t. De az én egyszerű proli eszemmel csak azt értettem, hogy arra a kérdésre, kell-e mondanotok, hogy csirkefogó vagyok, azt felelte: kell. Persze, hogy kell. Akkor pedig én evvel az egész gyönyörűséggel úgy vagyok, mint Kohn a pokolbeli lányokkal...

- Mondjad, bolond, mondjad! - tört ki Pistából a csodálkozás.

- Mondom is. Mert itt vagyok én. Mindenki tudja, hogy ha kell, a pártért pusztá kézzel neki-megyek a gépfegyvernek, és ha mutattok egy fasisztát, fasírtot csinállok belőle ebédre. Most pedig, ha jön egy volt nyilas, és azt mondja, hazudok, neki adnak igazat, mert ő csak fasiszta, engem pedig kizártak a pártból. De ha okos lettem volna, és megbeszéltem volna Lenkével: áthelyezünk egy másik vállalathoz, drágám, s aztán majd együtt megyünk üdülni, akkor most én vagyok a feles. S amíg én ebbe bele akarok bolondulni, te dalolsz, mint a pacsirta.

Ideges mozdulatot tettem. Hanem ez még nem lett volna baj, de Pista ugyanakkor a pohara felé nyúlt, s Laki észrevette, hogy legszívesebben nyakonöntené barátunkat. Feltolta hát magát Andor védőügyvédjének, tiszta szívéből remélem, hogy annak volt a legkényelmetlenebb, akit védelmébe vett.

- Nem gondolja, Hegedüs elvtárs, hogy méltánytalanul ideges? Nekem is volt olyan érzésem, hogy azért beszél ön kissé gyorsabban a kelletténél, hogy nehezebben vehessük észre logikai bűvészkedéseit... Mert, kérem, könnyű azt megcáfolni, amit az ember nem állít - de egy kissé talán antidialektikus módszer, nem? Ha ugyanis én azt mondom, hogy maguk nem mondanak igazat, akkor maga hiába feleli azt: együtt kell menetelnünk... Ráadásul, milyen ügyetlenül füllentenek! Lehet, hogy Cézár is azt hazudta katonáinak, hogy útban a felmentés serege, de amikor éheztek, biztosan nem kívánt nekik jó étvágyat.

Ekkor szól bele Bokros még egyszer a vitába:

- Éhezik a kegyed ángyikája, de nem mi!

- Ugyan, hallgasson már! - szisszent fel Eta. - Ami pedig magát illeti, mérnök úr... Nézze: mi itt ülünk, és hasogat a fejünk Andor miatt, s akkor maga hidegen tesz fel nekünk rosszindulatú kérdéseket... Nem gondolja, hogy ez ízléstelen?

Laki összecsapta a kezét:

- Rosszindulatú? Miért? Nem gondolja, hogy nekem is van valami közöm a párthoz? Látom, hogy hibát halmoznak hibára, aztán körülnéznek, és azt mondják, minden jól van. Elvesztik a nép bizalmát, lejáratják magukat mind külön-külön, tönkremennek - s akkor nekem, aki akarom a szocializmust, nem szabad aggódnom magukért?

- Úgy? - morogta Eta. - Maga így látja a helyzetet, és mégis csodálkozik azon, hogy bent akarunk maradni a pártban? Különös...!

Most történt először, hogy Laki megzavarodott. Ezt a logikai kapcsolatot képtelen volt megérteni. Nézett egyikünkről a másikunkra s mikor látta, hogy nekünk viszont minden világos, nem felelt. Pista kihasználta az alkalmat és támadt:

- Maga annyi mindenfélével vádol bennünket, Laki, hogy nem tudhattam, melyik vádja a legfontosabb. Különb en azt hiszem, azt még nem is mondta el.

- Igaza van - bólintott Laki.

- Értem. Hanem az, hogy diktatúra van.

- Így van.

Összenéztünk.

- Nem értem az összefüggést - kiáltotta Bokros.

- Nem engedem át Lakinak a magyarázatot, bár ő ebben nagyobb mester, mint én. Fogadok magával, hogy nem beszélhet vele olyan hibáról, amit ő össze ne hozna a diktatúrával. Ezúttal azonban nem is nehéz megtalálni a kapcsolatot. Ugye arról van szó, hogy csaknem lehetetlen a vezetőséget leváltani? Meg hogy senkit nem lehet akarata ellenére boldogítani? Érdekes! Mintha valamikor 1935-ben már hallottam volna erről harangozni. Ezek szerint maga nem az eszméinkkel nincs kibékülve, hanem csak a módszereinkkel?

- Természetesen! - élénkült fel a mérnök. - Magam sem mondhattam volna jobban. Higyje el, ha némileg változtatnának eszközeiken, én lennék legjobb agitátoruk...

Erre aztán valami nagyon furcsát mondott Pista:

- Hát nézze, Laki, most aztán én is elhiszem, hogy nagy baj van.

És mikor mindnyájan csodálkozva néztünk rá, nekem támadt:

- Elfelejtetted már? Valahányszor az oppozícióknak és a szocdemeknek nem az eszméinkkel, hanem a módszereinkkel volt bajuk, rövidesen kisült valami nagy disznóság. Mert ameddig egységesek vagyunk, a fene inkább kíváncsi a módszereinkre, mint ők. De, amikor azt látják, hogy ellentétek vannak közöttünk, akkor fogják a módszer feszítővasát, és megpróbálnak bennünket repeszteni. És nincs igazuk? Vagy olyan nehéz lenne téged összeveszítettetni velem? Csoda lenne, ha saját magunktól nem ugrunk össze még ma este...

Szorosan Laki elé lépett:

- Na, ezért jött? Ezt akarta hallani?

A mérnök tiltakozni próbált:

- Engem tart ellenségnek?

- Természetesen. A diktatúra ellen van, tehát ellenség!

- Ugyan miért lenne nekem jobb a tőkés rendszerben?

- Jobb talán nem lenne, de mindenesetre kibírhatóbb. Ezért aztán magának semmi sem drága, ha kényelmesebbé tehetné az életét általa. De nekünk drága. Maga elébb úgy nevetett Bokrosra, hogy lötyögött a hasa, de ennek a fiatalembernek több esze van, mint mindnyájunknak. Nem éhezünk! Erről van szó. Ez magának persze közhely, mert maga nem is éhezett soha, de mi, igen! És ha engem elcsíp a folyosón egy munkás, és azt mondja: miért nem lehet magához bejutni, igazgató elvtárs? - és nem felelem neki: hát a tőkéshez bejutottál, komám? - mert nagyszerűnek tartom, hogy már ezt is sértőnek érzi. Persze, magának ez is közhely. De, ha valaki néhány szót súgna a főnökének a mai beszédjéről, és kitennék az állásából, fel lenne háborodva, hogy milyen igazságtalanság történt, és senki nem lepődne meg, míg odaát Rockefelleréknél úgy röhögnének magán a kollégái, mint előbb maga Bokrosra: mi az, hogy igazságtalanság? A gazda azt bocsátja el, akit akar! Ez is közhely? Vagy ez már nem közhely, mert ez már magát is érinti?

Laki halálsápadtan állt fel:

- Úgy látszik legjobb, ha megyek...

Pista lekicsinylően legyintett:

- Ne gyulladjon be. Senki nem fogja bemártani. De most már valóban legjobb, ha elmegy.

Míg Lenke kikísérte Lakit, Pista Bokrosra fordult:

- Maga nagyszerűen megállta a helyét a mai vitában, de ami most következik, az nem a maga fülének való... Remélem, nem sértődik meg?

Nem, Bokros nem sértődött meg.

Mikor aztán magunkra maradtunk, mi régi barátok, akkor aztán hozzám fordult, Pista:

- Tudod, most mi következik? Most te következél.

Magunkra maradtunk hát mi négyen, jó barátok és hát persze Lenke, de ő mint Andor felesége egy kissé már hozzánk tartozott. Most lett előttem gyanús Pista, Eta és főleg Joli tekintetéből, hogy összeesküvést szöttek ellenem, és egy kissé megijedtem. De nem attól, hogy hármójukkal kell egyszerre felvennem a harcot, hanem egészen más okból. Már kezdettől fogva úgy éreztem, hogy nem egyedül vennék részt a vitában, hanem a hátam mögül Varga és Tamási figyelik a vitánkat. Megállítottam a nyomozást, és éreztem a felelősségemet. Azért is engedtem át Pistának a vezérszerepet a vitában: vizsgáztattam, s mi tagadás, Laki minden kérdésénél összeszorult egy kissé a torkom, míg Pista válaszainál megkönnyebbülten sóhajtottam fel.

- Ezt hallanátok, pacákok!

Tudtam azonban, hogy Laki távozása után a vita hangja egyszerre megváltozik. Vagy két éve azt a különös szokást vették fel a kommunisták, hogy magukra maradván, tüstént kritizálni kezdték a pártot. Ez nincs jól, az nincs jól, amaz sincs jól - az ember szinte összeesküvők gyülekezetében érezte magát mindaddig, míg nem látta, hogyan védelmezik ugyanazok a pártot, ha idegenekkel kerülnek szembe. Mi tagadás, én is vettem részt ilyen vitákban, bár néha nagyon kínosan éreztem magam egy-egy estén.

No, ettől félttem én. Tudtam, hogy most elpattannak a fékek, lehet, hogy Pistától is hallok olyat, amit a jelen helyzetben jobb szeretnék nem hallani.

Minél előbb tiszta vizet akartam önteni a pohárba.

- Nem - mondtam azért -, maradjunk csak egyelőre nálad.

Kissé Bodóné módjára viselkedtél, hát most hazudunk szerinted vagy nem hazudunk?

Azt hiszem nem lehetett észrevenni rajtam, hogy szorongva várom a választ.

- Nem tudom - felelte Pista egyszerűen -, de tartok tőle, hogy igen.

Összerázkódtam.

- Fel mered tételezni, hogy Rákosi nem mond igazat?

Csodálkozva nézett rám:

- Merem-e? Nem ez a kérdés. Egyszerűen nem visz rá a lélek. Ültem mellette Szegeden.

- Helyes - bólintottam s egyszerre meleg lett a szívem. Nem lehet itt már semmi baj.

Hanem ekkor felkapta a fejét:

- Azt viszont meg kell mondanom, hogy ez a hipotézis sok mindent érthetlenné tesz. Például, hogy miért könnyebb ma annak, aki hazudik, mint annak, aki megmondja az igazat.

- Ez nem így van - mondtam kínlódom. - Illetve, ha jól dolgozunk, ha rosszul, átmenetileg mindig sikereket fog elérni, aki szépíti a jelentéseit. Mert hiszen...

- Nem igaz! Ne gyalázd a pártot!

Homályosan úgy éreztem, hogy megint abba a helyzetbe kerülök, mint a börtönben a párt-feloszlatás idején. Körülnéztem, de nem láttam egyetértést a szemekben. Ő pedig folytatta:

- Különben, ideje lenne, hogy szoktassuk magunkat a gondolat elviseléséhez. Ha Laki igazat mondott, és a parasztok vetetlenül hagyják földjeiket, akkor rövidesen minden kiderül. Váratlan csalódással nehezebb szembenézni, mint a sejtettel.

Andor durván felnevetett:

- Lehet, hogy még örülni fogok, hogy kizártak a pártból?

- Látod? - kiáltottam szenvedélyesen Pistára - mit csinálsz? Ilyesmit még feltételezni sem szabad, mert megnyílik a mélység az emberek lába alatt.

Pista tehetetlenül tárta szét a karját:

- Örültek! - nyögte. - Még csak lehetséges, hogy a párt hazudott és az egyik bolond örül, hogy kizárták a pártból, a másik meg azt akarná, hogy hunyjuk be a szemünket.

Megdörzsöltem a homlokomat.

Ismétlődik a történelem? Ugyanezt mondta a börtönben is!

- Nem rólam van szó - mondtam. - Nem áll mindenki olyan szilárdan a lábán, mint te meg én.

Bosszúsan legyintett, de nem nekem felelt, hanem Andornak, mégpedig igen keményen:

- Ne élj vissza avval, hogy elítéljük kizárásodat. Mi csak avval értünk egyet, hogy otthagytad Arankát, de ahogy csináltad, az nem kommunistához méltó. Úgy viselkedtél, mint egy kispolgár. Takargattad a szennyesedet a világ előtt. Megvédted Arankát, mikor ki akarták zárni a pártból, csak azért, mert a feleséged. Így volt? Nahát, mit akarsz? Én lenézem azokat a tökfeket, akik beugranak a látszatnak, de már bocsásson meg a világ: a látszatot te teremtetted.

Andor arca lángvörös lett. Segélyt kérően nézett körül, de most ő érezhette úgy magát, mint én az előbb, nem talált egyetértésre. Lenke szeme ugyan megtelt könnyel, de nyilvánvalóan ő sem azért könnyezett, mert a férjét bántották. Én pedig, mikor Pistától hallottam azt, amit én akartam elmondani, leraktam előtte a fegyvert. Feléje fordultam, és vártam ítéletét, amit meg is kaptam, hiszen ilyen esetekben hihetetlenül szuverénül viselkedik.

- Te meg - mondta - hogy láthatnád a jót, ha behunyod szemedet a rossz előtt? Ha nem tudod milyen nehéz az, nem is becsülheted kellően azokat a kommunistákat, akik mégis minden körülmények között megmondják az igazat. Nagyszerű emberek vannak a mi pártunkban, fiam, nem kell őket az igazságtól féltetni.

- Azért mégis nagyon nehéz helyzet ez! - sóhajtott Joli.

Pista pedig körülnézett, s mint akkor a börtönben, jólelkűen elmosolyodott:

- Igen. De hát a mi pártunkat a történelem hozta létre, és sokkal erősebb annál, semhogy néhány vezető tartósan tönkreteljesse.

Lehet persze, hogy erre néhányan önök közül azt fogják mondani: „Igen, ha mindenki ilyen lenne! Micsoda könnyedség! Micsoda erély!” - mások pedig a vállukat vonogatják: „Mesélje másnak! Nincsenek ilyen emberek!” Én azonban jól megnéztem Pistát, és láttam milyen ki-merült; a szeme karikás; az ajka remeg, s a keze csak látszólag nyugszik könnyedén az asztal szélén, valójában kapaszkodik vele, szédül, csak nehezen tartja magát a helyén. Iszonyatos erőfeszítésébe kerül neki a vita és még inkább az, hogy eltitkolja előttük saját aggályait.

Készülhettem arra, hogy újabb tíz év múlva ismét a szemem közé vágja:

- Tudod, mennyire gyűlöltelek?

Nem is akartam tovább fárasztani. Azt mondtam:

- Jó, most én következem. Mit akarsz mondani?

Rám nézett és ő sem kötözködött tovább. Elébe tett egy teleírt papírlapot:

- Írd alá!

Egy beadvány volt, melyben Andor régi barátai elmondják, miért nem értenek egyet kizárásával, és kéri a KEB-et, vizsgálja felül határozatát.

Elsápadtam.

- Nem írom alá - mondtam rekedten.

Elképzelhetik a helyzetet. Az írás nem látszott pártszerűtlennek, hiszen nem volt értelmetlen, hogy a közös tanúk közösen mondják el tapasztalataikat. Ha nem folyik Pista ellen nyomozás, én is csatlakozom a többiekhez. Így azonban az aláírásgyűjtés mindent elronthatott. Nem felejtettem el Gara szavait: „Míg nincs ellene bejelentés...”

Joliék azonban nem ismerték az előzményeket, gyávának tartottak, és csak úgy süttött szemük-ből a megvetés. És ebben a nehéz helyzetben súlyos hibát követtem el. Azt kellett volna mondanom:

- Tudok valamit, de nem árulhatom el nektek. Tudjátok viszont, hogy megbízhattok bennem. Andor forduljon inkább a Kongresszushoz, mi majd beszélünk a fegyelmi bizottság tagjaival...

A javaslatot ugyan megtettem, de világos magyarázat helyett ügyetlen támadással védtem állásponomat:

- Érdekes! - mondtam a vita hevében. - Milyen türelmetlenek vagytok egyszerre. Azelőtt azt mondtátok, hogy imádjátok a veszélyt, most pedig az első fuvallatára is, Pista is, te is, bűnnek érezted a fejedet, mint a teherhordó csacsi.

- Ez azért van - felelte Pista nyomatékkal -, mert ezelőtt csak az életünk forgott kockán, most pedig a becsületünk.

Erre mondtam aztán azt, amit egész életemben szégyellni fogok, mert nem volt más, mint üres kibúvó:

- Hát azért Andor ma este sem viselkedett úgy...

Nem fejezhettem be a mondatot. Joli felugrott.

- Elég volt! Gyerünk haza!

- Aljas vagy - mondta később az utcán.

- Igen? - kérdeztem elkeseredetten. - Pedig azt az iratot te fogod megszerezni és megsemmisíteni.

Elmeséltem neki az ügyet. Borzongva hallgatott.

- Igazam van?

- Szörnyű dolog ez! - mondta. - Hanem azért mégsem volt igazad!

Nem beszéltünk többet hazáig. Csak mikor már a házmesterre vártunk a kapu előtt, szólalt meg újra:

- Vagy mégis igazad van? Már magam sem tudom.

TIZENKETTEDIK FEJEZET

Ha nem jönnek közbe a júniusi események, itt fejeztem volna be a könyvet, persze hozzáfűztem volna néhány erkölcsi tanulságot is. Azt ugyanis, hogy nem lehet büntetlenül kínozni az embereket, valamit javítani kell a módszereinken. Továbbra is állítom, hogy végül mindig minden jóra fordul, de ha közben olyan elvtárs, mint Andor, ha csak futólag is arra gondol, hogy talán nem is érdemes a párthoz tartozni, akkor kérdés, hogy nem jön-e később bizonyos esetekben az elégtétel. Én bizony soha nem fogom elfelejteni, ahogyan Joli másnap elém állt és megkérdezte:

- Na jó, majd Andor is rendbe jön... De mi szükség van erre a tenger kínlására?

És én, először együttélésünk alatt, nem tudtam neki semmi vigasztalót mondani, csak ezt:

- És mégis... Az ő érdekükben... neked kell segítened.

- Jó - mondta megtörtén -, segíték.

Ismeretes, hogy a legnagyobb szájú felszólalók másfél óras hozzászólás után rendszerint ezzel a szerény fordulattal fejezik be beszédüket:

- Ezeket szerettem volna elmondani.

No, igen. Úgy látszik, én is valami ilyent csináltam. „Fűztem volna” - mondtam s aztán hozzá is fűztem az erkölcsi tanulságot.

De persze, én azt a bizonyos „Volnát” elsősorban nem arra értettem, hogy most már nem fontos, amit mondani akartam. Egyszerűen attól félek, hogy önök majd azt kérdezik:

- Igazán ezt akarta mondani? Vagy csak antedatálja azt, ami saját tapasztalatai alapján jutott eszébe?

Nem jogtalan kérdés - de vegyék figyelembe, hogy engem az égvilágon semmi nem kényszerít, hogy folytassam az elbeszélést, csak a lelkiismeretem. Ami ezután történt, azt rajtam kívül nem tudja senki, illetve, aki tudja, nincs abban a helyzetben, hogy meghazudtoljon. Nem magamat mentegetem tehát! Ellenkezőleg: magamat vádolom, hogy önök jobban tudjanak majd vigyázni.

Két héttel később meghívást kaptam a hatósághoz. Ezúttal nem kellett várnom a tudakozóban. Az ismert két elvtárs azonnal fogadott. Igen udvariasak voltak, és én is kellemesen éreztem magam.

- Ne haragudjon - kérlelt Tamási -, néhány kiegészítő kérdést vagyunk kénytelenek feltenni.

- Maga - kezdte halk behízelgő hangon - ezerkilencszázharmincegyben tagja volt a Vörös Diákszövetség központi vezetőségének. Júniusban A. elvtárs lebukott, és az egész társaságot magával rántotta. Egyedül maga maradt szabadlábon. Azt szeretnénk kérdezni, miért nem vitték be magát is?

Elszorult a torkom, de habozás nélkül feleltem:

- A. ezt később avval indokolta, hogy legalább egyetlen embert kinn akart hagyni, és rám esett a választás.

Varga füttyentett:

- És akadt akkor olyan marha, aki ezt elhitte maguknak? - kérdezte durván.

Éreztem, hogy halálsápadt leszek, de keményen álltam gúnyos tekintetüket.

- Láss be - mondta Tamási -, hogy ez elég képtelenül hangzik.

- Belátom - feleltem -, de így van.

- Maga nem tudja, hogy A.-ról azóta kiderült, hogy rendőrspicli, és börtönben ül?

- De, tudom.

- Nézze... könnyítsen a lelkiismeretén.

- Az én lelkiismeretem tiszta.

A kicsi az asztalra csapott:

- Úgy? Akkor magával egészen másképp kell beszélni!

És megkezdődött a vallatás. Röpködtek a kérdések.

- Mióta tudja, hogy A. ül?

- Másfél éve.

- Miért titkolta el, hogy kapcsolatban voltak?

- Minden életrajzomban olvasható.

- Igen, de miért nem jelentette külön a KEB-nek, vagy nekünk.

- Nem tartottam szükségesnek.

- Nem tartotta szükségesnek? Remek!

Tamási új cigarettára gyújtott:

- Na, jó. Akkor mondja meg, miért nem vitték be magát is a többiekkel?

Jó másfél órán keresztül ismételték, őrijítő monotóniával, bár különböző variációkkal ezt a kérdést. Fejem már úgy hasogatott, mint a köszvény. Varga közben ilyeneket mondott:

- Küldjék ki a folyosóra... Hadd gondolkodjon.

Elvesztettem a türelmemet.

- Igen, ezt csinálták velem a kémelhárítón is!

Örömmel tapasztaltam, hogy ilyen erélyes ellentámadásra Varga még mindig lecsillapodik.

Azt kezdtem sejteni, hogy a párttól nem kértek előzetes engedélyt kihallgatásomra.

El kellett mondanom, kik voltak a társaim. Egy-egy azóta ismertté vált névnel uniszónó felkiáltottak:

- Nem lett volna természetesebb, hogy A. őt hagyja ki?

- De igen - mondtam. - És mégis engem hagyott ki.

És kezdődtek újra a keresztkérdések.

Mikor már úgy éreztem, hogy még egy perc és összeesem, Tamási hirtelen félretette töltőtollát.

- Kifáradtam. Igyunk egy feketét.

- Jó - mondta Varga. - Küldetek.

Magunkra maradtunk Tamásival, és a nyomozó arca hirtelen megváltozott. Nyújtózott egyet, és vidáman mosolyra húzta a száját.

- Kifárasztott, elvtárs. Remélem, én is magát.

- Jól reméli - feleltem bosszúsan.

Csodálkozva nézett rám.

- Rám dühös? Mi csak a kötelességünket teljesítjük. Inkább maga vigyázott volna jobban magára.

Válaszolni akartam, de nem hagyott:

- Üljön kérem kényelmesebben, és beszéljünk az égvilágon bármiről, csak A.-ről ne.

Közben behozták a kávé.

- Hány cukorral issza?

- Köszönöm, keserűen.

Némán hörpintettük fel a feketét.

- Láta a *Berlin elestét*? - kérdezte aztán. - Hogy tetszett?

Meg kell vallanom, én is sokkal könnyebben éreztem és talán el is eresztem magam, ha hirtelen nem nézek Tamási kezére. Miközben látszólag teljes nyugalomban támaszkodott hátra a székében, és szemét szórakozottan jártatta fejem fölött a falon, jobb kezén a kisujj görcsösen behúzódott, a többi keményen kinyújtva az asztal lapjára feszült.

- Furcsa! Ilyen magatartást már láttam valahol!

A következő pillanatban már tudtam is, hogy hol.

Ezerkilencszáznegyvenkettőben a kémelhárítón két verés között gyakran eltűntek a nyomozók, és én kettesben maradtam Wayanggal, a nyomozás vezetőjével. Ő támaszkodott akkor ilyen látszólagos kényelemben az asztalra, és beszélt „az égvilágon mindenről”, csak a nyomozásról nem. Később megtudtam, hogy Wayand minden elvtárral ezt csinálta, talán az is a verés pszichológiájához tartozik, hogy ilyenkor valami megkönnyebbülés vesz erőt rajtunk és könnyedén csevegtünk avval a bitanggal, akit különben mindenkinél jobban utáltunk. Én sem gondoltam addig semmi rosszra, míg egy reggel egy cédulát nem láttam Wayand íróasztalán, és rajta ezt a sort:

- Gáborral folytatni a beszélgetést!

Gábor, az én voltam, a vezető vádlottakat csak keresztnevükön emlegették a detektívek. Így jöttem rá, hogy a fesztelen beszélgetések éppúgy a nyomozáshoz tartoznak, mint a kínzás, s attól fogva jobban vigyáztam magamra.

No, ez az emlék aztán megértette velem, hogy most sem szünet van, hanem a nyomozás folyik tovább.

Dünyögtem a filmről pár közömbös szót.

- Igaz - kérdezte -, hogy viseli Hegedüs a dolgot?

- Hogy viselné? Nem sejt semmit, s így jól.

- Célzást se tett neki?

Dühös lettem.

Csillapítólag veregette a karomat.

- Ez most nem nyomozás, elvtárs. Amit most mond nem kerül jegyzőkönyvbe.

Vállat vontam.

- Tudja - csevegett -, a maga múltját csak azért vizsgáljuk, hogy megnyugtassuk a lelkiismeretünket. Meggyőzően beszélt, de azért meg kellett néznünk, nincs-e valami rejtett oka is, hogy védje Hegedüst.

- Értem - mondtam gyorsan. - Akkor hogy bánnak avval, aki gyanúsított?

Nevetett:

- Amíg humoránál van, addig nem panaszkodhat. Igaz... azóta nem is látta Hegedüst? Nem találkoztak?

Most ijedtem meg először. Tudnak valamit? Az aláírásokról?

- De igen. Találkoztunk. Nem érdekes.

Most én éreztem magamat tisztességtelen helyzetben. Ha elmondom, mit tervezett Pista, teljesen feleslegesen bemártom, ha pedig elhallgatom, és kiderül, hogy tudtam róla, én is víz alá kerülök. Mert afelől nem voltam kétségben, hogy Pista folytatja az aláírás gyűjtést.

Tamásinak jó szeme volt:

- Gondolkodónak látszik... Valami baj van?

- Igen - feleltem elszántan, és elmondtam emlékemet Wayandról. - Hát ez a baj, elvtárs.

Nem színlelt többé.

- Jó, most még hazaengedjük. Beszélünk a főnökével. De, ha még egyszer idekerül, baj lesz.

Felálltam.

- Tudja ki volt a Pincér? - kérdezte olyan hangon, mint aki most adja a kegyelemdöfést. - Riegler! - és hozzátette: - Gondolkodjon csak, elvtárs! Nem kell kimennie a folyosóra! Otthon is gondolkodhat.

Riegler...!

Ha valamivel korábban mondja meg Tamási elvtárs, hogy ki volt Pincér, talán magam is gondolkodóba esem, hiszen a perek tájékoztatásából kiderült, hogy 1944-ben szervezték a rendőrségbe, és milyen módon hálózta be egyes munkatársait. Igen, talán arra gondolok, hogy Pista nem saját elhatározásából gyűjtött aláírásokat, hanem - no, mit tudom én, miféle sötét erők állanak a háta mögött. De közvetlenül azután, hogy engem meg A. zsákjába próbált bevarni, kevés hatása lehetett érveinek.

Magamról aztán tudtam, hogy nem álltam összeköttetésben a horthysta rendőrséggel - már pedig Pista ellen sem szólt semmivel erősebb látszat, mint ellenem.

- És most mi lesz? - kérdeztem magamtól.

Hirtelen eszembe jutott betegségem, amire már hetek óta nem gondoltam és - furcsán hangzik? - belekapaszkodtam.

- Hát aztán? Mit kezhetnek egy halálraítélttel?

Igen, az a tudat, hogy bármi lesz velem, mindenképpen nyomorúságosan kell elpusztulnom, erőt adott minden kísértés ellen. Haza se mentem, hanem felkerestem a híres specialistát, és elmondtam panaszaimat.

- Akkor kellett volna hívni, amikor megbénult - morogta -, most nem látok semmit.

De azért igen alaposan kikérdezett, és válaszaimat hallva, egyre különösebb lett az arca.

- Biztos benne? Így oldódott a bénulása? Egyik óráról a másikra?

- Igen.

- Fantasztikus ritkaság! Nem is történhetett meg mással, csak egy magas intellektusú, az orvostudományban egy kissé jártas emberrel... Tudja, mi a betegsége? Hisztériás pszichózis!

Megtántorodtam.

- Biztos ez, professzor úr? A halálos ítéletemet mondja ki velem.

- Hogyan? - csodálkozott. - Maga nem tudja, mi az a hy.

- De igen - mondtam szomorúan. - Hanem ehhez már én értek jobban, professzor úr.

Rettenetes volt.

- Szóval, tulajdonképpen nincs semmi bajom, csak a felelősségtől való félelmemben betegségbe menekültem. És hála széleskörű ismereteimnek oly kísérteties pontossággal utánoztam a sclerosus multiplexet, hogy még az orvost is megtévesztettem. Csak akkor nem viselkedtem elég körültekintően, amikor túl voltam a veszélyen. Kifelé menet buktam le, mint az egyszerű egyén, aki a sorozáson süketnek tetette magát.

Egy fekete portálablakban megláttam magam. Medúzafej meredt rám a tükörből. Az apámé.

- Szóval én is? És holnap talán kitépem az orvosi lexikonból a hisztériára vonatkozó fejezetet?

- De mitől félek? Mi bajom lehet egyáltalán?

Megpróbáltam magamba nézni, de a legcsekélyebb ellenszenvet nem keltett bennem az a gondolat, hogy újra mint fonómester keressem meg a kenyeremet. Sőt, szinte felvidámultam, ha a gép mellé képzeltem magamat.

- Hát akkor...!

A természetes az lett volna, ha ez a megrázkódtatás tüstént fellobbantja jótulajdonságaimat, és tüstént lerázok magamról mindent, ami fogva tart. De nem ez történt. Mintha kettétört volna bennem valami. Valósággal beestem a szobába. Joli halálra rémült:

- Beteg vagy?

Szegény, ő még azt hitte sclerosus multiplexem van.

- Csak átmenetileg - mondtam fanyar humorral. - Becsületszóra ez az utolsó rosszullétem.

- Miről beszélek neki? - töprengtem. - A hatóságról vagy a hisztériáról?

Végül egyiket sem mondtam el. Hanem ettől fogva, mint ifjúságom legrosszabb napjaiban, halálos rettegéssel vártam, mi lesz. Mintha teljesen kiürültem volna, minden egyéb érzést kiszorított belőlem a félelem.

Kifelé, azt hiszem, elég jól tartottam magam. Vicceket meséltem, és esténként még énekeltem is. Joli meg is nyugodott.

Aztán egy este azt mondta:

- Szombaton leszünk tizenöt éves házások. Meg kellene hívni barátainkat.

- Igen. Hogyne.

Jó félóra múlva mertem csak kinyögni:

- Pistát ne hívd meg.

Értsék meg, mióta kiléptem a hatóság kapuján, semmi nem történt. Teljességgel semmi. Nem követtek, nem figyeltek, az osztályon sem tettek rám megjegyzéseket, és Gara nyájasabb volt hozzám, mint bármikor azelőtt. De éppen ez a szélcsend rombolta végleg szét az idegzetemet. Ha bárhol, bármi készülődést észlelek, fellélegezem: kezdődik. Így azonban csak ültem, vártam a vihart, s mint már tudják, ezt bírom a legkevésbé. Egyszerűen elviselhetetlen volt a gondolata is annak, hogy újabb veszélybe keverjem magam.

Joli, természetesen rögtön frontot nyitott.

- Megőrültél?

Erre aztán elmondtam mindent:

- A nyomozást nem szüntették meg... Most már engem is gyanúsítanak, csak azért, mert védtem Pistát... A. elvtárs... és tudod ki volt Pista összekötője? Riegler! Ez a legrosszabb. No meg az aláírások. Ha ez is kitudódik, az Isten se mossa le rólunk, hogy...

Idegesen szakított félbe:

- De te nem hiszed, hogy Pista?

Ekkor aztán kétségbeesésemben azt feleltem, amit ő mondott nekem húsz évvel ezelőtt:

- Én már nem hiszek és nem értek semmit.

Kiment a szobából.

Én már el is feledkeztem a készülő évfordulóról, csak szombaton jutott eszembe, hogy ajándékot vegyek Jolinak. Három üveg bort is vettem. Felpakolva értem haza.

Gúnyosan nézett rám:

- Nem lesz sok kettőnknek?

- Miért? - kérdeztem. - Nem hívtál vendégeket?

- Miért hívtam volna? Ugyanolyan nap ez, mint a többi, csak talán valamivel még szomorúbb.

Leraktam a csomagokat.

- Mióta megházasodtunk, úgy viselkedsz, mintha csalódtál volna bennem. Meg tudnád végre mondani, miért?

- Most már meg - felelte. - Soha, semmit nem tettél a magad megnyugtató végett, mindig azt nézted, mit szólnak hozzá mások.

S ekkor tizenöt év után hirtelen én is megértettem, mit nem találtam meg benne.

Néha rám is rám fért volna a segítség. De Joli csak akkor szeretett, amikor erős voltam. Ha elgyengültem, ellenem fordult.

Értsék meg, mindenki más mellé odaállt, ha bajba került, csak mellém nem. Valahogy úgy érezte, hogy őt a sors a világ ápolójának szánta, melléje pedig soha ki nem apadó, erőforrásul rendelte a férfit.

Néztük egymást szomorúan, s Joli szeméből szivárogni kezdett a könny.

Akkor csengettek az ajtón. Gara érkezett váratlanul látogatóba.

- Hát ez mit akar? Talán most kezdődik?

Láttam, hogy azért Joli is megjíedt.

De Gara valósággal sugárzott:

- Üvegek? Csomag? Ünnepségre érkeztem?

Mondtam neki, hogy most vagyunk tizenöt éves házások.

- Pompás! - lármázott. - Én is hoztam ajándékot. Csodálatos ajándékot hoztam.

Kérdeztük, mi az? de eléggé érdektelenül.

- Előbb töltsetek bort. A jó hírért megérdemlem.

Ünnepélyesen emelte fel poharát:

- Rieglert szabadon bocsátották. Teljesen ártatlan!

Persze azt várta, hogy ragyogó arccal fogunk a helyünkről felugrani. E helyett Joli kiejtette kezéből a poharat, az én arcomon pedig - ezt világosan éreztem - a rémület kifejezése suhant keresztül. Nagyon csodálkozott. Én pedig zavaromban - mintegy okát adva különös viselkedésünknek - azt kérdeztem:

- Hogy történhetett az? Évekig börtönben...? Ártatlanul...?

Joli felkiáltott:

- És ezt te kérdezed? Ti kérdezitek?

Gara megnyugtatóan mosolygott:

- A hatóságnál nagy letartóztatások voltak.

- Tamási? Varga? - kiáltottam fel.

- Kirúgták őket, hogy a lábuk sem érte a földet.

Joli, fejét lehajtva bámulta a kiömlött bor tócsáját, aztán kisietett a szobából.

Gara természetesen azt hitte, hogy törlőruháért megy, és vidáman fecsegett tovább.

- Most aztán rendet csinálunk, öregem. A párt egy sereg régi elvtársat küld oda. Hegedüs az elsők között lesz.

Kezét dörzsölte.

- Az idő teljesen téged igazolt.

Felugrottam.

- Bocsáss meg egy pillanatra. Mindjárt jövök.

Úgy volt, ahogy gondoltam. Joli a szekrény előtt állt és csomagolt.

- Itt maradsz! - mondtam.

- Miért maradnék? - kérdezte megütközve.

- Mert én megyek el. Ezután nem lesz módomban ilyen nagy lakást tartani.

- Hogyhogy?

Karon fogtam, és szó nélkül visszavezettem a szobába.

- Te, Gara elvtárs - mondtam. - Eresszetek el engem az osztályról.

- Most? - tiltakozott csodálkozva. - Amikor eljött a te időd?

- Beteg vagyok. Nem bírom tovább a szellemi munkát. Visszamegyek a gép mellé.

Majd ha ott leszek - gondoltam -, megmondom az igazi okot. Addig nem, mert abból csak felesleges viták születnek.

Közben néztem Jolit, enyhül-e valamit az arckifejezése, de nem enyhült, csak talán valami érdeklődés látszott rajta.

- Hagyjuk ezt most - mondta Gara. - Majd odabent beszélünk róla.

Hát beszélni, persze beszéltünk sokat, de most mégis itt vagyok a gyárban. Egyedül élek, albérleti szobában lakom, és szinte soha nem találkozom ismerőssel.

Joli ugyan kétszer is felkeresett, és megkérdezte, van-e tiszta ingem, és táplálkozom-e rendesen, mert most már én is a világhoz tartozom, nem pedig hozzá, de minden segítséget visszautasítottam. A bensőmet kell most rendeznem, nem a ruházatom. Lehet, hogy azelőtt szánnivaló voltam, de most egyáltalán nem vagyok az. Kietlenül élek, és mégis, jól érzem magamat.

Azóta megjelentek a júniusi határozatok. A párt is levonta hibáiból a következtetést. Ez engem megerősít a hitben, hogy helyesen jártam el.

Most persze vannak, akik nevetnek rajtunk, és vannak, akik ijedten fogják a fejüket. Ezek az emberek láttak minket, amikor sikert értünk el siker után, és azt hiszik, abban volt az erő. De tévednek.

Pedig láttak ők már minket megverve is, az ezerkilencszáznegyvenötös választások után, de nem értették meg, miért álltunk olyan gyorsan talpra, és nem is fogják sohase megérteni.

Mi tudunk az egész világon legjobban újramegújítani. Amikor mások már azt hiszik, eltemettek bennünket, akkor világít ki legjobban az erőnk. Legyőzhetetlenek vagyunk!

Nem akarok én maguk előtt a remeteség köntösében tetszelegni. Mióta szakítottam a múlttal, úgy érzem, alapvető hozzáállásom a dolgokhoz újból a kommunistaé. Ennél minden mást könnyebb visszaszerezni. Azt pedig már igazoltam, hogy van erőm, és vannak képességeim. Nem akarok örökre munkás maradni.

A dolgozók bizalmatlanul fogadtak. Bukott funkcionáriusnak lenni nem a legjobb ajánlólevél. Különböztetést is elterjesztették rólam, hogy valójában nem is a káderosztályon dolgoztam, hanem a hatóságtól bocsátottak el, s még ma is az ő beépített emberük vagyok. Mikor reggelenként a gépemhez megyek, sokan kísérek görbe pillantásokkal. De ez nem baj. Sőt! Nagyon hasznos ez most a számomra.

Ellent fogok állni minden felülről jövő kísértésnek, hívni sehova sem hagyom magam. De, amikor majd bizalmat és megbecsülést fogok látni munkástársaim szemében, akkor tudni fogom, hogy mindennel rendbejöttem, és ha ők küldenek funkcióba, akkor örömmel megyek.

Igen tanulságos volt találkozásom Pistával. Dühösen jött hozzám:

- Miféle színészkedés ez? Összedőlt a világ?

- Semmi színészkedés! - feleltem hevesen. - Én nem befejeztem az életemet, hanem újra-kezdem. S aki azt állítja, hogy nem mondtam ezt meg neki világosan, az hazudik. Fogsz te még velem máshol is találkozni.

- Az más! - nyújtotta megenyhülve a kezét. Aztán szemérmesen és zavartan - mert ilyen dolgokban mi szemérmesek és zavartak vagyunk - hozzátette:

- Úgy hiszem, nem kell külön mondanom... Ha úgy látod, itt az ideje, rám mindig számíthatsz.

PETRÁK GÁBOR UTÓSZAVA

regényéről, valamint írókról és főhősökről általában

Hiába áll a címlapon Erdős László neve, ezt a regényt én írtam. Mondhat a szerző amit akar, én aztán igazán tudom hányféleképpen gondolta el sorsomat. S végül minden sort ki kellett húznia, amit nem én diktáltam. Ha tudnák, micsoda különös és hitvány dolgokat szándékozott elkövetni velem...! Példákat, sajnos, nem mondhatok, mert pirulnia kellene miattuk, én pedig immár két éve jóban-rosszban együtt vagyok vele, s ha nem is szerettem meg, megszoktam, s nem szívesen okoznék fájdalmat neki. Ugyanezért nem figyelmeztettem arra sem, hogy sok helyen még mindig nem figyelt eléggé a szavamra, mást írt, mint amit súgtam neki, s így könyve tele van hibákkal. Majd egy-két év múlva rájön magától is, hogy mit csinált, s akkor éppoly szomorú lesz szegény, mint amilyen elégedett ebben a pillanatban - de hát mit tegyek? A szerzőket ettől a kintől nem lehet megkímélni.

A szerzők általában azt hiszik, hogy amikor íráshoz fognak, mindent tudnak rólunk s a világról, amely őket körülveszi. Az üres papírlapnak különös varázsa van. Odaülnek eléje, szemük csillogó sugarával végigsimogatják, és azt gondolják: „Végre azt csináljuk, amit akarunk! Ezeket a lapokon felépítjük a mi világunkat!” De mi, főhősök, ezen csak kacagunk. Mi tudjuk, hogy az üres papírlapnál nincs vadabb és kietlenebb dzsungel. Minotaurus labirintusából könnyebb volt megtalálni a kivezető utat, mint abból a szövevényből, amibe az író már első mondataival belebonyolódik. Nem is találhatja meg másként, csak ha megfogja kezünket, és teljesen ránk bízta magát. De hát azt hiszik, bízza? Igen, a végén, amikor már látja, hogy mást nem tehet, s még akkor is rúgkapál és berzenkedik.

Jelzem, meg lehet érteni őket. Az író is ember, elfogult és buzgó, és szeretné, ha az élet olyan lenne, amilyennek elképzei. Mi azonban, a valóság, könyörtelenek vagyunk. Vagy jön, amerre visszük, vagy kitépjük kezéből a tollat. S ha látnák, hogy időnként milyen botladozva és riadozva követ...! Mintha a Gorgó feje meredne rá sorsunk minden előtte ismeretlen fordulóján...! Van, aki megijed, nem mer szembenézni a valósággal, abba hagyja az írást, és Arany János szavaival vigasztalja magát:

*Bányász a költő! Hányszor kergeti
A föld alatt vakon a vak eret...*

mi azonban tudjuk, hogy csak ő a vak, az ér soha, mert mi látjuk, hogy nem a Gorgó feje, hanem saját árnyéka az, amitől megijedt - az viszont igaz, hogy nincs is ijesztőbb, mint saját árnyékunk, ha hirtelen elénk kerül az úton.

Aki velünk jön, azt mi kifosztjuk és megraboljuk. Elvesszük illúzióit, azokat is, melyeket a világról és azokat is, melyeket magáról dédelget a szívében. Ezért érzi minden író kifosztottnak és üresnek magát, valahányszor új könyvet ad át a kiadó lektorainak. Pedig nincs igazuk, mert a valóság, amit cserébe kapnak, mindig szebb és vigasztalóbb, mint az illúzió.

De nehogy azt higgyék, hogy amit mondok, az olyan levegőben lebegő egyéni vélemény, sőt talán, hogy szerepünk túlértékeléséből fakad. Igazán könnyű mindezt elméletileg is alátámasztani.

Az irodalom a világ megismerésének egyik módja, és ennyiben léte a tudományéval rokon. Mindkettőnek új jelenségeket kell felfedeznie, vagy régiékről új magyarázatokat írni. Ami elsősorban elválasztja őket egymástól, az kutatásaik területe. Az osztályok mozgását a történelemtudomány, az egyéni gondolkodás folyamatát a pszichológia tükrözi hitelesen, de arról, hogy az osztályok mozgása hogyan tükröződik az egyének gondolkodásában, csak az

irodalom tud vallani. És nemcsak tükröződésről van szó, hanem hatásról és visszahatásról is, meg arról is, hogy egy adott társadalomban milyen típusok fejlődnek ki, mik ezek súlya, szerepe és hatása a társadalom további alakulására. De nem sorolom tovább, mert az irodalom területének meghatározása egész enciklopédiát követelne. Elég annyi, hogy mindezeknek a különböző jelenségeknek van egy közös sajátosságuk: nem választhatók el konkrét hordozóiktól, s csak a társadalom eleven szervezetében tenyésznek. Aki ábrázolni akarja őket, annak az életet kell újrateheremnie. Ezért aztán az irodalom nemcsak kutatási területében, hanem eszközeiben is különbözik a tudománytól, s ez az utóbbi különbség annyira szembebeszökő és olyan hatásos, hogy általában ezt tartják megkülönböztetésük fő kritériumának.

De különbség ide vagy oda: tudós és író mégis rokonlelkek. Mindketten azt vallják: „hypothesae non fingo” - hipotézist nem csinállok -, de természetesen vannak bizonyos elméleteik megfigyeléseik jelentőségéről, s ezt aztán kísérletekkel ellenőrzik. Az író kísérletezése az írás. Észreveszi, hogy bizonyos helyzetből rendszeresen és következetesen áll elő egy másik, holott létrejött nem látszik logikusnak, és megpróbálja a folyamatot tisztázni. Hogy a mi példánk-nál maradjak; a szerzőnk megfigyelte, hogy feltűnő mértékben vagyunk tehetetlenek a karrieristák elleni harcban, majd rájött, hogy gyakran éppen azok kerülnek gyanúba, akik ezt a harcot a legemberségesebben, legbecsületesebb szándékkal viszik. Ügyükkel aztán egy sereg jóhiszemű, jóakarató, esetleg felettébb barátilag hangolt ember foglalkozik, és az eredmény, minden várakozással ellentétben mégis lesújtó. Magyarozatot keresett, s hogy ezt ellenőrizhesse, létrehozott bennünket, akikről úgy gondolta, jól reprezentáljuk e harc résztvevőit. Hogy tévedés ne eshessek, végigvitt bennünket az illegalitás küzdelmein, amelyből kialakult jellemű, minden írói önkénnyel könyörtelenül szembeszálló egyénenként kerültünk ki. Aztán egy szerinte jellemző szituációban szabadon bocsátott bennünket, és megpróbálta, hajlandók vagyunk-e megtenni az általa előírt utat. Az eredmény az lett, hogy háromszor kellett a regényét az első sortól újrateheremnie.

Nem kívánok idegen tollakkal ékeskedni. Elismerem, hogy a jelenség észrevételének, valamint kiválasztásunknak és megteremtésünknek érdeme jórészt az íróé, ebben mi csak kis mértékben tudtunk neki segíteni. De tények bizonyítják, hogy azért szabad sem volt a keze.

Az első variáns megírásakor például én még csak koponyája hátsó részében tanyáztam, elfeledtem, vagy csak talán teljesen észrevétlenül, és nem szerepelek a kézirat lapjain. Megírt nélkülem százhatvan oldalon hat fejezetet. Még csak azt sem mondhatom, hogy az egyes részek külön-külön rosszak lennének.

Mikor azonban elolvasta az egészet együtt, rájött, hogy hat expozíciót, hat első fejezetet írt, hogy történetében nincs se belső fejlődés, se rendszer, és meg kellett értenie, hogy nélkülem nem boldogul, mert a főhős az a személy, akihez való viszonylatukban a többiek létezése elnyeri értelmét. Így születtem én, s ezek után el kell ismerniök, nem afféle öndicséret, ha magamnak - nem mint egyénnek, hanem mint típusnak - nagy fontosságot tulajdonítok.

Másodízben már messzebbre jutottunk. Ebben a változatban volt fejlődés és értelem, csak éppen nem minden vált világossá, és néhány cselekedetem önkényesnek is hatott, annak ellenére, hogy én belsőleg egyetértettem vele. A szerző azt hitte, hogy műve befejezése után némi átrendezéssel és módosítással tökéletesen tiszta helyzetet teremthet. Én azonban tudtam, hogy téved, s ezért a száznyolcvanadik oldal után egy új ötletet súgtam neki:

- És mi lenne, ha az egészet úgy írnád meg, mint egy, a *Veszélyes művészet* elleni utóiratot?

Meg kell vallanom, szörnyen dühös volt.

- Trükk. Szellemes, de szemérmetlen. Egyébként is: miért nem jutott az elején eszembe? Semmiféle ötletért nem fogok mindent előlről kezdeni!

Tehetetlenül kellett nézmem, hogy kínlódik teljesen kilátástalanul még további húsz oldalon keresztül. Akkor aztán megadta magát, és az új kezdéssel aztán egyszerre minden jött magától, és minden a helyére került. Az első két változat háromszázhatvan oldalára másfél évet használt el, az új háromszáz kéziratoldalához rövid öt hónapot. Mégis berzenkedett, és avval állt rajtam bosszút, hogy az első fejezetben minősíthetetlenül megrágalmazott. Olyan bornirt érveket és gyanúsításokat adott a számba, amelyeket én soha nem akartam elmondani. Persze, még nem jutott a regény végére, mikor már kénytelen volt bűnbánóan átírni az egész fejezetet.

- Nem volt még elég? - kérdeztem tőle. - Mikor látod be végre, hogy itt nem pusztá trükkről van szó, hanem valóban a régi regényeddel vitatkozol?

Leintett:

- Ostobaság! Új érveiddel éppúgy nem értek egyet, mint a régiekkel. Különben is, mind a kettőt én találtam ki...

- Igen? És nem ugyanazt mondta neked V. elvtárs, amit én? És nem azt hallottad aztán B.-től, hogy M. és T. ugyanígy nyilatkozott előtte? Még mérgelődöttél is, hogy miért nincs bennük annyi tisztesség, hogy veled is közöljék véleményüket! És a decemberi aktíván, ahol a jobb-oldali elhajlásokról volt szó az irodalomban, nem azt mondta a szünetben a társának egy előtted ismeretlen funkcionárius:

- Valóban túl sokat engednek meg maguknak az írók! Itt van például a *Veszélyes művészet*...

Kinevetett:

- Ha téged ábrázolnak, természetesen nem mondhatok veled mást a könyvemről, mint a te véleményed. Ez azonban nem jelenti azt, hogy egyet is értek veled.

Közbevágtam:

- Tisztességes embernek tartasz?

- Marha! - felelte nyersen, de nekem ez így is esett jól.

- No - mondtam -, mikor befejezted a *Veszélyes művészetet*, azt vártad, hogy minden tisztességes ember egyet fog veled érteni. Éppen a mi véleményünk zavart meg, és kényszerített rá, hogy tovább foglalkozzál a kérdéssel. Vallj be végre, hogy rosszul állapítottad meg a jelenségeknek azt a körét, melyben félreérthetetlenül lehet tisztázni a karrierizmus szerepét, hogy azért volt a regényed fogadtatása vegyes, mert jóformán kimaradt belőle a párt.

- Nem ábrázoltam - vágott közbe idegesen -, mert nem fért belé.

- Mondod te - torkoltam le. - Én azonban azt hiszem, hogy egyszerűen gyáva voltál. Nem mertél a párt hibáiról beszélni. A *Veszélyes művészet*ed igazolja, hogy nem valamiféle „szervektől” féltél, hanem magadtól, de ez nem változtat a helyzeten. Nem értetted meg, hogy a párt nem kisebb, hanem nagyobb lesz azáltal, ha hibáiról nyíltan beszélünk.

Sokáig hallgatott, aztán fanyalogva mondta:

- Na, igen... De én fejlődtem, és megváltoztattam véleményemet a könyvemről is, rólad is. Te viszont fenntartottad a tiédet. Mit dicsekszel tehát?

Elszomorodtam:

- Még azt találom hinni, nem értetted meg saját írásodat... Emlékszel vitámra Pistával és Jolival? Azt hiszed, el tudtuk volna dönteni a kérdést, ha nincs jelen Laki? Másnap reggelig veszekedtünk volna eredménytelenül, mert a párttagok vitáját végső fokon csak a pártonkívüliek reagálása döntheti el.

- Nem vitás - mondta. - De hogy kerül ez ide?

- Így van ez a mi véleményeltérésünkkel is a regényedről. Mi ketten nem egyezhetünk meg egymással. Ha eredményt akarsz, kérdezzük meg Hegedűst, vagy még helyesebb lesz, ha az olvasókra bízod a döntést.

- És a kritikusok? - kérdezte.

Hanem erre már nem válaszoltam, mert akkor már Joli elhagyott, és tulajdonképpen semmi kedvem nem volt elméleti vitákhoz.